

jadranski

1950

koledar

Blago na meter

obleke, suknje in dežni plašči

za ||| gospode
in
dame

od najcenejših do najfinejših

Beltrame

TRST,
Korzo Italia 25
GORICA
Korzo Verdi 39

VELEBLAGOVNICA

konfekcije

PITASSI

TRST - KORZO 7

dežni plašči

površniki

plašči

obleke

suknje

hlače

za moške - ženske in otroke

Gorica, Videm, Pordenone, Padova, Vicenza, Milan

MAGAZINI

LONDONTEx

☎ 28-697

TRIESTE - VIA GALATTI 18 ♦ PRI GLAVNI POŠTI

Slovinci!

KO OBIŠČETE TRST, NE POZABITE SI OGLEDATI **LONDONTEx** Z NAJNIŽJIMI CENAMI IN NAJBOLJŠO KVALITETO. IMAMO ANGLEŠKO IN NACIONALNO BLAGO ZA PLAŠČE IN OBLEKE, NAYLON PERILA, BUNDE, DEŽNE PLAŠČE, KRAVATE, MOŠKE IN ŽENSKÉ NOGAVICE I.T.D.

Propagandna prodaja iz tovarne potrošniku - Obiščite nas!

TRST

KONFEKCIJA

MOŠKA
IN
ŽENSKA

ULICA CARDUCCI 37
Vogal passo Goldoni

ULICA C. BATTISTI 12

☎ 37-579

U. Riccardi

V a m n u d i

srajce, kravate, majice, konfekcija na sploh
dežni plašči, moške in ženske obleke, perilo,
nogavice nylon, svilene rute itd. - Angleško
in nacionalno blago.

NARODNA IN ŠTUDIJSKA
 KNJIŽNICA TRST

323. 15(45=863)(059)

COBISS

UREDIL IN ODGOVARJA UREDNIŠKI ODBOR
IZDALO ZAŁOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA
TISKALA TISKARNA „GRAPHIS“ V TRSTU
ILUSTRACIJE K MESECEM: MILKO BAMBIČ

JADRANSKI KOLEDAR 1959

S KNJIGAMI PREŠERNOVE KNJIŽNICE

D 8.1.59/28

JANUAR

- 1 Č NOVO LETO, Živana
- 2 P Makarij, Miljeva ☾
- 3 S Genovefa, Rodana
- 4 N ANGELA, Belka

- 5 P Simeon, Grozdana
- 6 T TRIJE KRALJI, Mojmir
- 7 S Zdravko, Lucijan
- 8 Č Maks, Severin
- 9 P Julijan, Lija ☾
- 10 S Gregor, Pavel
- 11 N PAVLIN, Božidar

- 12 P Tatjana, Ernest
- 13 T Veronika, Vera
- 14 S Srečko, Feliks
- 15 Č Pavel, Veljko
- 16 P Tomislav, Oton ☾
- 17 S Anton, Zvonimir
- 18 N VERA, Sv. Petra stol

- 19 P Marij, Mara
- 20 T Fabijan, Živojin
- 21 S Neža, Janja
- 22 Č Viktor, Vincencij
- 23 P Rajko, Rajmund
- 24 S Felicijan, Miloslava ☾
- 25 N PAVEL, Trpimir

- 26 P Pavla, Polikarp
- 27 T Janez, Sava
- 28 S Peter, Tilen
- 29 Č Franc, Radomir
- 30 P Martina, Darinka
- 31 S Vanja, Marcela ☾

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Zadnji krajec	dne 2. ob 11. uri 50 min.
Mlaj	dne 9. ob 06. uri 34 min.
Prvi krajec	dne 16. ob 22. uri 26 min.
Polna luna	dne 24. ob 20. uri 32 min.
Zadnji krajec	dne 31. ob 20. uri 06 min.

GIBANJE SONCA:

	vzhod		zahod		dolžina dneva	
1.	7	44	16	26	8	42
11.	7	43	16	37	8	54
21.	7	37	16	50	9	13

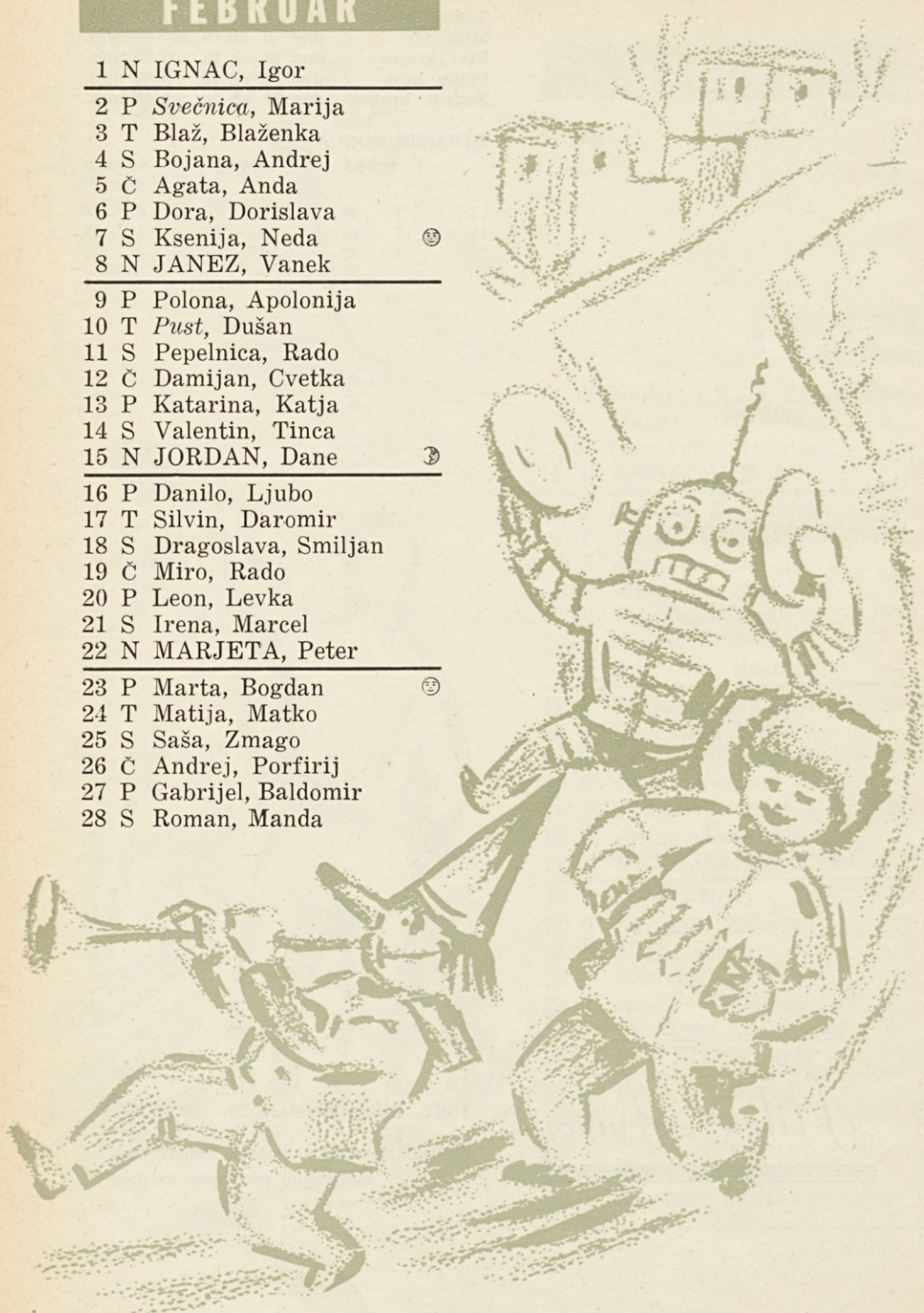
Milan Ambrožič

TRST · Drev. Miramare 29 · ☎ 29 322

Elektroinstalacije · Dobava vsakovrstnih
električnih predmetov za dom

FEBRUAR

- 1 N IGNAC, Igor
2 P *Svečnica*, Marija
3 T Blaž, Blaženka
4 S Bojana, Andrej
5 Č Agata, Anda
6 P Dora, Dorislava
7 S Ksenija, Neda ☺
8 N JANEZ, Vanek
9 P Polona, Apolonija
10 T *Pust*, Dušan
11 S Pepelnica, Rado
12 Č Damijan, Cvetka
13 P Katarina, Katja
14 S Valentin, Tinca
15 N JORDAN, Dane ☺
16 P Danilo, Ljubo
17 T Silvin, Daromir
18 S Dragoslava, Smiljan
19 Č Miro, Rado
20 P Leon, Levka
21 S Irena, Marcel
22 N MARJETA, Peter
23 P Marta, Bogdan ☺
24 T Matija, Matko
25 S Saša, Zmago
26 Č Andrej, Porfirij
27 P Gabrijel, Baldomir
28 S Roman, Manda

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj dne 7. ob 20. uri 22 min.
Prvi krajec dne 15. ob 20. uri 20 min.
Polna luna dne 23. ob 09. uri 54 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	7	26	17	06	9	40
11.	7	12	17	21	10	09
21.	6	56	17	36	10	40

IMPORT - EXPORT

AUTOMOTOR

PREDSTAVNIŠTVO ZA NADOMESTNE DELE ITALIJANSKIH, NEMŠKIH,
ANGLEŠKIH IN AMERIŠKIH AVTOMOBILOV TER INOZEMSKIH
DELOV ZA **DIESEL** MOTORJE, PUMPE, INJEKTORJE TER TRAKTORJE

TRIESTE - TRST - ULIČA UDINE 15 - TELEFON: 30.197, 30.198

MAREC

1 N ALBIN, Zorko	
2 P Neža, Janja	☺
3 T Milena, Kunigunda	
4 S Kazimir, Mislav	
5 Č Bogo, Friderik	
6 P Danica, Breda	
7 S Tomaž, Iztok	
8 N JANEZ, Ivica	
9 P Frančiška, Bojka	☺
10 T 40 muč., Stana	
11 S Krištof, Heraklij	
12 Č Gregor, Budin	
13 P Kristina, Zinka	
14 S Matilda, Nevenka	
15 N KLEMEN, Truda	
16 P Julijan, Hilarij	
17 T Jerica, Jedert	☺
18 S Edvard, Slavoljub	
19 Č JOŽEF, Rastko	
20 P Igor, Feliks	
21 S Bilka, Vesna	
22 N VASILIJ, Lada	
23 P Slava, Zmagoslav	
24 T Simon, Gabrijel	☺
25 S Ozn. M. D., Minka	
26 Č V. četrtek, Maksim	
27 P V. petek, Rupert	
28 S V. sobota, Janez	
29 N VELIKA NOČ	
30 P VEL. PONEDELJEK	
31 T Benjamin, Modest	☺

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Zadnji krajec	dne 2. ob 03. uri 54 min.
Mlaj	dne 9. ob 11. uri 51 min.
Prvi krajec	dne 17. ob 16. uri 10 min.
Polna luna	dne 24. ob 21. uri 02 min.
Zadnji krajec	dne 31. ob 12. uri 06 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	6	43	17	47	11	04
11.	6	24	18	01	11	37
21.	6	05	18	15	12	10

PAPIRNICA - TISKARNA

U. Bernardi

TRST - ULICA MAZZINI 44

(dva koraka od Trga Goldoni)

TELEFON 93-667

Vse potrebščine za božič in novo leto -

Tiskane vizitke - Poskusite nalivno pero

»BERNUM«, 1000 lir Dvoletna garancija.

Prvovrsten izdelek

APRIL

- 1 S Bogomila, Hugon
2 Č Franc, Gojko
3 P Leopold, Žarko
4 S Izidor, Dorislav
5 N VINKO, Irena

-
- 6 P Ivo, Celestin
7 T Radivoj, Bor
8 S Albert, Vašek
9 Č Tomaž, Marina
10 P Marko, Dragojka
11 S Filip, Leon
12 N LAZAR, Savica

-
- 13 P Ida, Jarmila
14 T Valerija, Justin
15 S Helena, Lenka
16 Č Boža, Benedikt
17 P Rudolf, Rusalka
18 S Konrad, Apolonij
19 N LEON, Ema

-
- 20 P Božidar, Teodor
21 T Simeon, Bruno
22 S Leonida, Levko
23 Č Vojko, Adalbert
24 P Jurij, Igor
25 S MARKO, Tugomir
26 N ZDESLAV, Dobra

-
- 27 P Bistra, Peregrin
28 T Živan, Vital
29 S Marina, Robert
30 Č Katarina, Katja

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj dne 8. ob 04. uri 29 min.
Prvi krajec dne 16. ob 08. uri 32 min.
Polna luna dne 23. ob 06. uri 13 min.

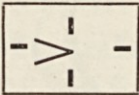
GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	5	44	18	29	12	45
11.	5	25	18	43	13	18
21.	5	07	18	56	13	49

Urarna - zlatarna

Anton Malalan

OPČINE

Alpinska c. 83/I - Telef. 21-465

MAJ

- 1 P PRAZNIK DELA, Žiga
- 2 S Živana, Atanazij
- 3 N ALEKSANDER, Laska

- 4 P Florijan, Cvetko
- 5 T Miran, Irenej
- 6 S Janez, Mladen
- 7 Č VNEBOHOD, Stanko ☺
- 8 P Miha, Miša
- 9 S Gregorij, Griša
- 10 N IZDOR, Antonin

- 11 P Žiga, Frančišek
- 12 T Pankracij, Uglješa
- 13 S Servacij, Jasna
- 14 Č Bonifacij, Sveto
- 15 P Zofija, Zofka ☺
- 16 S Janez Nep., Ubald
- 17 N BINKOŠTI, Mojca

- 18 P Dubravka, Feliks
- 19 T Ivo, Celestin
- 20 S Bernard, Ljubinica
- 21 Č Valent, Hrabroslov
- 22 P Milan, Helma ☺
- 23 S Željko, Deziderij
- 24 N CVETKA, Marija

- 25 P Naško
- 26 T Dragica, Filip
- 27 S Janez, Magdalena
- 28 Č TELOVO, Gojko
- 29 P Majda, Mar. Magd. ☺
- 30 S Milica, Ferdinand
- 31 N ANGELA, Maja

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj dne 7. ob 20. uri 11 min.
Prvi krajec dne 15. ob 21. uri 09 min.
Polna luna dne 22. ob 13. uri 56 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>			<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	4	50		19	09	14	19
11.	4	36		19	22	14	46
21.	4	24		19	33	15	09

Dobite obuvala vseh vrst

Čevlji in copate najboljših

tovarn za moške,

ženske in otroke dobite pri nas po

ugodnih cenah

Trgovina s čevlji

Marcel Malalan

OPČINE

Alpinska c. 85 - Telef. 21-465

JUNIJ

- 1 P Radovan, Fortunat
- 2 T VELIMIR, Evgen
- 3 S Pavla, Klotilda
- 4 Č Franc, Dika
- 5 P Ferdo, Dobran
- 6 S Milutin, Norbert
- 7 N ZORICA, Robert

☺

-
- 8 P Medard, Vila
 - 9 T Primož, Prvan
 - 10 S Marjeta, Miloš
 - 11 Č Srečko, Darinka
 - 12 P Čedomir, Flora
 - 13 S Anton Pad., Zvonko
 - 14 N METHOD, Vasja

☺

-
- 15 P Vid, Vida
 - 16 T Beno, Jošt
 - 17 S Gorazd, Lavra
 - 18 Č Bogdan, Fortunat
 - 19 P Julijana, Lija
 - 20 S Nenad, Silverij
 - 21 N ALOJZ, Vekoslav

☺

-
- 22 P Ahac, Miloš
 - 23 T Kresnica, Grlica
 - 24 S Janez, Ivan
 - 25 Č Hinko, Viljem
 - 26 P Gruda, Virgilij
 - 27 S Ema, Ladislav
 - 28 N ZORANA, Irenej

☺

-
- 29 P PETER in PAVEL
 - 30 T Emilija, Milica

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj	dne 6. ob 12. uri 53 min.
Prvi krajec	dne 14. ob 06. uri 22 min.
Polna luna	dne 20. ob 21. uri 00 min.
Zadnji krajec	dne 27. ob 23. uri 12 min.

GIBANJE SONCA:

	vzhod			zahod		dolžina dneva	
1.	4	15		19	45	15	30
11.	4	11		19	52	15	41
21.	4	11		19	52	15	41

Zaloga drv in premoga
Dobavlja na dom
Cene ugodne!
 OPČINE, PROSEŠKA 24 - TEL. 21-172

^v
DANILO ŠULIGOJ

JULIJ

1 S	Bogoslav, Teobald	
2 Č	Marija, Oton	
3 P	Nada, Hiacint	
4 S	Uroš, Urh	
5 N	CIRIL in METOD	
6 P	Dušica, Jan	☺
7 T	Manica, Vilibald	
8 S	Liza, Špela	
9 Č	Veronika, Verenka	
10 P	Ljubica, Amalija	
11 S	Olga, Savij	
12 N	MOHOR, Draguška	
13 P	Dragan, Marjeta	☺
14 T	Franc, Svoboda	
15 S	Justa, Vladimir	
16 Č	D. M. Karm., Marja	
17 P	Aleš, Leksej	
18 S	Miroslav, Friderik	☺
19 N	VINCENC, Zlata	
20 P	Marjeta, Česlav	
21 T	Zorka, Danica	
22 S	Marija Magdalena	
23 Č	Branislav, Brana	
24 P	Kristina, Ina	
25 S	Jakob, Radoslav	
26 N	ANA, Nuša	☺
27 P	Natalija, Dušan	
28 T	Zmago, Viktor	
29 S	Marta, Marina	
30 Č	Krilan, Julita	
31 P	Ignac, Ognjeslav	

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj	dne 6. ob 03. uri 00 min.
Prvi krajec	dne 13. ob 12. uri 01 min.
Polna luna	dne 20. ob 04. uri 33 min.
Zadnji krajec	dne 27. ob 15. uri 22 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	4	14	19	57	15	43
11.	4	21	19	53	15	32
21.	4	31	19	45	15	14

PETER PAVEL CEPAR

T R S T - ULICA UDINE 36 - TELEFON 28-296

VELIKA ZALOGA VSAKOVRSSTNEGA MANUFAKTURNEGA BLAGA IN PERILA
ZA MOŠKE, ŽENSKE IN OTROKE TER VSAKOVRSSTNIH DROBNARIJ

AVGUST

- 1 S Peter, Dedomir
- 2 N BOJAN, Alfonz

- 3 P Lidija, Dobrinka
- 4 T Dominik, Nedeljko ☺
- 5 S Marija Snež., Marinka
- 6 Č Vlasta, Sikst
- 7 P Kajetan, Damir
- 8 S Miran, Mirica
- 9 N JANEZ, Roman

- 10 P Lovrenc, Zvezda
- 11 T Aleksander, Suzana ☺
- 12 S Klara, Veselka
- 13 Č Lilijana, Hipolit
- 14 P Demetrij, Anastazija
- 15 S VNEBOVZETJE D. M.
- 16 N ROK, Branislav

- 17 P Radivoj, Hiacint
- 18 T Helena, Lenčka ☺
- 19 S Ljudevit, Ludvik
- 20 Č Samuel, Bernard
- 21 P Ivana, Jana
- 22 S Timotej, Živoj
- 23 N ZDENKA, Filip

- 24 P Jernej, Zlatan
- 25 T Ludvik, Ljudevit
- 26 S Bernard, Jadranka ☺
- 27 Č Zlatko, Juš
- 28 P Avguštin, Miligoj
- 29 S Janez, Sabina
- 30 N MAŠA, Rozalija

- 31 P Rajko, Rajmund

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj dne 4. ob 15. uri 34 min.
Prvi krajec dne 11. ob 18. uri 10 min.
Polna luna dne 18. ob 13. uri 50 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	4	43	19	33	14	50
11.	4	55	19	19	14	24
21.	5	07	19	02	13	55

ZALOGA DRV IN PREMOGA

RUDOLF VREMEC

OPČINE - NARODNA UL. 78 - TELEFON 21-306

Dostavlja na dom - Cene ugodne

SEPTEMBER

- 1 T Mladen, Egidij
 - 2 S Štefan, Hranislav
 - 3 Č Dora, Darij
 - 4 P Ida, Zala
 - 5 S Lovrenc, Nedeljka
 - 6 N LJUBA, Ida
-
- 7 P Marko, Regina
 - 8 T Marija, Adrijan
 - 9 S Peter, Marij
 - 10 Č Nikita, Nikolaj
 - 11 P Milan, Emilijan
 - 12 S Silvin, Gvidon
 - 13 N FILIP, Virgilij
-
- 14 P Jelenko, Ciprijan
 - 15 T Nikodem, Znanoslav
 - 16 S Ljudmila, Mila
 - 17 Č Frančiška, Domoslav
 - 18 P Irena, Ilka
 - 19 S Vitodrag, Vido
 - 20 N BRANE, Morana
-
- 21 P Matej, Mate
 - 22 T Mavricij, Tomaž
 - 23 S Slavojka, Tekla
 - 24 Č Nadja, Gerard
 - 25 P Uroš, Kleofa
 - 26 S Justa, Stojzlava
 - 27 N DAMIJAN, Dalja
-
- 28 P Venčeslav, Venko
 - 29 T Miha, Mihael
 - 30 S Jelka, Grozdana

ŠOLA

BELEZKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj dne 3. ob 02. uri 55 min.
 Prvi krajec dne 9. ob 23. uri 07 min.
 Polna luna dne 17. ob 01. uri 51 min.
 Zadnji krajec dne 25. ob 03. uri 22 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>			<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	5	21		18	42	13	21
11.	5	34		18	23	12	49
21.	5	46		18	03	12	17

C. G. R.

UVOZ

COMMERCIO GENERALE E RAPPRESENTANZE

IZVOZ

D. Z O. Z.

TRST - UL. GEPPA 9 - TEL. 37-940 - 28-352

OKTOBER

1 Č Sever, Remigij	
2 P Mirna, Teofil	☺
3 S Terezija, Rezika	
4 N FRANČIŠEK , Dejan	
5 P Dunja, Placid	
6 T Vera, Dalibor	
7 S Marija, Justina	
8 Č Simeon, Brigita	
9 P Abraham, Svarun	☺
10 S Daniel, Slovenko	
11 N SAMO , Nikazij	
12 P Maks, Smiljan	
13 T Edvard, Valuk	
14 S Nedeljko, Borut	
15 Č Terezija, Gorazd	
16 P Jadviga, Hotimir	☺
17 S Mira, Hedvika	
18 N LUKA , Vojnomir	
19 P Etbin, Inko	
20 T Felicijan, Vanda	
21 S Urška, Tugomer	
22 Č Zorislava, Vera	
23 P Severin, Pribislav	
24 S Rafael, Elko	☺
25 N DARJA , Krizant	
26 P Demetrij, Evarist	
27 T Antonija, Sabina	
28 S Simeon, Mila	
29 Č Ida, Narcis	
30 P Sonja, Alfonz	
31 S Bolfenk, Lucila	☺

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Mlaj	dne 2. ob 13. uri 31 min.
Prvi krajec	dne 9. ob 05. uri 22 min.
Polna luna	dne 16. ob 16. uri 58 min.
Zadnji krajec	dne 24. ob 21. uri 22 min.
Mlaj	dne 31. ob 23. uri 41 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	5	59	17	44	11	45
11.	6	12	17	25	11	13
21.	6	26	17	07	10	41

VSE ZA KMETIJSTVO IN PRODAJA
DRV ZA KURJAVO

Kmetijska zadruga z o. j.

Sedež: **TRST, Ul. Ugo Foscolo 1**

Telefon 94-386

Poslovalnice: **TRST, Ul. Flavia 23**

MILJE, Ul. Roma 1

NOVEMBER

- 1 N DAN MRTVIH, Svetko
 2 P *Verne duše*, Zala
 3 T JUST, Silva
 4 S KAREL, Drago
 5 Č Zahar, Emerik
 6 P Lenart, Ratislav
 7 S Zdenka, Engelbert, ☺
 8 N BOGOMIR, Bogo
 9 P Nevenka, Orest
 10 T Andrej, Golobica
 11 S Martin, Davorin
 12 Č Emil, Avrelij
 13 P Stanislav, Nevenka
 14 S Borislava, Jozafat
 15 N LEOPOLD, Jerica ☺
 16 P Albert, Vanč
 17 T Ljuba, Gregor
 18 S Milko, Hilda
 19 Č Liza, Jelisava
 20 P Srečko, Feliks
 21 S Marija, Darinka
 22 N CECILIJA, Cilika
 23 P Klemen, Mile ☺
 24 T Janez, Ivan
 25 S Katarina, Katja
 26 Č Konrad, Rado
 27 P Bernard, Valerijan
 28 S Jakob, Radivoj
 29 N VINKO, Demetrij
 30 P Andraž, Hrabroslav ☺

Bambič

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Prvi krajec	dne 7. ob 14. uri 23 min.
Polna luna	dne 15. ob 10. uri 42 min.
Zadnji krajec	dne 23. ob 14. uri 03 min.
Mlaj	dne 30. ob 89. uri 46 min.

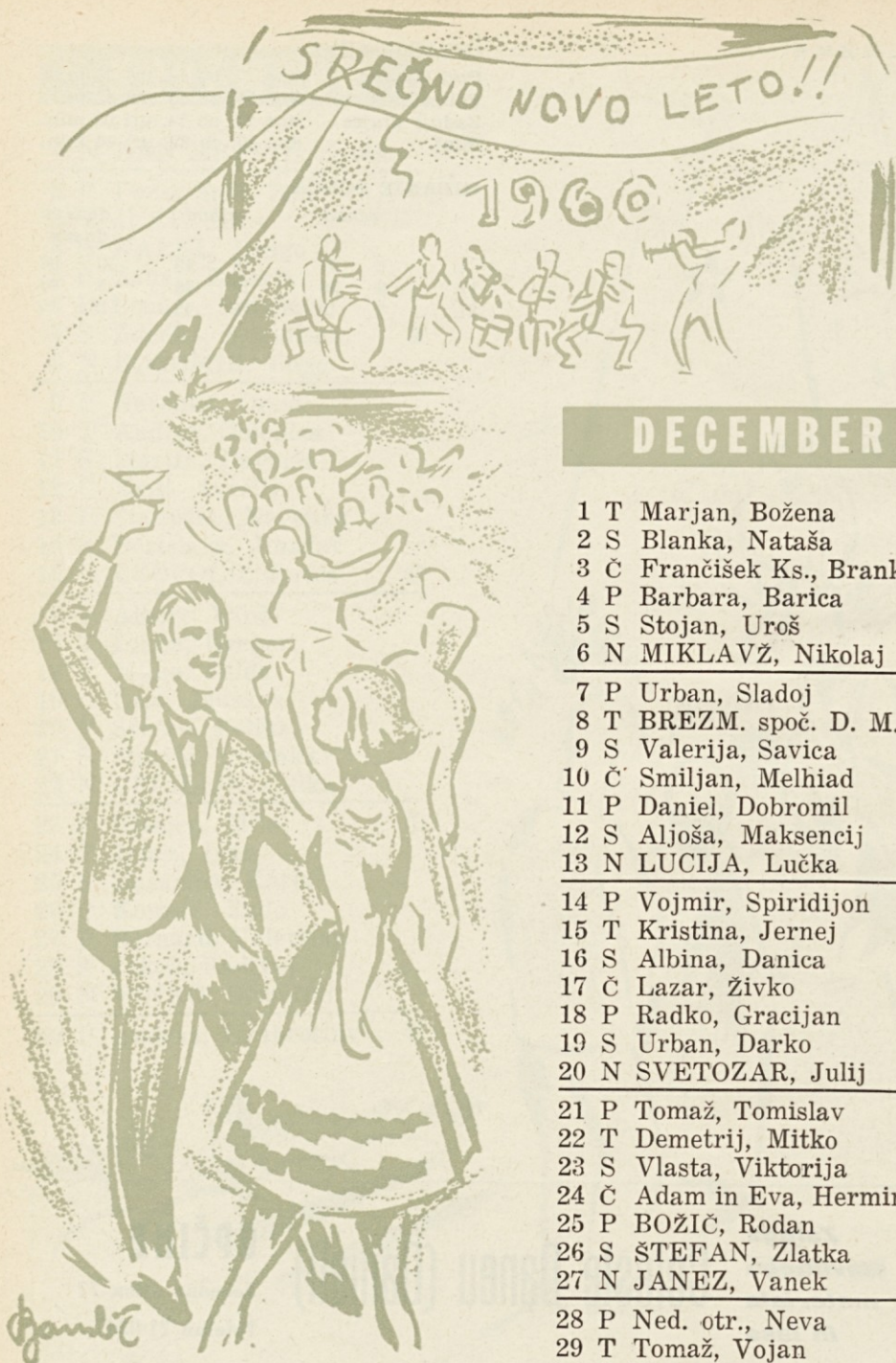
GIBANJE SONCA:

	vzhod		zahod		dolžina dneva	
1.	6	41	16	49	10	08
11.	6	56	16	36	9	40
21.	7	10	16	25	9	15

**Zaloga
stavbnega
materiala
in lesa**

Celeste Daneu (Danieli)

OPČINE
Narodna ulica 77
Telefon 21-034

DECEMBER

- 1 T Marjan, Božena
- 2 S Blanka, Nataša
- 3 Č Frančišek Ks., Branko
- 4 P Barbara, Barica
- 5 S Stojan, Uroš
- 6 N MIKLAVŽ, Nikolaj

- 7 P Urban, Sladoj ☺
- 8 T BREZM. spoč. D. M.
- 9 S Valerija, Savica
- 10 Č Smiljan, Melhiad
- 11 P Daniel, Dobromil
- 12 S Aljoša, Maksencij
- 13 N LUCIJA, Lučka

- 14 P Vojmir, Spiridijon
- 15 T Kristina, Jernej ☺
- 16 S Albina, Danica
- 17 Č Lazar, Živko
- 18 P Radko, Gracijan
- 19 S Urban, Darko
- 20 N SVETOZAR, Julij

- 21 P Tomaž, Tomislav
- 22 T Demetrij, Mitko
- 23 S Vlasta, Viktorija ☺
- 24 Č Adam in Eva, Hermina
- 25 P BOŽIČ, Rodan
- 26 S ŠTEFAN, Zlatka
- 27 N JANEZ, Vanek

- 28 P Ned. otr., Neva
- 29 T Tomaž, Vojan ☺
- 30 S Evgen, Genka
- 31 Č Silvester, Blažena

BELEŽKE

GIBANJE LUNE:

Prvi krajec	dne 7. ob 03. uri 11 min.
Polna luna	dne 15. ob 05. uri 49 min.
Zadnji krajec	dne 23. ob 04. uri 28 min.
Mlaj	dne 29. ob 20. uri 09 min.

GIBANJE SONCA:

	<i>vzhod</i>		<i>zahod</i>		<i>dolžina dneva</i>	
1.	7	23	16	19	8	56
11.	7	33	16	16	8	43
21.	7	41	16	19	8	38

„Transadria“ d. d.

Import - Export

vseh vrst lesa, trdih
goriv in strojev
za lesno industrijo

TRST · Sedež: Ulica Cicerone 8/II · Telefon: Ul. Cicerone 30-214 · Scalo Legnami 96-715

Stoletni koledar (1857-1960)

L e t a					Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij	Julij	Av gust	September	Oktober	November	December
1857	1885		1925	1053	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
1858	1886		1926	1954	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
1859	1887		1927	1955	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
1860	1888		1928	1956	0	3	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
1861	1889	1901	1929	1957	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
1862	1890	1902	1930	1958	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
1863	1891	1903	1931	1959	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
1864	1892	1904	1932	1960	5	1	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
1865	1893	1905	1933		0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
1866	1894	1906	1934		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
1867	1895	1907	1935		2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
1868	1896	1908	1936		3	6	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
1869	1897	1909	1937		5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
1870	1898	1910	1938		6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
1871	1899	1911	1939		0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
1872		1912	1940		1	4	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
1873		1913	1941		3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
1874		1914	1942		4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
1875		1915	1943		5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
1876		1916	1944		6	2	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
1877	1900	1917	1945		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
1878		1918	1946		2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
1879		1919	1947		3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
1880		1920	1948		4	0	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
1881		1921	1949		6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
1882		1922	1950		0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
1883		1923	1951		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
1884		1924	1952		2	5	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1

DNEVI V TEDNU

1	8	15	22	29	36	nedelja
2	9	16	23	30	37	ponedeljek
3	10	17	24	31		torek
4	11	18	25	32		sreda
5	12	19	26	33		četrtek
6	13	20	27	34		petek
7	14	21	28	35		sobota

Primer: Kateri dan je bil 11. decembra 1918, ko je umrl Ivan Cankar? V tablici let poiščem letnico 1918. grem do stolpca številke pod mesecem december in najdem 0. Dobljeni številki (v tem primeru 0) prištejem 11. Torej 11! V razpredelnici »Dnevi v tednu« poiščem številko 11 in ob kraju vrste, v kateri je, berem: sreda. Ivan Cankar je torej umrl v sredo 11. decembra 1918.

LETO 1959

je navadno leto in ima 365 dni. Začne in konča se s četrtkom.

LETNI ČASI

Pomlad se začne 21. marca.

Poletje se začne 21. junija.

Jesen se začne 23. septembra.

Zima se začne 22. decembra.

PRAZNIKI V LETU 1959

Državni:

11. februar (podpis lateranskega pakta); 25. april (dan vstaje); 1. maj (praznik dela); 2. junij (proglasitev republike); 4. november (dan zmage).

Cerkveni:

1. januar (Novo leto); 6. januar (trije kralji); 19. marec (sv. Jožef); 28. marec (velika noč); 30. marec (velikonočni ponedeljek); 7. maj (vnebohod); 28. maj (rešnje telo); 29. junij (sv. Peter in Pavel); 15. avgust (vnebovzetje D. M.); 1. november (vsi sveti); 3. november (sv. Just — samo na Tržaškem); 8. december (brezmadežno spoč. D. M.); 25. december (božič); 26. december (sv. Štefan).

Ljudski:

8. februar (dan Prešernove smrti); 8. marec (mednarodni praznik žena); 27. april (obletnica ustanovitve OF); 22. junij (dan vstaje slovenskega naroda); 6. september (obletnica ustrelitve bazoviških žrtev); 7. november (obletnica velike Oktobrske revolucije); 29. november (obletnica usmrtnitve heroja Pinka Tomažiča in tovarišev).

UPRAVNI ROKI

1. januarja: Začetek novega številjenja dokumentov in faktur.
15. januarja: Zapade rok za prijavo uslužbencev na Uradu za delo.
18. februarja: Zapade rok za plačanje prvega obroka davkov (na davčnem uradu).
21. februarja: Zapade rok za plačanje prvega obroka davkov z 2% globo zaradi zakasnitve. (Pri večjih zakasnitvah globa znaša 10%)
28. februarja: Zapade rok za prijavo letnih dohodkov (I.G.E.)
31. marca: Zapade rok za prijavo letnih dohodkov in izdatkov (Vanoni).
31. marca: Zapade rok za plačanje prvega obroka davka na poslovni promet (I.G.E.).
31. marca: Zapade rok za obnovo občinskih licenc.
18. aprila: Zapade rok za plačanje drugega obroka davkov z znižano globo na 2%.
21. aprila: Zapade rok za plačanje drugega obroka davkov z znižano globo na 2%.
29. maja: Zapade rok za prijavo letnih dohodkov (I.G.E.) s pravico do 1/10 zmanjšane globe zaradi zakasnitve.
18. junija: Zapade rok za plačanje tretjega obroka davkov na davčnem uradu.
21. junija: Zapade rok za plačanje tretjega obroka davkov z znižano globo na 2% zaradi zakasnitve.
30. junija: Zapade rok za plačanje drugega obroka davka na poslovni promet (I.G.E.).
18. avgusta: Zapade rok za plačanje četrtega obroka davkov na davčnem uradu.
21. avgusta: Zapade rok za plačanje četrtega obroka davkov z znižano globo na 2% zaradi zakasnitve.
20. septembra: Zapade rok za prijave raznih sprememb pri dohodkih, ki pridejo v poštev za občinske davke (na občinskem davčnem uradu).
30. septembra: Zapade rok za plačanje tretjega obroka davka na poslovni promet (I.G.E.).
18. oktobra: Zapade rok za plačanje petega obroka davkov na davčnem uradu.
21. oktobra: Zapade rok za plačanje petega obroka davkov s pravico do znižanja globe na 2% zaradi zakasnitve.
18. decembra: Zapade rok za plačanje šestega (in zadnjega) obroka davkov.
21. decembra: Zapade rok za plačanje šestega obroka davkov s pravico do znižanja globe na 2% zaradi zakasnitve.
31. decembra: Zadnji dan za plačevanje četrtega obroka davka na poslovni promet (I.G.E.).
31. decembra: Zapade rok za obnovo licenc za alkoholne in superalkoholne pijače.

LETNI HOROSKOP

OVEN (od 21. marca do 20. aprila)

Letos boste imeli priložnost razviti vso energijo in usmerjenost, ki se je nabrala v vas. V nasprotju s pretekli mi leti imate pred seboj sebi nasprotno silo. Uspeh te borbe pa odvisen v veliki meri od tega, kako ste ukrepali in delali v preteklih dveh letih. Če ste se preveč gnali le za izpolnitvijo svojih načrtov in se niste primerno zavarovali, se vam bo v 1959 zgodilo, da se boste komaj izmotali iz neprijetnega položaja. Prepričali se boste, da so vaše moči in možnosti vendarle omejene. Taki, ki so rojeni od 21. do 31. marca bodo neprijazne vplive astronomskega položaja kmalu uganili in bodo v zadnjih treh mesecih leta zamujeno popravili. Pri tem utegne nastopiti ovira v obliki bolezni, spremembe vaše privatnega življenja. Skratka, rojeni v prvi desetini tega nebesnega znamenja naj računajo z neprijetnim presenečenjem. Za rojene v obeh drugih desetinah bo leto 1959 odločilno, ker se bodo načrti iz 1958 ugodno razvijali. Na potek Vašega življenja bodo vplivale višje sile, osebne, politične, gospodarske, zlasti če vaša podjetnost sega v tujino ali če imate tak položaj, da ste odgovorni za več ljudi. Če pa se vaša dejavnost omejuje le na ožji krog vaše okolice, se posvetite reševanju vsakdanjih vprašanj. Proti koncu leta, se bodo vplivi izboljšali in decembra se bo vaš gmotni položaj močno popravil.

BIK (od 21. aprila do 20. maja)

Za rojene v prvi tretjini veljajo važne astronomske podede, pod katerimi se bodo ugodno zaključevale poroke, nakupi nepremičnin in sploh bo ugodno vplivalo na stanovanjske razmere in na življenjske razmere, ki bodo odločilne celo za bodočnost. Vaš uspeh bo odvisen od vašega prizadevanja in vztrajnosti. Kdor je rojen med 1. in 10. majem bo imel opravka s poklicnimi težavami, zlasti, če je v kakšni službeni odvisnosti. Ta poklicna negotovost se vleče še iz leta 1958 in sicer zaradi želje po neodvisnosti, po razliki gledanj na neko vprašanje. Sprememba pa ne bo rodila zaželenega uspeha, vsaj skrajša bo imelo podobo neuspeha. Vsako spremembo tudi v privatnem življenju morate dobro premisliti, zlasti v prvi polovici leta. Drugo vam bo bolj naklonjeno. Rojenim med 10. in 20. majem preti nevarnost gmotnih izgub in zapletljajev z oblastmi in sodnijo. Zato naj se izogibajo vsem prenaženim in nepremišljenim dejanjem in naj se tudi v privatnem življenju ne izpostavljajo, ker neprijazno oko pazi nanje in sovražniki komaj čakajo, da jim lahko škodujejo. Pri nekaterih bo v nevarnosti tudi zdravje zlasti v prvih mesecih leta. Poleti in pozimi se bo vpliv astronomskega položaja izboljšal.

DVOJČKA (od 21. maja do 21. junija)

Neugodni vplivi, ki so vladali v prejšnjem letu, za nekatere celo v prejšnjih dveh letih, se bodo v 1959 izboljšali. Prirojena vsestranskost in nadarjenost se radi družita z vztrajnostjo in temeljitostjo, kar bo pripomoglo, da boste po pravili neuspehe prejšnjega časa. Uglednejši izgled letošnjega leta uporabite za to, da izboljšate delovne in življenjske pogoje. Priporočljivo je, da izberete tako dejavnost, ki ne bo preveč enolična in vas ne bo vezala na isti kraj. K temu vam bodo pripomogle nove pobude, ki bodo morda prihajale celo iz tujine. Kdor se ukvarja z umetnostjo, bo prišel do novih pogledov, spoznal se bo z novimi ljudmi, tehniki bodo uresničili nove ideje v konstrukcijah. Čas je ugoden za razširitev duhovnega obzorja s študijem, potovanjem, obiski raznih tečajev. Tisti, ki ga je v zadnjih letih oviralo zdravje, naj bo še nadalje previden. Zlasti sta nevarna konec marca in začetek aprila in zadnji mesec leta. V tem času se boste poravnali z nekim nasprotnikom.

RAK (od 22. junija do 22. julija)

Če ste rojeni v prvi tretjini boste imeli opravka s hišnimi družinskimi, posestnimi in denarnimi zadevami. To bo močno vplivalo tudi na vaše duševno stanje. Ne predajajte se črnogledosti in zaupajte v svoje moči. Zlasti mladi ljudje bodo često naleteli na odpor starših. Ti pa bodo podvrženi raznim bolezenskim neuspehom. Posledice, ki se bodo rodile iz odnosov med mlajšimi in starejšimi, utegnejo trajati dobršno število let. Varujte se, da s svojo nepopustljivostjo ne pretiravate, ker boste sicer obžalovali praznoto in osamljenost, ki bi zaradi tega nastali okoli vas. Veliko na boljšem bodo tisti, ki so rojeni med 15. in 22. julijem. Osebnostni in poslovni uspehi, ki ste jih dosegli v 1958, bodo segli še v 1959. Ovire, ki se kažejo v prvih dveh tretjinah, se v tretji sploh ne pojavljajo, pač pa se obetajo v tretji tretjini rojenim ugodne možnosti lastnega razvoja in napredka.

LEV (od 23. julija do 23. avgusta)

Nadaljnji potek je odvisen od važnih ukrepov, ki ste jih izvedli v prejšnjih dveh letih. Skušajte izrabiti ugodnosti, ki se kažejo na podlagi vašega prizadevanja. Če uspehi ne bodo takoj vidni in bo treba računati celo z denarnimi žrtvami, ne bodite nepotrpežljivi in ne vdaite se prehitro. Zadnji meseci leta bodo prinesli imenitno izboljšanje v gmotnem pogledu. Zlasti rojenim v drugi in tretji tretjini nebesnega znaka bo 1959 prineslo izpolnitev načrtov, ki so jih delali v zadnjih dveh letih. Ker pa se pojavljajo v ozvezdju možnosti obolenj, ne pretiravajte s svojimi močmi. To velja zlasti za predstojnike, za živčno šibke, za ljudi, ki trpijo na krvnem obtoku in za take, ki jim pretijo nesreče, kar bi pa bilo treba ugotoviti z osebnim horoskopom. Prenaglenost v vseh pogledih je nevarna zlasti v januarju, februarju, juniju, juliju in novembru. Tudi daljša popotovanja in vplivi iz tujine bodo imeli učinek, pri tem se bo življenje močno spremenilo tistim, ki so rojeni proti koncu julija.

DEVICA (od 24. avgusta do 23. septembra)

Osnovni življenjski pogoji se bodo v tem znamenju rojenim izboljšali. Škodljivi vpliv Saturna, ki je dolgo prevladoval v vašem ozvezdju, preneha in zavladal bo njegov ugodni aspekt. Odvisno je od vas, če vas ta ugodna sprememba ne bo presenetila, pač pa boste znali pravočasno rešiti vprašanja, ki vam delajo preglavice, in utrditi svoj položaj, po poti, ki se je nakazala že v l. 1958. V vaši usodi ni sicer mogoče govoriti o izredju srečnih trenutkih, saj so vsi vaši uspehi plod le vašega temeljitega in preiščenega dela. Če ste v kakem podrejenem položaju, si skušajte utreti pot navzgor s študijem in zanesljivostjo. Čas je ugoden tudi za naložbe prihrankov v nepremičnine. Preizkušnja vaše vztrajnosti in doslednega izpolnjevanja načrtov bo prešla v zadnjih dveh mesecih, ko vas bodo napadle želje, da bi se spustili v kočljiva podjetja ali pa da bi porabili prihranke za trenutno nenujne potrebe. Ne dajte se zapeljati, ker bi to imelo dalekosežne posledice. Glede zdravja bo leto za vas srečno, če nimate v osebnem horoskopu slučajno kakšne nasprotne sile. Najuspešnejši bodo januar, februar, maj, oktober in november.

TEHTNICA (od 24. septembra 23. oktobra)

Odnos z okolico, z družbo, oziroma s posameznimi bližnjimi osebami je bilo za vas zmeraj zelo važno in večkrat naravnost merilo za potek vaše usode. Kadar posegajo v vaše življenje vam neljube osebe, ali prihaja vsaj do različnosti vašega mnenja z drugimi, tedaj se to odraža v vas samih, v vaši zmogljivosti in poklicni delavnosti; nasprotno ugodno vpliva na vaše življenjske uspehe harmonični odnos z okolico. V 1959 bo zelo važno, kakšen odnos boste imeli do svoje okolice. Pri tem so možni zelo nasprotujoči si učinki, kakor se bo pač znašlo sonce v znamenju tehtnice in kakšni so vaši osebni izgledi. Ljudje, rojeni med 24. septembrom in začetkom oktobra, bodo doživeli prenekatero razočaranje ravno z osebami, s katerimi so bili popolnoma zaupni. Posebna lastnost v znamenju tehtnice rojenim je, da preveč zapajo drugim. Razočaranje utegneta doživeti zlasti od starejših ljudi. V oktobru rojenim ne preti kaj takega, imajo celo priložnost, da se uveljavijo. Če imate opravka z umetnostjo in deloma s trgovanjem, boste lahko uresničili nove ideje. Nepričakovan uspeh boste imeli v marcu in aprilu in zopet v novembru in decembru. Zlasti zadnja dva meseca kažeta po eni strani na finančni dobiček, po drugi pa na utrditev srčnih vezi.

ŠKORPIJON (od 24. oktobra do 22. novembra)

Za presojo izgledov in glavnih tendenc leta je važen razplet dogodkov zadnjih mesecev v letu 1958. Uspeh vaših duševnih naporov ali pomembnejših trenutkov v družabnem pogledu se bo poznal v vsej prvi polovici 1959 in bo vplival na odločitev vaše usode. Močni vpliv Marsa in harmonična milina Jupitrova bosta v vas dovedla do neke razdvojenosti, ko bo šlo za vabljive gmotne uspehe, proti katerim se bodo upirala vaša etično moralna načela. Katera tendenca bo v vas zmagala, je odvisno razen od konstalacije tudi od vas samih, od vaše volje in od zavesti odgovornosti. Ker je Ju-

pitrova konstalacija časovno daljša kot Marsov aspekt, je računati pri vas z zmago plemenitega nad sebičnim, kar daje slutiti ne samo, da se boste odrekli izključno materialni koristi, ampak da se vam bo skrb za obstoj olajšala. Kdor je rojen med 24. in 31. oktobrom, ga bo vse leto spremljalo posebno duševno doživljanje. Utegne priti do prijateljstva z duhovno visoko stoječo osebo in od tega boste imeli velike koristi. Tudi odnosi v ljubezni vam utegnejo prenesti dozdej neznana močna doživetja. Bodite pa previdni in ne zastavljajte si previsokih ciljev, ker bi lahko doživeli bridko razočaranje. Glede zdravja leta 1959 ne bo kdo ve kako ugodno.

STRELEC (od 23. novebra do 22. decembra)

V zadnjih dveh letih se je v vas nabrala velika zaloga duševne energije. Pred seboj ste imeli načrte, ki se pa zaradi raznih okolnosti niso mogli uresničiti. Od tega pa nimate same škode, kajti s čakanjem ste bili prisiljeni k temeljitemu premišljanju, zlasti ker vas vaš značaj rad zapelje v prenaplenost. Letos je doba priprav in čakanja pri kraju in prej imenovana energija se bo lahko sprostila. Vaša dejavnost in uspehi se bodo razširili. Vrnila se vam bo samozavest, ki je bila prejšnji dve leti nekoliko potlačena. Če ni v vašem osebnem horoskopu kakšnih zaviralnih sil, bo prišlo letos pri vas do sprememb v poklicnem delu. Zlasti zadnja dva meseca v letu kažeta na gmotni dobiček. S tem pa ni rečeno, naj se sprememba poklicnega značaja izvrši v teh mesecih, pač pa vam bo novo ozračje v poklicu pripomoglo k uspehu proti koncu leta. Toda ne prehitujte s stvarmi, kajti še sredi aprila se kažejo kritični Marsovi vplivi in ti ne bodo ugodno učinkovali tudi glede zdravja. V tem času je možna celo osebna nesreča. Najvažnejše odločitve naj se torej odigrajo med majem in oktobrom.

KOZOROG (od 23. decembra do 20. januarja)

To leto bo potekalo mirno. To je toliko ugodneje, ker ustreza vaši preudarni in ustrezni naravi, s katero dosegate uspehe, če imate dovolj časa, da stvari lahko dozoriijo. Leto 1959 bo še uspešnejše kot je bilo prejšnje in popravili boste neugodnosti, ki vam jih je prinesla nenaklonjena doba od 1952 do 1955. Zato glejte, da popravite posledice prejšnjega časa, obenem pa ne izgubljajte izpred oči nalog, ki bodo trenutno pred vami. Tistim, ki so rojeni med 21. in 29. decembrom, bo Saturnov prehod preko sonca prinesel nekaj težav materialne narave, zdravstvenih nadlog ali vsaj neprijetnih opravkov. Gledati boste morali, da zadev ne rešujete s silovitostjo ali sebičnostjo, ker se utegnejo skaliti vaši odnosi s soljudmi, celo z najbližjimi. Tako in tako se nagibate k temu, da se radi zapirate v krog lastnih misli. Utegnili bi spregledati ali celo odbiti marsikatero dobrotno roko. To Saturnovo dejanje pa utegne biti tudi pozitivno, ker gre za osebno samostojnost, ki je potrebna pri akcijah na daljšo dobo kakršni so nakupi nepremičnin, zidanje, dedovanje, sploh pri vseh korakih, ki se nanašajo na daljnjo bodočnost. Prav tako je pripisovati Saturnovemu delovanju začasno ločitev z ljubljeno osebo, pri čemer pa bo šlo le za izboljšanje poklicnega položaja. V rodbini utegneta imeti smrtni primer ali pa boste prisiljeni, da se večkrat spomnite minljivosti.

VODNAR (od 21. januarja do 19. februarja)

Obratno delujoča Uranova moč, ki je veljala tudi obe prejšnji leti vas mora prepričati, kako močna je ta konstalacija tudi letos. Zaradi njenega delovanja boste manj razsodni, kot bi morali biti, in marsikateri načrt se vam bo zdel laži kakor je v resnici. Zlasti v primerih, ko se iznajdljivi vodnarjev tip ukvarja z novimi načrti, bo moral biti zelo previden. Vse se bo prikazovalo v lepi luči. Zaradi nepremišljenosti pa bodo nastale resne finančne težave in celo izgube. Pazite letos, da ne boste česa podvzemali, kar bi prekašalo vaše moči, ne obljublajte preveč in do nekaterih bližnjih ne bodite preveč zaupljivi. To pa velja zlasti za rojene v drugih dveh tretjinah nebesnega znaka. Tistim, ki so rojeni konec januarja, utegne prekrižati račune kakšen navaden svetovni dogodek. Tudi daljše potovanje v tujino ali zveza z važno tujo osebnostjo je v horoskopu vodnarjevih tipov. Toda pokazati bi se utegnile v tej konstalaciji rojenim skrite bolezni, zato je dobro, če se pravočasno podvžete natančni zdravniški preiskavi. Tudi v poklicnem in poslovnem življenju so možnosti nekoliko majave.

RIBI (od 20. februarja do 20. marca)

Ker bo ugoden Jupitrov vpliv še nadalje trajal, lahko računate z povoljnim razvojem svojih načrtov. Tudi dosežki zaviralni Saturnov lik je končno izven vaše konstalacije. Posebne vrste težave, ki ste jih imeli v prejšnjih dveh letih ali še dalj, bodo prenehale. Vrsta teh težav bi se dala določiti na podlagi vašega osebnega horoskopa. Ne smete pa takoj pozabiti na prejšnje bridkosti, ker bodo nadaljnji vaši uspehi odvisni ravno od naporov iz preteklosti. Sredstva in fizične moči ter vztrajnost vam bo posredoval harmonični položaj Jupitra, zlasti v prvi polovici leta. Tudi zdravstvene težave se bodo izboljšale. Značilne za rojene v znaku rib je tudi, da so zdravstvene motnje v tesni zvezi z duševnimi občutki. Leto 1959 bo ugodno za menjavo okolja, za spremembo stanovanja, za pomiritev s sprtimi osebami. Letos boste imeli veliko opraviti ravno z odnosom do svojih bližnjih. Leto bo važno v tem pogledu za tiste, ki si bodo pridobili novih prijateljev ali pa bodo s kom navezali srčne vezi.

Nerazjasnjena obzorja mednarodne politike

Peter Jeran

Preteklo leto smo začeli zaskrbljeni, kaj nam bo mednarodna politika prinesla. Strah pred novo vojno je težil narode po vsem svetu, ker pač v osnovnih mednarodnih nasprotjih ni prišlo do nobenih posebnih razčiščevanj. Najmočnejši so hoteli postati še bolj močni ter s silo in grožnjami pripraviti nasprotnika do popuščanja. Obe največji svetovni sili imata nakopičenega v svojih skladiščih že toliko najmodernejšega jedrska orožja, da bi ga bilo dovolj za uničenje vsega človeštva. Takšen položaj narekuje normalni človeški pameti spoznanje, da je vsaka vojna, tudi »lokalna«, korak v katastrofo, ki ji nobeden ne more uvideti konca. Kljub temu spoznanju pa je preteklo leto pokazalo, da se velesile v okviru blokovskih vojno-političnih organizacij naprej oborožujejo in da so v tej tekmi med rodajni aduti moči in bolj ali manj prikritih groženj. Svet je prispel do točke, ki pomeni popoln absurd: v času zelo pogostih izjav in pozivov na razorožitev, je prišlo do največjih oboroževalnih podvigov. Kljub neštetim izjavam, bodisi pismenim ali ustmenim, o potrebi po razorožitvi ter opozorilom o možnih vojnih katastrofah, je prišlo na primer celo do takšnega absurda kakor je oboroževanje Zahodne Nemčije z atomskim orožjem. Torej atomska oborožitev ni šla samo kvantitativno naprej, marveč se je razširila tudi na nova ozemlja. Posebno nevarno pa je v primeru Nemčije še to, da se nahaja na meji med obema

blokoma in da vprašanje nemške združitve še ni rešeno.

Seveda, ne bi bilo prav, kljub takšnemu razvoju podcenjevati spodbude in izrečene besede v korist miru in razorožitve. Pa tudi konkretna dejanja so bila storjena. Sovjetska zveza je enostransko sama za nekaj časa ustavila jedrske poizkuse. Amerikanci so na to dejali, da bodo te poizkuse tudi ustavili, vendar šele ko bodo končali tiste, ki so jih imeli že prej v načrtu, kar so tudi storili. Ni še bila končana serija ameriško-angleških poizkusov, ko je Sovjetska zveza zopet začela z njimi, hkrati pa jih je napovedala tudi Francija in svet se je znašel zopet na začetku vsega problema. S strani Sovjetske zveze je bila poslana šefom držav cela serija pisem, sledili so odgovori, pa zopet protiodgovori. Vse je že kazalo, da bo le prišlo do sestanka najbolj odgovornih državnikov in da se bo svet le oddahnil zaradi napetosti, ki je vladala. Do pričakovanih rezultatov pa ni prišlo. Preveč je bilo postavljenih pogojev in nešteti »če« so dokazali, da je na svetu premalo medsebojnega zaupanja, predvsem pa premalo resnične in trdne volje, da bi zavrgli politiko sile in oboroževalne tekme.

Poljski minister zunanjih zadev Rapacki je dal najresnejšega upoštevavanja vreden predlog, da bi se v srednji Evropi ustvarila brezatomska cona, v kateri bi kontrolirali tudi klasične oborožene sile. S takšnimi ukrepi bi bilo mnogo storje-

nega, saj bi se prav na stičišču obeh blokov ustvarilo področje, ki bi zmanjšalo napetost in ki bi bilo lahko za vzgled, kako ukrepati naprej. Vendar tudi to seme ni vzkalilo. Premalo je bilo trdne volje za to. Še vedno se ni uveljavila koncepcija, da bi bilo treba začeti s takšnimi ukrepi, ki so najlažje izvedljivi in ki zahtevajo zaenkrat najmanj odrekovanja od oboroževalne tekme.

Za politiko popuščanja mednarodne napetosti in razorožitve so se najbolj zavzemali narodi, ki niso zajeti v okvir zahodne ali vzhodne blokove organizacije. Med njimi je bila posebno prizadevna Jugoslavija. Razveseljivo je pri vsem tem ugotoviti, da število takšnih držav raste in da se njihova veljava, podprta z množičnimi gibanji po vsem svetu, naprej krepi. Gre namreč za to, da bi bil zakon sile in močnejšega končno le preganjan s sveta in da bi obveljalo pravilo, da je takšen zakon nedostojen v današnjem času velikih znanstvenih in kulturih dosežkov.

Prodor v vsemirje

Med takšne največje znanstvene dosežke sodi izstrelitev umetnih satelitov. Na začetku lanskega leta smo bili še vedno pod močnim vtisom uspehov sovjetskih znanstvenikov, katerim je uspelo izstreliti v vsemirje dva umetna satelita; v drugem psičko Lajko. Prav tako je Sovjetski zvezi uspelo konstruirati medcelinsko balistično raketo. Takšnim uspehom so se kmalu pridružili ameriški znanstveniki z izstrelitvijo novih satelitov in pozneje, oktobra meseca, že kar s poskusom izstrelitve rakete na Luno. Napredek tehnike hiti tako naglo, da se niti prav ne zavedamo, da je v

kratki dobi dobrega leta postalo že kar nekaj navadnega in nič posebno razburljivega, če stojimo tik pred tem, da bo človek prodril v vsemirje, morda celo na Luno.

Bilo bi prav, če bi ostalo pri tem, da bi se takšnih velikanskih uspehov samo veselili in če bi pri tem rasel naš ponos nad sposobnostjo človeškega uma. Veselje nad uspehi in napredkom pa neprestano kali misel, da dosežki znanstvenikov hkrati lahko pomenijo korak naprej k še hujšim sredstvom za uničenje človeka. Te dosežke, k njim je vsekakor prištevati tudi atomsko ladjo »Lenin«, zgrajeno v Sovjetski zvezi in pa potovanje ameriške atomske podmornice pod ledeno skorjo severnega pola, je neprestano spremljala skrb, da lahko služijo tudi kot izkušnje za nadaljnjo oboroževalno tekmo in krepitev stališča o prerastu moči enega nad drugim. Resnično se bo človeštvo lahko oddahnilo šele takrat, ko bo tekmovaljevanje v znanosti in tehniki usmerjeno v njegovo dobrobit in ko ne bodo vsako odkritje presojali z vidika vojaške smotrnosti, marveč njegove koristnosti za splošni napredek.

Zaradi teh novih dosežkov leži na ramah državnikov, ki upravljajo z ogromnimi gospodarskimi potenciali in usmerjajo politiko svojih držav, vedno večja odgovornost, v zadnjem času tako velika kot še nikoli v zgodovini.

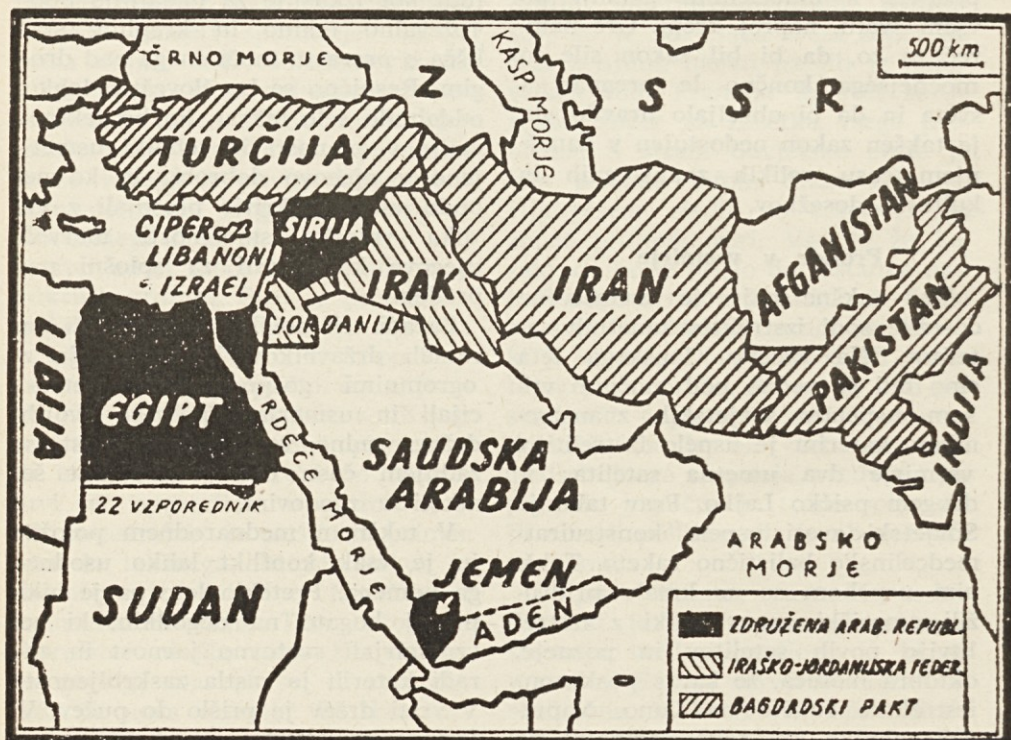
V takšnem mednarodnem položaju je vsak konflikt lahko usodnega pomena. Preteklo leto pa je bilo precej bogato na dogodkih, ki so vznemirjali svetovno javnost in zaradi katerih je rastla zaskrbljenost. V vrsti držav je prišlo do pučev. V Indoneziji, na primer, so boji z uporniki, ki so ravnali nedvomno v korist

tujih, izvenindonezijskih interesov, zelo dolgo trajali.

Dogodki na Bližnjem vzhodu

Od vseh svetovnih področij pa sta bila Severna Afrika in Bližnji vzhod med najbolj občutljivimi. Če ocenjujemo dogodke na tem področju, potem je treba najprej ugotoviti, da je na začetku lanskega leta arabsko gibanje doživelo pomemben uspeh, ko sta se združila Egipt in Sirija, to je dve državi, v katerih so bili prastari družbeno-gospodarski odnosi, ki vladajo sicer še marsikje v arabskem svetu, najbolj izpodkopani. Z združitvijo teh dveh najbolj razvitih arabskih držav, čeprav nimata skupnih meja, se je gibanje za enotnost arabskega sveta

in za njegovo dokončno osvoboditev izpod tujega vpliva še bolj okrepilo. Pri vsem tem je še posebno pomembno tudi to, da je nova združena republika odločno potrdila koncepcijo protikolonialistične politike, politike neodvisnosti arabskih dežel in odklanjanja vsake blokovske pripadnosti. Nadaljnji razvoj na poti socialne emancipacije in celotna politična koncepcija Združene republike sta pomenila novo spodbudo in privlačno silo za vse arabske množice, ki so zelo močno antikolonialistično razpoložene in ki si vedno močnejše želijo otresti se starih fevdalnih režimov. Združitev pa je mnogo pomenila tudi zaradi tega, ker se je na področju Bližnjega vzhoda in Severne Afrike pojavila nova, močnejša sila s čvrstejšimi

Zemljevid k političnim dogodkom na Bližnjem Vzhodu

Prebivalstvo v Damasku navdušeno pozdravlja predsednika Egipta Naserja in predsednika Sirije Kuwatlya

pozicijami v odnosu do vseh tistih, ki bi se radi vmešavali v razmere na tem področju.

V proces emancipacije arabskega sveta je treba prišteti še dogodke, do katerih je prišlo v noči od 13. na 14. julij lani, ko je bil na bregovih Eufrata in Tigrisa strmoglavljen režim policijskega in vojaškega nasilja hasemitske dinastije in ko je bila porojena Iraška republika. Zrušen je bil Nuri Said, ki je bil predsednik štirinajstih iraških vlad in ki je bil v službi svojega kralja in na čelu države celih trideset let. Odstranjen je bil še en režim, ki je služil tujim gospodarjem in neizmerno zatiraval svoje ljudstvo.

V tistih dneh sta tudi podobna režima v Jordanu in Libanonu bila v velikih težavah. Če sta obe vladi

obupno klicali na pomoč Angleže in Amerikance, to samo dokazuje, da sta med domačim ljudstvom naglo izgubljali oporo. Skupaj s tema dvema vladama pa so bili zaskrbljeni tudi v Washingtonu in Londonu, saj se je zahodna blokovska politika, ki jo na tem področju predstavlja Bagdadski pakt, začela resno krhati. Sledili so usodni dogodki. V Libanonu in Jordanu so se izkrcale ameriške in angleške čete, francoske ladje pa so demonstrirale v vodah pred Bejrutom. Mednarodni položaj je postal tiste dni izredno zapleten in vsaka nadaljnja komplikacija bi lahko pomenila razširitev požara, ki bi ga bilo le težko pogasiti. Krivci bi bili tisti, ki to poglavo in ozko računajo na svojo vojaško moč in svoje ekonomske interese ter blokovski prestiž. Ti do-

godki so izredno jasno osvetli napako politiko zahodnih velesil na Bližnjem vzhodu. S to intervencijo sta se Amerika in Anglija postavili direktno proti gibanju arabskih množic in na stran osovraženih skupin ljudi, ki plavajo sredi bede svojega ljudstva v nezaslišanem bogastvu.

Združene ameriške države so takrat zaradi takšnega svojega dejanja čez noč izgubile zaupanje arabskega sveta. Zaupanje pa so si pri-

dobile takrat, ko so ob angleško-francosko-izraelski intervenciji v Sueškem prekopu ostale rezervirane in trezne. Zdaj so stopile na pot, ki so jo prej same obsojale. Zopet se je pokazalo, kako trdovratno se Amerika drži politike blokov in svojih vojaških oporišč, ki je tako zelo zgrešena in nevarna za mir.

Francija in Alžirija

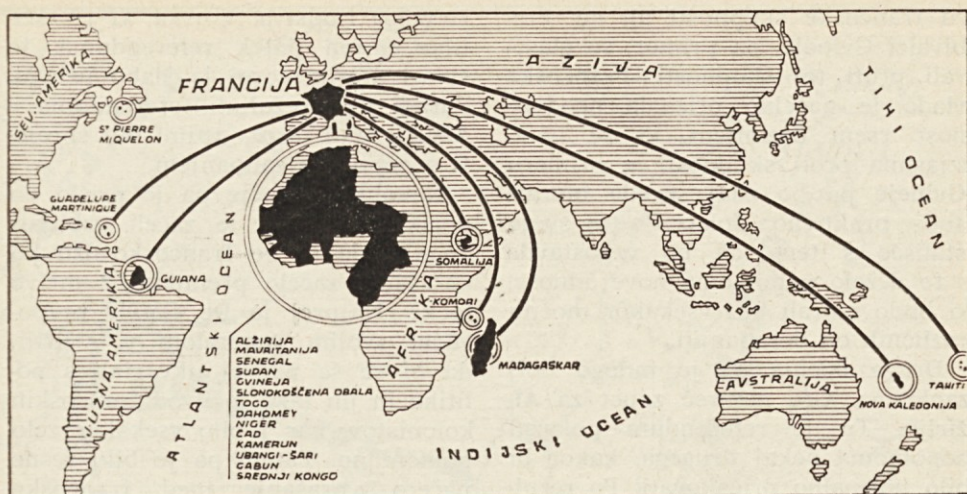
Kakor je zgrešena politika zahodnih velesil na Bližnjem vzhodu, tako je zgrešena tudi politika Francije v Severni Afriki. V Franciji in Alžiriji je prišlo v preteklem letu do pomembnih dogodkov, ki so se vsi razvijali v senci alžirske vojne, v kateri se čez sto tisoč vojakov alžirske osvobodilne vojne ob sodelovanju ogromne večine alžirskega ljudstva bori za svojo nacionalno neodvisnost. V listih smo lani brali pretresljivo novico o bombardiranju tuniške vasi in izpoved alžirskega novinarja Allega o mučenjih alžirskih patriotov v zaporih Massujevih padalcev. Ves ta teror pa ni mogel zadušiti rastočega alžirskega odpora, ki je postal v preteklem letu še bolj množičen. Eden o rezultatov moči in politične orientacije tega odpora je bila tudi ustanovitev neodvisne alžirske vlade.

Kljub tej moči alžirskega gibanja in ogromnih vsot, ki jih Francija uporabi za to vojno, saj so ti stroški samo lani znašali čez 700 milijard frankov, kar seveda globoko pretresa francosko gospodarstvo, Francija ni bila sposobna najti take rešitve, ki bi bila sprejemljiva tudi za alžirsko ljudstvo.

Eden od vzrokov te nepopustljivosti so tudi velikopotezni načrti, ki predvidevajo izkoriščanje bogastev na področju Sahare. Strokovnjaki

Naselje Sakied Sidi Hussief žrtev barbarskega bombnega napada francoskih letal

Zemljevid razpadajoče francoske kolonialne posesti

namreč trdijo, da so v Sahari zelo bogata ležišča nafte, na čemer bo najbrž precej resnice, saj je doslej nekaj ameriških in angleških družb vložilo že okrog 300 milijard frankov v raziskovalna dela. Prav tako je na tem področju tudi precej svinca, bakra, železa in premoga. Vse to pa bi za Francijo imelo resnično vrednost šele takrat, ko bo zagotovljen nemoten prevoz preko alžirskega področja do luk na Sredozemskem morju. Da bi Francija dosegla ta smoter ter obenem dalje zadržala svojo oblast v Alžiriji, išče zaveznike. V pritegovanju ameriških in angleških družb k izkoriščanju bogastev v Sahari pa je to precej očitno. Zunanja podpora francoski politiki bo rastla vzporedno z angažiranjem tujega kapitala na tem področju.

Francoska desnica skupaj s francoskimi koloni in vojaškimi krogi v Alžiriji danes vzklika: »Alžirijo je treba reševati, da bi Sahara ostala naša!« To vzklikanje pa je potrjeno celo z dejstvom, da vrednost akcij

petrolejskih vrelcev v Sahari na pariški borzi vrtoglavo raste. Tak razvoj pa prihaja seveda v še večji konflikt s politiko, ki bi bila sposobna pripeljati do rešitve vprašanja.

Rezultat zaostrevanja situacije v Alžiriji, neprestanih vladnih kriz v Parizu in generalskega puča je bil De Gaulle. V Franciji je pač dozorelo prepričanje, da stari režimi ne bodo sposobni popeljati deželo iz neprestanih kriz in da ostane edino upanje in edini izhod De Gaulle. To je potrdil tudi kasnejši referendum, ki je z veliko večino potrdil koncepcijo in osebnost novega francoskega voditelja. Z referendumom so Francozi in mnoge francoske čezmorske dežele dale novemu šefu države večja polnomočja in okrepljeno avtoriteto, omejile pa so pravice parlamenta in dejavnost parlamentarnega mehanizma.

Referendum pa je pokazal dve izjemi, ki jih ni moč šteti v okvir splošnega rezultata. Referendum naj bi namreč odločal tudi o tem, ali čezmorske dežele žele ostati v okvi-

ru francoske skupnosti ali ne. Prebivalci Gvineje, na primer, so glasovali proti tej skupnosti. Francoska vlada je načelno priznala neodvisnost vsem ozemljem, ki se bodo izjasnila proti skupnosti, v primeru Gvineje pa bo zdaj seveda morala tudi praktično dokazati to svoje stališče s tem, da bo vzpostavila s to deželo popolnoma nove odnose, ki bodo morali biti vsekakor močno različnih od dosedanjih.

Druga izjema pa je mnogo bolj zapletena. Gre namreč zopet za Alžirijo. Tu je referendum pokazal popolnoma nekaj drugega, kakor bi bilo normalno pričakovati. Po rezultatih je namreč Alžirija bolj nav-

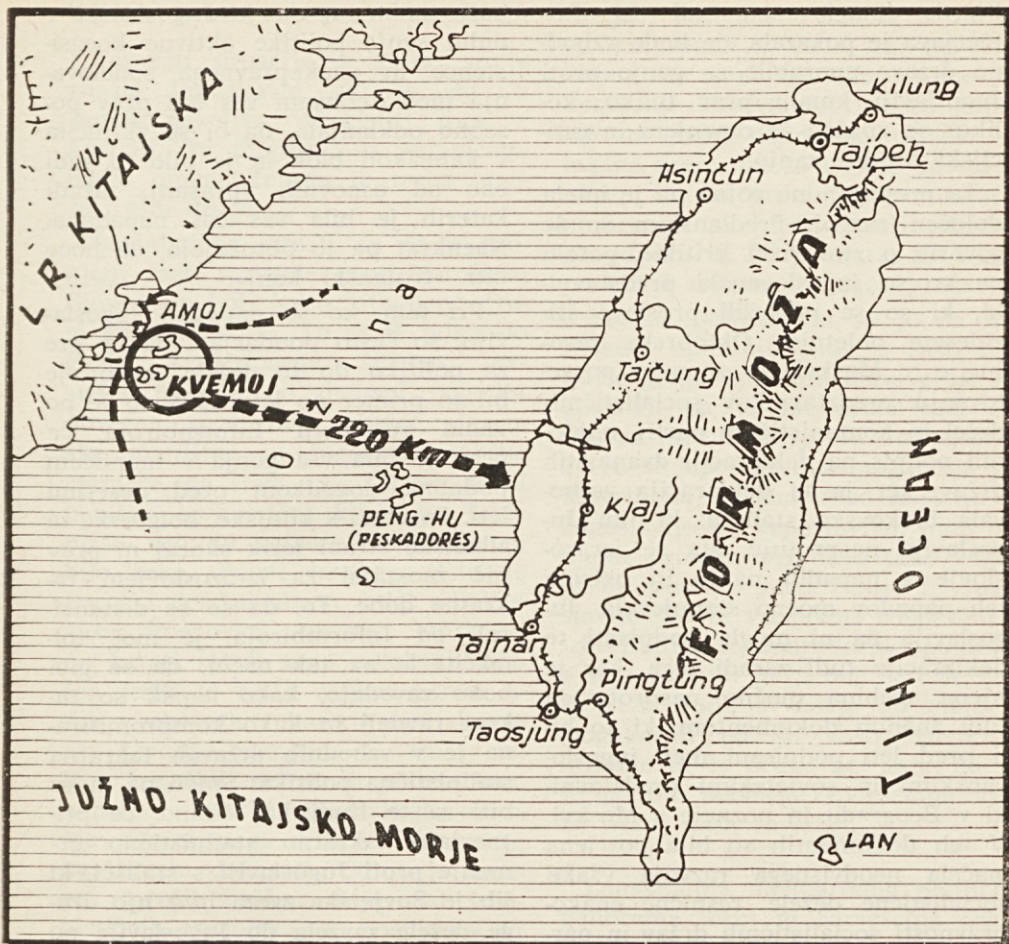
dušena za De Gaulle in francosko skupnost, kakor na primer prebivalci Pariza. Takšne rezultate pa je treba postaviti ob stran drugemu referendumu, ki že leta traja, namreč osvobodilnemu boju alžirskega ljudstva. Osvobodilni boj ni nikjer možen v takšnem obsegu, če ne uživa podpore najširših krogov med narodom in v njem je zelo določno izražena volja ljudstva. Zaradi tega rezultati De Gaullovega referenduma niso prepričljivi in opozarjajo bolj na slabost njegovih organizatorjev in na njihovo dvomljivo dejavnost, kakor pa na voljo al-

žirskega ljudstva. Vojska, ki je »ščitila« miren potek referenduma, je stvari storila torej le slabo uslugo. Zaradi tega rezultati referenduma v Alžiriji tudi niso v tujini bili sprejeti s popolnim zaupanjem.

Nekoliko kasneje pa je prišlo do dogodkov, ki so le začeli vzbujati upanja, da se bo francosko-alžirsko vprašanje začelo premikati z mrtve točke. Najprej je De Gaulle prepovedal svojim generalom v Alžiriji, da bi se še naprej ukvarjali s politiko in jih tako ločil od francoskih kolonistov, kar j bilo vsekakor zelo pomembno. Zatem pa je bilo resno načeto vprašanje med francosko vlado in alžirskim osvobodilnim gibanjem, oziroma svobodno alžirsko vlado. Vse to je vzbudilo upanje, da se bo alžirsko vprašanje začelo premikati v smer, ki obeta napredek in nove, realnejše perspektive.

Vzhodne dežele in Jugoslavija

Poleg dogodkov na Bližnjem vzhodu, Severni Afriki, Franciji, Indoneziji in topovskem dvoboju Mao-cetungovih obalnih posadk s Čang-kajškovimi posadkami na otokih Kvemoj in Macu, so v ospredje mednarodnega političnega dogajanja v preteklem letu prišli tudi odnosi vzhodnih ljudsko-demokratskih dežel in Sovjetske zveze do Jugoslavije. Ti odnosi so dobili najbolj markantno obeležje z nenadno enostransko odpovedjo nadaljnjih investicijskih kreditov s strani Sovjetske zveze. Šlo je namreč za kredite za gradnjo aluminijskega kombinata v Črni gori in tovarne umetnih gnojil v Pančevu pri Beogradu. Vse kaže, da se je za temi ukrepi skrival določen namen in sicer da bi minirali uresničenje jugoslovanskega gospodarskega perspektivnega plana, kakor je to že bil primer le-

Zemljevid Formoze z delom obale celinske Kitajske in spornima otokoma Kvemoj in Amoj.

ta 1948, ko so vzhodne države z gospodarsko blokado hotele preprečiti izvršitev prvega jugoslovanskega petletnega načrta in s tem prisiliti deželo na kolena, oziroma povzročiti, da bi v notranjem jugoslovanskem gospodarskem življenju doživelo neuspeh delavsko samoupravljanje, ki pomeni najmočnejšo globalno silo jugoslovanskega socialističnega razvoja.

Po letu 1948 je Jugoslavija zaradi blokade pretrpela okrog 600 milijard dinarjev neposredne škode. Velika škoda pa je zanjo nastala tudi zaradi najnovejših težav, ki jih povzročajo v medsebojnih odnosih. Te težave pa spremlja tudi zelo glasna propagandna vojna. V Jugoslaviji so izračunali, da uporabijo vzhodne države za to propagandno aktivnost mesečno okrog pol mi-

lijarde dinarjev, pa tudi več. Primerjava je pokazala, da bodo vzhodne države uporabile za gonjo proti Jugoslaviji kmalu prav toliko, kolikor so znašali že omenjeni investicijski krediti zanjo.

Ta propagandna vojna pa je imela določen razvoj. Predlanskim so še govorili o »tovariški kritiki«, potem pa ko so jugoslovanski predstavniki, ki so se udeležili proslave štiridesete obletnice Oktobrske revolucije v Moskvi na znanem posvetovanju predstavnikov socialističnih dežel in komunističnih partij, odklonili podpis na deklaraciji dvanajstih držav, ker je ta deklaracija vsebovala blokovska stališča, ki jim Jugoslavija nasprotuje, sta se izrazoslovje v napadih nanjo in ostrina teh napadov močno stopnjevala. Jugoslavija pa ni mogla podpisati te deklaracije tudi zaradi tega, ker je njena vsebina močno nasprotovala tudi znanim dokumentom, ki so bili pred leti podpisani med jugoslovanskimi in sovjetskimi predstavniki v Beogradu in pozneje v Moskvi. V teh dokumentih so bila potrjena načela neodvisnega razvoja vsake socialistične dežele, resnične enakopravnosti socialističnih držav in partij in tovariška medsebojna diskusija in kritika. Vse to pa je bilo naenkrat pozabljeno. Jugoslaviji so začeli očitati, da sprejema »judeževe groše«, ker trguje z zahodnimi deželami (pri tem pa jih ni motilo, da takšno trgovino tudi sami vodijo in da je celo sama Sovjetska zveza predlagala Združenim državam Amerike široko gospodarsko sodelovanje). Nazadnje so šli celo tako daleč, da so Jugoslavijo obtožili, da je »udarna moč imperializma«, da je »trojanski konj«, ki se hoče zavleči v vzhodni blok ter ga razbiti itd. Kar zadeva prav te obtožbe je naj-

bolj zanimivo, da je Jugoslavija v duhu svoje politike aktivne koegzistence in enakopravnega sodelovanja med državami ves čas prav posebno odklanjala, da bi se vključila v katerikoli blok in je bilo to tudi eno od osnovnih vprašanj, zaradi katerih je bila ves čas napadana. Naenkrat pa jo obtožujejo, da hoče biti »trojanski konj«.

Pri tem, ko so napadali Jugoslavijo, so često poudarjali, da ne gre za politiko do te dežele, kakor je bil to primer po letu 1948, to je po znani resoluciji Informbiroja, če prav je bila vsa gonja v marsičem podobna dogodkom pred desetimi leti. Posebno s kitajske, bolgarske in albanske strani jezik skoraj ni prav nič zaostajal za izrazoslovjem takratne dobe. To, da so se distancirali od Informbiroja, je moč tolmačiti le na tak način, da se globoko zavedajo, kako napak so takrat ravnali in kako kompromitirana je v vzhodnih državah takratna stalinistična politika. Sploh pa mora biti za te ljudi kaj čudno, če primerjajo takratno stalinistično gremenje proti Jugoslaviji s stališči, ki jih je Sovjetska zveza in z njo druge dežele zavzela do Jugoslavije po Stalinovi smrti in ki so povzročila, da so se ti ljudje globoko oddahnili in doživeli priložnost, da so burno in iskreno izražali svoja prijateljska čustva ob obiskih jugoslovanskih voditeljev, zatem pa zopet nekaj novega, kar je v marsičem podobno starem. Prav gotovo drži, da ti ljudje zdaj ne morejo verjeti v to propagandno vojno in da mislijo eno, v časopisih pa morajo brati popolnoma nekaj drugega.

Kar zadeva jugoslovanske sosede, je treba v lanskem letu omeniti še en primer, ki vsekakor zasluži pozornost.

Udarec proti koroškim Slovencem

Težavno situacijo, v kateri se je znašla Jugoslavija, zdi se, da so hoteli nekoliko izkoristiti tudi v Avstriji. Ta moment se upravičeno lahko omeni, čeprav je treba omeniti tudi druge.

Šovinstične strasti so se v zadnjem času razvnele proti koroškim Slovencem bolj kot kdajkoli po drugi svetovni vojni. To se je pokazalo glede dvojezičnega šolstva. Avstrija je bila po državni pogodbi obvezna spoštovati pravice slovenske manjšine in zagotoviti takšne razmere, da stari, tako dobro znani nemški šovinistični krogi ne bodo prišli več do veljave. Temu pa ni bilo tako. Poleti lanskega leta je koroški deželni glavar izdal odlok o tako imenovani »pravici staršev«, po kateri starši sami odločajo, kakšen jezik se bodo njihovi otroci učili v občinah v katerih živi slovenska narodna manjšina. S tem je bila v koroških razmerah podrt konceptija o zaščiti slovenskega, oziroma dvojezičnega šolstva. To se je kaj kmalu dokazalo. Odlok je namreč sprožil živahno dejavnost šovinističnih organizacij in poedincev, ki so začeli od staršev izsiljevati izjave, da ne želijo, da bi se njihovi otroci učili slovenščine. Kako zelo močan je bil ta pritisk, kažejo rezultati v nekaterih skoraj čisto slovenskih krajih, kjer so uspeli od večine zastrašenih ljudi dobiti takšne izjave. Koroški Slovenci so se ponovno znašli v hudem položaju. V deželi je zavladal nemir. Težave so bile že prej, vendar je sistem dvojezičnega šolstva, po katerem so se otroci na mešanem ozemlju obvezno učili vsaj nekaj sloveščine, le dajal upanje, da bo na Koroškem po tej hudi drugi svetovni vojni

drugače kot je bilo nekoč. Ti upi pa so zdaj padli v vodo, saj pri vsej stvari ne gre izključno samo za vprašanje šolstva, marveč za pojav, da so šovinstične sile oživele do takšne mere, da so uspele doseči ta ukrep in da proti tej nazadnjaški nevarnosti ni čutiti dovolj odločnega odpora, ki bi ji enkrat za vselej prekrizal račune in staro prakso.

Takšna politika, ki so jo na Koroškem uporabili prav v času najhujše gonje vzhodnih dežel proti Jugoslaviji pa je škodovala tudi odnosom med Avstrijo in Jugoslavijo. Že so se lepo razvijala pogajanja, po katerih naj bi tudi med Avstrijo in Jugoslavijo bil vzpostavljen mali obmejni promet, približno tako kakor je bil dosežen med Italijo in Jugoslavijo. To bi vsekakor prispevalo k izboljšanju mednarodnega položaja v tem predelu in bi bila še ena olajšava za ljudi, ki živijo ob meji. O pogajanjih pa so vesti naenkrat utihnile in če drugo ne, kaže, da se je podpis takšnega sporazuma vsaj za nekaj časa zavlekel.

Lanskoletna mednarodna politična panorama torej ni razveselila obzorij in v novo 1959 leto gremo s stariimi skrbmi in velikim številom perečih mednarodnih problemov. Najhujše je, da še vedno ni jasno rešeno vprašanje razorožitve, predvsem atomske in da atomska nevarnost kot Damoklejev meč visi nad človeštvom. Seveda pa je še posebno pomembno, da kljub težki situaciji razgovori in izmenjava mnenj tečejo naprej, kar je vsekakor razveseljivejše, kakor pa če bi spregovorilo orožje, ali če bi se prenehali vsi kontakti v tem kočljivem vprašanju.

(Zaključeno v začetku novembra 1958).

DOKUMENTI BORBE ZA NARODNOSTNE PRAVICE SLOVENCEV POD ITALIJO

ZAHTEV ZA ZASEDANJE GLAVNEGA SVETA ZDRUŽENE SLOV. KULTURNO-GOSPODARSKE ZVEZE SLOVENCEV V ITALIJI.

Člani glavnega sveta Slovenske kulturno-gospodarske zveze, ki združuje kulturne, prosvetne in gospodarske ustanove in društva Slovencev na Tržaškem ozemlju, Goriškem in Beneški Sloveniji, so na svojem zasedanju 23. marca 1958 v Trstu sklenili soglasno, v opozorilo odgovornim oblastem, v spomin in spodbudo slovenske javnosti

z a h t e v a t i :

da se načelo člena 6 ustave italijanske republike o zaščiti jezikovnih manjšin dejansko izvede z ustreznimi zakoni v prihodnji zakonodajni dobi poslanske zbornice in senata;

da se v tem cilju začnejo **vendarle** izpolnjevati mednarodno sprejete obveze italijanske vlade in s tem italijanskega naroda o priznanju etničnih pravic in enakopravnosti tržaških Slovencev na jezikovnem, kulturnem gospodarskem in upravnem področju ter na vseh ostalih področjih;

da se splošno sprejeta načela o človeških pravicah ljudi ne glede na narodnost in jezik dejansko in praktično pričnejo izvajati v korist Slovencev tudi na Goriškem in v Beneški Sloveniji in se jim zagadelj z zakonom zagotovi obstoj oziroma ustanovitev šol v materinem jeziku;

da se zajamči uporaba slovenščine v upravi in na sodišču, vzpostavi dejanska enakopravnost Slovencev z drugimi državljani na vseh področjih človeške dejavnosti in etničnega, kulturnega in gospodarskega izživljanja;

da bodo slovenske prosvetne, kulturne in športne organizacije deležne istega ravnanja kakor druge odgovarjajoče organizacije.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza svečano izjavlja, da se ne bo nehala boriti za uresničitev gornjih načel in že priznanih pravic.

Poziva Slovence ne glede na strankarsko in ideološko politično pripadnost, da se vključijo v to plemenito, človeka in slovenske preteklosti ter prihodnosti vredno borbo, in vsak na svoj način in po svojih močeh v njej prispevajo. Obrača se na italijansko napredno javnost, da Slovence v tej borbi podpre in jim nudi svojo pomoč za dosego miru in enakopravnosti med narodi in ljudstvi vseh ver, ras in jezikov.

ZAHTEVE ZASTOPNIKOV VSEH POLITIČNIH STRANK, SLO- VENSKIH KULTURNIH IN PROSVETNIH ORGANIZACIJ IN DRUŠTVA »PRAVNIK« GLEDE UZAKONITVE SLOVENSKE ŠOLE

Na vabilo Sindikata slovenske šole v Trstu so se zbrali v petek dne 7. marca na njegovem sedežu v Ul. Filzi 8 zastopniki vseh političnih strank, slovenskih kulturnih in prosvetnih organizacij in društva »Pravnik«.

Glavni tajnik SSS učitelj Gerdol je v uvodu dejal, da je bil tak se-stanek zaradi neosnovanega in namernega zavlačevanja uzakonitve slovenske šole nujno potreben, da se na njem seznani najširša slovenska javnost o stališču SSS do tega perečega problema in da dobi Sindikat na njem svo podporo v borbi za pravice. Nato je v kratkih pa izčrpnih besedah podal poročilo o delu, ki ga je SSS bodisi sam, bodisi s pomočjo drugih v zadnjem času na tem področju izvršil; dotaknil se je februarskih stikov z vladnimi krogi v Rimu in zadnjega protestnega zborovanja osebja slovenskih šol: prebral je resolucijo, ki je bila takrat izglasovana in soglasno sprejeta.

Navzoče so zlasti zanimali februarški stiki z vladnimi in drugimi krogi v Rimu, pri čemer se je pokazalo, da je bil nacionalni šovinizem nekaterih kriv, da vladni osnutek zakona za slovensko šolstvo ni prišel iz senata, čeprav je bil poslan vanj že meseca maja 1957 iz ministrstva prosvete. Navzočim je bilo jasno, da je to očitna sabotaža, če se v tako dolgem času desetih mesecev ni prav nič storilo za uzakonitev slovenske šole in se ni upoštevala niti ena beseda Slovencev, ki so bile prej ali v tem času poslane oblastem. Razumeli so, da ne bi bilo prav, če bi Slovenci ob tej in drugih krivicah, ki se jim dajejo za v redu plačane davke in druge dajatve molčali in nič storili. Spoznali so, da so sicer bili in so pri oblasteh ljudje, ki so pravično in demokratično razpoloženi do zahtev Slovencev, da pa je večji del nedostopen zanje in po naprednih demokratičnih načelih, ki jih v sebi ima, nesposoben, da bi to, kar že ustava sama daje, spravil v zadovoljiv zakonski okvir. Občutili so, da so vsa pisma in memorandumi Slovencev le malo-vreden papir za one, ki ga drže namenoma v skrivnih predalih in ga ne pošiljajo dalje v rešitev, in da so v svoji borbi precej osamljeni, ker se zanje premalo ali nič ne zavzemajo druge soprodpisnice londonskega memo-randuma.

Zato se po tolikem delu in tako velikih naporih ni nič spremenilo v prid slovenskim šolam in njihovem osebju, pač pa v njihovo škodo, če gledamo na zadnja tri leta in pol. Londonski memorandum, posebni statut kot priloga k njemu, osnutek vladnega zakona za slovensko šolstvo in vsi dodatki in spremembe Sindikata slovenske šole k njemu, vse spomenice, vloge in druga pisma skratka vse je bilo zaman, da bi prejšnje ali ta vlada čutile, da imajo dolžnosti po ustavi in obveze po pogodbah, da Slovincem uzakonijo to, kar jim že po najosnovnejših pravicah pripada, popravijo to, kar jim je fašizem prizadejal, in vrnejo to kar so neupravičeno takrat in leta 1955 izgubili.

Navzoči zastopniki političnih strank KP, NSZ, SDZ, SKSZ, SKS, SNZ, kulturnih in prosvetnih organizacij SPZ, SGKZ, SHLP, PM, SP, in društva

»Pravnik« so odobrili delo Sindikata slovenske šole in obljubili, da bodo z vsemi svojimi močmi in sredstvi podprli in podpirali vsako akcijo, ki je slovenskemu šolstvu v korist, do popolne in zadovoljive rešitve tega vprašanja. Odobrili so tudi resolucijo SSŠ in svetovali, naj se ne pošlje samo predsedniku republike, ministrskemu predsedniku in prosvetnemu ministru, ampak tudi ostalim trem sopodpisnicam londonskega sporazuma, zakaj skrajni čas je že:

1. Da se uzakonijo slovenske šole in da se izvede njihova organična ureditev.

2. Da se s posebnim zakonom uredi službeni položaj vodstvenega, učnega, upravnega in strežnega osebja z upoštevanjem razumnih ukrepov, ki jih predvideva čl. 4c Posebnega statuta.

3. Da se spremenijo vsi slovenski strokovni tečaji, ki so pokazali v zadnjih letih zadostno osnovo za samostojno delovanje, v triletno strokovno šolo.

4. Da se spopolni slovensko šolstvo glede na potrebe Slovencev (kmetijska šola, srednja tehnična šola).

5. Da se uredi slovenska višja šolska uprava in imenujejo odgovorni funkcionarji za slovensko šolstvo, ki ne bodo samo navadni in brezpomembni uradniki.

6. Da se zavaruje v vseh pogledih slovenski značaj šol glede na učni načrt in vsebino šolskih knjig po določilih Posebnega statuta.

7. Da se podaljša veljavnost člena 2d Posebnega statuta in s tem zavaruje služba vsemu tistemu osebju, ki vsaj že od 26. oktobra 1954 poučuje na slovenskih šolah.

8. Da se uvede zopet angleščina kot obvezen predmet v vse tiste šole, kjer je bila 26. oktobra 1956.

KRŠITEV ČLENA 4 c POSEBNEGA STATUTA

V začetku šolskega leta 1958/59 je okrog 30 slovenskih šolnikov, učiteljev in profesorjev, ki poučujejo na slovenskih šolah na Tržaškem prejelo od šolskega skrbništva v Trstu pismo, v katerem šolsko skrbništvo naznanja, da je tem učiteljem in profesorjem prenehala veljavnost njihovih diplom, češ da je potekel štiriletni rok za pridobitev potrebnih diplom, kakor določa člen 4c Posebnega statuta. Ker pa so bile nastavitve izvršene letos pred 5. oktobrom — je rečeno v omenjenih pismih — bodo prizadeti šolniki nameščeni samo še v letošnjem šolskem letu.

Ni nobenega dvoma, da vsebina tega pisma pomeni, da bodo okrog 30 slovenskih učiteljev in profesorjev, ki poučujejo na tržaških slovenskih šolah že 12 let izgubilo službo.

Gre za očitno neizpolnjevanje in kršitev člena 4d, na katerega se šolsko skrbništvo v Trstu sklicuje. V tem členu je namreč med drugim rečeno:

»Učitelji, katerih govorni jezik je italijanski in ki so na dan parafiranja memoranduma o soglasju zaposleni kot učitelji v šolstvu na ozemlju pod jugoslovansko upravo in učitelji, kateri govorni jezik je slovenski in ki

so omenjenega dne zaposleni kot učitelji v šolstvu področja pod italijansko upravo, ne bodo odpuščeni iz svojih služb iz razlogov, ker nimajo potrebne usposobljenostne diplome. Jugoslovanske in italijanske oblasti bodo podvzele v okviru njihovih obstoječih zakonov vse razumne ukrepe, da bi se omenjenim šolnikom nudila možnost, da na način, ki je predviden v točki 2d pridobijo kvalifikacije za isti službeni položaj kot redni člani učnega osebja.«

**POSLANCI KPI VIDALI, FRANCO, BELTRAME IN DE GRADA
SO MED RAZPRAVO O PRORAČUNU MINISTRSTVA ZA
JAVNO VZGOJO V PRVIH DNEH NOVEMBRA 1958 V
POSLANSKI ZBORNICI V RIMU PREDLOŽILI RESOLUCIJO
GLEDE SLOVENSKEGA ŠOLSTVA V ITALIJI, KI SE GLASI:**

»Upoštevajoč juridični in gmotni položaj, v katerem deluje javna šola s slovenskim učnim jezikom ter priznavajoč demokratično obvezo o spoštovanju italijanske republiške ustave glede zaščite narodnih pravic jezikovnih manjšin, obvezuje pristojne ministre in vlado:

a) da takoj poskrbijo za juridično in gmotno ureditev šolskih ustanov s slovenskim učnim jezikom ter njihovega osebja in sicer po načelu enakopravnosti vseh državljanov, in

b) da zagotovijo primerno strokovno in kulturno pripravo bodočim šolnikom v okviru šolskih ustanov republike«.

**DRUŠTVO »PRAVNIK« OB SOJA STALIŠČE ODVETNIŠKE
ZBORNICE IN DRUGIH USTANOV V TRSTU PROTI IZDAJANJU
ZAKONSKIH DOLOČB GLEDE UPORABE SLOVENŠČINE
V ODBORIH DO JAVNIH URADOV**

Spričo vznemirjenosti dela tiska in spričo stališča nekaterih krajevnih ustanov proti izdajanju zakonskih določb glede uporabe slovenščine v odnosih do javnih uradov je društvo »Pravnik«, ki združuje slovenske pravnike tržaškega ozemlja, na plenarni seji soglasno sprejelo naslednji sklep:

Kot tolmač čustev vseh Slovencev tržaškega ozemlja društvo »Pravnik«:

1. **globoko obžaluje** pojave, ki so izraz sedaj že minule dobe in ki imajo namen preprečiti izvajanje obveznosti, katere je Italija svečano prevzela, da bi se zajamčilo slovenskemu avtohtonemu prebivalstvu, ki tu živi že stoletja, izvajanje njegove osnovne pravice do uporabe lastnega materinskega jezika v odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi;

2. **poudarja**, da to pravico — ki jo je bila skoraj pred enim stoletjem celo nazadnjaška avstro-ogrska monarhija prisiljena priznati — ne upravičujejo samo načela naravnega prava, sprejeta v listini Združenih narodov in pri vseh civiliziranih narodih, temveč jih je potrdila tudi ustava, osnovni zakon Italijanske republike, ki s členom 6 obvezuje vlado, da z ustreznimi določbami ščiti jezikovne manjšine;

da je torej obveznost, sprejeta s podpisom londonskega memoranduma in o čemer govori njegov člen 4, samo logična posledica načel, sprejetih v ustavni listini Italijanske republike in ki so jih v dobi albertinske ustave tudi praktično izvajali, ko je tedanja vlada leta 1922 dala n. pr. tiskati slovenski uradni prevod kazenskega zakona v kraljevini Italiji za uporabo pri sodnih oblasteh naže dežele;

ponovno poudarja, da kljub protizgodovinskim poskusom oživljanja žalostne preteklosti, poskusom, ki nasprotujejo slavnim tradicijam Risorgimenta italijanskega ljudstva, se noben Slovenec ne bo mogel nikdar odreči pravici uporabe lastnega materinskega jezika v odnosih z javnimi oblastmi, pravici, ki so si jo priborili tudi za ceno najvišjih žrtev mnogi mučenci in tisoči slovenskih borcev s prelivanjem plemenite krvi med zadnjo svetovno vojno;

poziva republiško vlado, naj razveljavi diskriminacijske določbe v členu 122 zakona o civilnem pravnem postopku in v členu 137 zakona o kazenskem pravnem postopku, in poskrbi za praktično izvedbo tudi določbe čl. 4 londonskega memoranduma in s tem odstrani eno izmed ovir vzpostavljenja vzajemnega zaupanja in iskrenih prijateljskih odnosov med obema sosednjima državama in njunim ljudstvom ter nudi tako slovenskemu prebivalstvu dokaz njegove enakosti z italijanskimi državljani ne samo v dolžnostih, temveč tudi v pravicah.

Trdno smo prepričani, da bo s takim ravnanjem delo republiške vlade tudi v soglasju z najvišjimi koristmi italijanskega naroda na tem obmejnem ozemlju.»

V Trstu, 1. februarja 1958

ZAHTEVE KMEČKE ZVEZE IN ZVEZE MALIH POSESTNIKOV

Dne 2. marca leta 1958 je bilo v Gregorčičevi dvorani v Ulici Roma 15 zborovanje kmetov tržaškega področja, katerega sta sklicali Kmečka zveza in Zveza malih posestnikov. Zborovalci, ki so zastopali skoraj vse vasi tržaškega področja in predmestne okraje, so soglasno sprejeli naslednjo resolucijo:

Kmetje, neposredni obdelovalci našega področja združeni na kmečki konferenci, ugotavljamo sledeče:

1. Naše kmetijstvo je v težkem položaju zaradi pomanjkanja kapitalov. V skadu s tem menimo, da je nujno potrebno povečati intervencijo državnega kapitala z ustanovitvijo »Sklada za pospeševanje kmetijske proizvodnje našega področja.«

2. Za pospeševanje proizvodnje na obalnem področju, ki pretežno zadeva pospeševanje vinogradništva, vrtnarstva in cvetličarstva, je nujno potrebno povečati uporabo malih strojev. Ta ugotovitev velja tudi za kraško področje, ki potrebuje manjše stroje tudi glede na razkasanost zemljišč, ki predstavljajo splošne značilnosti našega področja.

3. Za napredek vseh vej kmetijske proizvodnje so nujno potrebni slovenski kmetijski tečaji in ustanovitev slovenske kmetijske šole, v katerih se bo šolala naša kmečka mladina.

4. Na našem področju je nujno potrebno ustanoviti kmetijsko posestvo, ki bi se ukvarjalo z reprodukcijo semenskega materiala, gojitvijo sadnih dreves in trt. V to posestvo naj bi bila vključena tudi postaja za umetno osemenjevanje goveda. To posestvo bi delalo v skladu s kmetijsko šolo.

5. Potrebno je izdelati načrt za skladno pospeševanje in razvoj vseh kmetijskih proizvodnih panog glede na neposredno bližino tržišča.

6. Pri vseh pospeševalnih načrtih je potrebno nuditi vsestransko podporo tudi mali kmečki posesti, ki ima danes pogoje za samostojni obstoj.

Ta podpora bi morala tudi upoštevati možnost razširitve male kmetijske posesti.

7. Skrajni čas je, da se razširi tudi na naše področje zakon za vzajemno bolniško zavarovanje kmetov. Ta ukrep bo nedvomno imel daljnosežni odmev med našo mladino, ki danes najraje zapušča zemljo, ker vidi v tem zavlačevanju le zapostavljanje proizvajalcev kmetijskih dobrin.

8. Do danes so oblasti zapostavljale naše predstavnike in niso upoštevale nobenih predlogov naših strokovnih organizacij. To dejstvo izziva v naših kmetih ogorčenje, zato zahtevamo, da se odslej pri imenovanju predstavnikov v kakršnikoli organ ali komisijo, ki se ukvarja s kmetijskimi vprašanji, upošteva dejstvo, da Kmečka zveza in Zveza malih posestnikov predstavljata pretežno večino kmetovalcev našega področja.

Ob tej priliki tudi ostro obsojamo dekret generalnega vladnega komisarja, na osnovi katerega so bili povišani davki na zemljišča.

Pridružujemo se protestom vseh gospodarskih krogov našega mesta proti ukrepu generalnega vladnega komisarja, s katerim je razpustil Izvršni odbor tržaške Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo in odstavil s predsedniškega položaja osebo, ki se je upala povedati resnico o gospodarskem položaju našega mesta in področja.

ZA PRAVIČNO ZASTOPSTVO TRŽAŠKIH KMETOVALCEV V ZBORNICI ZA TRGOVINO, INDUSTRIJO IN KMETIJSTVO

Kmečka zveza in Zveza malih posestnikov sta poslali v prvi polovici marca 1958 važni vlogi, ki se nanašata na pravico do ustreznega zastopstva slovenskih kmetovalcev tako v izvršnem odboru kot v sekciji za kmetijstvo in gozdarstvo tržaške trgovinske zbornice.

Prva vloga, katero so poslali podprefektu dr. Pasinu, ki po zakonu imenuje člane izvršnega odbora, in v vednost vladnemu generalnemu komisarju se glasi:

Podpisana Kmečka zveza in Zveza malih posestnikov s sedežem v Trstu v Ul. Geppa 9 sta se seznanili z dekretom vladnega generalnega komisarja, izdanim dne 25. 2. 1958, s katerim se raztegne na naše področje D.L. Lgt. od 21. septembra 1944 št. 315 in zakon od 12. julija 1951 št. 560.

Na podlagi teh zakonov omenjeni Zvezi ugotavljata, da mora biti v izvršnem odboru tudi predstavnik neposrednih obdelovalcev.

Na podlagi omenjenih dejstev smatrata, omenjeni Zvezi, da imata pravico zahtevati svojega predstavnika v izvršnem odboru tržaške Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo in to zato, ker predstavljata večino neposrednih obdelovalcev tržaškega področja. Zvezi menita, da ta pravica izhaja tudi iz dejstva, da je večina kmetovalcev slovenske narodnosti in jim je priznana pravica do predstavnštva tudi v Londonski spomenici.

V skladu z omenjenimi dejstvi predlagata Zvezi svoje kandidate.

Druga vloga pa se nanaša na imenovanje zastopnikov v kmetijsko-gozdarski sekciji trgovinske zbornice, je naslovljena na predsedstvo tržaške trgovinske zbornice in se glasi:

Po nujnem nalogu izvršnih odborov Kmečke zveze in Zveze malih posestnikov, opozarjamo predstavnštvo Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo na naslednje:

V zvezi z dekretom št. 11 vladnega generalnega komisarja od dne 25. 2. 1958 obnavljamo našo zahtevo, da bi bili zastopani v kmetijsko-gozdarski sekciji trgovinske zbornice.

Poudarjamo, da naši organizaciji predstavljata po številu vpisanih članov brez dvoma večino neposrednih obdelovalcev tržaškega področja. Da se o tem dejstvu doslej ni vodilo računa, pomeni po našem mnenju očitno kršitev zakonskih kriterijev glede prakse pri zastopstvu naše kategorije v zborničnih organih.

Ceprav imata naši organizaciji vse potrebne pogoje, ki opravičujejo sprejem kandidature naših predstavnikov v zbornične organe, moramo poudarjati, da današnja sestava teh organov jasno kaže, da se doslej niti v najmanjši meri ni upošteval Londonski memorandum, ki jamči italijanskim državljanom slovenske narodnosti pravilno zastopstvo v vseh javnih uradih. V naših predlogih je treba to dejstvo vsekakor upoštevati.

Upamo, da bodo ob obnovi odbora trgovinske zbornice upoštevana navedena dejstva.

NEZASLIŠANA DVAKRATNA PREPOVED SLOVENSKEGA GOVORA NA VELIKEM TRGU V TRSTU PRED MAJSKIMI POLITIČNIMI IN OKTOBRSKIMI OBČINSKIMI VOLITVAMI — BESEDILO PRVEGA UKAZA VLADNEGA GENERALNEGA KOMISARJA OD 15. MAJA 1958 SE GLASI:

»Spričo dejstva, da bi moral na javnem zborovanju, ki ga je napovedala italijanska komunistična partija za 17. t.m. na tem trgu Unità d'Italia eden izmed govornikov — kot rečeno v programu zborovanja, govo-

riti, uporabljajoč slovenski jezik; upoštevajoč, da je omenjeni trg — ker je bil v zgodovini mesta poprišče glavnih in največjih patriotičnih tržaških manifestacij — za veliko večino prebivalstva povzdignjen v simbol italijanstva Trsta, tako da napoved govora v slovenskem jeziku ni sprožila samo zelo živahne reakcije, temveč je tudi v širokih slojih prebivalstva povzročila jasen namen z vsakim sredstvom preprečiti tako manifestacijo, ki jo imajo omenjeni sloji za izzivalno in žaljivo; se zato smatra, da bi tako zborovanje, tako kot je bilo predvideno povzročilo zelo hudo motnjo reda in javne varnosti; po pregledu poročila tržaške kvesture št. 02396-2-17 od 14. maja 1955 in poročila poveljstva Skupine orožnikov v Trstu št. 19-469-1954 od 14. maja 1955; ker se smatra, da obstajajo v tem primeru razlogi hude javne nuje, ki jih predvideva člen 2 Enotnega besedila zakonov o javni varnosti, odobrenega s kr. odlokom od 18. junija 1931 št. 773 ukazuje: Zborovanje, ki ga je napovedala Italijanska komunistična partija za 17. t.m. v Trstu na Trgu Unità d'Italia na omenjeni način, je prepovedano. — Člani in agenti javne sile so pooblaščen, da pričujoči ukaz izvršijo. — Kvestor je pooblaščen, da ukaz dostavi. — V Trstu, 15. maja 1958. — Generalni vladni komisar dr. Giovanni Palamara.«

OBSODBE PROTIUSTAVNEGA UKAZA

(Izjava Slovenske gospodarsko-kulturne zveze)

Slovenska kulturno-gospodarska zveza smatra ukaz generalnega vladnega komisarja o prepovedi sobotnega zborovanja KPI na Trgu Unità za doslej eno izmed najhujših kršitev pravic Slovencev v Italiji.

Doslej namreč oblast ni smatrala za potrebno, da s posebnim ukazom uradno prepove delu italijanskih državljanov javno uporabo njihovega jezika na Trgu Unità samo zato, ker so ti državljani slovenske narodnosti in z izgovorom, da je ta največji tržaški trg »za veliko večino prebivalstva povzdignjen v simbol italijanstva Trsta«. Slovenska kulturno-gospodarska zveza ugotavlja, da je tak izgovor popolnoma samovoljen, ker doslej za Slovence ni bilo nobenega trga ali ulice, kjer bi bila javna slovenska govorica oblastveno prepovedana.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza ugotavlja, da je ta prepoved prišla potem, ko uprava italijanske vlade od prevzema oblasti v Trstu v oktobru 1954. leta pa do danes že vedno ni dovolila, da bi se jezikovne pravice Slovencev, predvidevane v ustavi in v Posebnem statutu londonskega sporazuma začele izvajati.

Zlasti ni storila nobenega koraka v smeri:

uzakonitve slovenskega šolstva,

pravic rabe slovenščine v upravnih sodnih uradih,

dvojezičnih napisov ter pravičnega zastopstva Slovencev v javnih službah in v oblastveno imenovanih organih.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza je mnenja, da nikakor ne more veljati kot utemeljitev tega protiustavnega ukrepa sklicevanje na nevarnost kršitve reda in javne varnosti in mora ugotoviti, da je z motnjo reda javne varnosti zagrozil zastopnik ene izmed enajstih političnih strank, ki nastopajo na letošnjih političnih volitvah, in sicer predstavnik vladne stranke — krščanske demokracije. Zato bi bila dolžnost oblasti pozvati to stranko na spoštovanje obstoječih zakonskih predpisov o redu in javni varnosti. Namesto tega pa je najvišji predstavnik oblasti s svojim ukazom po eni strani podprl tiste, ki so s kršitvijo zakona v javni varnosti grozili, po drugi strani pa onemogočil izvajanje postavno zajamčenih pravic kandidatu slovenske narodnosti.

Zato Slovenska kulturno-gospodarska zveza resno opozarja vso slovensko in italijansko demokratično javnost na veliko nevarnost, ki jo predstavlja groba kršitev načela narodne enakopravnosti kot jo vsebuje ukaz generalnega vladnega komisarja. Taka kršitev izpostavlja našo narodno manjšino samovolji oblasti, ki upošteva in spreminja v protiustavni uradni ukaz umetno ustvarjeno gonjo proti Slovincem.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza obžaluje, da se s tem ukazom ruši v zadnjih letih doseženo izboljšanje ozračja med slovenskim in italijanskim prebivalstvom in da se tako daje potuha šovinističnim silam, ki so v naših krajih povzročile že toliko zla.

Zato Slovenska kulturno-gospodarska zveza odločno obsoja protiustavni ukaz generalnega vladnega komisarja in upa, da bo ostal v zgodovini tržaškega javnega življenja osamljen.

Hkrati Slovenska kulturno-gospodarska zveza ponavlja tudi ob tej priložnosti svojo zahtevo po uveljavitvi vseh določb, ki jamčijo naši manjšini enakopraven obstoj in razvoj.

V Trstu, 17. maja 1958

Slovenska kulturna gospodarska zveza.

Proti nezaslišanemu diskriminacijskemu ukrepu generalnega vladnega komisarja je protestiral tudi občinski svet občine Devin-Nabrežina s posebno resolucijo. Pridružila se mu je izjava društva slovenskih pravnikov v Trstu »Pravnik«, Društvo slovenskih srednješolcev v Trstu, protestirale so tudi naslednje slovenske in italijanske stranke:

Neodvisna socialistična zveza
Slovenska demokratska zveza in
Slovenska katoliška skupnost
Slovenska krščanska socialna zveza in
Skupina neodvisnih Slovencev
Komunistična partija Italije
Mladinska zveza STO
Socialistična stranka Italije

Socialdemokratska stranka Italije pa je takoj po zahtevi krščanske demokracije, naj se slovenski govor prepove, objavlja izjavo v kateri označuje diskriminacijski predlog kot hotenje »da se v polnem teku volilne kampanje še enkrat zaneti plamen nacionalističnih strasti.« in poziva prebivalstvo, naj se ne da zavajati.

Na omenjeni seji odbora za volilno premirje so diskriminacijski predlog predstavnika krščanske demokracije zagovarjali predstavniki desničarskih strank, fašistične MSI in monarhistov, ter zastopniki italijanske republikanske in radikalne stranke. Vsi zastopniki ostalih strank so se izjavili proti predlogu.

Kljub vsem tem protestom in zahtevam, da se diskriminacijski ukaz vladnega generalnega komisarja razveljavi, je dr. Giovanni Palamara v dneh pred občinskimi volitvami v Trstu 12. oktobra ponovno prepovedal slovenski volilni govor na Trgu Unità. Tudi po tej prepovedi so bili poslani številni protesti — brez uspeha.

VLADA ODOBRAVA UPORABO DISKRIMINACIJE

Poslanec KPI Vittorio Vidali je naslovil na vlado v zvezi s prepovedjo slovenskega govora na Trgu Unità vprašanje, na katerega mu je notranji minister Tambroni 30. oktobra 1958 takole odgovoril:

»Ukrep o prepovedi zborovanja v slovenskem jeziku na Trgu Unità d'Italia v Trstu je bil sprejet v smislu člena 2 zakona o javni varnosti s strani generalnega vladnega komisarja iz razlogov hude javne nuje, ker bi zborovanje povzročilo živahno reakcijo s strani italijanskega prebivalstva, za katere je tisti trg, prizorišče glavnih patriotičnih manifestacij, simbol italijanstva Trsta.

Zborovanje se je vsekakor redno vršilo istega dne na drugem kraju mesta.«

ZASEDANJE JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKEGA MEŠANE- GA ODBORA V RIMU OD 1. DO 19. JULIJA 1958

Na zasedanju so proučili razna vprašanja, ki sta jih predložili obe vladi v zvezi z organizacijo šolstva in številne pritožbe posameznikov. Doseženi pozitivni rezultati so konkretizirani v priporočilu italijanski vladi, da izda zakon o šolstvu s slovenskim učnim jezikom, in priporočilom jugoslovanski vladi, da zamenja nekatere učitelje na italijanskih šolah na področju pod jugoslovansko upravo z učitelji, katerih materin jezik je italijanski. Zasedanje je potekalo, ugotavlja uradno sporočilo, v duhu velike prisrčnosti in medsebojnega razumevanja in v skladu z ozračjem, ki vlada v odnosih med obema državama. Na zasedanju je jugoslovanska delegacija načela vprašanje dvojezičnosti, uzakonitve slovenskih šol, priznanje stalnega statusa slovenskim učiteljem na ozemlju bivše cone A TO in predložila v proučitev 13 pritožb slovenskih organizacij in privatnih

oseb. Na zahtevo italijanske delegacije je bilo vprašanje dvojezičnosti odloženo na prihodnjo zasedanje, ki bo konec leta v Beogradu.

Vodja italijanske delegacije dr. Pasquinelli je izjavil, da sta obe delegaciji približali svoje poglede o preostalih nerešenih vprašanjih in izrazil prepričanje, da bodo ta vprašanja v bodoče rešena. V zvezi s tem je še posebno poudaril duha pristrčnosti in prijateljstva, v katerem je potekalo delo odbora, ter napore obeh delegacij, da se najde teren za sporazum, kar predstavlja po njegovih besedah najboljšo jamstvo za doseg pozitivnejših rezultatov na prihodnjih zasedanjih.

Načelnik jugoslovanske delegacije Berislav Žulj pa je dejal, da je bilo zasedanje pozitivno. Tudi glede točk, o katerih se niso sporazumeli, so izmenjali misli v prijateljskem in iskrenem ozračju, ki je pripomoglo k zbližanju obojestranskih stališč.

K dopolnitvi gornjega uradnega poročila objavljamo o tretjem zasedanju mešanega odbora podrobnejše poročilo, sestavljeno na podlagi razgovora urednika »Primorskega dnevnika« s člani obeh delegacij.

Odbor je razpravljal o štirih vprašanjih: dve so predložili člani jugoslovanske delegacije in dve člani italijanske delegacije.

Jugoslovani so pričeli razpravo z vprašanjem slovenskega šolstva, glede česar je odbor po dolgotrajni debati prišel do enotnega stališča in sklenil, da priporoči italijanski vladi, da izda zakon, s katerim bo uredila vprašanje slovenskega šolstva v skladu z določili točke 4. c londonskega sporazuma.

Razprava o vprašanju slovenskega šolstva je bila dolgotrajna, vendar se je posrečilo premostiti nasprotja, čeprav zaradi sestavljanja nove vlade in napetega mednarodnega položaja se italijanska delegacija ni mogla posvetovati s svojo vlado tako, kot bi bilo to v drugačnem normalnem okolju mogoče. Vendar pa so bili o tem obveščeni najvišji italijanski državniki.

Iz določil posebnega statuta, na osnovi katerih mora biti sestavljen zakon o slovenskem šolstvu sledi, da odpade zloglasni člen 2 bivšega vladnega zakonskega osnutka, ki je predvideval diskriminacijske ukrepe za vstop v slovenske šole. Poleg tega je znano, da se novi zakon ne bo nanašal samo na šole na tržaškem temveč tudi na videmskem področju.

Glede slovenskega šolstva je ostalo načelno nerešeno vprašanje diplom. Kot je znano določa točka 2. c spomenice o soglasju rok štirih let, da šolniki uredijo odnosno notificirajo svoje diplome. Tega niso mogli napraviti, ker niso bila izvršena določila točke 4. c in ker ni bil izdan zakon o slovenskem šolstvu. To vprašanje bodo verjetno rešili na ta način, da bodo za štiri leta podaljšali rok, še bolje pa bi bilo sprejeti specialni aranžma med obema vladama s katerim bi se recipročno priznale diplome izdane v sosednji državi in priznala službena leta.

To se do 1. novembra t. l. ni zgodilo. Namesto tega je šolsko skrbništvo v Trstu s posebnimi pismi opozorilo 30 slovenskih šolnikov, ki nimajo italijanske ampak jugoslovansko diplomu, da je 5. oktobra 1958 potekel štiriletni rok v smislu čl. 2 Posebnega statuta. Vendar pa določba točke 4/c o odpustu ne bo uveljavljena v šolskem letu 1958/59, ker je bil dekret o nastavitvah izdan pred potekom roka, kar pomeni, da bodo omenjeni šolniki odpušteni s prihodnjim šolskim letom, v kolikor odgovorne oblasti sklepa šolskega

skrbništva ne bodo razveljavile. Velika krivica pa je tem šolnikom prizadejana zaradi tega, ker odgovorna oblast ni smatrala za potrebno v štirih letih izdati »razumne ukrepe« na podlagi katerih bi si mogli slovenski šolniki preskrbeti potrebne diplome. Zato so prizadeti šolniki vložili pritožbe.

Sedaj namreč veljavni predpisi tako v Italiji kot v Jugoslaviji določajo, da niso priznane diplome dosežene v sosednji državi. S tem aranžmajem tega vprašanja sicer ne bi v celoti rešili, ker bi dokončno rešitev lahko predstavljala le kulturna konvencija, kar pa bi zahtevalo dolgotrajnejši postopek. Z aranžmajem pa bi rešili vrsto perečih osebnih vprašanj, in istočasno omogočili normalno delo slovenskim in italijanskim šolnikom.

Drugo obsežno in načelno vprašanje, s katerim se je ukvarjal mešani odbor se nanaša na uveljavitev statutarnih določb o dvojezičnosti.

Tu gre v bistvu za dve ločeni, čeprav med seboj povezani vprašanji:

1. Da se omogoči slovenskim prebivalcem ustno in pismeno obračanje na javne ustanove v materinem jeziku, kar bi pomenilo, da morajo biti v teh ustanovah tudi uradniki, ki obvladajo slovenščino. Poleg tega bi bilo treba v tej zvezi tudi izvesti določilo o dvojezičnih napisih, tiskovinah, dokumentih itd.

2. Izvesti je treba določilo, ki govori o enakosti vstopanja v javne službe in pravičnem (fair) zastopstvu v upravnih ustanovah.

Glede teh vprašanj, ki smo jih navedli samo okvirno brez podrobnosti, delegaciji nista prišli do enotnega stališča, vendar pa so bila podrobno vnesena v zapisnik tako, da bodo predstavljala predmet razgovorov prihodnjega zasedanja mešane komisije, ki bo čez nekaj mesecev v Beogradu.

S tem sicer to najvažnejše vprašanje ni bilo rešeno, vendar pa moramo ugotoviti določen napredek, saj se je stopilo na pot, ki vodi k reševanju. V tej zvezi lahko optimistično pričakujemo, da oblasti ne bodo čakale na prihodnje zasedanje mešanega odbora in da bodo pričele izvajati vsaj tista določila posebnega statuta, za katerega je bolj očitno, da resnično niso potrebna nikakršna posvetovanja. Tako bi na primer lahko takoj pričeli izvajati zadnji odstavek člena 5 Posebnega statuta glede dvojezičnih napisov v tistih predelih tržaške občine in vaseh, kjer je nedvomno več kot ena četrtina slovenskih prebivalcev. Prav tako lahko brez posebnih priporočil ali dolgotrajnega parlamentarnega postopka vladni komisar izda odlok o veljavnosti člena 5 in ga s tem uzakoni.

Kot vidimo, gre za postopno uveljavljanje določil posebnega statuta z namenom da se na ta način postopno uresničuje in uveljavijo sprejeti sporazumi.

Z italijanske strani sta bili prav tako predloženi dve vprašanji. Predvsem gre za zamenjavo šolnikov neitalijanske narodnosti na italijanskih osnovnih in srednjih šolah s šolniki, katerih materin jezik je italijanski, kot to določa Posebni statut. Glede tega vprašanja je bilo doseženo soglasje in je mešani odbor izdal priporočilo jugoslovanski vladi, da se ta za menjava izvrši.

Gre za vprašanje, ki zadeva na nekatere tehnične težave, ki pa so ga jugoslovanske oblasti že pričele reševati in so v Kopru že razpisale natečaj za te šolnike. Glede osnovnih šol ne bo večjih težav, ker italijanskih di-

plomiranih učiteljev ne primanjkuje in jih bodo imenovali v koprskem in bujskem tako, da bodo prišli iz drugih jugoslovanskih pokrajin. Teže bo s srednješolskimi profesorji, kar pa rešujejo na ta način, da so razpisali štipendije za študij italijanskih študentov na univerzi v Padovi za italijanski jezik, itd. in štipendije za študije na univerzi v Ljubljani za fiziko, kemijo itd.

Poleg tega je italijanska delegacija sprožila vprašanje prostorov bujske osemletke, glede česar ni bilo potrebno sprejeti posebnega priporočila, ker je jugoslovanska delegacija pojasnila stvarno stanje in zagotovila, da bo v primeru potrebe dobila italijanska šola nove prostore.

Končno so na zasedanju razpravljali tudi o pritožbah posameznikov, kjer pa so v veliki večini primerov ugotovili, da gre ljudstvu za praktično izvedbo načelnih rešitev in da je treba torej načelno rešiti glavna vprašanja.

Število učencev v slovenskih šolah v šolskih letih 1957/58 in 1958/59

Š O L E		P O K R A J I N A			
		Tržaska	Razlika	Goriška	Razlika
Osnovne	1857/58	1679		614	
	1958/59	1472	— 207	550	— 64
Srednje	1957/58	1270		286	
	1958/59	1326	+ 56	296	+ 10
Skupaj	1957/58	2949		900	
	1958/59	2798	— 151	846	— 54
Vsega skupaj	1957/58	3.849			Razlika — 215 ali 5,4 odst.
	1958/59	3.644			

TRŽAŠKA OBČINA

Primerjava izidov upravnih in političnih volitev v tržaški občini med strankami, ki so nastopile pri volitvah leta 1958

STRANKA	Občinske 1949			Občinske 1952			Občinske 1956			Politične 1958			Občinske 1958		
	Glasov	%	Sed.	Glasov	%	Sed.	Glasov	%	Sed.	Glasov	%	Sed.	Glasov	%	Sed.
Komunistična part. (PCI)	35.569	21,1	13	30.978	17,3	6	41.016	22,3	14	42.751	21,37	—	40.321	21,5	14
Krščanska demokr. (DC)	65.944	39,1	25	59.133	33,1	28	57.023	31,3	20	67.610	33,8	—	65.091	35,1	23
Socialdemokrati (PSDI)	10.761	6,4	4	10.445	5,8	5	12.586	6,9	4	13.131	6,56	—	13.360	7,17	4
Republikanci (PRI) . .	9.107	5,4	3	8.407	4,7	4	6.379	3,5	2	6.937	3,47	—	5.512	2,96	2
Neodv. soc. zveza (USI)	3.971	2,4	1	4.924	2,7	1	5.569	3,0	2	—	—	—	4.579	2,47	1
Liberalci (PLI)	3.109	1,8	1	5.769	3,2	3	4.542	2,5	1	7.111	3,55	—	6.817	3,67	2
Ital. socialno gib. (MSI)	10.222	6,1	4	20.570	11,5	4	26.934	14,8	9	33.363	16,68	—	27.540	14,8	9
Fronta za neodv. (FI) .	11.514	6,8	4	22.415	12,5	5	—	—	—	6.076	3,04	—	4.289	2,28	1
Slovenska lista (LDS) .	3.017	1,8	1	3.559	2,0	1	3.791	2,1	1	—	—	—	2.829	1,52	1
Radikalni (PR)	—	—	—	—	—	—	1.752	0,9	—	—	—	—	1.444	0,78	—
Monarhisti (MU)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.392	1,29	—
Tržaška zveza (UT) . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6.161	3,08	—	5.353	2,88	1
Ital. soc. stranka (PSI)	—	—	—	2.609	1,5	1	9.633	5,3	3	11.503	5,75	—	6.127	3,29	2
Vsedrž. str. dela (PNL)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	577	0,29	—
Vsedrž. mon. str. (PNM)	—	—	—	2.915	1,6	1	5.832	3,2	2	2.578	1,29	—	—	—	—
Ljudska mon. str. (PMP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.821	1,41	—	—	—	—
Volivcev	197.246			200.436			205.805			211.263			209.479		
Voľilo	171.036			181.711			187.822			203.282			189.868		
Veljavnih glasovnic . . .	168.610			178.984			182.731			200.042			180.913		

GORIŠKA IN VIDEJSKA POKRAJINA

Primerjava izidov političnih volitev v letih 1958 in 1959 velja za slovenske in jezikovno mešane občine videmske in goriške pokrajine in sicer za stranke, za katere so glasovali tudi slovenski volivci in posebej še za MSI in monarhiste

OBČINA	Bele in nerej. glasovnice 2												Ostale stranke			
	KPI		PSI		PSDI		UP		Skupaj levica 1		KD		MSI		Monarhisti	
	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958
GORISKA POKRAJINA																
Slovenske občine:																
Doberdob . . .	238	173	56	302	18	16	5	317	489	234	275	351	34	55	8	8
Sovodnje . . .	188	107	105	479	36	34	10	339	620	440	307	499	19	7	18	5
Števerjan . . .	64	52	15	182	13	12	3	95	246	252	161	261	10	11	12	3
Skupaj . . .	490	332	176	963	67	62	18	751	1355	926	743	1111	63	73	38	16
Jezikovno mešane občine:																
Gorica	2369	1938	1023	2783	1977	2515	245	5614	7236	1558	13347	14610	3507	3043	1142	1183
Dolenje	84	60	44	76	32	28	3	163	164	50	451	432	41	20	26	13
Krmin	1914	1700	564	868	289	237	62	2829	2805	135	2725	2605	264	208	145	106
Skupaj . . .	4367	3698	1631	3727	2298	2780	310	8606	10205	1743	16523	17647	3812	3271	1313	1302
KANALSKA DOLINA																
Jezikovno mešane občine:																
Trbiž	386	439	378	660	253	373	187	1204	1472	—	1549	1776	692	568	285	239
Naborjet	71	105	80	174	115	151	18	284	430	—	448	511	114	113	32	35
Skupaj . . .	457	544	458	834	368	524	205	1488	1902	—	1997	2287	806	681	317	274

OBCINA	KPI		PSI		PSDI		UP		Bele in nevelj. glasovnice ²		KD		MSI		Monarhisti		Oste e stranke	
	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953	1958	1953 ³	1958 ¹
SLOVENSKA BENEČIJA																		
Slovenske občine:																		
Brdo	66	44	85	96	176	225	20	347	365	134	597	588	80	56	61	20	18	14
Dreka	3	5	12	23	21	28	1	37	56	39	519	452	24	10	24	6	2	24
Grmek	30	53	21	25	45	39	2	98	117	85	610	588	9	12	12	14	7	19
Podbonesec	43	40	41	57	54	184	7	145	281	147	1522	1403	40	23	159	61	13	55
Rezija	117	70	93	111	83	78	7	300	259	189	965	1042	123	75	193	207	19	51
Sovodnje	15	24	15	23	120	174	—	150	221	88	645	636	24	9	35	17	5	28
Srednje	65	7	33	15	24	24	2	124	46	92	664	675	21	7	89	24	3	20
Sv. Lenart	44	26	70	67	144	72	6	264	165	122	786	842	30	12	111	45	13	111
Št. Peter Slovenov	132	128	154	132	171	275	30	487	535	129	941	981	108	60	113	52	17	97
Tipana	159	80	86	146	85	62	8	338	288	135	991	891	100	60	47	50	16	36
Skupaj	674	477	610	695	923	1161	83	2390	2333	1160	8240	8098	559	324	844	496	113	455
Jezikovno mešane občine:																		
Ahten	145	151	398	273	108	115	80	731	539	94	977	963	48	49	39	27	12	52
Fojda	269	265	354	343	116	106	31	770	715	204	1537	1714	75	46	36	43	26	70
Gorjani	88	27	65	78	32	44	26	211	149	32	355	417	34	27	25	8	13	17
Neme	345	354	335	421	182	152	62	924	927	139	1214	1182	137	126	107	45	21	73
Praprotno	47	40	89	88	73	199	8	217	327	56	678	623	53	29	92	36	19	27
Tamarjan	327	359	305	336	72	75	11	715	770	140	922	995	53	43	24	33	14	23
Skupaj	1221	1196	1546	1539	583	691	218	3568	3427	665	5683	5894	400	320	323	192	105	272

1) Med levico so vključeni tudi glasovi PSDI, ki spada med levico centra.

2) Bele glasovnice, ki so jih oddali pristavi DFS.

3) So všteti glasovi, ki so jih prejeli PRI, PLI in ANP (Narodna demokratična zveza).

4) So všteti glasovi, ki so jih prejeli MARP (Gibanje za deželno avtonomijo), PLI in PRI.

OBCINA DEVIN - NABREŽINA

Izidi upravnih volitev v letih 1949, 1952, 1956 in političnih volitev v letu 1958.

STRANKE	Glasov			
	1949	občinske 1952	1956	politične 1958
Slovensko-italijanska ljudska fronta — (Neodvisna socialistična zveza) ¹	394	—	—	—
Slovenska demokratska zveza ¹	752	—	536	—
SIAU ali KP ¹	948	850	—	1.172
Zveza italijanskih demokratov (UDI)	569	620	848	—
Tržaški blok (BT)	—	162	—	—
Delavskokmečka zveza	51	—	—	—
Lista slovenske skupnosti	—	1.233	—	—
Lista občinske enotnosti	—	—	1.572	—
Italijanska socialistična stranka (PSI)	—	—	—	512
Tržaška zveza in Fronta za neodvisnost (UT in FI)	—	—	—	285
Krščanska demokracija (DC)	—	—	—	1.229
Italijanska socialdemokratska stranka (PSDI)	—	—	—	244
Italijanska republikanska stranka (PRI)	—	—	7	38
Italijansko socialno gibanje (MSI)	—	—	—	312
Monarhisti (PMP in PNM)	—	—	—	37
Italijanska liberalna stranka (PLI)	—	—	—	32

1) Slovensko-italijanska ljudska fronta (NSZ) je nastopila pri volitvah leta 1952 s Slovensko demokratsko zvezo pod imenom Lista slovenske skupnosti, pri volitvah leta 1956 pa s Komunistično partijo pod imenom Lista demokratične enotnosti.

OBCINA ZGONIK

Izidi upravnih volitev v letih 1949, 1952, 1956 in političnih volitev v letu 1958.

STRANKE	Glasov			
	1949	občinske 1952	1956	politične 1958
Slovensko-italijanska ljudska fronta — (Neodvisna socialistična zveza)	148	—	—	—
Slovenska demokratska zveza ¹	182	—	256	—
SIAU ali KP ¹	345	369	—	433
Lista slovenske skupnosti	—	383	—	—
Lista demokratične enotnosti	—	—	462	—
Italijanska socialistična stranka (PSI)	—	—	—	103
Tržaška zveza in Fronta za neodvisnost (UT in FI)	—	—	—	59
Krščanska demokracija (DC)	—	—	—	216
Italijanska socialdemokratska stranka (PSDI)	—	—	—	36
Italijanska republikanska stranka (PRI)	—	—	—	10
Italijansko socialno gibanje (MSI)	—	—	—	16
Italijanska liberalna stranka (PLI)	—	—	—	4
Monarhisti (PMP in PNM)	—	—	—	9

1) Slovensko-italijanska ljudska fronta (NSZ) je nastopila pri volitvah leta 1952 skupno s Slovensko demokratsko zvezo pod imenom Lista slovenske skupnosti, leta 1956 pa skupno s KP pod imenom Lista občinske enotnosti.

OBČINA REPENTABOR

Izidi upravnih volitev v letih 1949, 1952, 1956 in političnih volitev v letu 1958.

STRANKE	Glasov			
	1949	občinske 1952	1956	politične 1958
Slovensko-italijanska ljudska fronta — (Neodvisna socialistična zveza) ¹	86	—	—	—
Neodvisna gospodarska lista ¹	142	—	—	—
SIAU ali KP	97	77	—	121
Lista slovenske skupnosti	—	155	—	—
Neodvisna gospodarska lista	—	54	—	—
Lista demokratične enotnosti ²	—	—	196	—
Lista gospodarske skupnosti	—	—	135	—
Italijanska socialistična stranka (PSI)	—	—	—	44
Tržaška zveza in Fronta za neodvisnost (UT in FI)	—	—	—	57
Krščanska demokracija (DC)	—	—	—	98
Italijanska socialdemokratska stranka (PSDI) .	—	—	—	7
Italijanska republikanska stranka (PRI)	—	—	—	9
Italijansko socialno gibanje (FSI)	—	—	—	13
Italijanska liberalna stranka (PLI)	—	—	—	2
Monarhisti (PMP in PNM)	—	—	—	1

1) Pri volitvah leta 1952 sta nastopili skupno SILF (NSZ) in del Neodvisne gospodarske liste.

2) Pri volitvah leta 1956 sta nastopili skupno SILF (NSZ) in KP pod imenom Lista demokratične enotnosti.

OBČINA DOLINA

Izidi upravnih volitev v letih 1949, 1952, 1956 in političnih volitev v letu 1958.

STRANKE	Glasov			
	1949	občinske 1952	1956	upravne 1958
Slovensko-italijanska ljudska fronta — (Neodvisna socialistična zveza) ¹	401	—	—	—
Neodvisna gospodarska lista ¹	772	—	—	—
SIAU ali KP	1.466	1.349	—	1.875
Lista slovenske skupnosti	—	1.227	—	—
Neodvisna gospodarska lista	—	150	—	—
SDZ (Slovenska lista)	—	—	554	—
Občinska demokratična enotnost ²	—	—	1.803	—
Italijanska socialistična stranka (PSI)	—	—	170	359
Krščanska demokracija (DC)	—	—	300	897
Tržaška zveza in Fronta za neodvisnost (UT in FI)	—	—	—	163
Italijanska socialdemokratska stranka (PSDI) .	—	—	—	48
Italijanska republikanska stranka (PRI)	—	—	—	16
Italijansko socialno gibanje (MSI)	—	—	—	44
Italijanska liberalna stranka (PLI)	—	—	—	12
Monarhisti (PMP in PNM)	—	—	—	20

1) Pri volitvah leta 1952 sta nastopili skupno pod imenom Liste Slovenske skupnosti.

2) Listo demokratične enotnosti so sestavljali KP, NSZ, SKSZ in NSS.

OBCINE MILJE

Izidi upravnih volitev v letih 1949, 1952, 1956 in političnih volitev v letu 1958.

STRANKE	Glasov			
	1949	občinske 1952	1956	politične 1958
Komunistična partija				
Slovensko-italijanska ljudska fronta — (Neodvisna socialistična zveza) ¹	4.182	4.659	4.246	4.054
Italijansko socialno gibanje (MSI)	323	502	—	—
Italijanska republikanska stranka (PRI)	—	—	—	314
Italijanska republikanska stranka in Radikalna stranka (PRI-PR)	242	387	392	—
Italijanska liberalna stranka (PLR)	—	—	—	268
Italijanska socialdemokratska stranka (PSDI)	—	—	—	46
Italijanska socialistična stranka (PSI)	564	768	796	490
Krščanska demokracija (DC)	—	—	—	316
Tržaška zveza in Fronta za neodvisnost (UT in FI)	2.046	1.701	2.181	2.547
Monarhisti (PNM in PMP)	—	—	—	160
				42

1) Slovensko-italijanska ljudska fronta (NSZ) je nastopila pri volitvah leta 1952 pod imenom Ljudska fronta za neodvisnost.

Objavljamo preglednico političnih in upravnih volitev za slovenske in jezikovno mešane občine v Italiji v tržaški, goriški in videmski pokrajini. S tem smo hoteli dati našim čitateljem možnost, da sami analizirajo politične sile na obmejnem področju, na katerem živi naša narodna skupnost.

Slovenci so zastopani s svojimi listami le v tržaški in goriški pokrajini, medtem ko v beneški Sloveniji ni na vseh povojnih volitvah nastopala nobena slovenska politična skupina s svojo listo, čeprav tam prebivajo tudi Slovenci, v nekaterih občinah celo strnjeno naseljeni.

Bežna primerjava med naprednimi in reakcionarnimi silami kaže, da prevladujejo napredne sile med Slovenci na tržaškem področju in deloma tudi na goriškem, medtem ko beneški Slovenci v glavnem volijo še vedno za Krščansko demokracijo, kar dokazuje tudi zaostalost tega področja, pomanjkanje vsake industrije in močan vpliv, ki ga še vedno ima verska vzgoja, obenem pa tudi nacionalni pritisk, ki se nad beneškimi Slovenci izvaja že 90 let.

Volilni rezultati vseh povojnih političnih in občinskih volitev kažejo na bolj ali manj ustaljeno politično opredelitev prebivalstva teh pokrajin in posebej še Slovencev z lahno tendenco krepitev naprednih levičarskih skupin, kar je pripisati dejstvu, da se te skupine bolj zavzemajo za socialne, gospodarske in narodnostne pravice prebivalstva, istočasno pa tudi vplivu splošne krepitev naprednih sil v svetu.

RAZVOJ OBMEJNEGA PROMETA NA OSNOVI VIDEMSKEGA SPORAZUMA

Egon Kravs

Malokdo se še spominja, kako pesimi-
stično smo bili razpoloženi v pomladnih
mesecih leta 1955, ko smo brali v listih po-
ročila o delu mešane italijansko-jugoslo-
vanske komisije, ki je pripravljala videm-
ski sporazum. Priznati moram, da smo se
tega pesimizma nalezli tudi novinarji, ki
smo bili stalno za petami obema načelni-
koma delegacij, ki smo skušali iz skopih
izjav dr. Capona ali inž. Bučarja razbrati,
če se pogajanja bližajo koncu ali ne.

Spominjam se, kako so ljudje pravili:
»Oh, da bi lahko vsaj enkrat na mesec
stopil v Tomaj ali v Koper, da obiščem
starše, brata, sestro.« In Kraševci, ki so
bili vajeni živeti s Trstom, so vzdihovali:
»Vsaj za praznike bi želel priti v Trst, da
spijem kozarec vina z znanci in sorodniki.«

Takrat, ko smo brali nasprotujoča si po-
ročila o delu mešane komisije, so bile na-
še želje skromne. Vsi smo si želeli samo to,
da bi bil sporazum čimprej podpisan, a
pogajanja so se vlekla in vlekla...

Zato je bilo 20. avgusta 1955, ko se je
spet govorilo, da bo sporazum podpisan, le
malo ljudi, ki so bili trdno prepričani, da
bo šlo tokrat zares. Od zgodnjega jutra
so se po furlanskem glavnem mestu spre-
hajali novinarji vseh tržaških listov, se
ustavljali pred palačo »Belgrado« in spra-
ševali, če in kdaj bo kaj. Šele zvečer, ko
je marsikdo že prerokoval, da se bomo vr-
nili v Trst praznih rok, je prišel nestrpno
pričakovani trenutek.

V dvorani palače »Belgrado«, ki je bila
okrašena z italijansko in jugoslovansko
zastavo, smo prisostvovali rojstvu videm-
skega sporazuma. Načelnika obeh delegacij
sta podpisovala zapisnike in dokumente,
vmes so brnele filmske kamere in bliskali
»flashi«. Videmski sporazum je bil končno
podpisan.

Od takrat so minila tri leta. Kratko raz-
dobje, ki v življenju ne pomeni mnogo, a
neprecenljive vrednosti za ljudi, ki živijo
v obmejnem področju vzdolž italijansko-
jugoslovanske meje. Videmski sporazum je
pomenil zgodovinsko etapo v odnosih med
obema državama, saj je ustvaril pogoje
za zблиževanje in medsebojno spoznavanje,
bil je konkreten primer in dokaz težnje
po mirnem sožitju.

Namen, ki sta si ga zastavili obe državi
ob podpisu videmskega sporazuma, je bil
v polni meri dosežen. Število imetnikov
propustnic je raslo iz dneva v dan in ved-
no bolj se je večalo število prehodov. Vzpo-
redno z naraščajočim prometom pa so
nastajali novi problemi, nove težave, nove
zahteve. Stalna mešana komisija, katere
naloga je zagotoviti pravilno izvajanje vi-
demskega sporazuma, je na vseh zaseda-
njih, ki so bila izmenično v Ljubljani in
Vidmu, proučila v treh letih vrsto takih
vprašanj in jih tudi ugodno rešila. Spo-
minjamo se, da so bile prve propustnice
izdane samo za določene občine in da je
bil dovoljen obisk samo onih krajev, ki so
bili označeni v propustnici. To je po zaslu-
gi mešane komisije odpadlo in danes se
lahko prebivalci obmejnih področij ne-
moteno gibljejo po vsem področju tako
imenovanega desetikilometerskega pasa. Po-
tem je prišlo na vrsto vprašanje podaljša-
nja in vidiranja propustnic, vprašanje
podaljšanja bivanja na sosednem področ-
ju in druga vprašanja, ki so bila vsa ugod-
no rešena v korist prizadetega prebivalstva
obmejnih pokrajin.

Toda stalna mešana komisija se na svo-
jih zasedanjih ni omejevala samo na re-
ševanje problemov, ki so v zvezi s preho-
dom oseb, kajti videmski sporazum vsebu-
je tudi druge člene, ki so manj znani, a za-
to nič manjše vrednosti. Omenimo naj sa-
mo člen 52, ki določa, da se bodo pristoj-
na zdravstvena krajevna oblastva medse-
bojno obveščala o primerih nalezljivih bo-
lezni in o epidemijah večjega obsega, ki bi
se pojavile na obmejnem področju. Že na
drugem zasedanju stalne mešane komisije
so o tem vprašanju razpravljali ter sesta-
vili obširen zapisnik, v katerem so točno
navedene vse dolžnosti pogodbenih strank.

O osmih točkah, ki jih vsebuje člen 53
(veterinarski in fitopatološki ukrepi), so
podrobno razpravljali na IV., V. in VII. za-
sedanju stalne mešane komisije. Predaleč
bi zašli, če bi hoteli navajati vse podrob-
nosti, ki jih vsebujejo zapisniki omenje-
nih zasedanj, vendar lahko rečemo, da so
vprašanja obvezne prijave živalskih bolez-
ni, zamenjave obvestil ter fitopatološka
vprašanja — rešena.

Nemajhno zaslugi za pravilno izvajanje določil videmskega sporazuma imajo obmejni organi, to je pripadniki obmejne policije in carine, ki jim je poverjeno neposredno nadzorstvo nad prehodi oseb in blaga. Obmejna služba na blokih se je boljšala iz leta v leto, predvsem kar zadeva organizacijo te službe in kot sami vidimo, se bo v tem letu še izboljšala. Na dveh najbolj prometnih obmejnih prehodih, na Škofijah in na Fernetičih, bodo do maja uredili nekaj novih objektov, tako da se bo obmejni promet mnogo hitreje razvijal kot doslej.

Čas je, da navedemo tudi nekaj števil, ki se nanašajo na obmejni promet tržaškega področja s sosednimi jugoslovanskimi področji. Na razpolago imamo številke, ki se oktobra 1958, to je za 38 mesecev izvajanja videmskega sporazuma. Ker smo že omenili oktober, pogledimo, kaj pravijo številke o prehodu oseb v tem mesecu: oktobra 1955 so na 21 blokih tržaškega področja zabeležili skupno 65.000 prehodov, leta 1956 je bilo 251.000 prehodov, naslednje leto 461.000 in oktobra 1958 že 526.400 prehodov (oktobra 1958 se je propustnic poslužilo 249.000 prebivalcev tržaškega področja ter 277.400 prebivalcev iz sosednjih jugoslovanskih področij).

Drugi statistični podatki pa nam kažejo, da se promet veča tudi iz leta v leto. Omenimo naj samo dve značilni številki: od januarja do oktobra 1957 so na omenjenih blokih zabeležili skupno 4.170.200 prehodov meje, medtem ko so v istem razdobju 1958 zabeležili že 4.494.400 prehodov v obeh smereh. Na osnovi teh podatkov lahko sklepamo, da bo obmejni promet na tržaškem področju do konca leta 1958 presegel 5.000.000 prehodov, skupni promet v 40 mesecih izvajanja videmskega sporazuma pa nad 13.000.000 prehodov v obeh smereh. Omeniti moramo namreč, da je od podpisa videmskega sporazuma do oktobra 1958 prešlo mejo tržaškega področja nič manj kot 12.518.700 oseb. Žal nimamo na razpolago podatkov za ostale prehode v goriški in videmski pokrajini, vendar lahko rečemo, da grejo tudi tam številke o prehodih v milijone.

Številke, ki smo jih navedli, ne potrebujejo komentarja, saj dovolj zgovorno pričajo o vrednosti in pomembnosti videmskega sporazuma. Toda kot smo pred dobrimi tremi leti želeli, da bi lahko »vsaj enkrat na mesec« stopili preko meje, tako

si danes želimo novih olajšav, novih izboljšanj. Že dalj časa se tisk, pa tudi nekatere organizacije in ustanove zavzemajo za to, da bi se spremenil oni člen videmskega sporazuma, ki določa obvezno vrnitev preko »vstopnega« bloka. Po izjavah, ki so jih v tej zvezi dali nekateri »dobro obveščeni krogi«, lahko pričakujemo, da bodo že na prihodnjem zasedanju stalne mešane komisije razpravljali o tem vprašanju, in zdi se, da se obe delegaciji strinjata v tem, da ni razlogov, ki bi preprečevali spremembo doslej veljavnih določb. Zato je torej upanje, da bomo že v začetku tekočega leta lahko odšli na sosedno jugoslovansko področje skozi en blok in se vrnili preko drugega, povsem upravičeno.

Ostaja še vprašanje razširitve tako imenovanega desetikilometerskega pasu. Znano je, da videmski sporazum točno določa občine in kraje, ki spadajo v ta pas, kar pa je ob današnjem prometu in če upoštevamo motorizacije ter vedno večji razvoj turizma — očitno premalo. Zato je želja vseh imetnikov obmejnih propustnic, da bi se obmejno področje razširilo, da bi ljudje lahko s propustnicami potovali tudi na Bled in Opatijo ali pa v Videm in Benetke. To vprašanje pa ni več v pristojnosti stalne mešane komisije, ker presega okvir videmskega sporazuma. Komisija pa lahko o tem vprašanju razpravlja in svoje mnenje sporoči obema vladama. Vendar pa bo treba verjetno še precej čakati, preden bo tudi to vprašanje zadovoljivo rešeno.

Sicer bi o željah lahko še mnogo povedali, saj skoraj ni imetnika obmejne propustnice, ki ne bi imel svojih pripomb, želja in predlogov. Toda počakajmo, da se rešijo najprej bistvena vprašanja in potem bomo lahko obravnavali tudi podrobnosti.

Za zaključek bi rad še enkrat poudaril velik pomen videmskega sporazuma za vse obmejno prebivalstvo Jugoslavije in Italije. Ni je meje v Evropi, in menda nikjer na svetu, kjer bi zabeležili tako veliko število prehodov in ki bi bila tako odprta, kot je prav jugoslovansko-italijanska meja. Toda poudariti je tudi treba, da videmski sporazum ne rešuje samo vprašanje prehodov obmejnih prebivalcev, temveč jim prinaša tudi določene materialne koristi, ki se ugodno odražajo v splošnem gospodarstvu obmejnih področij. Zato bi bilo samo želeli, da se videmski sporazum tudi v bodoče izvaja tako kot doslej — v dobrobit vsega obmejnega prebivalstva.

POKRAJINSKA UPRAVA IN NAŠE KMETIJSTVO

MARIJ GRBEC

Tržaški pokrajinski svet, ki je bil prvič izvoljen na Tržaškem področju zadnje dni meseca maja 1956, je v svojem programu določil, da bo pokrajinska uprava posvetila tukajšnjemu kmetijstvu večjo pozornost in skrb kakor pa prejšnje uprave, ki so to važno panogo našega gospodarstva popolnoma zanemarjale.

Tržaška pokrajinska uprava je bila ustanovljena leta 1923, da se izenači tržaška uprava z italijansko zakonodajo. Ves ta čas so pokrajino upravljali funkcionarji, ki jih je imenovala vlada in ki se vseh dolgih 33 let za kmetijske probleme sploh niso zmenili. Edini prispevek, ki ga je pokrajinska uprava dala na razpolago za kmetijstvo, je bilo nekaj tisoč lir za boj proti kobilicam in za cepivo proti svinjski rdečici.

Že v otvoritvenem govoru na zasedanju prvega izvoljenega pokrajinskega sveta dne 18. julija 1956, je predsednik prof. Gregorretti med drugim dejal:

»Naše ustavne naloge v korist kmetijstva v okviru prenovljene pokrajine, se ne bodo omejele samo na boj proti kobilicam in na prispevek »Kmetijskemu nadzorništvu« (in to posebno po odloku predsednika republike št. 987 z dne 7. junija 1955 o decentralizaciji ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo, ki določa nove naloge tej panogi) pač pa bomo posvetili pozornost vsem nujnim potrebam tukajšnjih kmetijskih slojev, ki upravljajo na našem področju 6234 gospodarskih enot, ki so pretežno majhna posestva, katera obdelujejo neposredni obdelovalci, katerih skupna proizvodnja pa se vendarle ceni na dve milijardi lir kosmatega dohodka. Posvetiti se bomo morali tudi ureditvi razpečevanja pridelkov, strokovni izobrazbi, izboljšanju kmetijskih poslopij in ureditvi socialnega zavarovanja kmetov«.

Oglejmo si sedaj v glavnih obrisih, kako so bila ta zagotovila in te obljube pokrajinskega predsednika izpolnjene in kaj je pokrajinska uprava napravila v korist našega kmetijstva v več kot svojem dveletnem obstoju. Tu moram seveda še prej omeniti, da sta bila v novi pokrajinski svet prvič izvoljena tudi dva slovenska svetovalca in sicer Karel Šiškovčič, ki se za-

vzema v okviru pokrajinske uprave bolj za kulturno življenje slovenske manjšine in za šolstvo, ter Marij Grbec, ki zastopa gospodarske interese slovenskih kmetovalcev.

Da se seznanita in bolje proučita probleme našega kmetijstva sta predsednik Gregorretti in odbornik za kmetijstvo Corberi v spremstvu svetovalca Grbca obiskala vse slovenske župane tržaške pokrajine. Župani so z veseljem pozdravili ta obisk, ker je to bilo prvič, da je tako visoki pokrajinski predstavnik obiskal slovenske občine in se z župani porazgovoril o najbolj kočljivih potrebah kmetijstva in tudi o drugih zadevah posameznih občin. In v resnici je ta obisk pripomogel, da so bila predložena in rešena marsikatera vprašanja, med katerimi tudi prehod 44.800 km občinskih cest, ki so jih prej morale oskrbovati občine same, pod upravo pokrajine. Po tem obisku je pokrajinska uprava sklenila ustanoviti posebno komisijo, ki naj proučuje in predlaga v rešitev posamezne probleme tukajšnjega kmetijstva.

Na seji pokrajinskega sveta 18. septembra 1956 je odbornik za kmetijstvo Corberi v tej zvezi izjavil, da je bila posebna komisija zadana naloga, da izvede obširno raziskovanje, ki naj natančno ugotovi sedanj položaj kmetijstva na Tržaškem in prouči možnosti razvoja kmetijskega gospodarstva glede na obstoječe ukrepe za razvoj kmetijstva, katerega gospodarski vpliv na celotno življenje pokrajine je zelo pomemben.

V tem smislu je upravni odbor pokrajinske uprave predlagal odobritev pobude za ustanovitev že omenjene komisije, katero bi morali sestavljati naslednji predstavniki:

pokrajinski odbornik za kmetijstvo kot predsednik;

predstavniki Zveze malih posestnikov, Kmečke zveze in Zveze neposrednih obdelovalcev;

predstavniki posrednih obdelovalcev; trije pokrajinski svetovalci;

po en predstavnik vsake občine tržaške pokrajine;

predstavnik Trgovinske zbornice;

kot tehniki brez pravice glasovanje pa predstavnik kmetijskega inspektorata, predstavnik za gozdarstvo, predstavnik civilnega tehničnega urada in predstavnik pokrajinskega živinozdravniškega urada.

Ta osnutek za sestavo komisije, ki ga je odbornik Corberi predložil pokrajinskemu svetu, je vzbudil splošno zanimanje in odobravanje, saj je zagotavljal res demokratično sestavo tega organa, v katerem bi bili resnični predstavniki kmetijstva na Tržaškem, ker bi v njem bilo tudi sedem slovenskih predstavnikov in sicer en slovenski pokrajinski svetovalec, dva predstavnika ZK in ZMP in štirje predstavniki slovenskih občin, ki bi tako imeli v komisiji tudi večino.

Proti temu predlogu pa se je z vso silo uprla tukajšnja Bonomijeva Zveza neposrednih obdelovalcev in odklonila svoj vstop v komisijo. Ker je ravnatelj te zveze obenem tudi odbornik Trgovinske zbornice, se seveda tudi kot tak ni strinjal z osnutkom in tako je ta res demokratični predlog zaradi podtalnih rovarjenj tiste zveze, ki ima še danes monopol pri zastopanju našega kmetijstva kot ga je imela pod fašizmom, propadel. Zaradi tega je odbornik Corberi na seji 25. sept. 1956 predlagal izvolitev druge komisije samo iz pokrajinskih svetovalcev.

Po tem novem predlogu naj bi komisijo sestavljali odbornik za kmetijstvo, podpredsednik in trije pokrajinski svetovalci, ki bi lahko povabili na seje po potrebi razne kmetijske strokovnjake ali pa tudi druge, ki bi lahko dajali potrebna navodila in nasvete glede vseh tistih vprašanj, ki bi se sproti postavljala in reševala. Predlog je bil soglasno sprejet in v komisijo so bili izvoljeni: svetovalci Eulambio, Pieri in Grbec. Pri tem pa moram omeniti, da so bili razen podpisanemu slovenskemu svetovalcu, ki je tudi tajnik Zveze malih posestnikov, ostali kmetijski problemi našega področja popolnoma tuji. Predsednik komisije Corberi je namreč uradnik pri podporni ustanovi ECA, demokratijska Eulambio je zasebnica, misinovec Pieri pa je trgovec. Priznati pa je treba, da se je predsednik Corberi z vso vnemo in aktivno lotil proučevanja problemov in da tudi ostala dva podpirata predloge, ki jih postavlja slovenski svetovalec.

Komisija se je prvič sestala 21. januarja 1957. Prof. Gregoretti je tudi ob tej priložnosti zagotovil, da se bo pokrajinska uprava vestno lotila reševanja kmetijskih vprašanj in je tudi pozval komisijo, naj posveti temu namenu vse svoje delovanje.

Obrazložil je tudi posebne naloge komisije, ki so sicer po zakonskih predpisih precej omejene na določene probleme, ki pa kljub temu predvidevajo izboljševalna dela za povečanje pridelkov in za zaščito razpečevanja, dela za namakanja, za bonifikacije in pogozdovanje, zbiranje podatkov o živinoreji, sodobno ureditev kmetijstva na vsem področju in nakazovanje potrebnih sredstev. Predsednik Gregoretti je tudi opozoril, da bo delovanje komisije naltelo na težkoče, da pa bo treba kljub temu napetii vse sile za uspešno delovanje in v prvi fazi svojega delovanja bo morala komisija pripraviti osnovni načrt za nadaljnje delo.

Na isti seji je slovenski svetovalec Grbec poročal o stanju kmetijstva na tržaškem področju in o njegovih problemih. Dejal je med drugim:

»V mojem dolgoletnem delovanju v kmetijskih organizacijah sem imel priložnost dodobra spoznati vse probleme, ki težijo kmetijsko gospodarstvo našega področja. Vojna je prizadejala našemu kmetijstvu veliko škodo, katere posledice čutijo kmetje še danes. Mislim, da bi morala biti ena prvih nalog komisije, da posreduje pri pristojnih oblasteh za čimprejšnje izplačilo vojne škode. Drugo važno in kočljivo vprašanje je krivično razlašanje najlepših vrtov in vinogradnikov, ki ga izvaja Ustanova industrijskega pristanišča v Zavljah. Smešno nizke odškodnine, ki jih plačuje ta ustanova za razlašena zemljišča ne dosegaio niti četrtrine realne vrednosti, povrh vsega pa le malenkostni del razlaščenih področij služi neposredno za industrijske objekte, medtem ko ji večino daje ustanova v našem. Komisija kakor tudi pokrajinska uprava bosta morali odločno posredovati, da se z nepotrebnim razlašanjem prekine in da se razlaščenim kmetom izplača odgovarjajoče realne odškodnine. Podobno se dogaja pri razlašcanju s strani državne cestne uprave ANAS, ki razlašča in razkosuje rodovitna zemljišča za gradnjo in širjenje cest, izplačuje pa samo smešno nizke odškodnine in še te z velikimi zamudami, kar velja tudi za odškodnino za uničene pridelke.

Veliko škodo na tlvnikih in pašnikih povzročajo tudi vojaške enote s težkimi tanki in topovi predvsem pri Banah, Trebčah in Padričah. Medtem ko so anglo-ameriške vojaške oblasti plačevale za povzročeno škodo vsaj primerno odškodnino in tudi najemnino za terene, na katerih so imele vojaške vaje, pa italijanske oblasti tega še vedno niso uredile. Ravnotako še niso

izplačali odškodnine za zemljišče, ki so jih razlastili Angloamerikanci za gradnjo športnega igrišča na Opčinah in za igrišče na Hudemletu. Isto je s streliščem v Repentabru.

Ker postaja gospodarski položaj našega kmetijstva zaradi visokih davkov in konkurence pridelkov iz drugih bolj razvitih in rodovitnih pokrajin, in vedno bolj občutnega pomanjkanja kmetijskih strokovnih šol, vedno bolj težaven, zapušča mladina poljedelstvo in si išče zaslужka v mestu. Potrebno je zaradi tega ustanoviti kmetijsko šolo s slovenskim učnim jezikom in strokovne večerne tečaje, ker le z naprednim in razvitim kmetijstvom in s pomočjo državnih prispevkov se bo lahko naše kmetijstvo opomoglo in bo kmet ostal na svoji zemlji.

Slovenski svetovalci je nato naštel še mnogo drugih problemov, ki zahtevajo ugodne in nujne rešitve in se zavzel za njihovo rešitev. S tem je nekako očrtal tudi program delovanja komisije.

Kaj pa sta komisija in pokrajinski svet do sedaj naredila v korist kmetijstva?

Pri pokrajinski upravi je bil ustanovljen poseben urad za kmetijstvo, ki ga vodi dr. Urbani. V proračunu za leto 1957-58 je bila vsota, namenjena za kmetijstvo, povišana od prejšnjih 50.000 lir na približno 10 milijonov lir. Komisija je predlagala, pokrajinski svet pa tudi soglasno odobril, ustanovitev zbora pokrajinske nadzorovalne straže, katere dolžnost je zatirati goljufije in ponarejevanje kmetijskih proizvodov. V ta namen je bil tudi že določen potreben znesek. Pokrajina je dobila zagotovilo generalnega komisarja za nakazilo 4.800.000 lir kot prispevek komisariata za kmetijstvo. Pozitivna je bila intervencija slovenskega svetovalca proti zakonu št. 703, ki določa trošarino na cvetlice. Ta zakon, ki je povzročil veliko in upravičeno razburjenje med tukajšnjimi gojitelji cvetlic, je dolo-

čal trošarino 90 lir na kg za navadne cvetlice in 36 lir za kg na žlahtne cvetlice. Odborni Corberi je v tej zvezi takoj interveniral pri tedanjem občinskem odborniku za finance dr. Rinaldiniju, ki je zagotovil, da tega davka ne bodo plačevali pridelovalci cvetlic.

Na predlog komisije je pokrajinski svet odobril potrebno vsoto za nagrajevanje domačih proizvajalcev najboljših vin. Do sedaj so bili vsako leto nagrajeni vinogradniki iz Milj in dolinske občine. Tudi zaradi toče, ki je leta 1956 povzročila veliko škodo v tržaški, miljski in dolinski občini, je predsednik pokrajine posredoval pri gen. komisarju, ki je odredil razdelitev po znižanih cenah določene količine škropil in umetnih gnojil kmetovalcem.

Seveda pa je še mnogo drugih problemov, ki jih je komisija reševala, še več pa je tistih, ki še čakajo na rešitev. Med njimi so najvažnejši: znižanje cene vodi za namakanje; popravilo in izboljšanje kmečkih hiš z državnim prispevkom; znižanje davkov, posebno dokladnega pokrajinskega in občinskega davka na zemljišča, ki je bil v zadnjem letu povišan za 200 odstotkov; rekvalifikacija zemljišč, ki ni bila obnovljena že 25 let, zaradi česar kmetje še vedno plačujejo davke na vinograde in gozdove kjer so danes pašniki; slovenska kmetijska šola v Zgoniku; raztegnitev zakona za hribovite kraje, ki bi prinesel kmetom in obrtnikom naših vasi velike koristi. Ta zakon je bil sicer že raztegnjen na naše področje, ni pa bil še priznan posameznim občinam itd.

Za dvig kmetijstva naše pokrajine na raven drugih italijanskih pokrajin, so potrebni visoki državni prispevki. Naš kraški svet je reven in našega kmeta je potrebno podpreti in mu dati možnosti za obstoj. Le tako bomo preprečili odhajanje ljudi iz kmetijske panoge in propast kmetijstva na našem področju.

RAZDELITEV POVRŠIN NA TRŽASKEM

(Podatki za leto 1957)

orna površina	2.094 ha	9,9%
vinogradi in sadov.	1.219 ha	5,8%
travniki	6.641 ha	31,6%
gozdovi	4.786 ha	22,8%
neobdelane površine	3.701 ha	17,6%
skupaj produkt. površ.	18.441 ha	87,7%
neproduktivne površ.	2.584 ha	12,3%
skupaj vsa površ. podr.	21.025 ha	100,0%

Gospodarsko stanje devinsko - nabrežinske občine in možnosti njegovega razvoja

DUŠAN FURLAN

Zapadni konec našega ozemlja sodi upravno-politično v pristojnost devinsko-nabrežinske občine. Njena površina znaša nekaj nad 5000 hektarov, vsled česar jo lahko prištevamo med tiste občine, za katere ne moremo trditi, da so najmanjše. Seveda ne moremo pri tem vztrajati, če upoštevalo število njenega prebivalstva, ki je nekaj višje od 6000 duš, kar je v očitnem nesorazmerju z razsežnostjo površine.

Razlog omenjenega neravnovesja med velikostjo občine in številom njenega prebivalstva je ta, da je predel kraški v najtrštem pomenu te besede. Upoštevajoč to in pa vrsto neugodnih zgodovinskih okoliščin v njenem razvoju, bomo hkrati tudi takoj vedeli, da naselja in zaselki niso mogli drugače nastati in se razvijati kakor daleč vsak sebi, skromni po svojem obsegu in številu ljudi. Nastajali so kjer so bili boljši pogoji, se pravi, kjer je bila zemlja. To je razumljivo, v kolikor je bila prvobitna in osnovna panoga proizvodnje poljedelstvo, a druge, pastirstvo itd., so to samo dopolnjevale. Ostali prostor je pripadal gmajnam, kamenitim goljavam, dolinam, redkim z borovjem poraslim pasovom. Pomniti treba, da je bilo to število v preteklosti še mnogo manjše. Dvigati se je začelo šele, ko se je začela spreminjati ekonomska struktura občine, se pravi, ko je poljedelstvo začelo izgubljati svoj pomen in vlogo osnovne proizvodne panoge, na račun obrtništva, trgovine, zatem industrije (kamnolomi), gostinstva in — posebno v zadnjem času — turizma. Zadnja leta se je to število precej, oziroma bistveno dvignilo z dotokom ljudi iz Istre, ki so se v večjih skupinah naselili v Sesljanu in Štivanu, pa tudi v ostalih naseljih občine.

Ni bil moj namen, da se lotim obravnavanja problematike devinsko-nabrežinske občine v širšem smislu, hočem reči, da prikazem in osvetlim to problematiko v vseh njenih aspektih. Hotel sem samo iznesti nekaj misli, oziroma povedati svoje mnenje v zvezi z nekaterimi značilnostmi njenega gospodarskega stanja, kakršno se nam kaže danes, pa tudi nakazati, kolikor mi je

mogoče, perspektivo, pozitivno perspektivo njegovega nadaljnega razvoja. Zato se raje kar lotim zastavljene naloge.

Dotaknil se bom zapovrstjo treh osnovnih gospodarskih dejavnosti: poljedelstva, industrije, turizma, ki predstavljajo, ogrožje ekonomike devinsko-nabrežinske občine, oziroma, ki naj bi predstavljale to ogrožje. Zakaj potrebno bo še prej valorizirati, se pravi aktivizirati marsikatero neizrabljeno ali zanemarjeno gospodarsko možnost, preden bodo omenjene gospodarske veje postale gospodarsko ogrožje občine v pravem pomenu te besede, torej nekaj solidnega, nekaj, kar ni moč postaviti vstric s pojmi kot so proračunski primanjkljaj, neuravnovešena bilanca itd.

Ne vem, kako so bili videti občinski proračuni pred to vojno, v času fašizma. Vem pa, kot to vedo vsi, da so po zadnji vojni bili zapovrstjo in vseskozi deficitarni. Primanjkljaj se je večal iz leta v leto in znaša danes, potrjen od nadrejenih oblasti okrog 32 milijonov, medtem ko dejansko presege 50 milijonov, v kolikor je bilo v zadnjem predlogu proračuna nad 15 milijonov potreb črtanih, ker jih država iz svojih fondov ni bila pripravljena kriti.

Vloga in pomen, oziroma pravilneje rečeno, usoda take občine je na dlani: njena funkcija se zreducira na golo izvrševanje ukazov od zgoraj, a naloge njenih izvoljenih organov imajo več ali manj samo določeno dekorativno-reprezentativno vrednost, saj je domala vsak njihov bistveni sklep izvršljiv šele po predhodni odobritvi nadrejenih oblasti, še prav posebno vsak sklep, ki zadeva finančno poslovanje občine.

Povrnimo se k predmetu, da se od nje ga preveč ne oddaljimo, in spregovorimo nekaj besed o našem poljedelstvu. Oglejmo si njegovo trenutno stanje, ugotovimo možnosti njegovega izboljšanja. Tudi od tega je v določeni meri odvisno gospodarsko ozboljšanje naše občine in s tem postopna ozdravitev proračunskega primanjkljaja.

KMETIJSTVO

Že nekaj časa ugotavljamo, da je naše poljedelstvo v stalnem nazadovanju. Pri tem trdimo, da je krivda za to v določenem nujnem razvoju, pri katerem je dominantno vlogo odigrala težnja ljudi za stalnejšim in lažjim zaslužkom, bližina mesta, kjer se je tak zaslužek nudil, pa tudi dejstvo, da se zemljiški dohodek; zaradi primitivnih obdelovalnih sredstev in metod, zaradi ne ravno najbolj primernih podnebnih pogojev, sestave tal in konfiguracije zemljišča — ni mogel utrditi in dvigniti. Nekaj tega drži, vse prav gotovo ne. Dejstvo je namreč tudi, da našemu poljedelstvu nihče do danes ni posvetil večje pozornosti, da se nihče do danes ni vprašal, čemu se ga ljudje tako otresajo in silijo v mesto, ali mu je potrebna pomoč, ali so res izrabljene vse možnosti za njegov dvig in razvoj, ali se ga ne bi moglo okrepiti s tem, da bi se mu nudila določena začasna ali trajnejša pomoč v finančnem pogledu, v kaki drugi materialni obliki, ali tako, da bi se dvignila strokovna raven in splošna kultura neposrednih proizvajalcev itd. Odgovori na vsa ta vprašanja, bi bili vse prej kot nezanemljivi... in koristni, če bi se na njihovi osnovi pristopilo h konkretni akciji.

Ni moč reči, da se na tem področju prav nič ni storilo, nekaj se je moralo napraviti že zaradi tega, ker bi v nasprotnem primeru nekatere ustanove ne imele opravčila za svoj obstoj. Vendar so se vsi ukrepi v tej smeri vršili samo sporadično, v neorganizirani obliki, brez organizirnega načrta in — to pa v prvi vrsti — brez zadostnih finančnih in drugih materialnih sredstev.

Iz navedenega sledi, da je treba, če hočemo naše kmetijstvo rešiti pred njegovim dokončnim propadom, v prvi vrsti:

1. zainteresirati vse pristojne oblasti in ustanove, da v tej zadevi pristopijo k resni in natančni analizi obstoječega stanja, z naknadnim ukrepom pa se lotijo sestave maksimalnega in minimalnega načrta, oziroma programa za takojšnjo postopno sanacijo pogojev ter osnovnih instrumentov poljedelstva;

2. izdelati tak načrt najprej za vso pokrajino, zatem za vsako občino posebej, med temi tudi za devinsko-nabrežinsko;

3. poiskati, ustvariti, vzgajati ustrezen kader strokovnjakov s srednjo in višjo izobrazbo, za pravilno in načrtno izvajanje načrta, kakor tudi za stalno pomoč in sodelovanje z neposrednimi proizvajalci;

4. upoštevati, da je pretežni del kmečkih proizvajalcev slovenske narodnosti, zakar bi bilo potrebno, da se kmečki strokovni večerni tečaji vrše za slovenske kmečke proizvajalce v njihovem materinskem jeziku, prav tako pouk v morebitni kmetijski šoli, ki bi bilo nujno, da se čimprej ustanovi;

5. določiti v zadostni količini potrebna finančna in druga materialna sredstva, brez katerih so vsi načrti pravzaprav odveč, pa bi bilo vsled tega naipametneje, da sem to točko sploh postavil na prvo in ne na zadnje mesto.

Vsekakor bi bila med najnujnejšimi ukrepi, ki bi jih bilo treba uresničiti, preusmeritev našega poljedelstva v donosnejše in pogojem primernejše kulture, kot so cvetličarstvo, zelenjadarstvo in tudi sadjarstvo. Od tradicionalnih kultur bi bilo treba ohraniti, izboljšati in okrepiti vinogradništvo in živinorejo.

Za donosno cvetličarstvo in zelenjadarstvo so dani dobri pogoji. Zemlja, lega in podnebni pogoji so ugodni za takšne kulture. Določenim vremenskim nevšečnostim, kot so burja in druge metereološke anomalije, se da pomagati na razne načine, če je organizacija in če so sredstva. Trg za plasiranje proizvodov je takorekoč pred nosom, kar je za proizvajalce izrednega pomena. Prometne zveze so tudi dobre. Med instrumenti, ki so neobhodni za tak ugoden razvoj obeh kultur, je na prvem mestu napeljava vode do vseh, v te svrhe obdelanih površin. To bi bilo prvo, drugo bi lahko prišlo kasneje.

Naši vinogradi so precej zanemarjeni, mnogi spremenjeni v gmajno. Površina vinogradov, kot tudi ostale obdelovalne zemlje, se je občutno zmanjšala. Razlog?... Pomankanje delovne sile. Pomladka ni, ker je mladina usmerjena v druge poklice. Zemlja je ne zanima. Razlog za to ni samo v tem, ker bi se interes mladine danes vrtel izključno okrog tehnike in motorjev in bi jo zaradi tega pritegovali le tisti poklici, ki imajo s temi rekviziti neko neposredno zvezo. Razlog je, kot že poudarjeno, tudi v tem, da mladina pri obstoječih pogojih v kmečkem delu ne najde nobene garancije in ne vidi nobene bodočnosti. Z najenostavnejšim računom se lahko prepriča, da zemlja ne nese, se pravi, da ni sorazmerja med vloženim delom in doseženim učinkom. Toda tudi temu ni edini razlog kakovostna in količinska skopost zemlje, kar je lahko zelo relativnega pomena, marveč nosijo za to krivdo v prvi vrsti določene negativne razmere in okoliščine,

ustvarjene bolj zaradi določenih subjektivnih stališč kot pa zaradi neke objektivne nuje.

Škoda, ki jo trpi prebivalstvo zaradi nazadovanja vinske proizvodnje, je očitna, to bo znal potrditi vsak naš vinogradnik. Nabrežinska vina in vina po vaseh naše občine onkraj železniške proge, bela in črna, so od nekdaj cenjena na domačem in tujem trgu. Vinograde bi bilo treba obnoviti, jih pomladiti z najbolj primernimi izbranimi vrstami za belo in črno vino, a tudi tega ne bo moč doseči nenačrtno, brez materialne pomoči neposrednim proizvajalcem od strani ustreznih oblastev in za to poklicanih ustanov.

Isto je z živinorejo. Seveda, na prvi pogled bo kdo mislil, da v naši občini, z ozirom na njen kraški značaj, ni zadovoljivih pogojev za ugoden razvoj živinoreje. Ko govorimo o živinoreji in živini, mislimo hkrati tudi na pašnike in travnike, brez katerih je nesmiselno govoriti o živinoreji in živini. V resnici pogoji za živinorejo v naši občini niso tako slabi, treba bi jih bilo, se razume, izboljšati. Travniki in pašniki so zaenkrat tako po svoji površini kot kvaliteti krme precej skopi. Mislim pa, da bi bilo izredno čudno, če bi bili boljši, saj se je menda do danes storilo zelo malo, da bi bili ti travniki in pašniki po naši želji. Sicer, kar zadeva krmo, ne moremo reči, da je slaba. Je dobra, kar se pozna tudi po mleku, ki je po kvaliteti in okusu zelo cenjeno v bližnjih mestih. Krmo pa bo treba na vsak način izboljšati tako kvantitativno kot kvalitativno, če hočemo našo živinorejo postaviti na noge. Zato je treba načrtno izboljšati naše travnike in pašnike, povečati njihove površine, jih posejati z boljšimi, za naše prilike najprimernejšimi vrstami trave, jih primerno zaščititi pred živalskimi in vremenskimi uničevalci. Ko dosežemo to, ne prej, lahko začnemo misliti, kako povečati število in dvigniti vrednost živine z najbolj ustreznim pasmo. V našem primeru bi to bila pri nas že udomačena švicarska.

K omenjenim ukrepom, bi bilo potrebno pristopiti čimprej. V času med predlanskim in lanskim letom se je število živine v naši občini znižalo od 334 na 299 glav. V istem času je, mimogrede povedano, tudi število prašičev padlo od 210 na 179 kosov. Naše živinorejce bi bilo treba podpreti in zaščititi pred konkurenco uvoženega mleka, ki v vsakem pogledu zaostaja za našim domačim. Hočem poudariti, da so malo prej omenjeni podatki glede številčnega nazadovanja glav živine in prašičev zna-

čilni v toliko, v kolikor predstavljajo samo enkratne prehodne številke v vrsti podatkov, označujočih stalno nazadovanje števila glav živine in prašičev, pa še vsega drugega. Tudi tu bi se dalo nekaj doseči. Prekrižanih rok ne bi nihče premaknil hribov, z načrtnim delom in primernimi sredstvi pa bi gotovo dvignili našo živinorejo na dostojnejšo višino.

Ker je naša občina domala gola, hočem reči uboga na vegetaciji, ker ima zelo malo gozda, je vprašanje pogozditve njenih najbolj pauperiziranih površin izredne važnosti. Nsploh je to eno najosnovnejših vprašanj Krasa.

Nujno je treba še enkrat povedati: brez-pogojno se morajo povečati gozdne površine, prvič, da se zaustavi ali vsaj omeji skrajno škodljivo učinkovanje erozije vode in vetra, ki vztrajno odnašata ter uničujeta še tisto malo zemlje, kar je je, drugič, da se predel pokrajinsko olepša, torej iz estetskih razlogov, kar je izredne važnosti za razvoj turizma, ki ima pri nas vse ugodne pogoje. Tega, seveda, ne smemo storiti na škodo travnikov in pašnikov. Na tak način bi bolj škodili kot koristili. Pogozdili naj bi se v prvi vrsti nerodovitni, pusti predeli, gmajne, slabi pašniki, kamenite goličave itd. Določene akcije se v tem smislu sicer izvajajo. Vsako leto izkopljejo naši moški določeno število lukenj, a ženske zatem vanje zasade borove in druge sadike. Ta dela organizira in vodi Gozdna uprava preko svojih organov. Tudi uspehi so, le da gre vse skupaj prepočasi in ne vselej najbolj zadovoljivo. Zraven pogozditve površin najbolj obubožanih terenov, bi bilo dobro in pametno, ko bi se pri tem ne zanemarielo zasajevanje okrasnega drevja povsod in ob vsaki priliki, ko bi za to imeli na razpolago primerno vsoto denarja. Predvsem ob cestah, ki jih je v naši občini precej, pred privatnimi hišami in javnimi splotji, na treh, ob vaških poteh itd., da bi postalo vse bolj zeleno in bi ob poletni vročini bilo več sence. Kontrast med skopo, divje vzburkano kraško pokrajino na eni in zelenjem nasadov na drugi strani, je privlačen za tujce, ki prihajajo kot turisti v našo občino.

Ne moremo se delj zaustavljati pri tem. Dejstvo je, da je naše poljedelstvo zanemarjeno, da pa obstajajo pogoji, na osnovi katerih bi ga lahko dvignil vsaj do tiste stopnje, kjer bi lahko ugotovili, da predstavlja v okviru našega gospodarstva še vedno aktivno in donosno proizvodno panogo, v korist posameznih proizvajalcev in občine kot celote.

INDUSTRIJA

Glede industrije je treba reči, da zanjo v naši občini niso bili dani takšni pogoji, da bi se bila mogla kaj bolj razviti, kot je bil primer v mnogih občinah, ki so se iz poljedelskih v kratkem času razvile v povsem industrijske. Izjema je le ekstraktivna industrija marmorja.

V vsej tržaški okolici kamen že od nekdaj rujejo. Marmor in stalagtiti pa menda samo v občinah Nabrežina, Zgonik in Repentabor in v večjih količinah, če se ne motim, samo v naši, nabrežinski občini. Nekatere naše kamnolome so izkoriščali že Rimljani. O tem pričajo stari, zapuščeni kamnolomi, katerih ogromne prostorninske mere dokazujejo, da je bilo iz zevajočih odprtih izžaganih ali izsekanih nad pol milijona m³ kamna.

Material je izvrstne kakovosti, zelo cenen na domačem in tujem trgu. Proizvodnja in obdelava kamna sta začeli cveteti predvsem z uvedbo novih modernih proizvodnih sredstev in metod, pod bivšo av-

stro-ogrsko monarhijo, ko so s kopičenjem velikih gmotnih in finančnih sredstev (posebno v času razvijajočega se kapitalizma) v velikih mestih monarhije začeli graditi ogromne reprezentativne palače, spomenike, fontane, bogataške grobnice itd. Med drugim se je ta čas urbanistično začel razvijati tudi Trst, največja pomorska luka bivše habsburške monarhije. Gradilo se je Novo pristanišče (Porto Nuovo), gradila se je Južna železnica, po vsem cesarstvu so izvajali vrsto javnih del. Za vsa ta dela je bil potreben kamen kot osnovni gradbeni material. Nadomestni materiali zanj takrat še niso ostajali. Avstro-Ogrska ni razpolagala z mnogimi ležišči kamna, nabrežinski kamnolomi so tako, po več kot tisoč letih mirovanja, začeli delati z neslutnim proizvodnim ritmom.

V zvezi s proizvodnjo v kamnolomih poznamo dve osnovni dejavnosti: ekstraktivno in predelovalno. Pri prvi so močnejše poudarjene značilnosti industrijske, pri drugi obrtniške proizvodnje. Prvotno, skladno z zahtevami tržišča, se je izruvani ka-

Obdelovanje kamnitih blokov v nabrežinskem kamnolomu

men domala ves tudi obdelal. Seveda je bila ekstraktivna proizvodnja ta čas precej nizka, pač skladna s primitivnimi proizvodnimi sredstvi, ki so bila na razpolago. Kasneje so se sredstva izpopolnila in proizvodnja se je dvignila v taki meri, da se je dober del izruvanega kamna prodajal kar v surovem stanju, bodisi ker so kupci takšnega želeli, da so ga zatem dali obdelati drugim, bodisi da ga domači obrtniki sami obdelati niso utegnili. Na vsak način je od kamnarske industrije živelo v tem času, neposredno ali posredno, veliko število družin ne samo iz nabrežinske občine, temveč tudi iz ostalih krajev Krasa.

Prva svetovna vojna je zaradi bližine soške fronte to dejavnost pretrgala. Uničene so bile domala vse naprave. Šele po končanem spopadu so nabrežinski kamnolomi spet zaživel. Toda pogoji so bili močno spremenjeni. Če so se naši kamnolomi po eni strani, zaradi nove meje z Jugoslavijo, otresli konkurence nekaterih kamnolomov zgornjega Krasa, so se tem trše morali spopasti v konkurenčnem boju z velikimi svetovno znanimi kamnolomi v Toscani, kot so Massa, Carrara, La Spezia idr. Italija je mnogo bogatejša na ležiščih marmorja, kot je bila stara Avstrija, kjer nabrežinski kamen skoraj ni imel konkurence. Navzlic temu si je nabrežinski kamen utrl pot na domače in tuje tržišče. Močno se je uveljavil posebno v Angliji in Egiptu, zaradi svoje izvrstne kvalitete. To je trajalo približno do krize l. 1930, ko so doživela finančni polom mnoga podjetja, ki so se ukvarjala s proizvodnjo kamna. Utegnila so se rešiti samo majhna, ki so se boljše prilagojevala naglo spreminjajočim se situacijam in pogojem na tržišču in niso nosila tako velikih režijskih stroškov. Stanje se je deloma popravilo okrog l. 1935, toda povsem ne več.

Med drugo svetovno vojno so nabrežinski kamnolomi znova mirovali. Okrog l. 1946 so proizvodnjo obnovili. Zatem je rasla iz leta v leto. Če v l. 1946 ni dosegla niti 2000 ton letno, je l. 1949 že prišla na 6000 t, zahvaljujoč se otvoritvi l. 1948 znane »Cava romana«, zatem l. 1952 nad 10.000 t, od l. 1952-54 se je proizvodnja zaradi političnih razmer ustavila, po sporazumu med Italijo in Jugoslavijo o Trstu pa je silno porasla: leta 1955 je dosegla 18.000 t, l. 1956 24.000 t in l. 1957 nad 27.000 t. Ti podatki se nanašajo v glavnem na vse tri občine: Repentabor, Zgonik in Devin-Nabrežina, kjer se proizvajata marmor in stalagtit. Toda na prvi dve odpade neznatna količina, vse ostalo gre na račun devinsko-nabrežinske občine. Proizvodni obseg marmorja v

naši občini je bil n. pr. l. 1956 za trikrat večji od onega v l. 1938. Proizvodni ritem se bistveno ni zaustavil niti ob sueških dogodkih. Razumljivo, posledice so se vendarle poznale, saj je okrog 14 odstotkov kamna ostalo v skladiščih, vendar so se proizvajalci znašli ter usmerili svoje blago drugim.

Značilno je za to gospodarsko panogo, namreč za kamnarsko industrijo v naši občini, da se je njena proizvodnja močno industrializirala in komercializirala. Za razliko od prejšnjih let, ko se je kamen proizvajal s tem, da se je večja količina tega spremenila v končne ali polizdelke, se danes ta kar v surovih blokih izvaža kot blago za prodajo. Škodljive posledice so očitne: znatno število domače kvalificirane in specializirane delovne sile je izgubilo svoj stalni zaslužek, zakaj za izvedbo tistih nekaj enostavnih operacij, potrebnih za pravilno upravljanje z ekstraktivnimi stroji, ni potrebna posebna kvalifikacija ali specializacija. Temu delu se priučiš v nekaj dneh, če ne celo v nekaj urah.

Leta 1956 je notranje tržišče absorbiralo 60 odstotkov vsega prodanega blaga, v inozemstvo pa je bilo odposlanih ostalih 40 odstotkov, od tega 18 odstotkov s posredovanjem Carrare in 22 odstotkov z neposrednim stikom. Italija prodaja v inozemstvo še precejšnje količine obdelanega kamna, sicer ne toliko kot nekoč, vendar še vedno v znatni meri. Med končnimi izdelki in polizdelki, ki se pojavljajo na mednarodnem tržišču, je precej izdelanih iz nabrežinskega kamna. Izdelani pa niso bili doma, v Nabrežini, temveč povečini v Massi in Carrari.

Očitkom se prizadeti umikajo z izgovorom, češ da je obdelava kamna doma predraga reč, da se to izplača šele pri takšnem obsegu proizvodnje in pri takšni opreми, kot ju izkazujejo n. pr. kamnolomi v Massi, Carrari in še nekateri drugi. V podjetjih, kakršna so pri nas, da pa bi kaj takega nujno dvignilo izdelkom ceno, ki bi ne mogla biti konkurenčna.

Mislím, da kaj takega ne drži, že zaradi tega ne, ker morajo omenjeni kamnolomi, po informacijah, ki jih imamo, plačevati občini, katere last so kamnolomi, mnogo večje obveznosti bodisi glede stalne letne najemnine, bodisi v zvezi z odstotkom na komercialno vrednost izvoženega kamna, ki ga koristniki kamnolomov morajo plačevati občinskim blagajnam na osnovi posebnega zakona.

V pogodbi med najemjemalcem in občino La Spezia, kot najemodajalcem, piše

med drugim v čl. 2, da morajo koristniki kamnolomov od plasiranja blaga plačati občini, poleg redne najemnine, še deseti del njegove prodajne vrednosti.

To je, sevé, vse kaj drugega kot pri nas, kjer najemniki občinskih kamnolomov, čeprav izkazuje njihovo letno obratovanje nad pol milijarde in kosmatega dohodka, se pravi najmanj 250 milijonov čistega dobička, občini od vsega tega dajo samo revno letno svotico dva in pol milijona lir, kar je malo več kot nič, oziroma je natančno 0,50 odstotka bruto dohodka ali 1 odstotek čistega dobička.

Takšno stanje je za občino nevzdržno: zaposlitev domače specializirane delovne sile v kamnolomih je neznatna, oziroma je skoraj ni, občina, kot lastnica zemljišč, kjer se ruje kamen, pa se mora, zaradi dolgoročnih pogodb, sestavljenih pred leti tako, kot je bilo v izključno korist privatnikom, zadovoljiti s smešno najemnino, ki je nekaj višja od dva in pol milijona lir, za kar lahko kupiš okrog 32 m³ nabrežinskega kamna. Če zraven še pomislimo, da je med okrog 300 povečini nespecializiranimi, se pravi navadnimi delavci, kolikor jih nabrežinski kamnolomi zaposlujejo, približno osemdeset odstotkov iz drugih krajev, ne iz naše občine, potem so »koristiki«, ki jih občina ima kot lastnica večine kamnolomov področja, dovolj plastično prikazane.

Kako je do sestave takšnih pogodb prišlo in čemu niso kompetentne oblasti, ko je bilo več kot očitno, da je bila s takšnim pogodbenim odnosom neka javna ustanova silno oškodovana, s tem v zvezi nekaj ukrenile, ni moja naloga, da ugotavljam. Vem samo, da je to povsem mogoče, ker obstaja nekje, če se ne motim, določena zakonska možnost, da se neka pogodba, sklenjena v veliko in očitno škodo ene pogodbenih strank, lahko popravi in celo, če imam prav, razveljavi.

Vsi, ki so si doslej skozi vrsto let, ne da bi jih srce bolelo, s pomočjo občinskih kamnolomov ustvarjali velikanske kapitale, bi morali danes le razumeti, da ni za nikogar ne dobro ne koristno, če korakata neki določen zasebni in javni interes za delj časa tako daleč vsaksebi. Če bo nekaj dobre volje, se bo morda našla neka skupna rešitev, v nasprotnem primeru bo treba kako drugače zavarovati pravice, ki jih občina ima v pogledu svojih kamnolomov. Gre za pravice devinsko-nabrežinskih občanov, ki jih treba obraniti in uveljaviti.

Poleg omenjenih kamnolomov marmorja, se v naši občini nahajata še dva kamnoloma, kjer rujejo kamen za industrijske namene, potreben v proizvodnji železa in je-

kla ter sladkorja. To sta v Sesljanu kamnolom »Casale« in v Štivanu kamnolom, ki ga upravlja neka tvrdka iz Vidma. Prvi je na vzhodni strani seslanskega zaliva, takoj ob državni cesti, ki pelje iz Trsta v Tržič, preden se pri zapuščenem kamnolomu na desni strani, ki je last tvrdke »Gorlato«, zavije proti Sesljanu. Material se ruje iz stene, dolge okrog 500 in visoke do 80 m, ki od ceste navpično pada do morja. To je edini kamnolom v Italiji, ki poleg omenjenega materiala, potrebnega v industriji, proizvaja tudi ogromne bloke, ki se rabijo pri gradnji velikih pomorskih del. Obseg njegove letne proizvodnje se vrti okrog 250.000 t letno. V njej dela okrog 150 delavcev v izredno težkih pogojih.

Kamnolom v Štivanu je vzhodno od Timava, blizu Ribiškega naselja sv. Marka. Tudi tu se ekstrakcija vrši horizontalno, iz stene, ki je dolga kakih 100 in visoka okrog 10 m. Material je za industrijske namene, vendar slabši od onega v Sesljanu. Od aktivnosti teh kamnolomov občina nima nobene večje koristi, delavstvo je povečini od drugod, ne iz občine, je slabo plačano, če upoštevamo težke pogoje, zraven tega pa denar, ki ga zasluži, povečini ne ostane v občini, temveč odteka tja, kjer so ti delavci doma.

Vprašanje papirnice, ki je pred kratkim bila dograjena v Štivanu, zanima občino v prvi vrsti s stališča možnosti za zaposlitev naše delovne sile. S te plati smo si že od začetka skušali zagotoviti kar se je dalo. Od strani kompetentnih činiteljev, predstavnikov družbe, ki je papirnico gradila so nam bile dane dobre obljube. Pri gradbenih delih, kjer je bilo zaposlenih okrog 500 delavcev, je delalo malo manj kot 75 odstotkov ljudi iz naše občine, Zgonika, Križa in še nekaterih drugih vasi. Vprašanje je, kako bo sedaj, ko bodo delavce sprejemali v samo papirnico in ostale obrate v zvezi s to (termocentrala, skladišče lesa). Zdi se, da je na strani voditeljev in upraviteljev papirnice močna želja, da pripeljejo delavce tudi od drugod. Zakaj, v kakšnem številu in kakšnem svojstvu, je tajnost. Upajmo da tega, razen v zares nujnih primerih, ne store, ker bi se s tem bistveno postavili proti interesom naše občine, v kateri bodo razvijali svojo dejavnost. Torej glede tega, kakšne koristi bo naša občina potegnila, ker je papirnica zrasla na našem teritoriju, ne moremo še danes vedeti. Nekaj bo inkasirala na račun občinskih davkov, največ pa bi imela, če bi papirnica nudila delo čim večjemu številu naših občanov.

TURIZEM

Na kratko še nekaj o turizmu. Rekel bi, da se ne motim, če trdim, da je naša občina takšna, da ji bo vsak že na prvi pogled prisodil najlepše možnosti prav v zvezi s turističnim razvojem. Ima vse naravne pogoje, samo da ti morebiti še niso povsod in v vsakem primeru dovolj valorizirani. Omenil bi samo primer Grmade. Imamo tu redek primer harmonične enotnosti dveh povsem različnih in vendar izredno dopolnjujočih se tipov naravne lepote: predel Grmade, s svojimi karakteristikami predalpskega terena — nasproti temu, v značni razdalji največ 400-500 m, devinski obmorski predel, z vsemi značilnostmi severne mediteranske obale. Je to področje, kjer bi, po mojem mnenju, morali čimprej izgraditi nekaj dobrih hotelov, penzionov in nasploh razviti določeno pogumno iniciativo v smeri modernega turizma, ob predhodni zagotovitvi, seveda določenih neobhodnih komunalnih instrumentov, kot so voda, luč, prometne zveze, kanalizacija itd., za katere bi bilo treba pravočasno najti potrebna sredstva.

Razlog, da doslej, razen redkih izjem, take pogumne iniciative ni bilo, je iskati v dejstvu, da so privatniki vse do pred nekaj leti imeli občutek, kot bi bila preveč tvegana sleherna investicija na tem ozemlju. Takratne politične prilike namreč zares niso bile kdo ve kako vzpodbudne v tem pogledu. In danes? Razmere so se stabilizirale, pa vendar ni opaziti nikjer kake razveseljive pobude. Je več specifičnih elementov, ki so določili takšno stanje: prvič, ker so pretežno vsi najlepši kompleksi zemljišč enotna privatna last, a lastnik ne kaže namena, da bi zemljišča z lahkoto odstopil komu drugemu. drugič, ker stoje investitorji na stališču, da še niso dani vsi pogoji za čim donosnejše investiranje kapitalov, ob najmanjših žrtvah in riziku; tretjič, ker je sistem javnih naprav ter komunalnih uslug še neizdelan (javna stranišča, avtobusne postaje, električna in vodovodna naprava, greznična kanalizacija, telefon itd.), ne dosega še vseh krajev in parcel, pa tudi, ker je cestno omrežje prav tako še pomanjkljivo; četrtič, ker dotok tujcev še ni našel svoje stalne in dokončne oblike, zatem, ker doslej kvaliteta turistov ni bila takšna, da bi bila v splošnem mogoča povsem zadovoljiti.

Obisk turistov v Sosljanu in Devinu se je začel takoj po vojni. Ljudje, ki jih je bila vojna priklenila za več let v istem kraju, so si želeli gibanja, novih krajev, ljudi, med drugim težeč tudi za tem, da

ugotove, kaj se je s temi kraji in ljudmi dogajalo v času vojne. Niso strpeli na istem kraju in turizem, ki se je začel ta čas razvijati je bil neke vrste nomadski turizem, izražajoč se v obliki campingov, potujočih zložljivih hišic, avtostopiranja itd. Potem se je to psihično razpoloženje ljudi stabiliziralo, umirilo, popravile so se ekonomske okoliščine, ki so tudi od svoje strani vplivale na prve povojne oblike turizma, ko je bilo treba s sredstvi štediti in dober del turistov, predvsem tisti bolj v letih, se je ponovno vrnil k tradicionalnemu hotelu, ki nudi največ udobja, zabave in počitka. Osnovna potreba modernega človeka je potreba po tem, da se živčno umiri in spočije.

Vsled tega, so danes dani vsi osnovni pogoji, da bi Devinu, Sosljanu, onkraj železnice proti Grmadi, kakor tudi pod nabrežinskim bregom zrastle nekaj novih sodob-

V sosljanskem zalivu

nih hotelov, ki bi s pomočjo dobro organizirane propagandne akcije mogli razviti izvrstno ekonomsko dejavnost. Če sem rekel sodobnih, s tem še nisem mislil mastodontskih, ker sem prepričan, da pri nas za monumentalne gostinske ustanove ni pogojev. Morda bi samo v nabrežinskem bregu bil primeren večji hotel z ozirom na to, da bi bili gostje hkrati daleč in blizu mesta, a mir in spokojnost kraja bi gostom — turistom ter poslovnim ljudem odtehtala nevšečnost razdalje, ki bi jih ločila od mesta kot središča njihovih poslovnih interesov.

Potrebno bi bilo urediti obalo v Sesljanu in Devinu, rešiti vprašanje smeti in odpadkov, vprašanje spoštovanja higienskih predpisov ter čistoče javnih lokalov, vprašanje gostinskega kadra, s čemer bi hkrati rešili tudi vprašanje zaposlitve za določeno število naših ljudi. Izredne važnosti je vprašanje okrasitve vseh ustreznih krajev s cvetličnimi gredicami, zeleno travo in drevjem. Cvetje, zelenje in drevje neverjetno ugodno vpliva na turista, ki po tem tudi ocenjuje kulturno raven domačinov. Za valorizacijo nabrežinske obale je v prvi vrsti nujno zgraditi ustrezno vozno cesto do morja.

Omenili smo gostinski kader. Upamo, da bo v kratkem odprta in bo začela redno poslovati specialna šola za natakarje in barište. Lansko leto se je z uspehom vršil tečaj za natakarje in natakarice v Sesljanu. Zadnja leta se je v naši občini uveljavilo tudi nekaj »campingov«, nekateri, med temi najbolj camping princa Torre e Tasso, celo v mednarodnem merilu. Menda bo že za prihodnje leto obnovljen hotel ob morju v Sesljanu, tudi last princa Torre e Tasso.

K splošnemu razvoju našega turizma bo nedvomno v odločilni meri pripomogla proglasitev krajev Štivan, Devin, Sesljan, Vižovlje in nabrežinske obale za turistično področje in ustanovitev turističnega društva. Ni dolgo, ko je devinsko-nabrežinska občina naslovila zadevno prošnjo na notranje ministrstvo, opremljeno s predpisanimi prilogi.

Nič manjšega, oziroma, lahko rečemo velikanskega pomena za razvoj občine v vsakem pogledu, tudi turističnem, je bila sestava in sprejem regulacijskega načrta za vso občino, ki ga mora zdaj potrditi ustrezno ministrstvo za javna dela, da postane dokončno izvršljiv. S tem je bilo opravljeno zares ogromno delo, za kar gre hvala v prvi vrsti sestavljalcu načrta, arh. Mengu ter načelniku občinskega tehničnega urada.

Hotel bi še pripomniti, da razvoj omenjenih naših krajev, bržda edinstvenih po svo-

ji nasilni trdi lepoti, ni odvisen samo od vsega, kar smo našli, temveč bo v veliki meri odvisno od samih naših ljudi, kakšno fiziognomijo bodo hoteli dati našemu turizmu s svojim doprinosom glede odnosa do tujcev, s svojim razumevanjem za snago in čistočo bivališč, v javnih lokalih, po cestah in sprehajališčih, s svojimi iniciativami, nasveti in pomočjo. Razvoj turizma ni stvar samo nekaj hotelirjev, občine in Turistične ustanove, ampak je stvar vseh.

Se z nekim problemom si moramo biti na jasnem. Po mojem ni mogoče sožitje med dejavnostjo sesljanskega kamnoloma in perspektivo turističnega razvoja tega naselja. Polovična stališča v tem primeru niso mogoča, ker gre za dve gospodarski dejavnosti, ki se v svojih osnovnih značajih izključujeta.

Zdelo se je, da bo kamnolom »Casalek« prenehal s svojo dejavnostjo, ker je potekla pogodba, ki jo je ta imel z devinskim princem. Izenada pa je začel kamnolom ponovno obratovati. Obveljali so potemtakem razlogi, ki jih je navajal upravni organ podjetja »Casalek«, češ, da je treba upoštevati javno koristnost proizvodnje, v kolikor je proizvedeni material potreben za izdelovanje sladkorja, pa tudi socialne momente, ker bi s prenehanjem proizvodnje prišlo ob zaslužek večje število delavcev. Niso obveljali razlogi kompetentnih organov v prilog turističnega razvoja, ohranitve pokrajinskih lepote itd.

Občina je v tem primeru tudi morala zavzeti svoje stališče. Težko je oporekati argumentom javne koristnosti in socialnim razlogom. Toda dejstvo je tudi, da turizem in industrija nikakor ne moreta pod isto streho. In tu se je treba odločiti za eno ali drugo. Poleg resnice, da dejavnost kamnoloma uničuje nenadomestljive naravne lepote, ki jih nihče več ne povrne, se postavlja še vprašanje, kdo nam more zagotoviti, da ne iznajdejo nekega dne postopek, s katerim bo v proizvodnji jekla, železa in sladkorja izločena poraba materiala, ki ga proizvaja sesljanski kamnolom, s čemer bi v trenutku prenehal vsak smisel njegovega obratovanja. Toda medtem bi že bila uničena vrsta naravnih vrednot, katerih vrednost ni bila samo estetskega, temveč tudi gospodarskega pomena. Mislim, da so vrednote naravnih lepote trajnejšega pomena kot pa trenutna konjunktura za material iz kamnoloma »Casalek«.

So tu še socialni razlogi, na katere se sklicuje tvrdka Casale. Po izjavah samih

delavcev, bi pa oni ne izgubili mnogo, če bi kamnolom prenehal z delom, ker delovni pogoji niso v njem prav nič rožnati. Vrh tega je število delavcev iz naše občine zelo majhno, večini so od drugod, njihov zaslužek ne ostane v občini, temveč se steka tja, kjer žive, oziroma, kjer žive njihove družine.

Turizmu je treba utreti pot, ker ima pri nas dobre pogoje. To naj se zgodi postopno, v bolj organični obliki, brez pretirane naglice, vendar hitreje kot doslej. Nadrejene oblasti naj razumejo potrebo po bolj načrtnem in organičnem delu v tem smislu, da bi pri izvajanju raznih del in ukrepov ne prišlo do zastajanja in nesmotnosti. Potrebno bi bilo, ob podpori za to določenih institucij in ob sodelovanju prebivalstva izvesti nekaj enostavno, a široko zasnovanih akcij za okrepitev javne higiene in čistoče. Stimulirati vsakršno iniciativo, ki kakorkoli doprinaša turističnemu razvoju, gradnjo vil, penzionov, hotelov, kakor tudi organiziranje zabavnih in umetniških prireditev, raznih razstav

itd. Okrepiti je treba akcijo za olepšanje občine z nasadi, cvetličnimi gredami, javnimi in privatnimi vrtovi ter parki. Posvetiti je treba večjo pozornost varovanju, restavraciji raznih zgodovinskih, umetniških spomenikov itd. Nalog je nešteto, kolikor bi jih kdo hotel rešiti. Postopno jih bodo ljudje sami začeli odkrivati ter reševati. Sesljan in Devin že slovita v mednarodnem merilu, posebno Avstrijcem in Nemcem sta pri srcu. Ravno tako drugi. Skozi letošnje poletje je bilo registriranih okrog 100 tisoč nočnin, a najmanj še pol toliko jih je bilo neregistriranih. To so lepe številke, ki nekaj povedo. Pogoji so, manjka samo nekaj več privatne iniciative, nekaj boljše organizacije in tudi nekaj več materialnih sredstev za dokončno ureditev cestnega omrežja, javnih in komunalnih naprav.

To bi bili v glavnem osnovni problemi našega gospodarstva, ki bi z njihovo postopno rešitvijo mogli zagotoviti občini izboljšanje njenega gmotnega stanja, kakor tudi vsaj delno, če ne celo popolno odpravo njenega proračunskega primanjkljaja.

ZAPOSLENOST NA TRŽASKEM

Na uradu za delo je bilo avgusta 1958 vpisanih v sezname zaposlenih oseb po raznih kategorijah:

industrija	36.119
obrtništvo	6.052
trgovina	15.395
kreditne ustanove in zavarovalnice	2.601
kmetijstvo	117
javne ustanove	24.302
mornarji	4.283
skupaj	88.869

V primerjavi s preteklimi leti se je znatno povečalo število zaposlenih v industriji in nekoliko tudi v obrtništvu ter trgovini; padlo pa je število zaposlenih v javnih ustanovah, tako da je skupno število zaposlenih že dolgo vrsto let približno enako.

BREZPOSELNOST NA TRŽASKEM

V avgustu 1958 je bilo uradno zabeleženih brezposelnih:

kmetijstvo	352
industrija	5.402
promet	1.018
trgovina	1.553
usluge	751
uradniki	1.857
nekvalificirani delavci	3.743
skupaj	14.676

Število brezposelnih se od mesca do mesca močno razlikuje iz čisto formalnih razlogov, ker pregledujejo spiske vsakih 40 dni in se že več let giblje med 14 in 16.000.

NAJDALJŠA SEZONA SNG V TRSTU

Jože Babič

Obiskovalci in prijatelji tržaškega Slovenskega narodnega gledališča poznajo stremljenje gledališkega vodstva po zgostitvi vseh uprizoritev v dve časovno zaključeni enoti. V tako imenovano zimsko sezono, ki pričenja v pozni jeseni in v poletno sezono, s predstavami na prostem, ki lahko zajamejo tudi kraje in naselja brez dvoran. Po zamisli vodstva bi redne počitnice gledališkega osebja opravili v mesecih, ko obisk gledaliških predstav pade — to sta na našem področju meseca maj in junij. Vzrok za upadanje obiska je preprost: v naših dvoranah ni hladilnih naprav, občinstvo pa nikjer na svetu ne želi sedeti v zatohlih dvoranah. Za prireditve na prostem pa ozračje še ni dovolj toplo. Tako bi torej bil račun pravičen. In vendar se takšna razdelitev dela ni posrečila. Zgodilo se je prav narobe. Od avgusta 1957 do avgusta 1958 se je XIII. sezona SNG raztegnila kar v polnih 13 mesecev!

Namenoma se zaustavljamo na tej posebnosti lanske sezone, ker je to redek primer v življenju kateregakoli gledališča. Vse sklepe o zaključku sezone je bilo treba spreminjati, ker so prihajala vedno nova vabila z Goriške in Koprščine in okolice Trsta. Tej dolgi sezoni primerno je tudi skupno število uprizoritev. 214 predstav iz repertoarja 14 različnih dramskih del. V tem številu niso zajeti nastopi na Radiu, niti sodelovanje SNG pri uprizoritvi domače operete »Planinska roža«. 8 dramskih del je gledališče naštudiralo v zadnji sezoni, 6 del pa je ponavljalo iz predzadnje sezone. Če še zabeležimo, da so bile te predstave odigrane v 33 krajih, je zunanja podoba te najdaljše sezone sestavljena iz samih »rekordov«.

Oglejmo si še nekatere druge elemente zadnje sezone, s katerimi bi radi opozorili javnost v Italiji, da je naša kulturno-umetniška ustanova, čeprav vprežena v izredno kvantitativno dejavnost, tudi v letu 1958 razvijala in izpopolnjevala svoj strokovni izraz in s tem kvalitetno dopolnila podobo umetniškega ustvarjanja Slovencev v zamejstvu. Na prvem mestu je krstna uprizoritev drame Josipa Tavčarja »Prihodnjo nedeljo«. Ni treba navajati številnih kritik, ki so ugotovljale tudi nekatere pomanjkljivosti, vse pa so nastop mladega, domačega dramatika pozdravile kot velik obet in zagotovilo, da bo odslej tudi tržaško življenje našlo svojega gledališkega oblikovalca. Tako je sprejemalo »Prihodnjo nedeljo« tudi številno občinstvo na 45 ponovitvah, kar je spet razveseljav rekord za domačo dramo, saj že nekaj časa ni nobeno delo doseglo tolikšnega števila ponovitev v eni sami sezoni.

Posebno mesto v pretekli sezoni zavzema jubilejna 100. premiera. Za ta praznik si je gledališče izbralo velikega ruskega klasika A. P. Čehova. Z njegovo »Utvo« sta bila postavljena pred preizkušnjo ansambl in občinstvo. Tudi najstrožji ocenjevalci niso mogli mimo priznanja, da je s to premiero postavljen mejnik določeni dobi razvoja, iska-

nja in vzgoje tako ansambla, kakor tudi občinstva. Ob tej interni slovesnosti je Slovensko narodno gledališče prejelo veliko število voščil in čestitk iz vrst slovenskih in italijanskih kulturnih osebnosti. Prvič se je oglasil tudi uradni predstavnik oblasti in sicer tiskovni ataše pri Vladnem generalnem komisariatu za Tržaško ozemlje, gospod odv. Giorgio Manzutto. Med ostalim ugotavlja v svojem pismu: »Med raznimi oblikami umetnosti je prav gledališka predstava tista, ki prihaja v najbolj neposreden stik z množicami in more imeti zato najneposrednejši vpliv na razvoj ljudske kulture. Zato je primerno, da si želimo, da dejavnost Slovenskega narodnega gledališča ne samo dviga kulturno raven gledalcev, temveč s tem, da seznanja občinstvo z najbolj značilnimi deli narodnega in mednarodnega repertoarja, pospešuje zanimanje in umevanje za probleme skupin in plodnega sožitja med državljani različnega jezika, živečimi na tem ozemlju.«

Spoznavanje in umevanje problemov italijanskih someščanov je eno izmed načel vodstva SNG pri sestavljanju repertoarja. Iz italijanske dramatike smo v preteklosti predstavili našemu občinstvu prvenstveno tista dramska dela, ki živo razglablja o problemih sodobnega življenja. Med tem, ko smo lani uprizorili Lellijevo dramo »Na nočnih pōteh«, ki je obravnavala nevarnost moralnega propadanja mladostnikov v modernem meščanskem okolju, smo letos, skoraj na isti motiv pokazali ljubko in ironično komedijo Manzarija »Naši ljubi otroci«. V sezoni, ki jo pravkar pričenjamo pa bo italijansko dramatiko zastopal Paolo Levi z znanim delom »Noč je temna« in Tržačan Dino Dardi, ki je na osnovi velikega teksta Dostojevskega »Zločin in kazen«, priredil izvirno dramtizacijo. Ob vsem tem se nam, brez sleherne zlobe, vsiljuje vprašanje: ali res ni v vsej slovenski, ali vsaj jugoslovanski dramatiki takega dela, ki bi bilo vredno, da ga uprizori vsaj domače, tržaško italijansko gledališče »Teatro Nuovo«? Spoznavanje in umevanje bi bilo vsekakor boljše in temeljitje, če bi bilo obojestransko...

Že omenjenim vrednotam pretekle sezone moramo priključiti še razširitev rednega delovanja SNG na Goriškem. V skromni in premajhni dvorani Zveze prosvetnih društev v Gorici so bila odigrana vsa delalanske sezone po dvakrat. Še niso premagane vse ovire za redno gledališko delovanje na Goriškem, še je naše delo spremljano s strankarskimi predsodki, vendar je zaupanje v poslanstvo Slovenskega narodnega gledališča od predstave do predstave večje in s tem tudi stalni krog obiskovalcev vse večji. V poletnih mesecih so v Doberdolu, Sovodnjah, Števerjanu in Oslavju videli 12 predstav na prostem.

Še kratek pogled v novo sezono, ki se je pričela v oktobru 1958. SNG je obiskalo vse okoliške kraje z lanske premiero »Dežurna služba«. Pripravljala pa vrsto presenečenj za tržaško občinstvo ob koncu leta. »Zločin in kazen« za otvoritev, komedijo francoske pisateljice Colettove »Gigi«, Suppéjevo opereto »Boccaccio« s sodelovanjem Glasbene Matice, mladinsko igro »Pepelka« in še marsikaj. Toda to vse že sodi v novo leto. Obračun pa polagamo za nazaj, za že opravljeno delo.

10. novembra 1958

50 LET GLASBENE MATICE V TRSTU

Dr. Fortunat Mikuletič

UVOD

Po običaju, ki smo ga vpeljali v zadnjih letih, bomo dne 19. oktobra 1959 lahko slavili 50-letnico tržaške GLASBENE MATICE. Govorim izrecno o »običaju iz zadnjih let«, ker vse te naše 50, 60, 70 in celo 80-letnice, ki smo jih slavili v najnovejši dobi, niso v bistvu proslave 50 ali večletnega obstoja in delovanja kake ustanove, temveč bolj obletnice nekega važnega dogodka v preteklosti našega narodnega življenja na Tržaškem. Da je temu tako, je poleg nekaterih drugih okoliščin, zlasti obeh vojn, kriva v prvi vrsti tista velika kulturno-zgodovinska luknja v življenju tržaških Slovencev, ki jo poznamo pod žalostnim imenom »fašistična doba«.

Pravilen naslov za ta moj spis bi moral biti torej: »50 let glasbenega življenja tržaških Slovencev«. Ker pa je Glasbena Matica vendarle že lepo vrsto let glavni in najmočnejši steber našega glasbenega življenja in udejstvovanja, obdržimo gornji naslov.

Ponazoril bom ta položaj s prav domačo primerjavo: Če bi bila moja naloga, da pišem o 100-letnici kakega kmečkega grunta, bi popolnoma upravičeno dal spisu naslov »100 let Valentinovega grunta«, t. j. po imenu zadnjega gospodarja Valentina, čepravno so si na gruntu sledile v 100 letih mnoge generacije z raznimi gospodarji. To velja tudi za naš predmet; kajti iz mojih izvajanj bo izhajalo, da je ime sedanje glavne nosilke našega glasbenega življenja, t. j. ime »Glasbene Matice v Trstu«, razmeroma še precej mlado.

Ker je ta spis nekaka zgoščena kronika našega glasbenega udejstvovanja v preteklih 50 letih, ga bom razdelil v posamezne dobe, ki so bile določene delno od tega udejstvovanja, v glavnem pa od velikih zgodovinskih dogodkov, ki so vplivali na naše življenje in našo usodo.

PRED LETOM 1909

Ni slučaj, da je bila tržaška »Čitalnica« sploh ena prvih, ki so se ustanovile med Slovenci. Tržačani imajo od nekdaj močan smisel za javno delo, posebno tako, ki je

v prid splošnosti. Če me spomin ne vara, je bila tržaška »Slavjanska Čitalnica« tretja ali četrta, ki je vznikla na ozemlju Slovencev. In lahko rečemo, da je bila ta čitalnica vse do leta 1914 ena glavnih kulturnih ustanov v Trstu. Njenemu dolgoletnemu vplivu je pripisati, da je bilo v prvem desetletju tega stoletja kulturno in posebno tudi glasbeno življenje tržaških Slovencev sicer živahno razgibano, ampak tudi še precej patriarhalno.

Delo v mestu in okolici se je omejevalo na gojitev zborovskega petja v duhu junaške čitalniške dobe; tu pa tam je bila tudi kaka godba na pihala za potrebe veselice in drugih prireditev in pa kak tamburaški zbor, le šentjakobska Čitalnica je imela majhen orkester.

V takih enostavnih in res patriarhalnih okoliščinah se je leta 1908 osnoval moški zbor pri tržaškem Sokolu pod vodstvom skladatelja Vasilija Mirka. Kmalu po prvem nastopu tega zbora pa je moral Mirk, ki je bil še študent, oditi na svoje študije v Gradec. Tedaj je bil premeščen na Ciril-Metodovo šolo v Trstu učitelj Karel Mahkota, že dobro znan kot agilen član ljubljanske Matice, in je za Mirkom prevzel ta zbor.

Mahkoti pa je bil okvir pevskega zbora pretesen. Začel je takoj snovati načrte za ustanovitev širšega, osrednjega glasbenega društva, ki naj bi bilo podružnica ljubljanske Glasbene Matice, vendar pa s samostojnim delokrogom in s cilji, ki bi bili v skladu s potrebami tedanjega tržaškega Slovenstva. Novo društvo naj bi poleg pevskega zbora ustanovilo tudi glasbeno šolo, sčasoma orkester, in naj bi mislilo tudi na izdajanje skladb. Jedro društva in učinkovito propagandno sredstvo pa naj bi vsekakor bil in ostal pevski zbor, ki naj bi imel nalogo, da postane po kakovosti vodeči pevski zbor za vse tržaško ozemlje.

Ceravno je bil, kakor rečeno, glavni cilj teh načrtov ta, da se ustanovi v mestu močan osrednji pevski zbor, je vendar važno in značilno, da je bila v programu tudi ustanovitev glasbene šole. Potreba po glasbeni šoli se je čutila že mnogo prej in bilo je že prej nekaj pogumnih poskusov, ki so hoteli zadostiti tej potrebi.

Že pred nekaj leti je bil podjetni in agilni Hrabroslav Vogrič ustanovil svojo glasbeno šolo pod okriljem svojega Glasbenega društva »Trsta«. Njegov zgled so kmalu posnemali zavedni in živalni člani Šentjakobske Čitalnice, ki so tudi nekaj let vzdrževali še precej močno glasbeno šolo.

Toda pravega uspeha ni bilo. Organizacija je bila pomanjkljiva, sredstev ni bilo in predvsem so manjkali primerni strokovnjaki. Mogoče največja ovira pa je bila v tedanjem političnem vodstvu tržaških Slovencev. V tem vodstvu so bili takrat sicer izredno sposobni in poštvovalni možje, katerih slavna imena so in ostanejo debelo tiskana v zgodovini tržaških Slovencev; toda ti možje so se po sili razmer bavili bolj s političnimi in gospodarskimi vprašanji, kjer so napredovali od uspeha do uspeha, tako da ni čuda, da so si lastili skoraj izključno kompetenco, ki jim je bila tudi široko priznana, na vseh področjih našega življenja, tudi na kulturnem. Posledica je bila, da se ti možje niso pravilno in zadostno brigali za napore preprostih posameznikov. Hvalevredne zamisli Vogriča, šentjakobskih čitalničarjev in še marsikoga drugega, so ostale tako brez vsake podpore, moralne in materialne. Ves njihov pošten in pametni trud je bil zaman in tako sta morali obe omenjeni šoli kmalu prenehati z delom.

1909 — 1918

Potrebne energije gotovo ni manjkalo Hrabroslavu Vogriču in vrlim Šentjakobčanom. To so dokazali s svojim drugim delom. Manjkala pa jim je primerna taktika. To je razvidno iz označenih neuspehov.

Oboje, energijo in taktiko, pa je imel Karel Mahkota. Njegova zasluga je, da sem pri zbiranju gradiva za ta spis o našem tržaškem glasbenem življenju naletel na res impozantno število splošno znanih imen, katere kot svetle zvezde — nekatere celo kot zvezde prvega razreda! — blestijo na širokem nebesnem obzorju slovenske glasbe.

Pri nekaterih teh imenih se bom pozneje še podrobno ustavil. Omejenost prostora tega ne dopušča glede vseh. Zato jih tu navajam kar na kupu: Dr. Edvard Slavik, od leta 1909 do leta 1927 nepretrgoma predsednik združenja. Slede najglasbeniki brez vsakega reda, ne abecednega ne časovnega ne kakovostnega, kakor pač pridejo v pero: Vasilij Mirk, Emil Adamič, Avgust Vašte, Viktor Šonc, Bibi-

ca, Friškovič, Peter Teply, Šušteršič, Srečko Kumar, Fran Topič, Dušan Štular, Mirko Rupel, Ubald Vrabec, Stanko Malič, Avgust Ivančič, Karlo Sancin, Ana in Angela Lampe, Ema Gombač-Vrabčeva, Zora Pegan-Šončeva, Božena Širok-Dekleva, Helena Chiurkova, Vladimir Prinčič in tako dalje. Serija ni popolna, marsikateri čitatelj bo našel še kako ime. Zaključujem jo z današnjimi »aktivnimi« imeni, ki jih vsi poznamo: Dr. Demšar, Grgič, Kjuder, Ota, Vodopivec, Ambrozet. Tudi ta »aktivna« serija ni popolna.

Vrnimo se k Mahkoti v leto 1909. S previdno taktiko je Mahkota dosegel, da so se tržaški politični krogi začeli zanimati za vprašanje novega glasbenega društva po vzgledu ljubljanske Glasbene Maticе. In dne 19. oktobra 1909 je prišlo res do ustanovitve »PEVSKEGA IN GLASBENEGA DRUŠTVA« v Trstu kot podružnice Glasbene Maticе v Ljubljani, z namenom, da: 1. z organiziranim glasbenim poukom skrbi za glasbeni naraščaj; 2. da izdaja muzikalije prvenstveno domačih avtorjev; 3. da osnuje svoj pevski zbor; 4. da prireja koncerte, na katerih bi se naša javnost seznanila s slovensko in slovansko ustvarjalnostjo; 5. da pripravi tla za orkester in 6. da goji našo narodno pesem. Za predsednika je bil izvoljen dr. Edvard Slavik, ki je imel to funkcijo vse do razpusta društva. Pevski zbor Tržaškega Sokola je korporativno pristopil snujočemu se pevskemu zboru novega društva in s pritegnitvijo dobrih ženskih pevskih moči je razmeroma hitro nastal prav dober mešan pevski zbor pod vodstvom Karla Mahkote.

Istočasno se je osnovala tudi glasbena šola. Na njej so prvi dve leti poučevali Emil Adamič, Vasilij Mirk, Avgust Vašte (vsi klavir), Bibica, Friškovič in Šušteršič (vsi violino) ter Mahkota (teorijo), ki je bil obenem upravitelj nove šole.

Od vsega začetka sta glasbeno šolo, pri učiteljih in učencih, prevečala resna dobra volja ter plemenito in pridno stremljenje za kakovostnim delom, tako da so se takoj pokazali vidni uspehi. Napredek je bil tako hiter in uspešen, da je šola že v tretjem letu svojega obstoja lahko sprejela poklicnega glasbenika v osebi Viktorja Šonca za pouk klavirja in solopetja ter mu poverila pedagoško in umetniško vodstvo. Že leto pozneje je pomnožil učiteljski zbor dotedanji vojaški kapelnik Peter Teply, prvenstveno za pouk violine. Ker je šola stalno napredovala in je število učencev rastlo, so tudi prejšnji učitelji pomagali kot pomožni učitelji. V petem letu

svojega obstoja je to glasbeno društvo že imelo prvi samostojni koncert šolskega orkestra in mladinskega zbora.

V tem času je pevski zbor gojil našo umetno in narodno pesem. Zborovodja Mahkota je kot Hubadov učenec vnesel duha in svežine v pevske vrste ter se z njimi tudi lotil zahtevnejših vokalno-instrumentalnih skladb. Zbor je gojil prvenstveno petje v mešanem zboru, deloma tudi v moškem, osnoval je tudi kvartet, pozneje pa oktet. Na njegovih koncertih so sodelovali večkrat tudi solisti, priznani umetniki, kakor: Julij Betteto, Josip Križaj, Mira Dev-Costaperaia, Dana Doblerjeva, pianist Trošt in drugi. Pogostoma je nastopil tudi vojaški orkester z lepimi simfoničnimi točkami pod vodstvom Petra Toplyja, pozneje pod vodstvom Vitaška.

Društvo je prišlo med tem v svoje lastne prostore v pritličju Narodnega doma, tako da je lahko še z večjo udobnostjo razvijalo svoje plodonosno kulturno poslanstvo.

Ob izbruhu prve svetovne vojne je bilo društvo močno prizadeto, ker so morali skoraj vsi učitelji pod orožje. Za nekaj časa je vskočil pianist Srečko Kumar, potem se je pouk nadaljeval težavno s pomočjo razpoložljivih učnih moči, pred vsem Mahkote in Vašteta, dokler ni bil za šolsko leto 1918-19 nameščen češki glasbenik Fran Topič, ki je prevzel pouk vseh glavnih predmetov (klavirja, violine in solopetja). Gojil je tudi komorno glasbo in ustanovil upoštevanja vreden godalni orkester, ki je dosegel število 35 sotrudnikov.

Omembe vredna sta v tej dobi dva koncerta: Krekova proslava v gledališču Rossetti spomladi 1918 in proslava 80-letnice skladatelja Antona Foersterja v februarju 1919. Pevski zbor pa je sodeloval tudi na raznih drugih koncertih in ob drugih priložnostih.

1919 — 1927

Z društvenim letom 1918-19 se je končalo prvo razdobje društvenega delovanja. Italijanska okupacija in pozneje aneksija sta mnogim našim ljudem onemogočili obstoj v rojstnem kraju odnosno v dosedanji ožji domovini. Tako skoraj večini glasbenikov, ki so delovali v Trstu. V enajstem letu svojega obstoja je moralo društvo začeti z delom takorekoč znova, pod drugimi, težjimi pogoji, ki so se iz leta v leto slabšali.

Predvsem se je prejšnje »Pevsko in glasbeno društvo« formalno osamosvojilo, ker glede na nove meje ni moglo več na-

stopati kot nominalna podružnica ljubljanske Glasbene Matice. V ta namen si je nadelo tudi novo ime: Tržaška Glasbena Matica.

Viktor Sonc je zopet prevzel vodstvo in pouk na glasbeni šoli, ki je imela le še učenca treh prvih letnikov in seveda v skrčnem številu. Pevski zbor je bil sestavljen skoraj na novo, orkester pa se je skrčil na 20 ljudi. Poleg Sonca so učili še violinist Avgust Ivančič, profesor Vasilij Mirk, ki je obenem upravljal šolo; pozneje še Helena Chiurkova, Vladimir Prinčič in Roman Mislej.

Kljub novim in neugodnim razmeram je kazalo, da z vztrajnim in smotrnim delom društvo krepko napreduje in topel optimizem je nekaj časa prevladoval. Pa je prišla doba fašizma, najprej uvodni teroristični podvigi s posameznimi napadi na razne naše kulturne in gospodarske ustanove, dokler ni prišel usodni dan 13. julija 1920, dan požiga tržaškega Narodnega doma, dan, ki ga je sam Mussolini označeval kot rojstni dan oficialnega pohoda fašizma na vlado.

S požigom Narodnega doma je Glasbena Matica izgubila svoje prostore in vse svoje imetje, pohištvo, notni material, razne instrumente in arhiv.

Obupal pa ni nihče. Število članov Glasbene Matice se je za nekaj časa še povečalo, pevske vaje so se kljub vsemu vršile, šolski pouk se je zatekel v razna zasebna stanovanja. Vse je kazalo, da se je prirojeni ljubezni Tržčanov do glasbe pridružil še borbeni odporni duh. Kakor da so učitelji in starši odnosno učenci stisnili zobe, je šola kvalitativno napredovala. Ravno ta doba je dala celo vrsto prav dobrih in celo odličnih učencev in učenek, ki so po nadaljevanju in spolnitvi na konservatoriju dosegli visoko umetniško kvalifikacijo. Evo nekatera imena: Pianist Dušan Štular, sedaj ravnatelj Srednje glasbene šole v Osijeku; violinist Avgust Ivančič; Ubald Vrabec, skladatelj in zborovodja; violinist Stanko Malič; pianistke Ana in Angela Lampe, Ema Gombač-Vrabčeva, sedaj učiteljica na Glasbeni šoli v Trstu, Zora Pegan-Sončeva in Božena Širok-Dekleva, obe zdaj v Ljubljani.

Poleg tega se je osnovala tudi posebna šola za zborovodje in leta 1921 je Glasbena Matica celó založila zbirko 15 pesmi za moški, mešani in ženski zbor. Edino šolski orkester je nazadoval in končno utehnil; to pa ne zaradi pomanjkanja dobre volje, zavednosti in navdušenja, ampak ker ni bilo ne prostora ne inventarja.

Toda politične in splošne razmere so postajale iz leta v leto težje, število učencev in sploh delujočih članov je stalno padalo, ker so se družine izseljevale, pritisk režima je bil vedno trši; vsa naša združenja, tudi taka, ki so bila — posebno na podeželju — v polni življenjski sili, so se uradno razpuščala; premoženja, ki so marsikje obsegala celò lepa poslopja in druge nepremičnine, so se uradno zasegala. Vse to je povzročilo, da je društveni odbor, v želji da vsaj reši pičlo premoženje leta 1927 sprejel usodni, a neizogiben sklep, da društvo razpusti: V glasbenem življenju tržaških Slovencev je zazijala dolga in velika luknja...

1928 — 1945

Nimam talenta za jokanje in tarnanje. Zaradi tega to poglavje, ki bi lahko bilo bridko dolgo, ostane prazno. Saj itak vsi vemo, posebno pa mi Tržačani, kaj je bilo v tej dobi...

OD LETA 1945 DALJE

Prišlo je leto 1945. Ko se je razumljivo navdušenje prvih tednov poglelo, ko so se začela najnujnejša obnovitvena dela, se je takoj oglasila želja in potreba po glasbenem udejstvovanju. Že v jeseni 1945 smo imeli novo društvo »Glasbeno Matico v Trstu«, ki je sedanjí gospodar na našem glasbenem »gruntu« v Trstu.

Obnovitveno delo ni bilo lahko. Odpraviti in popraviti je bilo treba ne samo posledice dolge in krute vojne, ampak tudi hudo škodo, ki jo je bil prizadel več kot dvajsetletni fašistični režim.

Po prvih neizogibnih težavah in — deloma tudi — začetnih napakah, se je delo kmalu ustalilo in postalo smotno in metodično. Neki zdravi skupni instinkt je usmeril težišče vsega dela Glasbene Matice v Glasbeno šolo, ki je razširila svoje delo tudi na pouk v pihalih in pa — zahteva novega časa! — v klavirski harmoniki.

Tu naj mi bo dovoljeno, da odložim svoje pero in dam besedo odličnemu strokovnemu vodstvu in učiteljskemu zboru Glasbene šole. Pripominjam samo to-le:

Že nekaj let izdaja »Glasbena Matica v Trstu« svoje tiskano letno poročilo o delovanju svoje Glasbene šole. Čutim, da je napaka v tem, da se to poročilo izroča zgolj starem gojencev Glasbene šole. Moramo se odločiti, da to napako odpravimo in v bodoče to poročilo kot pomemben kulturni dokument kolikor mogoče bolj razširimo, da se bo tako še znatno povečalo šte-

vilo tistih tržaških Slovencev, ki vedò in se zavedajo, kaj Glasbena Matica pomeni v našem življenju.

Evo, zato tukaj daljši izvleček iz uvodnega članka, ki ga vsebuje letno poročilo Glasbene Matice za poslovno leto 1957-58:

Delovanje Glasbene Matice, zlasti njene Glasbene šole, bi prav lahko prikazali s statističnimi podatki, ki jih vsebuje letno poročilo. A številke ne povedo vselej tisto, kar je za življenje neke kulturne ustanove bistveno.

Naj takoj naglasimo, da delovanje tržaške Glasbene Matice ni osredotočeno samo v njeni Glasbeni šoli. Poleg organiziranja koncertov sega njeno delovanje tudi na široko področje ljudske prosvete, kar se odraža predvsem v udejstvovanju njenih profesorjev kot pevovodij pri pevskih zborih.

Šola Glasbene Matice priteguje številno mladino iz Trsta in podeželja, ji nudi kvaliteten pouk v glasbi, jo zbira k sodelovanju v pevskem zboru in orkestru ter ji s produkcijami in koncerti posreduje spoznavati kvaliteta dela glasbene literature. Namen Glasbene Matice je predvsem v tem, da s sistematično glasbeno vzgojo premosti nekdanje patriarhalno junaško čitalniško vzdušje, ki še vedno cvete na Tržaškem, ter postopoma postavi trdne temelje za resnično uveljavitev slovenskega življa na glasbenem področju.

Delo pri glasbenem šolstvu je silno trdo in polno težav. Javnosti običajno ni znano, da je potreben ogromen trud za vzgojo dobrega glasbenika ali za ustvaritev kvalitetnega orkestralnega telesa. Težave so velike tudi tam, kjer so finančna sredstva zagotovljena in obstajajo povoljni pogoji za razvoj. Ovire, s katerimi se bori pri svojem delovanju šola Glasbene Matice, pa so tako velike, da je potrebno pri njenih sodelavcih ogromno dobre volje in čuta za požrtvovalnost. In slednje ne manjka; kajti dejstva izkazujejo stalen porast števila gojencev in kvaliteten dvig šole.

Zanimivo je, da kaže posebno podeželje veliko zanimanje za glasbeni pouk. Javni nastopi in izpiti v podružnicah šole Glasbene Matice v Barkovljah, Boljuncu, Nabrežini in Trebčah kažejo, da mladina tako glede nadarjenosti kakor pridnosti iz teh krajev prav nič ne zaostaja za ono iz Trsta posebno še, če upoštevamo težave z večanjem in inštrumenzi, ki primanjkujejo.

Šola Glasbene Matice nudi pouk klavirja in vseh orkestralnih instrumentov. Statistika kaže, da je največ zanimanja za klavir. To je razumljivo, saj nudi pouk te-

ga inštrumenta za splošno glasbeno izobrazbo največ. Šola pa si prizadeva, da bi vzgojila čim številnejši in boljši kader za sodelovanje v orkestralnih ansamblih in zato navaja gojence predvsem k pouku orkestralnih instrumentov. V tej smeri je hvaljevredna ustanovitev otroškega godalnega orkestra, ki se je prav lepo uveljavil pri letošnjih šolskih nastopih.

Na podeželju se mladina zanima predvsem za harmoniko. Šola z vidika glasbene strokovnosti ne priporoča pouk tega inštrumenta, vendar pa ne moremo zanikati dejstva, da obvladanje harmonike pospešuje širjenje naše ljudske pesmi, kar je vsekakor pozitivno.

Ze pred leti je pričela šola Glasbene Matice praktično reševati vprašanje kadra novih pevovodij z ustanovitvijo tečaja za zborovsko dirigiranje, za katero pa v zadnjem času ni pravega dotoka sposobnih kandidatov. Važnost tega tečaja nas obvezuje, da bomo morali v bodoče skrbno izbirati tečajnike med mladimi ljudmi, ki imajo v resnici veselje in interes, pa tudi čas za to panogo glasbenega udejstvovanja.

Smernice, ki jih šola Glasbene Matice zasleduje pri svojem delovanju, so bile prikazane staršem gojencev na roditeljskih sestankih. Ob tej priliki je vodstvo šole poudarilo nujnost obiskovanja pouka nauka o glasbi, zlasti teorije in solfeggia. Isto velja za mladinski in otroški pevski zbor, ansambla, ki sta pri vzgoji naše mladine izredno važna.

Z uspehi Glasbene šole se javnost seznanja pri nastopih gojencev ter pri drugih prireditvah, kjer sodelujejo gojenci Glasbene šole. Ti nastopi so posebno dobro obiskani na podeželju. Prav zanimivo, pa tudi razveseljivo, je slišati, kako se okoliško občinstvo zanima in zasleduje razvoj mladih glasbenikov. Nastop Glasbene šole v podeželskem kraju je za tamkajšnje ljudstvo resničen kulturni dogodek. —

V okvir delovanja Glasbene Matice spada tudi organizacija koncertnih prireditev, predvsem gostovanj solistov in ansambllov iz Jugoslavije. Glasbena Matica si je od vsega početka zastavila cilj, da posreduje občinstvu čim kvalitetnejša dela iz vseh področij glasbene literature ter da ga seznanja z domačo glasbeno ustvarjalnostjo. Težave finančne narave in najnovejša doba s svojim ogromnim tehničnim napredkom ne vplivajo najboljše na to delovanje, kar se nujno odraža tudi v koncertni politiki Glasbene Matice. Prireditve koncertnega značaja so vedno slabše obiskane ter je morala zato Glasbena Matica nujno pristopiti

k posredovanju predvsem tiste glasbe, ki je v večji meri pristopna širšemu občinstvu. Pri tem mislimo zlasti na ansamble narodne in zabavne glasbe, ki so se našemu ljudstvu zelo priljubili.

Razveseljiv pa je pojav, da je Glasbena Matica pripravila med letom tudi samostojen koncert, pri katerem je poleg orkestra Glasbene Matice in solistov, sodeloval tudi pevski zbor P. D. »S. Škamperle«. S tem smo tudi praktično pristopili k eni od najvažnejših nalog naše centralne glasbene ustanove — k lastnemu koncertnemu udejstvovanju.

Ob tej priliki moramo omeniti uprizoritev Gobečve operete »Planinska rožar«, ki sta jo v pretekli sezoni pripravili Glasbena Matica in Slovensko narodno gledališče. Opereto je občinstvo zelo toplo sprejelo zato sta se obe ustanovi odločili, da pripravita v bodoči sezoni novo operetno delo.

NEKOLIKO STATISTIČNIH PODATKOV

V poslovnem letu 1957-58 je imela Glasbena Matica poleg centralne Glasbene šole v Trstu, še 4 podružnice: v Barkovljah, Nabrežini, Boljuncu in Trebčah. Letos delujeta še nadaljnji dve podružnici v Škedenju in pri Sv. Ivanu. Gojencev je bilo vseh skupaj 196, pri čemer podčrtujem dejstvo, da sta dve tretjini teh gojencev iz bližnje in daljne tržaške okolice. Naslednji pregled stalnih bivališč posameznih gojencev je poučen. Pazljiv čitatelj bo ugotovil, da manjkajo še mnoge važne vasi: čaka nas še mnogo dela! Bivališča so bila v lanskem letu: Trst — mesto 68; Barkovlje 21; Boljunec 20; Nabrežina 19; Trebče 11; Boršt 9; Škedenj 8; Opčine 5; Sv. Ivan 5; Domjo 5; Dolina in Križ po 3; Katinara, Dolonjer in Šempolaj po 2; Sesljan, Slivno, Brišče, Grljan, Prosek (!), Bane, Padriče, Lonjer, Žavljje, Log, Ricmanje (!), Gročana in Mačkovlje po 1. — Letošnje število gojencev je približno enako; ni še zaključeno. — Manjkajo: Bazovica, Repentabor, Gropada, Col, Zgonik in ves zaspani kot v področju Devina, Vižovelj in Mavhinj.

Produkcij gojencev Glasbene šole je bilo v šolskem letu 1957-58 šest. Gojenci iz Trsta so nastopali na vseh šestih produkcijah, iz Boljunca na dveh, ostale podružnice vsaka na svoji. Poleg tega je bil dne 8. junija 1958 veliki zaključni nastop celokupne Glasbene šole s sodelovanjem orkestra Glasbene Matice, Pevskega zbora »S. Škamperle« ter solistov: sopranistke Elvire Piščančeve, altistke Elvire Bitenčeve, ter tenorista Renata Kodermaca.

Ostali nastopi gojencev šole Glasbene matice:

28. 12. 1957. Pri prireditvi »Novoletne Jelke«: Marjan Šabec;

15. 2. 1958. Pri glasbenem večeru Društva slovenskih srednješolcev: Boris Jogan, Hektor Jogan, Darija Luin, Alfred Škerlavaj, Tatjana Uršič, Marta Verk in Andro Vuga.

9. 3. 1958. Pri proslavi Praznika žena: Danijela Nedoh, Breda Runtič in Alfred Škerlavaj.

22. 3. 1958. Pri večeru zabavne glasbe Društva slovenskih srednješolcev: Darija Luin, Učka Ščuka, Alfred Škerlavaj, Tatjana Uršič, in Marta Verk.

23. 3. 1958. Pri Prešernovi proslavi v Avditoriju gojenci, ki sodelujejo v orkestru in pevskeem zboru šole Glasbene Matice.

15. 4. 1958. Pri koncertnem nastopu solistov in orkestra Srednje glasbene šole v Ljubljani je sodelovala Tatjana Uršič.

27. 5. 1958. Pri literarnem glasbenem večeru Društva slovenskih srednješolcev: Učka Ščuka in Marta Verk.

Pri prireditvah baletne šole SNG je sodelovala Neva Vrabec.

3. 7. 1958. V Radiu Trst »A« so nastopili: Robert Faganel, Lia Furlan, Žarko Hrvatčič, Danijela Nedoh, Tanja Pertot, Breda Runtič, Učka Ščuka, Tatjana Uršič, Žarko Uršič in Neva Vrabec.

GOSTOVANJA SOLISTOV IN ANSAMBLOV IZ JUGOSLAVIJE

22. 12. 1957. Večer opernih arij — sopranistka Zlata Gašperšič, tenorist Miro Brajnik, basist Vladko Korošec in pianist dr. Danilo Svara.

17. 12. 1957. Koncert pevskega zbora in solistov Srednje Glasbene šole iz Ljubljane — solisti: Radka Dimitrova, Marija Kocijančič, Rudi Pok, Ljudmila Siljan, in Štefka Žužek — dirigent pok. Bole Janez.

12. 1. 1958. Večer zabavne glasbe — Borut Lesjak in njegov ansambel, solista Majda Sepe in Polonca Lesjak.

9. 2. 1958. Spored narodne in zabavne glasbe — Avsenikov kvintet, duet Cvetežar Koren, Frane Milčinski — Ježek in Pavle Kovič. Nastopa v Trstu in Sv. Križu.

13. 4. 1958. Spored narodne in zabavne glasbe — Veseli Planšarji, duet Makotar Jeršinovec, Stanko Avgust in Lojze Kožar. Nastopa v Trstu in Boljuncu.

Končno je priredila Glasbena Matica dne 1. marca 1958 svoj samostojni veliki koncert s sodelovanjem lastnega orkestra, pevskega društva »S. Škamperle«, solistov

Elvire Piščančeve, Renata Kodermaca, Žarka Mitiča. Dirigiral je profesor Oskar Kjuder.

ZAKLJUČNA BESEDA

Upam, da se mi je posrečilo prikazati, kako važen činitelj je v našem življenju naša Glasbena Matica. Ponosni smo nanjo. Kajti vsi, kar nas je Slovencev v Trstu od 6. leta starosti naprej, brez razlike spola, vere in politične barve, pomagamo, da uspeva in se razvija. S tem vsi potrjujemo naslednjo resnico, katere se pa premalo zavedamo:

Če vzamemo vse narode na svetu, všteti one velike, ki so na glasu kot najbolj muzikalčni, kakor Italijane in Nemce, in če primerjamo njihovo absolutno število z njihovim glasbenim ustvarjanjem in udeleževanjem, z njihovimi glasbenimi ustanovami in z njihovo ljubeznijo do glasbe, potem smo mi Slovenci brezdvomno nad prvimi. In mi tržaški Slovenci gotovo nismo pri »ta zadnjih« Slovincih!

Ne preostaja mi drugo, kakor da naštemej činitelje, na katerih sloni ponosna stavba naše Glasbene Matice v Trstu. Naštel jih bom v vrstnem redu po njihovi važnosti in veljavi:

Prvič: Društveni odbor; skupina anonimnih, tihih, požrtvovalnih in nesebičnih delavcev, ki ne iščejo ne zaslužka ne slave. — Drugič: Učiteljski zbor; skupina pridnih, nadarjenih in kompetentnih »muzikantov«, ki ob skromni plači obavljajo točno dvakrat toliko delovnih ur na Glasbeni šoli, kolikor jih imajo njihovi bolj srečni tovariši na državnih glasbenih zavodih in ki poleg tega še najdejo čas in energijo, da se učinkovito posvečajo delu na ljudsko-prosvetnem torišču. — Tretjič: Starši, ki imajo smisel za glasbeno vzgojo svojih otrok in ki si — v mnogih primerih — dobesedno odtrgujejo od ust, da svojim ljubljencem nudijo korist in užitek učenja v glasbi. — Četrtrič: Naši pridni gojenci in gojenke, ki z vztrajno resnostjo skozi dolga leta stopajo od prvega plašnega in negotovega solfeggia do ponosnega koncertnega nastopa. — Petič: Naše zvesto, široko občinstvo vseh starosti, vseh slojev in vseh barv, ki ne štedi z moralno in materialno podporo. — Šestič: Kraljica nad vsemi činitelji, naša slovenska ljubezen do petja in glasbe.

Viri: Razna letna poročila Glasbene Matice (Glasbene šole) v Trstu. Razni letniki listov »Edinost« in »Triester Zeitung«. Lastni spomini.

Delo in vloga Narodne in študijske knjižnice

Dr. Jože Kosovel

Po drugi svetovni vojni se je pojavila prirodno in samohotno potreba obnove vsega slovenskega kulturno-prosvetnega življenja na Tržaškem in po vsem našem ozemlju, kjer je fašizem zatrl kulturne in prosvetne ustanove. Zaradi tega je bilo treba misliti na to, da se oživijo vse kulturno-prosvetne ustanove, ki jih tržaški Slovenci od časov izpred nastanka fašizma nismo več poznali. Obenem pa je nastala med vsemi nami velika želja nadoknaditi tudi zamujeni razvoj od tedaj in do današnjih dni.

Med drugim kulturno-prosvetnim prizadevanjem je bilo branje svoj čas zelo razširjeno. Imeli smo že pred prvo svetovno vojno nekaj knjižnic, ki so skrbele za izobraževanje, razvedrilo in za študij, saj je navsezadnje tudi branje, namenjeno razvedrilo, služilo izobraževanju. Bile pa so tudi knjižnice, ki so bile izrecno namenjene študiju. Naj mimogrede omenim knjižnico Slovanske čitalnice, ki je imela marsikatero zanimivost, knjižnico Ljudskega odra, ki je bila ustanovljena za izobraževanje delavskega sloja, knjižnico Ruskega krožka itd. Sicer pa je skoro vsako od mnogih prosvetnih društev imelo svojo knjižnico.

Tako so dovedla ta hotenja po obnovi in pa tudi dejanske potrebe do tega, da je nastala Narodna in študijska knjižnica. Potrebno je bilo baviti se s problemi slovenstva na tem ozemlju z vseh vidikov. Zato je bila ustanovljena pri Pokrajinskem narodno-osvobodilnem odboru za Trst in slovensko Primorje Znanstvena komisija, ki je začela zbirati potrebno gradivo in ga proučevati. V Ljubljani se je ustanovil Klub primorskih povratnikov, kateri je zbral precej bogato zalogo knjig. Ti povratniki so bili tisti naši ljudje, kateri so se morali svoj čas pod silo razmer izseliti v Jugoslavijo in so se tedaj pripravljali, da se zopet povrnejo v svoje rojstne kraje. Navedeno gradivo in knjižnica omenjenega kluba sta bila prva osnova naše knjižnice.

Ze nastanek sam Narodne in študijske knjižnice je odredil kakšnega značaja naj bo ta knjižnica. Samo po sebi je umevno, da je knjižnica nadaljevala z zbiranjem gradiva etičnega, političnega, socialnega, kulturnega in podobnih vidikov, ki se tičejo slovenstva v teh krajih in nato seveda

tudi gradiva, ki bi zadevalo te kraje sploh. Zaradi tega je na mestu naslov »Narodna«, ker upošteva knjižnica tukajšnje naše narodnostne zadeve kot upošteva Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani vso Slovenijo. Od tod potem seveda tudi oznaka »študijska«, ker služi ta knjižnica predvsem študiju teh problemov.

Ko je knjižnica maja 1. 1957 ob desetletnici svojega obstoja priredila razstavo knjig in slovenskega tiska na Primorskem od začetkov pa do današnjih dni, je zastopnik tukajšnje univerzitetne knjižnice svetoval, da bi zbirko Narodne in študijske knjižnice izpopolnili z deli iz slavistike, da bi tako bilo njeno knjižno gradivo vir za vse tukajšnje slaviste. To je seveda tudi naša želja, za sedaj pa skušamo po svojih močeh posvetiti vso našo pozornost slovenistiki. V tem pogledu smo navezani samo na primer-

V arhivu Narodne in študijske knjižnice

ke, ki nam jih založbe brezplačno pošiljajo iz lastnega nagiba in na našo prošnjo. Zaradi tega nastajajo zamude in prejetanju takih knjig in tudi popolnost zbirke občutno trpi, ker marsikaj na ta način založbe prezrejo. Mnogo starejšega tiska s tega ozemlja so nam darovali naši ljudje. Med tem so razne številke našega periodičnega tiska. Prav periodični tisk je zelo zanimiv in neogibno potreben za proučevanje naše preteklosti zaradi njene mnogovrstnosti. Upati je, da nam bodo čitatelji tega članka poklonili še marsikateri primerek naše ga tiska iz preteklosti, pa naj bo to knjiga, letak, lepak ali pa zbirka periodičnega tiska ali pa celo le posamezno številko kakkega časopisa.

Naša knjižnica izpopolnjuje svoje zbirke seveda tudi z zamenjavo z drugimi podobnimi ustanovami na tem ozemlju in v inozemstvu. To pa delamo med drugim tudi zaradi tega, ker moramo posvečati vso pozornost slovenskemu tisku v zamejstvu in v tujini sploh. Stalno nam pošiljajo med drugimi svoje izdaje Srpska matica iz Novogada, sada in Srpska akademija nauka iz Beograda. Prav tako prejemamo izdaje Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Predaleč bi nas dovedlo naštevaje odkod vse prejemamo publikacije, hotel sem le na nekaterih primerih pokazati znanstveno vrednost in potrebo naše knjižnice. Naj omenim še nekatere knjižnice, s katerimi smo v stikih. Najprej seveda Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, nato pa kar povrsti še nekatere pomembne ustanove: Študijska knjižnica v Kopru, Knjižnica astronomskega observatorija v Beogradu, Zgodovinsko-etnografski odsek za zgodovino šolstva v Ljubljani, Jadranski inštitut na Reki, Študijska knjižnica v Sarajevu in druge. Danes ima knjižnica približno 2700 zvezkov.

Knjižnico obiskujejo v glavnem profesorji tukajšnjih slovenskih srednjih šol, učitelji, dijaki slovenskih srednjih šol, visokošolci, novinarji pri časopisju in uredniki slovenskih radijskih oddaj, gledališki igralci, pisatelji in drugi kulturni delavci, med njimi tudi pripadniki italijanske narodnosti. Naša knjižnica je tudi posredovala po običaju, ki vlada med knjižnicami take vrste, izposoditev iz drugih mest v Trst od Univerzitetne in Ljubljani ali od nas v Sarajevo. To se dogaja lahko samo s posredovanjem knjižnic, ker le tako je zajamčeno, da se bo knjiga zopet vrnila. Dandanes se sicer uporabljajo mikrofili, toda naša knjižnica žal ne razpolaga s pripravi za snemanje in za branje filmov.

Knjižnica se skuša torej vsestransko in seveda tudi s povezavo s podobnimi ustanovami uveljaviti in zadostiti svojemu namenu in vršiti svojo dolžnost do posameznikov in do narodne skupnosti. Iz teh razlogov se je naša knjižnica tudi vpisala v vsedrjavno zvezo knjižnic.

Taki so naporu uprave in nameščencev, tako je delo, tako so nameni, take so povezave, taki so uspehi. Toda kot vsaka zadeva ima tudi naša knjižnica svoje težave in prav je, da spoznamo tudi te. Dejal sem že da z zbiranjem gradiva za naše zbirke ne gre tako lahko, ker ne prejemamo dolžnostnih izvodov in moramo zato stalno paziti, da nam ne nastanejo nepraviljive ali težko popravljive vrzeli. Naša sredstva so tako zelo pičila, da moramo skrbno paziti kaj nabavimo. Seveda to ne more biti v korist knjižnici. Tudi vprašanje prostorov dela upravičene skrbi. Sedanji prostori v Ul. Geppa so sicer lepi in tudi lega je primerna, toda postali so že pretesni za sedanje stanje in še bolj za razvoj knjižnice. Vendar pa je tudi to vprašanje pred rešitvijo, ker bodo za knjižnico zgrajeni prostori v novem Kulturnem domu, ki je v gradnji.

Kljub vsem pomanjkljivostim in težavam pa lahko trdim, da naša Narodna in študijska knjižnica častno zavzema svoje mesto v vrsti podobnih ustanov, da prizadevno in dobro rešuje svojo nalogo na svojem področju in da je kljub svojemu tihemu delovanju nepogrešljiva v naši narodni skupnosti.

Delovanje ljudske knjižnice

Miro Presel

Na Tržaškem smo takoj po vojni pričeli obnavljati naše kulturne in prosvetne ustanove, katere nam je uničil fašizem. Pri tem nismo pozabili obnavljati tudi knjižnic. To delo ni bilo lahko, saj je z otvarjanjem in vzdrževanjem knjižnic povezan marsikateri denarni strošek, pomanjkanje primernih prostorov in sposobnih knjižničarjev. Pa tudi to smo vse prenesli in premagali še marsikatero oviro, pri čemer je v največji meri pomagala iniciativnost in prizadevnost našega ljudstva. Z oživitvijo Ljudske knjižnice so nastale pri prosvetnih društvih manjše društvene knjižnice, ki so služile društvenim potrebam.

Na obletnico smrti Franceta Prešerna, 8. februarja 1952, so številni povabljeni prisostvovali otvoritvi Ljudske knjižnice v Trstu. Predsednik g. Ladi Premru je tedaj otvoril delovanje knjižnice in je v svojem govoru poudaril pomen in naloge, ki si jih je zastavila Ljudska knjižnica, ter pozval vse, da pridno segajo po slovenskih knjigah in iz njih črpajo lepote, ki so nam jih ustvarili velikani kulturnih njiv.

Nato pa je prof. Nada Ruplova govorila o pomenu in važnosti knjižnic, ki so od srede prejšnjega stoletja bile najuspešnejše sredstvo za narodni obstoj in napredek, ter hkrati najmočnejše orožje proti našim narodnim nasprotnikom. Pisana beseda je takrat luščila in razkrivala probleme delovnega človeka. Te naloge so izpolnjevale knjižnice v dobi našega narodnega prero-
da, zlasti v obmejnih narodno-ogroženih krajih.

»Stremeti moramo — je dejala govornica — da bo današnji rod ustvaril neprekinjeno zvezo med preteklostjo in bodočnostjo ter v svojem snovanju pomaknil našo kulturo čim višje«.

Knjižnica, ki je bila odprta za široke potrebe naših ljudi je mnogo premajhna in ima tudi skrčen dotok novoizdanih slovenskih knjig. Knjige na policah so iz različnih področij. Največja izbira je iz slovenskega slovstva. Slovenski klasiki so polno zastopani, dela nekaterih so tudi v več izdajah. Ostalo so prevodi iz svetovnega slovstva, potem knjige iz gospodarstva, zgo-

dovine, zemljepisja, razne poezije itd. Posrečilo se je dobiti tudi knjige »Modre ptice« in »Hrama«, ki so izhajale pred drugo svetovno vojno. Kakor rečeno, knjižnica ni popolna, oz. je le deloma popolna, vendar pa nudi našim ljudem lepo izbiro. Zbirali smo knjigo za knjigo, mnogo so jih podarili posamezniki in organizacije, za kar jim gre vso priznanje in zahvala. Danes razpolaga knjižnica s 4.500 knjigami in ima 800 članov iz raznih poklicev. Od teh je 600 dijakov. Smemo trditi, da je naša knjižnica važen pripomoček pri študiju našega dijaštva. Ostali bralci so gospodinje, delavci, učitelji, profesorji, uradniki, upoko-
jenci itd. Zadnji dve leti je bilo izposojenih manj knjig kot prejšnja leta, to pa zato, ker imajo danes že vse osnovne in srednje šole svoje knjižnice pa tudi prosvetna društva so si nabavila knjige, v mestu je Narodna in študijska knjižnica, knjižnica v Dijaškem domu, italijanska knjižnica, ki ima tudi dela iz slovenske literature ter slovenska knjigarna, ki nudi vso novodošlo slovensko literaturo.

Kljub temu, da je bralcev v knjižnici manj pa smemo trditi, da ljudje več berejo, kar dokazuje tudi veliko zanimanje za slovenske knjige v Tržaški knjigarni.

Ker ima knjižnica za kulturni razvoj tržaškega ljudstva važno poslanstvo, ji želimo močnega vzpona da bi njeno delovanje, posebno med mladino, utrjevalo duha in ponos, posebno tu pri nas, ki smo na ogroženem ozemlju.

MOTORNA VOZILA NA TRŽASKEM

	dec. 1957	avg. 1958
avtomobili	14.678	16.484
avtobusi	188	201
tovorni avtomobili	2.765	2.835
prikolice	344	367
motorji	6.860	8.038
lahki motorji	6.829	9.692
tovorni tricikli	872	950
skupaj	35.536	38.567

Iz statistične tabele je razvidno, da se je v dobrem pol letu občutno povečalo število motornih vozil in zlasti število avtomobilov ter motorjev vseh vrst. To povečanje opazamo v vseh preteklih letih. Leta 1953 je bilo skupno 22.477 motornih vozil. V petih letih (od 1953 do 1957) se je število osebnih avtomobilov skoraj podvojilo, število motorjev skoraj potrojilo, dočim se je število lažjih motorjev nekoliko znižalo.

PROMETNE NESREČE NA TRŽASKEM

Zadnji razpoložljivi podatki se nanašajo na nesreče, ki so jih zabeležili v juliju 1958 in je takrat prišlo skupno do 408 prometnih nesreč: v petih primerih je pri nesreči prišlo do smrti, v 199 do težjih in lažjih osebnih poškodb, v 204 primerih pa ni bil nihče ranjen. Glavni krivci za prometne nesreče so privatni avtomobili (179) in lahki motorji (125).

Planinsko izletništvo v obmejnem pasu

Zorko Jelinčič

Z italijansko mirovno pogodbo iz l. 1947 sta bila Trst in Gorica odrezana od »svojih« planin in z njimi skoraj prav od vseh tradicionalnih planinskih izletniških točk. Slabo je kazalo za množično planinstvo teh dveh področij za ves bodoči razvoj, oz. točneje, šlo je naravnost za njegov obstoj. Ni bilo misliti na cvetoče planinarjenje širokih ljudskih slojev z dragimi potnimi listi ali v zelo oddaljene Zapadne Julijce ali celo v Dolomite. Videmski sporazum o malem prometu v obmejnem pasu s propustnicami pa je v veliki meri odprl vrata za dohod k mnogim izletniškim točkam in planinam v neposredni bližini teh mest.

Treba je priznati, da se je v zadnjem desetletju planinstvo zelo razvilo v Sloveniji in seveda tudi v obmejnem pasu. Planinska društva so obnovila ali na novo zgradila nešteto planinskih koč in domov, naredila in popravila planinske poti, turistične ceste ter vzpostavila mogočna prometna sredstva. Nam tu za mejo je mnogo tega neznanega, zato še zdaleč ne izkoriščamo vseh možnosti, ki nam jih nudijo obmejne propustnice za izletništvo v planinske predele tega obmejnega pasu, posebno v poletni dobi, a tudi v zimski dobi za smučanje in druge zimske športe. Naj podamo zato tu v kratkem pregled najznačilnejših planinskih vrhov v tem področju.

Tržačanom je neposredno pred vrati, čisto na meji, romantičen, izredno razgleden vršiček na robu kraške planote nad Bregom proti Istri: Socerb kot orlovsko gnezdo na divji skali zgrajen grad, deloma obnovljen zadnja leta za turistično okrepčevalnico s čudovitim razgledom na Trst, na ves Tržaški zaliv, ves kraški predel do alpskega loka ter na vse zapadne istrske predele. Iz Trsta so zelo pogoste avtobusne zveze do Doline ali celo do obmejnega bloka v Mačkovljah in Prebenegu.

Neposredni sosed, nekaj kilometrov proti jugovzhodu, bliže k morju je nič manj razgleden, le še bolj proti Istri porinjen Tinjan. Za planinske ljubitelje romantične prvobitne prirode, je ta vršič prava poslastica po poldrugi uri lagodne hoje od bloka pri Orehu skozi ljubko dolino Ospa, ali pa tudi naravnost gori iz Škofij, vedno po položnem razglednem grebenu. Manj priporočljiv je ta izletek za razvajene motorizirane Tržacane, ker sem gori vodi le

udoben kolovoz oz. le zasilno za avtomobile dohodna cesta s Škofij in steza iz Ospa, — niti gostilne ni v slikoviti vasi vrh hriba. Toda gostoljubni vaščani Vam gotovo postrežejo z dobro domačo kapljico.

Podobno usodo ima stari izletniški razgledni vrh, Veliko Gradišče, bolj v severni Kras odrinjen, a zato skoro še enkrat višji (742 m). Veliko Gradišče je samoten, do vrha dobro obraščen kraški vrh tik za mejo, na vzhodni strani sosed bazovske Kokoši, dostopen po dobri uri položne poti, ki se odcepi kmalu onstran bloka na Pesku na levi strani proti severu, najprej po slabi vozni poti proti vasi Vrhpolje in od tod bolj strmo skozi naselje Sv. Tomaža na vrh, ali pa po krajši in nekoliko bolj strmi poti naravnost k Sv. Tomažu in po isti poti na vrh.

Mnogo udobnejše dostopen, razgledni vrh, slavno znani Trstu najbližji tisočak, je postal zadnje čase Slavnik (1.028 m), na katerega so oktobra t. l. odprli udobno cesto za avtobusni promet prav do Tumove planinske koč, zgrajene zadnja leta tik pri vrhu s slikovitim razgledom na Trst, na ves Tržaški zaliv, tja v široki alpski gorski lok do Kamniških planin in do gora Hrvatkega Primorja na vzhodu in preko vse Istre. 12 km dolga cesta na vrh se odcepi v Herpeljah, medtem ko je steza za peš hodeče planince iz Podgorja, ki je najbližja in najbolj strma, dobro uro hitre hoje od te druge železniške postaje od Herpelj-Kozine proti Istri. Položnejša, a daljša je iz Prečnice, ene postaje bližje Kozini, še najprikladnejša pa je iz Markovščine skozi Skadanščino na vrh. Ta pot je tudi poleti senčna po gozdu in zelo primerna za dohod iz Trsta z jutranjim avtobusom proti Reki.

Priljetnejšim tržaškim planincem je v prijetnem spominu izlet na Artviže, najrazglednejši vrh sredi Brkinov. Do razgledne cerkvice (817 m) je najbližji dohod s Kozine, skozi vasico Rodik (motorizirani morejo do tu z vozilom), navzgor po položni senčni poti.

V neki meri sosedni vrh precej proti severu, ki kraljuje sredi med sežanskim in pivškim Krasom, je Vremščica (1027 m), z najprimernejšim izhodiščem iz Senožeč. Bujno obraščen greben, z dostopom po približno poldrugi uri lagodne hoje po idilič-

nih dolinicah, s srednjegorsko prirodnostjo in ogromnim, tu že celinskim razgledom, je vedno zelo privlačeval planince in izletnike, — seveda z vso oskrbo iz nahrbtnika.

Cisto drugačen razgled pa nudi Trstelj (643 m), najvišji vrh komenskega Krasa, na njegovem severnem robu že neposredno nad Vipavsko dolino, na njenem zapadnem koncu nad Gorico. Za malenkostni trud dobre pol ure hoje iz vasiče Lipe med komensko Škrbino in Vojščico na kraški vrh, posebno v majskem času, ko vsepovsod tam naokrog cveto majnice-narcise, je človek bogato poplačan z obširnimi razgledom preko tržaškega Krasa, čez Vipavsko dolino, Trnovsko planoto in preko Furlanske nižine v Alpe. Na vrhu je po tej vojni novogoriško planinsko društvo zgradilo lepo planinsko kočo. Za Tržačane je seveda lepo dostopna — za motorizirane, ker se pot za hojo n. pr. z bloka v Prečniku pri Šempolaju le nekoliko vleče (seveda za sedanje pojme, nekdanj so tod radi pešali preko Gorjanskega in Vojščice).

Za poznavanje Goriške je najbolje začeti s samo Novo Gorico. Nad Solkanom je zgradilo novogoriško planinsko društvo na razglednem gričku Katarine Kekčevo planinsko kočo. Pol ure sprehoda navkreber nam da prelep razgled preko Vipavske doline, Krasa in preko Gorice v Furlansko nižino.

Motoriziranim izletnikom je priporočljiv obširen razgled z vrha Sv. Gore oz. Skalnice kot se danes spet uveljavlja staro zgodovinsko ime tega vrha na robu Trnovske planote, ki ni le romarska pot pač pa tudi lepa izletniška točka z zelo obširnimi razgledom. Tu so zadnje čase postavili tudi turistično okrepčevalnico, dostopno z avtomobilom.

Pravo turistično središče Trnovske planote, najvišja na njej ležeča vasica so Lokve nad Čepovanom, posebno lepo dostopne po lepi cesti iz Gorice preko Trnovega in Nemcev. Vasica leži v romantično idilični široki zeleni dolinici sredi brezkončno tihega Trnovskega gozda, in je že pred vojno postajala letoviški kraj Gorice in Trsta. S prijetnimi pobočji z nadmorsko višino preko 900 m so Lokve postale tudi prijetno smučarsko izletišče z lepimi tereni tja v Lazne in na bližnje položne vrhove. Pravi planinski hotel, vedno oskrbovan, je zelo primeren za pravo letovanje.

Visokogorsko izletništvo začne gori pri Mostu na Soči oz. v Tolminu, ki je izhodišče za celo vrsto vrhov Julijskih Alp. Najlagodnejša in najhitreje dostopna je sicer malo znana Kobilja glava — Jalovnik (1475 m) s prekrasnim razgledom v Julijce

in Trnovsko-kraško predgorje ter preko Furlanske nižine, razgled, ki je že nekdanj navdušil Julija Kugyja. Dve uri hoje iz Tolmina čez Tolminske Ravne je pač malenkosten trud za to.

Tudi Tržačanom je še precej znan izlet na Škrbino (2050 m), če že ne na Vogel (1923 m) ali na Visoki Kuk (2086 m), ki imajo vsi lepo izhodišče iz letos povečane planinske koče na planini Razor, dostopni v treh urah hoje iz Tolmina. Odtod je tudi lep prehod preko Kuka, čez oba Bogatina (2009 m) in Bogatinsko sedlo (tu je spet gostoljubna planinska koča), mimo dolnjega Krnskega jezera na sam Krn. Najlepši dohod na vrh Krna (2245 m) pa je naravnost iz Tolmina, skozi Zatolmin pod Mrzlim vrhom, preko Slemenca čez Rdeči rob — vsi vrhovi znani iz obeh svetovnih vojn — mimo gornjega Krnskega jezera pod Peski čez Batognice na vrh Krna. Ta ima tik pod vrhom prikupno Gomiškovno planinsko kočo. Tretji tudi priporočljivi dohod pa je iz vasiče Soče v Trenti skozi idilične Lepene in mimo dolnjega Krnskega jezera. Iskalci gorskega miru najdejo sredi pota v Lepeni lepo planinsko zavetišče dr. Klementa Vuga. Seveda najbolj znana je doslej pot iz Kobarida skozi Drežnico, ki je sicer najkrajša, toda zelo enolična in poleti zelo izpostavljena sončni pripeki.

Kobarid je najprimernejše izhodišče na dva zelo razgledna vrha alpskega predgorja, ki za pešca nista preveč zahtevna. Kobarški Stol (1668 m) ima sicer dohod tudi naravnost iz Kobarida, toda za motorizirane je bližji s Kobarškega kota od ceste, ki vodi čez Kred, Borjano do Sedla. Matajur (1643 m) pa ima najkrajšo pot iz Kobarida skozi vasico Svino, ker je to obmejni vrh je seveda lepo dostopen tudi iz Fur-

Rombon, Jerebica in Kanin z Mangrte-skega sedla

lanske Slovenije skozi Čedad in Št. Peter Slovenov. Oba vrha imata zelo obširne razglede preko Furlanske nižine v ves alpski lok tja do Dolomitov ter seveda v bližnje Julijce, posebno seveda v neposredno sosedne Zapadne Julijce.

Osrednje izhodišče za najvišje naše planinsko izletništvo gornje Soške doline je seveda Bovec, kjer se cepi dolina v dva rokava, vsak s svojo važno alpsko cesto: po dolini Koritnice skozi Log, čez Predel na meji v Rabelj in Trbiž, ki sta že na naši strani meje, in druga ob Soči skozi Trento čez Vršič v Kranjsko goro v Savski dolini.

Bovec sam, ki je krasen, turistično dobro s hoteli opremljen trg, je tudi neposredno izhodišče za celo vrsto visokogorskih izletov predvsem na vse pogorje Kanina z vrhom Kanina (2585 m), Prestreljenikom in Rombonom (2208 m). Zadnji ima lastno pot preko Čuklje. Pot na vrh Kanina je sicer dolga, 7 ur hoje, a ima sredi poti Skalarjevo planinsko kočo. Je pa tudi najbližje izhodišče na Bavski Grintavec (2344 m), ki ima kot lepa samostojna kopa nekako osrednjo lego te prekrasne gornje Soške doline na razvodju med Trento in Loško dolino, seveda z odgovarjajočim razgledom. Dostopen pa je tudi po še krajši poti iz vasi Soče v začetku Trente. Iz Bovca vodi pot na vrh iz romantičnih Kluž skozi idilično dolinico Bavšce. Prekrasen je tudi izlet onstran Kluž skozi divjo gorsko dolinico Možnice pod severno steno Rombona na obmejno Jerebico (2122 m) neposredno nad Rabeljskim jezerom, s krasnim razgledom.

O Loški dolini je komaj potrebno opomniti, da po lepoti tekmuje s Trento, če je celo ne presega s svojo osrednjo lego pod Mangrtom (2678 m), Jalovcem (2643 m), Jerebico, Briceljkom (2343 m) ter Rombonom, ob veliki cesti čez Predel, ki ima s Strmca odcepek s cesto, vozno za avtobuse prav na Mangrsko sedlo s planinsko kočo, eno uro hoje pod samim vrhom Mangrta. Na predelskem sedlu (1156 m), ki ima lep visokogorski razgled na najpomembnejše vrhove Zapadnih Julijcev, leži tudi udobna planinska koča v narodnem slogu, morda najlepša, kar jih je po slovenskih planinah. Iz Loga je po dolini Koritnice že stara planinska pot na Jalovec, ter mimo Špičke (tu je malo planinsko zavetišče) bodisi naravnost v Trento ali po lepi visokogorski poti vedno v isti višini na Vršič, pod vrhovi Travnika in Mojstrovke.

O Trenti je pač komaj treba ponoviti vse gorske izletniške točke, ki so od tu dostopne, seveda le one s propustnico. Zanimivost

zanjo je seveda že izvir Soče neposredno nad Zgodnjem s spomenikom Juliusu Kugyu ob začetku vzpona ceste na Vršič, ter romantična soteska Mlinarice poleg znane rastlinskega alpineta »Juliane« pri vasi. Dolina je letos mnogo pridobila s popravljeno, za avtobusni promet razširjeno cesto čez Vršič v Savsko dolino v Kranjski gori. Poleg že omenjene poti izpod Špičke na Jalovec in v Loško dolino je Vršič, visoko gorsko sedlo (1611 m), ki ima kot vsa Trenta redno poletno avtobusno zvezo iz Bovca po vsej Soški dolini iz Nove Gorice gori, s svojimi planinskimi kočami važno izhodišče za celo vrsto lepih gorskih izletov. Na zapad vodi steza na vrh Mojstrovke (2332 m) na mnogo nižje, vendar čudovito razgledno Sleme, posebno čez Karavanke na koroško stran kjer sta vidna Dobrač v Visoki Klek (Grossglockner). Proti vzhodu pa ima več poti na divji Prisojnik (2547 m) in pod njim po lepi visokogorski poti pod Razorjem (2601 m) na Kriške pode z novim Pogačnikovim domom v krasni osrednji legi nad Splevtskimi jezerci. Kriški podi, ki imajo tudi lepo, položno pot naravnost iz Trente, so važno izhodišče, poleg že omenjene poti na Vršič in na Razor, še predvsem na Skrlatico (2738 m), na Stenar (2501 m) neposredno nasproti Triglavu preko doline Vrat, in na Pihavec (2414 m) ter obratno. Čez vrh Križa vodi doli preko Kriške stene steza h koči v Krnico ob poti v Kranjsko goro.

Krona vseh izletov iz Trente pa je pot na sam vrh Triglava (2863 m), najvišji vrh Slovenije in istočasno Jugoslavije, dostopen s propustnico seveda le po poteh iz Zadnjice, t. j. Luknjo čez Plemenice (tzv. Bambergova pot) ali pa po obeh poteh preko Doliča, t. j. po tovarni poti »mulatieri« ali po stezi čez Komarja.

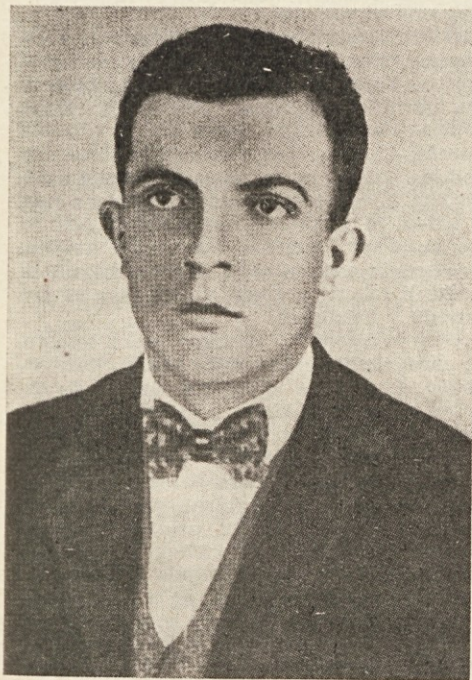
Mimogrede smo že omenili kako avtobusno zvezo do teh izletniških točk. K temu je treba dodati, da so zelo dobre in pogoste avtobusne zveze, posebno pa v poletni dobi od junija do septembra, bodisi iz Kopra, Sežane v bližnje kraje, izletniška izhodišča, ali preko Nove Gorice-Solkana po Soški dolini do Predela ali čez Vršič v Kranjsko goro oz. do Gozda Martuljka. Če k temu dodamo še tudi dobre železniške zveze iz Sežane preko Nove Gorice po Soški dolini do Mosta na Soči ali čez Videl na Trbiž in Belo peč — Rateče, nam je jasno, da je ta prelepi jugoslovanski obmejni pas turistično lahko dostopen tudi malemu, nemotoriziranemu človeku, ki ne razpolaga ne z dolgim časom, ne z mnogimi sredstvi za letovanje.

Ob 30-letnici ustrelitve istrskega narodnega heroja

VLADIMIRA GORTANA

(Iz spominov Vekoslava Ladovca)

V drugi polovici leta 1928. je tov. Slavko Zlatič iz Berma pri Pazinu v Istri, tedaj študent v Trstu, ki je pripadal tretji »srenji«¹ tajne antifašistične organizacije v Trstu, prevzel nalogo organizirati sedmo »srenjo«, ki je vključevala vso Istro. S tem namenom se je podal v Beram, kjer je or-

ganiziral prvo »celico«. Od tedaj je začelo v Istri živahno antifašistično gibanje.

V času tega prvega razvoja, po skoraj sedmih letih fašističnega vladanja v Italiji, je »veliki fašistični svet«² sklenil uprizoriti »plebiscit«³ dne 24. 3. 1929. na katerem naj bi se volivci izrekli za ali proti fašizmu. Fašizmu je bilo na tem, da svetu pokaže enotnost italijanskega ljudstva s fašizmom.

Iz spominov tov. Vekoslava Ladavca in njegovih tovarišev smo izbrali oni del, kjer pišejo kako in kaj jih je dovedlo pred posebno fašistično sodišče.

V tej dobi je fašistična vlada v Rimu razpisala volitve oz. plebiscit za fašistični režim. Samo od sebe se je organizaciji nala-

galo, da sabotira ta »plebiscit«. V ta namen je bil prvi sestanek nekje v februarju 1929. leta ponoči v borovem gozdu, imenovanem Gaj blizu vasi Beram.

Na tem sestanku je bilo po pretresu položaja sklenjeno, da se o tem našem sklepu obvesti vodstvo v Trstu z zahtevo, če je naša odločitev pravilna, da nam pomaga z navodili in s tiskom.

Približno po 15 dneh je bil sklican sestanek v istem kraju. Na tem sestanku se je ugotovilo, da je v naših sklepkih zadržanje glede volitev oz. plebiscita v Trstu odobreno. Enako so sporočili iz Trsta, da letakov in tiska za sabotiranje volitev ne bomo prejeli, pač pa da nam priporočajo, da si pomagamo kakor najbolje vemo, toda naj si prizadevamo, da bomo imeli čim več uspehov.

Ugotovili smo dalje, da delo za sabotiranje plebiscita med množico ne bo imelo uspeha zaradi tega, ker so člani organizacije vsi mladi, brez vsakega posebnega vpliva na množico, ker so stari ljudje, ki so imeli vpliv v preteklosti, dovolj kompromitirani pred fašistično oblastjo in se bojijo odkrito nastopati zaradi morebitnih posledic, ter so zaradi tega nekateri celo sami prigovarjali, da je bolje iti na volišče.

V ta namen je bil sprejet sklep, da si mora vsak član organizacije nabaviti orožje in si sam preskrbeti denar za nabavo tega orožja in streliva.

Na dan plebiscita, dne 24. 3. 1929. leta so bili člani organizacije določeni za akcijo pravočasno na svojih mestih razen Jakova Vivode iz Berma in Stjepana Brajkoviča iz Trabe, ki sta zakasnila kakih 20 minut, da bi bila na čelu kolone volivcev, kar je bil deloma vzrok, da se je zgodila nesreča na cesti Beram-Pazin pri Kamušbriju, kjer se je akcija izvršila po predvidenem načrtu.

Akcija na cesti Beram-Pazin in na cesti Brestovica-Pazin je tudi demoralizirala pazinske fašiste, ki so takoj sumili, da so to akcijo izvršili Beramci. Se istega dne, neposredno po akciji je prišla v vas množica fašistov in karabinjerjev in začelo je zaporedno zapiranje vseh zanje sumljivih oseb.

V takem položaju Vladimir Gortan ni smel več čakati, da mu ozdravijo noge, marveč je moral bežati. Šel je peš do železniške postaje v Lupoglavu, kjer je stopil

na vlak. Postajnemu načelniku v Lupoglavu se je zdel sumljiv, pa je telefoniral v Pazin na policijo. Takoj je odšel avto iz Pazina s fašističnimi agenti, ki so osebno poznali Gortana, nasproti vlaku. Ti agenti so prišli nekaj pred vlakom na postajo Prem, kjer so vstopili na vlak, ki je prišel iz Št. Petra na Krasu. Na vlaku je bil Gortan ujet ter odveden najprej na kvesturo na Reko od tam pa prepeljan v zapor v Pulju. V zaporu je bil krvavo mučen, toda ničesar ni priznal.

Samo dejstvo, da smo bili pozaprti po Danilovem izdajstvu dokazuje, da so rabili fašistični biriči teh polnih deset dni, da so izsilili priznanje Vladimiru Gortanu. Kaj je vse pretrpel od fašističnih biričev med zasliševanjem, nihče ne bo vedel, ker mu ni bil dovoljen stik z nikomur izmed nas.

O izdajstvu Danila Vivode in o kasnejšem priznanju Vladimira Gortana nam ni bilo znano dokler nas niso zaprli ter zaslišali in vsa stvar je bila jasna šele po obtožnici, ki smo jo dobili v roke v začetku oktobra 1929.

Ob odhodu iz Regina Coeli v Rimu, kakor so nas pozneje odvedli, je bilo postavljenih okrog zavora za stražo 100 vojakov in karabinjerjev.

Isteга dne na večer okrog 10. ure so nas prepeljali iz zavora na glavni rimski kolodvor in od tam s posebnim železnim vagonom, ki je imel okrog in okrog hodnik, a v sredi jeklene kletke, v katerih smo bili vsak zase. Zvezani smo bili z okovi in verigami. Z istim vagonom so nas prepeljali iz Rima v Trst, kamor smo dospeli drugi večer na centralni kolodvor, a s tega s posebnim spremstvom na kolodvor Sv. Andreja, in spet s posebnim vagonom so nas odpeljali v Pulj. Od Trsta do Pulja smo imeli vsak po štiri karabinjerje, ki so sedeli poleg nas in nas držali na verigi, vagon pa je bil poln karabinjerjev. Od Trsta do Pulja karabinjerji niso smeli niti med seboj govoriti, marveč je morala vladati popolna tišina. V Pulj smo dospeli okrog 11. ure zvečer in takoj so nas vsakega posebej prepeljali s postaje v puljski zapor.

Napočil je 14. oktober 1929. leta, dan začetka našega procesa. Za ta dan je fašistična vlada mobilizirala vso fašistično milico iz Julijske krajine in jo osredotočila v Pulju. Poleg tega so prepeljali v Pulj poseben vlak karabinjerjev. V puljski luki so zbrali lep del vojne mornarice fašistične Italije. nad mestom pa so krožile eskadre letal. Po vsej Istri so bile raztresene patrulje vojakov in škvadristov po vseh križpotjih in budno pazile na kak morebitni napad. V sa-

mem Pulju se tri odrasle osebe niso smele skupaj zadrževati. Po puljskih ulicah od zavora do sodišča na eni in drugi strani ulice so stali razvrščeni do zob oboroženi fašisti. Ko so nas prevažali vsakega posebej iz ječe na sodišče in nazaj, so nas vozili v avtomobilih v spremstvu petih karabinjerjev, seveda zvezane v okove in na verigah, ki so jih karabinjerji držali v rokah. Pred avtomobilom se je na motornem kolesu peljal fašistični miličnik in za njimi tovornik karabinjerjev.

Zasliševanje je bilo kratko. Ne sedaj ne med zasliševanjem nas nikdo ni vprašal, zakaj smo to naredili.

16. oktobra se je proces nadaljeval z govorom državnega tožilca, ki je zahteval smrtno kazen za vso petorico. Za obtožene sta govorila branitelja Vernier in Della Zonca. Med govorom Della Zonce je prišla depeša, ki so jo takoj izročili predsedniku sodišča Cristiniju, in ta jo je preletel s pogledom in tedaj vrgel čuden pogled na nas, a zatem jo je predal sodnikom na levi in na desni ter končno državnemu tožilcu. Predsednik sodišča se je končno dvignil in prekinil sejo za pol ure. V tem času so nas odvedli v čakalnico.

Cim je vstopilo v dvorano preko sodišče, je začel predsednik sodišča takoj čitati obsodbo. Čital je:... »Vladimir Gortan je obsojen na smrtno kazen z ustrelitvijo v hrbet, a Viktor Bačac, Dušan Ladavac, Vjekoslav Ladavac in Živko Gortan vsak na trideset let težkega zavora in 10 let nadzorstva. Vsi smo ostali mirni med čitanjem obsodbe. Najprej je bil zvezan Vladimir Gortan in odpeljan iz kletke, a zatem so zvezali ostale in jih prepeljali v čakalnico; kjer smo sedeli in čakali, da nas odvedejo v zapor. Vladimira Gortana so takoj odvedli in odpeljali v ječo, nas pa so odpeljali po dva in dva za njim.

Obsodba je bila izvršena za vojaškim pokopališčem na Bersajlu proti Sakodžani 17. oktobra 1. 1929. Gortana so odpeljali ob 4. uri zjutraj s kazniškim avtomobilom. Dan prej so ga vprašali v zaporu, kaj mu je zadnja želja. Odgovoril jim je, da se želi posloviti od matere in očeta, kar pa mu niso dovolili.

Plotonu, ki ga je ustrelil, je poveljeval rovinjski »podeštat« De Vescovi. V mučenika so spustili 28 strelav. Takoj se je zrušil na levo stran. Prisotni miličniki so drhteli in kasneje mi je eden priznal, da je na vse mučno vplival za umor. Vsi so odšli s strelišča potlačeni, čuteč na sebi sokrivdo za nedolžno prelito kri. Na kraju so ostali le grobarji, ki so odnesli Gortanovo truplo in ga takoj pokopali, toda nihče ne ve kje«.

SLAVJANSKA ČITALNICA V TRSTU V LETIH 1865-1876

LAVO ČERMELJ

V revolucionarnem letu 1848 se je 6. decembra ob 18. uri ustanovilo v Trstu »Slavjansko društvo«. Starosta mu je bil pesnik Jovan Vesel-Koseski. Društvo si je postavilo naroden program politične in kulturne vsebine in je v začetku po tem programu tudi deloval. Toda kaj kmalu je, kakor pravilno omenja v jubilejni številki »Edinosti«, ki je izšla ob petdesetletnici tega lista, sedaj že pokojni tržaški zdravnik dr. Just Pertot, »opustilo svoj politični značaj in se bolj prilagodilo meščanski družbi z raznimi zabavami in prireditvami, dokler se ni prelevilo kasneje v »Slavjansko čitalnico«. Čitalnica se je ustanovila 29. januarja 1861 in si je nadela ime »Slavjanska narodna čitalnica«.

Po knjigi sejnih zapisnikov te čitalnice (na naslovni strani beremo »Odborovih pomenkov knjiga«), ki mi jo je prepustil brat Justa Pertota, ing. Milan Pertot, hočem prikazati njen značaj in njeno delovanje. Knjiga obsega zapisnike zo dobo od 17. decembra 1865 do 19. marca 1876. Inženir Pertot jo je podedoval po svojem očetu dr. Simonu Pertotu, ki je bil tudi zdravnik in projektor tržaške bolnišnice. Ime Simona Pertota je v zadnjih letih postalo splošno znano, ko se je v kemiji močno uveljavila metoda kromatografije, ki jo je on kot prvi uporabljal za analizo krvi. Simon Pertot je bil tajnik Čitalnice v zadnjih štirih letih, ki jih obsega »Odborovih pomenkov knjiga«.

Iz teh zapisnikov je jasno razvidno, da je imela »Slavjanska čitalnica« pravi »čitalniški« značaj z vsemi dobrinami in slabimi lastnostmi.

Slavjanska čitalnica v Trstu pa se je vendarle razlikovala od drugih meščanskih čitalnic, ki so bile tedaj v slovenskih središčih. Kakor pravi že njeno ime, ni bila slovensko ali le samo slovensko društvo, temveč v skladu z duhom časa in s krajem, kjer je nastala, slovanska. Med njenimi člani srečamo razen Slovencev tudi Hrvate in Srbe ter pripadnike drugih slovanskih narodov: Čehe, Poljake in druge. Vendarle so prevladovali v njej Jugoslovani, postopoma pa je dobila čitalnica čimbolj slovenski značaj.

Vseslovansko lice čitalnice se odraža razen v njenem imenu in v sestavi članov tudi v časopisih, na katere je bila Čitalnica tedaj naročena. Tako beremo, da je leta 1870 prejemale te časopise: Slovenski narod, Novice, Danico, Juri s pušo, Zarja, Zvon, Učiteljski tovariš, Besednik, Brenclj, Slovenski gospodar, Zahodnik, Vjenac, Narodny listy, Svetozor, Hum. listy, Triglav ter publikacije Srpske Matice. Med letom se je naročila še na »Primorca«, ki je malo prej začel izhajati, in na Südslawische Zeitung«. Sklenila je tudi nabaviti kak črnogorski list, če bi ta začel izhajati.

Razen tega je bila v tem letu Čitalnica naročena na razne nemške in slovanske a nemško pisane liste ter na dva italijanska lista, na tržaški »Cittadino« in na »Correspondenze Slave«.

Narodnostni značaj tedanje čitalnice izhaja tudi iz jezika, v katerem so sestavljeni zapisniki. Prva dva zapisnika ohranjene knjige sta dvojezična: na levi strani je slovensko besedilo, na desni pa dobesedni srbski prevod v cirilici. Kot predsednik je podpisan Nikola Tripković (podpisal se je Nicolò Tripcovich), kot zapisnikarja pa Risto Opnić in France Cegnar.

Na prvi odborovi seji leta 1873 je bilo sklenjeno, da naj opravlja tajniške posle vedno le tajnik slovenskega jezika, tajnik srbskega jezika pa ima zapisnik po potrebi srbski razjasniti.

Prav v tem letu pa naletimo na izjemo tega sklepa. Že zapisnik od 1. marca namreč ni slovenski, a tudi ne slovenski in srbski, temveč hrvatski. Takšni so tudi še nekateri drugi zapisniki tega leta.

V prvih letih je bilo vodstvo Čitalnice prav »demokratično«, kajti niso še poznali »predsednika«. Na občnem zboru so izvolili štiri člane za »voditelje« in štirinajst članov za »odbornike«. Na sejah je predsedoval eden od voditeljev. V prvih zapisnikih beremo, da so odborniki »sedeli« in da je ta ali oni voditelj »prvosedoval«. Ob začetku leta 1873 so sklenili, da naj predseduje najstarejši voditelj. Odborniške funkcije so določili na prvi odborovi seji: izbrali so vedno dva tajnika, enega Slovenca in enega Srba ali Hrvata. Naše sloveniste bo zadovoljilo, da je predsedujoči seje »odpiral« in ne »otvarjal«.

Za tiste čase je značilno, da so na občnih zborih člani vedno bili za to, da odpade pregled računov, »ker imajo zaupanje do odbora«.

Leta 1874 pa je bil odbor izvoljen po novih pravilih, ki so predvidevali predsednika in podpredsednika.

Koliko je imela Čitalnica v tistih letih članov, ni razvidno iz zapisnikov. Na občnih zborih jih je bilo v prvih letih nad 50, postopoma pa je število padalo.

Eden glavnih problemov, s katerim se je morala Čitalnica ukvarjati, je bilo vprašanje prostorov. Kje je imela v začetku prostore, ne morem razbrati iz zapisnikov. Ustanovni občni zbor je bil v tedanjem »Hotel grande«. Po neki beležki v Jubilejni številki »Edinosti« je bila Čitalnica v prvih letih na Velikem trgu, menda tam, kjer je bil pozneje Casino Schiller in še pozneje sedež fašja. Leta 1869 se je Čitalnica preselila v Ritterjevo hišo (kje je ta stala, ni omenjeno in nisem mogel drugače ugotoviti) in plačevala za nove prostore 600 goldinarjev letno. Štiri leta nato je našla novo zavetišče v Zamparovi hiši v tedanji Novi ulici (sedaj Mazzinijevi Ulici). Stanovanje je bilo veliko: na cesto so gledale tri večje sobe (ena je imela balkon), na dvorišni strani pa je bilo šest sob ter pritikline. Stanarina je bila temu primerna, 1250 goldinarjev. Hiša je bila last neke kneginje, s katero si je Čitalnica dopisovala v francoščini. Prejšnji najemnik stanovanja pa je bil neki D'Italia, od ktere je Čitalnica kupila tudi opremo za dvorano za 650 goldinarjev. Po dveh letih si je Čitalnica morala zopet iskati novo stanovanje. Hišo v Novi ulici je namreč kupila Banca Commerciale in je prvo nadstropje, kjer je bila Čitalnica, potrebovala za svoje urade. Ponudila je Čitalnici

Člani Slavjanske čitalnice v Trstu l. 1870

stanovanje v drugem nadstropju, ta pa je predlog odklonila in našla novo stanovanje v Ulici sv. Frančiška.

Po imenih, omenjenih v zapisnikih, sklepamo, da so bili člani predvsem trgovci in posestniki ter pripadniki inteligenčnih slojev: profesorji, zdravniki, inženirji, učitelji. Med člani pa srečamo tudi nekatere duhovnike in častnike. Sprejemali pa so tudi trgovske vajence. Očitno so na te polagali še posebno važnost, kajti leta 1870 so zanje znižali letno članarino od 14 goldinarjev, kar je bilo za tiste čase nedvomno veliko, na 12 goldinarjev in so jim dovolili plačevanje v obrokih. Čitalnica je imela tudi člane, ki so nosili plemiške naslove, tako Slavoje conte Smecchia in neki Friedrich baron Westhoff.

Članice Čitalnica ni imela, samo ob redkih prilikah se omenjajo žene in hčerke društvenih odbornikov, ki so zbirale za razne namene. Tako so že leta 1866 nabrale precejšen znesek za čitalniško zastavo in ga izročile odboru, da ga naloži v obligacije. Ta je v letih, ki jih tu opisuje, večkrat prav pridno izkoristil ta denar za saniranje društvene blaganje, tako da do nabave zastave ni prišlo. Iz zapiskov izhaja še, da so tudi ženske sodelovale v pevskem zboru in v gledališki skupini.

Kako slovesen in resen vtis so napravljali čitalniški člani, nam kaže slika, ki je bila posneta kmalu po letu 1870, torej približno v sredini dobe, ki jo opisujem. Kdo so vsi ti bradati možje, Vam ne bi mogel povedati. Le za mladeniča s črnim metuljčkom, ki stoji v zadnji vrsti nad predsednikom, vem, da je znani lesni trgovec Josip Mankoč. Po primerjavi s slikami v jubilejni številki »Edinosti« sklepam, da sedi ob levi strani predsednika Ivan Dolinar, pred njim sedi na tleh z rokami na kolenih Viktor Dolenc.

S tem pa sem dejansko že prešel k imenovanju in opisovanju uglednejših članov Čitalnice v tisti dobi. Od trgovcev in posestnikov srečamo med drugimi razen že omenjenega Nikole Tripkovića še Luko Tripkovića, Matijo Polića in Krista Opnića, ki je bil med ustanovitelji »Jadranskega Slavjana«, dalje Edvarda Šorca in Antona Hodnika, ki sta imela trgovino z železom na Korzu, in Josipa Zormana, trgovca z lesom v Ulici Fabio Severo. Med člani se omenjata tudi Josip Gorup in Franc Kalister. Prvi je bil sestrič, drugi pa stričnik leta 1864 umrlega znanega zakupnika poštne zveze s Trstom Janeza Nepomuka Kalistra. Josip Gorup (1834 do 1912) je po smrti svojega strica prevzel vodstvo po njem ustanovljene trgovske tvrdke v Trstu, nekaj let pozneje pa je ustanovil lastno tvrdko in se je udeležil železniških zgradb in užitninskih zakupov. Pridobil si je plemiški naslov pl. Slavinjski po svojem rojstnem kraju Slavina. Znan je bil kot mecen, zlasti za slovenske dijake.

V tem pogledu je tekmoval z njim njegov sorodnik Franc Kalister, ki je podpiral dijake v Trstu, na pazinski gimnaziji in pri društvu »Radogoj« v Ljubljani. Listu »Edinost« je zagotovil materialni obstoj ter mu pomagal do lastne tiskarne in do razvoja v dnevnik.

Od ustanovitve Čitalnice (bil je med njenimi ustanovitelji) do svoje smrti je uspešno sodeloval pri Čitalnici Franc Cegnar (1826-1892). Služil je pri pošti, pozneje pri telegrafu. Več let je opravljajal tajništvo v Či-

talnici. Znan je bil kot pesnik a še bolj kot prevajalec. Iz zapisnikov iz leta 1866 izvemo, da je »Čitalnica dala Cegnarjev prevod Šilerjevega Valenštajna (Valenštajnov ostrog, Oba Piccolomina in Valenštajnova smrt) na svetlo, ker se je gospod Kalister (že omenjeni Franc Kalister) zavezal, da on vse stroške, kateri bi Čitalnico zadeli, trpi«.

Nekaj časa je bil čitalniški tajnik Maks Pleteršnik (1840-1923), ki je znan posebno kot urednik »Slovensko-nemškega slovarja«. Učil je na tržaški nemški gimnaziji od leta 1867 do leta 1871, ko je bil na lastno prošnjo premeščen v Ljubljano. Skupno s profesorjem Janezom Jesenkom sta leta 1867 »22. in 29. novembra in celi advent imela vsak petek ob osmih zvečer v čitalniški dvorani zanimljive i podučivne govore«. Podobna predavanja sem izsledil še v zapisnikih za leto 1874. O tečajih za slovenski in druge slovanske jezike, kakršni so bili v prvih letih čitalniškega obstanka, nisem v zapisnikih za leto 1867-76 našel nobene besede.

Janez Jesenko (1838-1908) je bil geograf in zgodovinar, od leta 1867 do svoje upokojitve leta 1899 je bil profesor na tržaški nemški gimnaziji in se ga sedaj še živeči njegovi učenci dobro spominjajo. Spisal je več učbenikov s svojega področja in jih tudi sam založil. Znan je bil tudi kot prevajalec leposlovnih knjig iz francoščine in angleščine. Ljudstvo je posebno rado bralo njegov prevod Goldsmithovega romana »Župnik Wakefieldski« in »Požigalca« pisateljice Marije Cumminsove. V Čitalnici je, kakor že omenjeno, s Pleteršnikom uvedel predavanja. Leta 1874 pa je vpeljal in vodil gledališke predstave.

Član Čitalnice je bil tudi Ivan Piano (1830-1880). Bil je prvi slovenski učitelj na svetoivanski šoli v Trstu. Skupno z Josipom Godino Verdeljskim je leta 1866 izdajal polmesečnik »Ilirski Primorjan« a ga že naslednje leto zamenjal s tednikom »Slovenski Primorec«, ki ga je urejeval Vekoslav Rač in pri katerem je marljivo sodeloval Franc Cegnar. Ko sta Piano in Cegnar kot urednika »Primorca« prosila Čitalnico za materialno pomoč pri izdaji lista, odbor sploh ni vzel prošnje v pretres, češ da je »sama Čitalnica polna finančnih zadreg in je sama denarne pomoči potrebna. Priporoča pa, naj vsak osebno po svoji moči za napredek tega časopisa pomore«.

Veliko je deloval v Čitalnici tudi Ivan Dolenec (1840-1880), ki je bil uradnik pri carinarnici a se je uspešno uveljavil kot politik in časnikar. Ustanovil je Delavsko podporno društvo v Trstu, bil je med soustanovitelji Sokola v Trstu a skupaj z Ivanom Nabergojem in Trobcem je osnoval politično društvo Edinost. S sodelovanjem Franca Cegnarja je urejeval »Edinost« v letih 1876-1879. Z začetkom leta 1868 je v Čitalnici spet oživel in vodil pevski zbor. Pred njim je do julija 1866 bil pevovodja neki Tušek, o katerem pa nisem mogel dobiti nobenih drugih podatkov.

Za Dolinarjem je pomladi 1874 postal pevovodja znani glasbenik in skladatelj Anton Hajdrih v (zapisnikih je pisano Heidrich) (1842-1878). Zanimivo je, da je bil hkrati tudi pevovodja v ultranemškem društvu »Eintracht« v Trstu.

Po poslovilnih besedah v zapisnikih je moral biti posebno spoštovan

Teodor Napret, ki je bil marca 1867 imenovan za sodnega svetnika v Trstu a je že dva meseca na to bil premeščen za predsednika okrožnega sodišča v Novo mesto.

Manj priljubljen je verjetno bil drug pravnik, dr. Bizjak, čeprav je bil ponovno izbran za odbornika. Bizjak je bil tudi prvi predsednik političnega društva »Edinost« a je že kmalu po izvolitvi odložil to mesto. Sicer nisem mogel nikjer dobiti o njem drugih življenjskih podatkov. Čitalnica je 1. marca 1873 za sanacijo društvenih financ razpisala delnice za 25 goldinarjev. Tudi dr. Bizjak, ki je bil tedaj podpredsednik Čitalnice, je podpisal dve delnici. Ko pa jih je bilo treba plačati, je izjavil na seji, »da niti legalno ne moralno ni obvezan plačati« in da jih ne bo plačal, »ker se mu zdi, da bi mu moglo društvo kedaj povrniti vložene novce«. Zaman so ga drugi odborniki skušali prepričati o nasprotnem, vztrajal je pri svojem sklepu in zapustil sejo.

Kot člana in večletnega tajnika Čitalnice smo že v začetku omenili zdravnika dr. Simona Pertota. Skoro hkrati z njim je bil sprejet kot član Čitalnice drug zdravnik, dr. Josip Mandič, brat znanega narodnega buditelja v Istri Matka Mandiča, in oče poznejšega kraljevega namestnika ob koncu druge svetovne vojne Anteja Mandiča ter ustanovitelja Narodne delavske organizacije v Trstu in skladatelja Josipa Mandiča, ki živi sedaj v Pragi. Zdravnik dr. Mandič je bil splošno znana osebnost v Trstu, že po svoji postavi a še bolj po tem, ker je nosil vse leto cilinder, pozimi črnega a poleti sivega. Spominjam se še iz svojih gimnazijskih let, kako je profesor matematike vprašal dijaka, kaj je cilinder. Ko mu ta ni dal odgovora, ga je vprašal, ali pozna dr. Mandiča, in na pritrdilni odgovor dodal: »No, tedaj veste, kaj je cilinder«. Dr. Mandič je v Čitalnici imel predvsem posle z društvenimi prireditvami.

Tako sem ob opisovanju nekaterih vodilnih osebnosti v Čitalnici v glavnem očrtal tudi razna njena delovna področja. Dopolniti hočem ta oris po razpoložljivih podatkih v sejnih zapisnikih še z omembo njenih karitativnih in podpornih akcij. Januarja 1871 je Čitalnica priredila v korist neretvanskim poplavljenecem besedo, ki je prinesla čistih 513 goldinarjev. Kmalu nato je bila druga prireditev za razdrške pogorelce, ki je dala okoli 100 goldinarjev.

Leta 1866 je čitalniški odbor dal kiparju Ivanu Rendiču podporo »pri izobraževanju kiparstva«, šest let pozneje pa je Čitalnica priredila njemu v pomoč besedo s tombolo in plesom, kar je prineslo Rendiču 100 goldinarjev, oziroma v francoski valuti 270 frankov. Rendič je ob tej priliki poklonil Čitalnici kip pesnika Gundulića in kip Kneza Mihajla. Za Gunduličev doprnski kip vem, da ga je hranilo do požiga Narodnega doma Delavsko podporno društvo in da je akademsko društvo »Balkan« ob pomanjkanju Prešernovega kipa z njim okrasilo vežo Narodnega doma ob prvem akademskem plesu.

S požigom Narodnega doma leta 1920 je bila uničena tudi čitalniška knjižnica, ki je bila, kakor pričajo zapisniki, že v omenjenih letih dokaj bogata a je štela ob požigu več kot pet tisoč dragocenih zvezkov v vseh slovanskih jezikih.

TRST V DVA TISOČ LETIH

SREČKO VILHAR

Šola in druge kulturne ustanove posvečajo danes zgodovini prav posebno pažnjo. Poznavanje te veje znanosti je torej važno, saj brez nje si res ne moremo niti zamisliti izobrazbe, ki je danes človeku potrebna. Tisti, ki niso obiskovali srednje šole in se torej niso mogli podrobneje seznaniti z zgodovino, bi se morali sami potruditi, da odpravijo vrzeli v svojem znanju. Posegati bi morali zlasti po razpravicah, ki opisujejo razvoj njihove ožje domovine.

KAKO SO NASTALA MESTA?

O tem važnem vprašanju je bilo svojčas med zgodovinarji mnogo preprirov. Eni so trdili, da je bilo obzidje glavna značilnost srednjeveškega mesta, iz katerega je pozneje zraslo moderno mesto. Fevdalni gospodar ali pokrovitelj kakega večjega naselja je hotel postati še bolj mogočen in je zaradi tega naselje obdal z obzidjem. V takem zavarovanem kraju so se ljudje čutili bolj varne in se začeli v njem na veliko naseljevati. Tako se je mestno prebivalstvo vedno bolj množilo in v mestu sta se bohotno razmahnili obrt in trgovina, od česar pa je imel fevdalni pokrovitelj velike koristi. Navedena trditev, ki je na prvi pogled zelo jasna, pa vendarle ni točna. Prav imajo le tisti zgodovinarji, ki trdijo, da je rast mesta dolg zgodovinski proces in dodajajo, da so zrasla tam, kjer je bilo kako gospodarsko ali politično središče. V srednjem veku so mesta nastajala predvsem okoli gradov kakega močnejšega fevdalnega gospoda, ki je igral važno vlogo v državni upravi. Lep primer nam nudita Gorica in Ljubljana, pa tudi srednjeveški Trst, ki je zrasel okoli škofovega dvorca. Mestno obzidje je bilo predvsem dvojnega pomena: mestne prebivalce je varovalo pred sovražnikovimi napadi, obenem pa so z njim fevdalci in mestna uprava preprečevali tihotapljenje blaga. Carina je bila za mesto zelo važen vir dohodkov. Kjer ni bilo navedenih dveh nevarnosti, je mesto lahko izhajalo tudi brez obzidja.

ORDOBJE SUŽNJEPOSESTNIŠKEGA DRUŽBENEGA REDA

Rimljani so se v Trstu usidrali leta 181 pred n. št. Zanje je Trst bil dolgo le vojaška postojanka, ko so pa zasedli še Podonavje, je porasel tudi njegov gospodarski pomen. Na Rimljane v Trstu nas spominjajo številni spomeniki in ostanki amfiteatra. Vladajoči razred v starem Rimu se je krepil z roparskimi vojnimi pohodi in izkoriščanjem sužnjev. Sčasoma se je rimska država tako razširila, da je zajela malone vso srednjo in zahodno Evropo, Balkanski polotok, Malo Azijo in

Severno Afriko. Ta mogočna stavba pa se je začela naglo podirati, ko je izkoriščevanje delovnih ljudi v njej doseglo svoj višek. Notranje boje in številne gospodarske krize v tej državi so takoj izkoristila sosedna ljudstva, ki so v tem času že močno napredovala in se temeljito seznanila z rimskim načinom vojskovanja. Prav takrat se je rimsko cesarstvo razdelilo na dve državi, vzhodno in zahodno (leta 395 v našem št.). Prestolnica vzhodne rimske (bizantinske) države je postal Bizanc oziroma Carigrad. Medtem ko so barbari (Germani, Huni, Slovani), ki so se usidrali na področjih teh držav, že leta 476 uničili zahodno rimsko državo, je bizantinska država živela v vedno bolj skrčenem obsegu vse do turške zasedbe leta 1453.

Na ozemlju zahodne rimske države so se usidrali najprej Ostrogoti, ki jih je vodil Teodorik (493). Bizantinski cesar Konstantin je hotel obnoviti rimsko državo v starem obsegu in vodil proti Ostrogotom v Italiji dolgo in krvavo vojno. Ostrogoti so bili poraženi (555). Bizantinci so zasedli tudi Istro in Trst. Kmalu zatem so vdrli v Italijo Langobardi (568) in ob tej priliki razrušili Trst, bližnjega Kopra in Istre sploh, pa se tokrat niso dotaknili. Še istega leta pa je prišlo, kakor pravi tržaški zgodovinar Kandler (CDI), do spopadov s Slovani pri Sv. Ivanu de Tuba (Štivan). Langobardi so se proti vzhodu zavarovali z močnimi utrdбами (limes), ki so segale do morja pri Tržiču. Ker so imeli Bizantinci najsevernejšo postojanko v Kopru (Justinopolis), lahko sklepamo, da so bili Slovenci na Tržaškem ozemlju do prihoda Frankov (788) verjetno neomejeni gospodarji.

Tisti italijanski zgodovinarji, ki so bili svojčas pod vplivom iredentistične propagande, so radi potvarjali nekatera dejstva v zvezi z vprašanjem naselitve Slovencev. Tako so na pr. razširjali bajko, da so jih tu začeli naseljevati šele nemški fevdalci in pozneje Avstrija iz celela političnih vzrokov. Resnejši zgodovinarji kakor na pr. Cesca pa piše o navedenem obdobju tudi naslednje: »Molk Trsta je posledica tega, da je v teh stoletjih padel zelo nizko zaradi izgube svojega mestnega ozemlja in zaradi tega, ker so na njegovo ozemlje prišli Slovani« (Cesca: *Le relazioni tra Trieste e Venezia sino al 1361, Padova-Verona, 1881, str. 36*). Kandler pa ugotavlja, da je koprška škofija prenehala delovati (760-1186) ravno zaradi prihoda Slovencev (*L'Istria, 1848, str. 221*).

FEVDALNI DRUŽBENI ODNOSI

Frankovski jarem je pomenil za Slovence veliko nesrečo. Ko so se ga hoteli otresti skupaj s Hrvati pod vodstvom Ljudevita Posavskega (na ta upor je gledalo romansko prebivalstvo s precejšnjimi simpatijami; tržaški škof Fortunat je Ljudevita celo materialno podpiral!), so padli še pod težji jarem (822). Slovenci so prišli ob svoje plemstvo in se spremenili v podložnike nemških fevdalcev. Zaradi tega se je jel pri Slovencih še hitreje uveljavljati nov fevdalni družbeni red.

V Trstu, tedaj zelo skromni naselbini, je nastopilo zatišje. Vračati so se začeli tudi nekateri potomci beguncev, ki so svojčas zbežali pred

Langobardi in Slovani. Kraj jih je vabil predvsem zaradi ugodne lege in pa zaradi velike moči tržaških škofov (po X. stoletju pa tja do XIII. stol. sami Nemci!). Le-ti so imeli svoj dvor, svojo vojsko in kovali svoj denar. Smatrali so se le za cesarjeve vazale. To ni bila več škofija, marveč svojevrstna vojvodina ali škofovska grofija (contea vescovile). Škof je postavljajl mestno upravo (gastalda, to je nekega župana in mestne sodnike). Meščanstvo pa se je vedno bolj krepilo in terjalo svoje pravice. Ta boj med škofom in meščani je trajal več stoletij in se je končal okoli l. 1295 z zmago meščanstva. Vsa oblast preide v roke mestnega sveta, ki si sam voli svojega mestnega župana (podeštata). Bilo je v navadi, da ga niso iskali v mestu, temveč daleč od mesta in redno med škofovimi sovražniki. Zdaj se močno izpopolni mestna zakonodaja (statuti). Trst postane samostojna državica, komuna. Mestni svet je vabil iz Italije učene pravnike, da so mu sestavljali statute v latinskem jeziku.

Važen dokument boja proti škofu in njegovim pomagačem, ki so zavirali razvoj, je listina iz leta 1202. Takrat je beneški dož Dandolo izkoristil križarje (IV. križarska vojna) za obračun z Bizantinci, nevarnimi konkurenti. Dandolo je tudi sklenil, da mimogrede obračuna tudi z Zadrom in nekaterimi dalmatinskimi mesti. Tržačani so se zbalj (enako v Miljah), da se bo dož polastil njihovega mesta in ga opustošil. Ko se je Dandolo z delom brodovja zasidral pri Piranu, so mu poslali nasproti svoje odposlance, ki so mu obljubljali prijateljsko sodelovanje. Zatem so ga celo povabili v Trst in ga tamkaj zelo slovesno sprejeli. Več sto meščanov je podpisalo vdanostno listino. V njej se nič ne govori o škofu in njegovih pomočnikih, zaradi česar sklepamo, da je navedeno akcijo sprožilo tržaško ljudstvo mimo škofove volje. Listina je važna tudi zaradi tega, ker je med podpisniki približno ena tretjina slovenskih imen. Iz tega so nekateri zgodovinarji sklepali, da je bilo v mestu prav toliko Slovencev. Dve tretjini naj bi torej odpadle na ostale narodnosti. Ta zaključek pa ni popolnoma točen, kajti v tem času se začenja cerkev močno krepiti. Svojim vernikom nalaga, naj se pri izbiri osebnih imen poslužujejo predvsem koledarja. Tu ne smemo pozabiti niti tega, da je v Trstu močno naraščal vpliv italijanske kulture. Proti koncu XIII. stoletja postajajo v Trstu slovenska imena vedno bolj redka, v drugi polovici XIV. stol. pa že skoraj popolnoma izginejo. Tržaška listina iz leta 1357 navaja ime »Matteo de Miroslav (Mirisclavo)«, listina iz leta 1367 pa ime »Tomaso de Pribec« (Marsich: Regesta, Arch. Tr., 1877-78). Nihče ne bi mogel trditi, da sta bila Tomaso in Matteo Italijana. Zanimivo je, s kakšno lahkoto je obravnaval vprašanje tržaških osebnih imen zgodovinar Caprin. On piše: »Osebna imena (tržaška!) so primer najbolj čiste italijanščine« (Le nominazioni personali brillano di purezza italiana). Zatem našteva taka imena in med njimi je tudi »donna Nedelca de Merzano« (Caprin, *il Trecento a Trieste*, T., 1897, str. 161 in 162). Povsem samovoljno je izpustil podatek, da je bila Nedelka vdova po možu Mircu (glej Marsich: Regesta, Arch. Tr.!).

V mestu se je proti koncu XIV. stoletja vedno bolj uveljavljala skupina pofevdaljenih meščanov (patriciji, plemiči), ki je pri italijanskih

zgodovinarjih dobila ime »13 casate« (bilo je trinajst družin z ožjimi sorodniki in med temi so bili Burlo, Giuliani, Argento, Petazzi (v listinah se omenja tudi kot Petaz. Ta družina je bila dolgo lastnik Socerbškega gradu!), Bonomo, Belli itd. Premalo je ugotovljeno, kdaj se poleg navedenega mestnega plemstva uveljavi še plemstvo slovenskega izvora (Blagosich, Nedel, Stojan, Mirec itd.). Gotovo pa je eno, da je bilo staro tržaško plemstvo prisiljeno razširiti svojo fronto predvsem zaradi tega, ker si je hotel škof ponovno prigrabiti politično oblast (v tej zvezi je važna zarota Marka Ranfija leta 1313) in zaradi tega, ker so postajali Benečani vedno bolj napadalni. Vse to je končno tržaške imenitnike prisililo, da so leta 1382 sprejeli nadoblast Habsburžanov. S tem je prenehala obstajati tržaška komuna kot samostojna država. Habsburžani so Tržačanom sicer obljubili avtonomijo, toda izkoriščali so vsako priliko, da si v mestu pridobijo čim več politične oblasti. Tako so izkoristili tudi gospodarske težave Trsta (beneški bojkot na morju in na suhem!). Naslon na Avstrijo pa je bil za Trst edini izhod za uspešnejšo povezavo z zaledjem. Da bi se Tržačani zavarovali pred Benečani, ki so jim hoteli presekat vse poti na kopnem, so kupili od goriškega grofa vas Podgrad in si v njem zgradili vojaško postojanko. Tod mimo je tekla pot, ki je povezovala Kranjsko z istrskimi mesteci. Ta boj med Trstom in Benetkami je prerasel tudi v spopad med Benečani in Habsburžani, končal pa z zmago Avstrije.

Zaradi navedenih okolnosti se je položaj v Trstu stalno slabšal, dokler ni prišlo v njem leta 1468 do prave ljudske revolucije. Nekateri zgodovinarji (Butazzoni) menijo, da je bilo prvo zbirališče upornikov pri nekem Lukežu (Luches). Prišlo je do obračunavanja tudi med samimi patriciji (starimi in novimi), ki so drug drugega lovili in se obežali. Te dogodke je izkoristila Avstrija, ki je poslala v Trst svojega kapitana Luogerja (Logarja), da je napravil red. Poslej so predstavljali taki cesarski kapitan (capitani imperiali) najvišjo oblast v mestu.

PROSVETLJENI ABSOLUTIZEM

Absolutizem je predvsem močno preoblikovanje fevdalne države. Trdovratnejši boj meščanstva za svoje pravice in nevarnost novih kmečkih uporov (tudi turški napadi!) so zahtevali večjo koncentracijo oblasti v rokah vladarja. V tej zvezi nastaja stalna vojska. Deželno fevdalno upravo zamenjajo zdaj državni uradniki, ki jih postavlja cesar. Vzporedno s krepitevijo absolutizma pa se v Trstu krepi želja po večji samostojnosti. Tržaški bogataši si v boju proti absolutizmu iščejo zaveznike v kranjskem plemstvu. Ta položaj je ugodno vplival na širjenje luteranske vere, ki so jo v Trst zanašali zlasti nemški trgovci in pa tudi naš Trubar. Gospodarski položaj Trsta se je začel odločnoboljšati šele v XVIII. stoletju. Avstrijski absolutizem tega časa ima to posebnost, da je prosvetljen. Podpira gospodarstvo in kulturo, da bi uspešneje polnil državno blagajno. Številne reforme (Marija Terezija in Jožef II.) so zelo

ugodno vplivale na nadaljnji razvoj Trsta, hkrati pa se je začelo z njimi tudi obdobje germanizacije. Avstrijski cesar Karel VI. je razumel, da mu bo živahnejša trgovina prinašala lepe koristi in je zaradi tega Trst in Reko proglasil za svobodni pristanišči (1719). Carin je bilo oproščeno vse tranzitno blago. Avstrija je bila v tem času v odločni ofenzivi proti Turkom in naglo širila svoje ozemlje na Balkanu. Trst se zdaj naglo dviga, število prebivalstva raste, kar nam potrjujejo naslednje številke: Trst ima leta 1758 6450 prebivalcev, leta 1775 10.000, leta 1785 17.000 in leta 1800 33.000 prebivalcev (Dario De Tuoni, Tergeste, Tr., 1926, str. 204).

V tem času postanejo v Trstu važen faktor srbski trgovci. Številni srbski izseljenci, ki jih je bilo precej zlasti v Dalmaciji, so se v trgovini prav uspešno uveljavljali. Ker je trgovina v Trstu močno rasla, je postal zanje vedno bolj privlačna točka. Proti koncu XVIII. stoletja so si zgradili v mestu (Ponte rosso) pravoslavno cerkev, ki je ena izmed najlepših v mestu. V Trst so pogostoma prihajali k svojim sorodnikom celo nekateri znameniti srbski kulturni in politični delavci (Dositej Obradović in Svetozar Marković, ki je tu leta 1873 tudi umrl). Ko je znameniti Karadjorje dvignil »buno«¹ proti Turkom (1804), se je obrnil za materialno pomoč tudi na tržaške Srbe. Le-ta ni izostala. Srbi so imeli svojega predstavnika pri Mestnem svetu in si v mestu osnovali svojo šolo še pred letom 1848.

ODMEVI REVOLUCIJE 1848

V revolucionarnem letu 1848 so hotele tudi tržaške ljudske množice obračunati s hlapci avstrijskega absolutizma. Zaradi tega se je tržaška buržoazija močno prestrašila. Hitela je ustanavljati »Narodno stražo«, da bi z njo zavarovala svoje koristi. Tržaško prebivalstvo je bilo v tem času v narodnostnem pogledu že pravi mozaik. V vrhnjih slojih prebivalstva se v tem času že razvije takozvano svetovnjaštvo (kozmpolitizem), ki se izraža v prepričanju, da je blagostanje mesta v njegovem povezovanju s celim svetom. Predstavniki te struje (Rossetti, Kandler in drugi) so se zalagali za večjo samostojnost Trsta, v ostalem pa brnili Avstrijo. Pri srednjih slojih pa se je začela porajati neka apatičnost do politike. Vedno bolj jim je veljalo načelo: brigaj se predvsem zase, in uživaj! Pri proletariatu se je svetovnjaštvo pozneje izražalo v močnem internacionalizmu.

Leto 1848 je pomenilo za Slovence v Trstu mnogo več kakor za Italijane, saj so si v tem letu skupaj z ostalimi Jugoslovani prvič ustanovili politično organizacijo, ki je dobila ime »Slavjansko društvo«. Odbor tega društva je izdal 24. oktobra leta 1848 štirijezični proglas in z njim pozival izobražence slovanskih narodnosti, naj pristopijo k društvu. Cilj tega društva naj bi bil predvsem skupen nastop in skupno izobraževanje. Nadaljnji razmah te slovanske in tudi jugoslovanske ideje je kmalu zavri val kontrarevolucije. Ta doba nam je prinesla v Trstu tudi prvi slovensko-hrvaški časopis (Slavjanski rodoljub leta 1849).

POVABLJENJE

k sedinjenju slavlanskih družtev
v Trstu.

Manji v Trstu živeti Slavjani so družto z imenom „Slavlanski zbor v Trstu“ osnovati sklenili, v ktero brez ozira na razno slavlanske narečja vsaki Slavjan stopiti zamore. Namemba tega družtva boča biti:

a) Dvignenje slavlantstva v Avstriji po mogućnosti na nar višji stopnjo izobraženja po izobu slobode, enakosti in bratinstva.

b) Zagotovljenje in vramba u-stavnih naprav na potu enacih pravice vseh avstrijskih narodnosti.

c) Vzemnost, približevanje in porazumevanje vseh kolen velikima slavlanskima naroda.

d) Podpiranje Cesarstva in ustavnega prestola.

K dosežbi te čvetero namemba bodo udje imenovaniga zbora

a) v primernimu pohištvu se družiti,

b) novine in časopise vseh slavlanskih narečij, zraven dnevnice drugih jezikov, tudi veljavne zemljopise in slovnice v izbornih izbeh k občinski rabi vsakiga ude pripravljeni imeli.

c) po mogućnosti podučenje slavlanskih bratov te dežele sirili.

Vsaki ud plača na leto 12 fl. in sicer zaporedama za pol leta naprej; zunajni, ne v Trstu živeti udje plačajo polovico, to je 6 fl. na celo leto. Radovolne darila k osnovanju tega zbora se bodo zavalno prejimali.

Povabimo tedaj Slavjane in prijatelje slavlantstva v Trstu in zunaj Trsta v slavlanski trstanski zbor. Pristop naj blagovoljno zapisaje ime in prebivališta na pričajoči list uterčiti. K-kor hitro bude 200 v Trstu živeti udov podpisanih, se bo v splošni seji vseh zborkov sklenilo, jeli če družto čitavnica, ali večji zbor širjiga namemba biti.

Odbor slavlanskiga družtva
v Trstu, dana 23. Kozeperska 1848.

POZIV

u slavlanski zbor
u Trstu.

Manji u Trstu živeti Slavjani dogovorili so se, da se jedno družto pod imenom „Slavlanski zbor u Trstu“ sklopi, u koje svaki Slavjan bez ikakve razlike stupiti može, nepazeći iz koje je strane sveta i koga je narčtje.

A namčrenje mu je ovo:

1. Podizati Slavlantstvo u Avstriji, koliko je moguće na višji stupanj izobraženja na temelju slobode jednakosti i bratinstva.

2. Bezopasnost (sigurnost) i obrana ustavnog prava po načelu jednakosti svih narodnosti u Avstriji.

3. Uzmimnost, približevanje u jeziku i razumjevanje svih grana velikog slavlanskog stabla.

4. Podupiranje zajedničke carske države i ustavnog prestola.

A za dosegnuti ovo četverostruko namčrenje članovi ovoga družtva

a) Sabirati će se u jednome mčstu, koje će se na to odrediti.

b) Novine i časopise u svim Slavlanskim narčtjima, kako god i ostale u ovoj strani najvažnije listove drugih ovde obično, za citanje potrebitih jezika bit će članima ovoga družtva svagda gotovo za upotrebljavanje, a tako isto zemljopisi i račnici slavlanski, i to sve po mogućstvu zbora.

c) Po mogućnosti nastojati, da slavlanska se bratja ovoga predela poučavaju.

Svaki član platjat će godišno fl. 12 u dva polgodišna ruka napred, a oni članovi, koji žive izvan Trsta plaćat će samo polovinu, to jest 6 forinti.

Dobrovoljni prinesak radi osnova ovoga zbora primat će se s blagodarnostju.

Zato se pozivaju svi Slavjani i ljubitelji Slavlantstva u Trstu i izvan Trsta, da bi stupili u Slavlanski zbor i da bi ovaj pristup svojim podpisom i nadznamenjem svojega prebivališta na priložnom listu potvrdili.

Posle kad se bude 200 ovdešnjih članova podpisalo, onda će se u potpunosti sednici zaključiti to: ili će se ovaj zbor skupljati samo radi čitanja ili kao u kašin a' prostranijom namjerom

Odbor družtva slavlanskoga
u Trstuzdazna 23. Listopada 1848.

INVITO

alla Società slava
in Trieste.

Molti Slavi domiciliati in Trieste stabilirono di formare una società sotto il titolo „Slavlanski zbor v Trstu“ (unione slava in Trieste) alla quale può essere ammesso ogni Slavo senza distinzione dei differenti dialetti. Questa società ha per iscopo:

a) D'innalzare nell'Avstrija l'elemento slavo al maggior grado possibile di civilizzazione, secondo i principi della libertà dell'egualianza, e della fraternità;

b) Garanzia e conservazione dei diritti costituzionali, secondo il principio di parità di tutte le Nazionalità nell'Avstrija.

c) Reciprocenza ed avvicinamento di tutte le stirpi della gran nazione slava.

d) Conservazione dell'integrità dell'impero e del trono costituzionale.

Per raggiungere questo quadruplice scopo i membri della società determinarono quanto segue:

a) Di tener radunanze in un locale appositamente destinato.

b) Di provvedere il detto locale giornalmente di gazette e scritti periodici in tutti i dialetti slavi, come pure dei più importanti giornali nelle altre lingue qui parlate. Di buone carte geografiche, e di dizionari slavi

c) D'influire possibilmente sulla cultura dei loro confratelli slavi in questa provincia.

Ogni socio paghera un annuo canone di fior. 12 M. C. in rate semestrali anticipate. I membri domiciliati fuori di Trieste pagheranno la metà. Si accetteranno con riconoscenza tutti i sussidi volontari, che venissero fatti per fondare questa società.

Tutti gli Slavi ed aderenti dei medesimi domiciliati qui e fuori, vengono perciò invitati a far parte di questa società, ed a dichiarare la loro adesione col firmarsi nell'unico foglio, nel quale indicheranno anche la loro abitazione.

Tostochè saranno firmati 200 soci qui domiciliati, si determinerà in seduta plenaria, se l'assemblea abbia da costituirsi in Società di lettura, oppure in Casino colle già spiegate tendenze.

Trieste 24 Ottobre 1848.

Il Comitato dell'unione slava
in Trieste.

Einladung

zum Beitritt in den
slavischen Verein zu Triest

Wchtere in Triest wohnende Slaven haben beschloffen, einen Verein unter dem Titel: „Slavlanski zbor v Trstu“ zu errichten, welchem jeder Slave ohne Rücksicht auf die verschiedenen slavischen Mundarten beitreten kann. Dieser Verein stellt sich zum Zweck vor:

a) Erhebung des slavischen Elementes in Osterreich zur möglichst hohen Stufe der Civilisation, nach den Grundfagen der Einheit, Gleichheit und Braderlichkeit.

b) Sicherstellung und Wahrung der constitutionellen Rechte nach dem Princip der Gleichberechtigung aller Nationalitäten in Osterreich.

c) Wechselwirkung, Annäherung und Verähnlichung aller Zweige des großen slavischen Stammes

d) Aufrechthaltung des gemeinsamen Kaiserthums und des constitutionellen Thrones.

Zur Erreichung dieses vierfachen Zweckes werden die Mitglieder dieses Vereines:

a) In einem entsprechenden Locale, Versammlungen halten.

b) Zeitungen und Zeitschriften in allen slavischen Dialecten, so wie auch die wichtigsten Blätter anderer hiesiger Sprachen, gute Landkarten und slavische Wörterbücher in den Gesellschaftsräumen zur täglichen Benutzung offen halten

c) Nach Möglichkeit auf die Belehrung ihrer slavischen Brader Einfluss üben

Jedes Vereinsmitglied zahlt einen jährlichen Beitrag von 12 fl. C. W. in halbjährigen Anticipat-Raten. Außer Triest wohnende Mitglieder zahlen die Hälfte. Freiwillige Beiträge zur Erandung dieses Vereines werden mit Dank angenommen.

Es werden daher alle Slaven und Slavenfreunde in und außer Triest eingeladen, dem Vereine „Slavlanski zbor v Trstu“ beizutreten und diesen ihren Beitrag durch Unterschrift und Angabe der Wohnung in beigelegtem Bogen zu bekräftigen.

Wie 200 hiesige Mitglieder subscribirt sind, wird in einer Plenarsitzung beschloffen, ob sich die Gesellschaft als Leseverein oder als ein Casino mit erweiterten Leubensgen constituiren werde.

Triest den 24. October 1848.

Ausschuß des slavischen
Vereines zu Triest.

Poziv za ustanovitev Slavlanskoga družtva v Trstu leta 1848

Nastanek buržoaznih strank v Trstu je že zopet poglavje zase. Dokler se razredni boj med delom in kapitalom ne poostri, nastopa buržoazija kot pokrovitelj in tudi voditelj delovnega ljudstva. Mlada slovenska buržoazija je brez dvoma mnogo doprinesla k dvigu slovenske kulture v Trstu in igrala od začetka zelo pozitivno vlogo. Brez nje si sploh ne moremo zamisliti narodne prebuditve slovenskih množic. Pozneje se proletariat tudi njej zdi zelo nevaren, še dolgo pa se trudi, da bi obvladala slovenskega delavca (narodne strokovne organizacije). Druga posebnost slovenske buržoazije v Trstu pa je še, da je bila zaradi nacionalnih bojov bolj enotna kot kjerkoli drugje. Pri njej je že od vsega začetka prevladovala liberalna smer. Brez dvoma gre tu za važno poglavje iz slovenske zgodovine. V naši razpravi pa o tem ne moremo podrobneje govoriti.

Revolucionarno leto 1848 je sprožilo pri Italijanih močno težnjo po združitvi v eno državo. V Trstu sta začela tako idejo propagirati Valussi in Madonizza. Morda imamo v tem že neke začetke italijanskega iredentizma. Ta politični program pa Tržačanov ni navdušil. Čeprav je revolucija v Avstriji doživela poraz, pa je vendarle razširila nove demokratične ideje in ugodno vplivala tudi na nadaljnje prebujenje ljudskih množic v Trstu. Vse to je služilo kot dobra priprava za poznejše uspešnejše delo.

DELAVSKO GIBANJE IN DELAVSKA STRANKA

Poraz junijske revolucije v Franciji (1848) in pozneje še Pariške Komune (1871) je vlival pogum tudi tržaški buržoaziji, hkrati pa bil tudi opomin, da mora biti previdnejša. Buržoazija se začne zanimati celo za socialna vprašanja. Nekateri obubožani plemiči so začeli zdaj prav po vzoru francoskih utopičnih socialistov trditi (na pr. Vidovich iz Strunjana!), da so odkrili čarobno palico, s katero bodo odpravili bedo. Leta 1869 so tržaški bogataši ustanovili »Tržaško delavsko društvo« (Società operaia triestina), ki je izdala časopis »L'Operaio«. Prav tako društvo sta tedaj vodila v Kopru plemiča Gravisi in Brati. Značilno za ti društvi je, da sta se kmalu znašli na iredentističnih pozicijah, kar pa je delavce močno odbijalo. Nekaj podobnega opažamo tudi pri slovenskih delavcih. Pravico do njihovega vodstva si lastijo predstavniki slovenske in hrvaške buržoazije. Tako je nastalo v Trstu delavsko društvo Čbela (1869), ki sta ga vodila Cegnar in Raić. Društvo je izdajalo za potrebe delavcev skromen koledarček. Delavci so kmalu spoznali, da jim je potrebna večja samostojnost in pa tudi politična stranka. To smer sta najprej ubrala Ucekar in Dobavšek, ki sta začela leta 1893 izdajati list »Il Lavoratore«. Kmalu po ustanovitvi socialistične stranke se je ta list spremenil v dnevnik (1898). To novo obdobje je bilo za tržaške delavce zelo plodno. Osnovani so si tudi svoje delavske zadruge (1902) in se začeli sploh vsestransko izobraževati. Množična stavka leta 1902 in z njo povezani krvavi dogodki (vojaštvo je streljalo na množico in ubilo več delavcev!), so pokazali, da delavstvo nima kaj pričakovati od buržoazije. Med tem ko so se delavci borili za večji kos kruha, sta se italijanska in slovenska

buržoazija večkrat spuščali v brezploden boj, ki je s šovinizmom zastrupljal tržaško ozračje. Nad tem stanjem se je začel zgražati marsikateri izobraženec, ki je do tedaj sledil buržoaziji. Najbolj zanimiv je primer Vivanteja, ki je izstopil iz iredentistične Lege in takoj zatem obelodanil svoje demokratične nazore v knjigi »Irrredentismo adriatico« (Firenze, 1912). Zaradi te knjige ga je preganjala vsa tedanja reakcija, on sam pa je končal v norišnici. Boje delavskega razreda v Trstu nekako po letu 1906 nam zelo lepo opisuje Ivan Regent v svoji knjigi, ki je izšla letos v Ljubljani (Poglavje iz boja za socializem). Ta knjiga nam potrjuje, da tržaški delavci niso hoteli slepo slediti naukom II. Internacionale, ki je leta 1914 grobo izdala interese delavskega razreda. To je bil tudi vzrok, da se je večina tržaških delavcev takoj po prvi svetovni vojni odločila za smer III. Internacionale in leta 1921 kompaktno pristopila h KPI.

NARODNOSTNO VPRAŠANJE V ZVEZI S TRSTOM

Čim hitreje je razpadala trhla stavba avstro-ogrske monarhije, tem bolj je v Trstu stopalo v ospredje narodnostno vprašanje. Edini, ki so ga takrat pravilno tolmačili, so bili nekateri redki socialisti, ki so zastopali stališče, da mora imeti vsaka narodnostna skupina pravico na samoodločbo. Tržaćani bi morali torej sami odločati, s katero državo se želijo združiti in sami odločati, ali naj se Trst spremeni v več ali manj samostojno državico pod pokroviteljstvom kake mednarodne organizacije. Velika antanta ni spoštovala tega načela in je z Italijo podpisala Londonski sporazum (april 1915), s katerim ji je obljubila tudi Primorsko skupaj s Trstom, Istro in del Dalmacije. Ta kupčija brez vrednosti in odobravanja delovnega ljudstva seveda ni mogla roditi dobrih sadov. Leta 1918 je Italija enostavno zasedla tudi Trst. S tem se je začelo za Tržaćane eno izmed najtežjih obdobj v njihovi zgodovini. Fašizem ni udaril le po slovenski narodni manjšini temveč tudi po italijanskem delovnem ljudstvu. Požig Narodnega doma (1920) in tiskarne lista »Il Lavoratore (1921) je bil znak za splošen napad na vse tisto, kar je bilo naprednega. Mnogo zavednih demokratov je romalo v zapore in konfinacijo. Leta 1941 je začela OF delovati tudi v Trstu (njena predhodnica pa je bila že organizacija, ki jo je vodil Pinko Tomažič!). Kmalu zatem se je izoblikovala še »Delavska enotnost« (Unità operaia). Obe protifašistični organizaciji sta se zlili v mogočno enotno fronto tržaškega delovnega ljudstva in se temeljito pripravili na oboroženo vstajo 1. maja 1945. Tržaćani so dali bogat delež za svobodo. Skupaj z narodnoosvobodilno vojsko jugoslovanskih narodov so osvobodili Trst. Sledilo je zatem burno obdobje anglo-ameriške vojaške uprave in bojov, ki naj bi odločili, komu naj Trst pripada. Končno ga je dobila zopet Italija. Zaradi miroljubne politike Jugoslavije in Italije pa so se duhovi na tem področju že močno pomirili. Trst, ki se je v zadnjih sedemdesetih letih razvil v velemesto, pa ostaja s svojo zapleteno gospodarsko in narodnostno problematiko še nadalje predmet razgovorov in načrtov, ki naj bi mu zagotovili čim trajnejše blagostanje.

TRŽAŠKI ZALIV

Zemljepisna črtica

RUDO GOLJAK

Tržaški zaliv ni samo skrajni severni odrastek Jadrana, marveč celotnega Sredozemskega morja, ki se je zajedlo tu skoraj v samo osrčje Evrope. Razen tega ga v neposredni ali vsaj v posredni bližini obkroža morfološko, geološko in orološko zanimivo ozemlje Furlanije kot dela Severnoitalijanske ravnine, Krasa, Vzhodnih Alp, Predalpskega sredogorja in Panonske ravnine. Tu čez potekajo najnaravnejša pota s severa na jug, z juga na sever ter z vzhoda na zahod in zahoda na vzhod. V zvezi s temi potmi je nastalo tu nekoč veliko in zelo pomembno rimsko pristaniško mesto Oglej (Aquilea); razvil se je v pomembno pristanišče rimski Capris - Koper¹⁾ ter postal nato kot bizantinski Justianopolis, oglejski Caput Histriae in beneška Capo d'Istria važen posrednik trgovine med Sredozemljem in srednjeevropskim zaledjem, dokler ga ni po začetku 18. stoletja pričel izpodrivati prej manj pomembni Trst, ki se je pozneje razvil v vse drugo zastirajoče pristaniško velemesto.

Samo obrežje zaliva je morfološko in geološko močno razčlenjeno in raznolično. Po prvotni severovzhodni smeri se obala zakrivi v usločenem loku proti jugozahodu, nato se nadaljuje in konča v smeri jugozahoda. Stranici in lok trgajo polotok, ki ga je pod Tržičem (Monfalcone) ustvarilo ustje Soče ali Zdobe, Tržaški polotok z mestom, veliki Miljski polotok s Tankim in Debelim rtičem, ter Strunjanski, Piranski in Savudrijski polotok. Zadnji predstavlja dejansko že vzhodni zaključek Tržaškega zaliva. Poleg Tržiškega in ožjega Tržaškega zaliva z Žaveljskim, ustvarja Miljski polotok obsežnejši Koprski zaliv, a nadaljnji so še mali Izolski in Strunjanski ter veliki Piranski zaliv.

Pred začetkom obrežnega loka leže ob Furlanski nižini med ustjem Tilmenta in ustjem sinje hčere planin Soče, ki pa je tu že kalna Zdoba, na plitvih lagunah zdaj še edini otoki in otočki vsega Tržaškega zaliva. Ustvarilo jih je morje s svojim nasipavanjem skupaj z rekami in njihovimi nanosi peska in mulja. Lagune z otoki so segle v zadnjih 2000 letih desetine kilometrov daleč v bivše morje, in nekdanji pristaniški Oglej je zdaj le še daleč v celino potisnjena furlanska vas. Nekdanji trije trdni, skalnati otoki Srmin, Kozji otok (Isola Caprea - Capris - Koper) in Otok (Izola), katere je v začetku srednjega veka (Srmin), odnosno še do konca prejšnjega stoletja (Koper, Izola) okrog in okrog oblivalo morje, so zdaj neločljiv del kopnine. Te spremembe so nastale pri Srminu zaradi naplavin Rižane in umetnih osuševanj, pri Kopru in Izoli pa z umetnim zasipavanjem prelivov in morskih ožin, ki so otoka ločevale od kopnega, južno od njiju ležečega ozemlja.

Medtem pa, ko je del obrežja vse od Tilmenta do Tržiča nizek in lagunast, produkt aluvialnih in diluvialnih naplavin ter zasipavanj, ki se

še vedno nadaljujejo, je del od Tržiča do Ankarana bodisi produkt premikov apnenčevih in flišnih skladov, bodisi umetnih in naravnih zasipavanj plitvejšega morja. Umetno nasuti del je pretežna večina ravnega dela Trsta skupaj s pristaniščem, naravno nasuti pa v večini Žaveljskega zaliva od Škednja do korenskega hrbitišča Miljskega polotoka. Obrežni del v bivšem Škocjanskem zalivu (Blatna draga) pri Kopru, ki je že z nasipom oddeljen od ostalega Koprškega zaliva in bo z zasipavanjem v kratkem izginil, ter znaten del polja okoli Kopra, sta nasledek nasipov, za katerimi se širijo osušena dna nekdanjega plitvega morja. Tla so tu še vedno od enega do treh metrov nižja od morske gladine.²⁾

Od Kopra do Pirana je obrežje zopet vzpeto in ponekod zaradi delovanja morja zelo strmo. Presledki so tu ravnina pri Izoli, Strunjanska ali Sruška dolina in ravnica pri Fijesu z dvema sladkovodnima jezerema kot ostankoma nekdanje opekarne. Razen male ravnice, na kateri stoji obmorski del Portoroža, je obrežje nato do začetka Sv. Lucije spet strmejše. Njeno dolino, katero zapolnjujejo večidel soline, loči od velikega Dragonjskega ali Sečoveljskega polja le sorazmerno nizek in ozek polotok Seča. Obala ob koncu Dragonjskega polja je dejansko le nasip velikanskih Piranskih solin. Šele v zaledju za njimi leže aluvialne in diluvialne naplavine. Takoj južno od struge in ustja Dragonje se pričinja spet višji, a položajno do morja spuščajoči se svet, padajoč počasi do vasi in letovišča Savudrija v le rahlo usločene ravnine z njivami in vinogradi.

Ozemlje za obalo med Tilmentom in Tržičem, geološko tvorbo starejših in novejših naplavin, sestavljajo mulj, mivka, prodec in gramoz, nad katerimi je nastala in še nastaja plast plodnega humusa, v katerem uspevajo divje in gojene rastline. Južnovzhodno od Tržiča imamo pri Devinu opravka s pečinami krednega apnenca, ki se strmo dvigajo iz morja do

TRŽIČ

SESLJAN - DEVIN

NABREŽINA

MIRAMAR

gradu na vrhu. Erozijska sila morja je v tisočletjih obrežje hudo okrušila in zmanjšala površino kopnega.³⁾ Takoj za to geološko formacijo sledi v smeri Trsta in okoli njega pretežno flišno področje precej strmo proti morju padajočega pobočja iz krednega in numulitnega apnenca grajene planote Tržaškega krasa pred Nabrežino, Opčinami in Bazovico. Fliš, ki je tu sestavina laporja (sovdana) in peščenjakov s površinskimi preperinami in pretežno rjavo, ilovnato prstjo, je le kje pa kje presekan po vrinkah apnenca, ki se dviga do površine iz spodnjih podlag. Med temi vrinki in podrinki zasledimo kje pa kje tudi nekaj numulitnega apnenca in konglomeratov. Flišna je prav tako tudi vsa geološka formacija za Zaveljsko ravnino, tak je do redkih izjem ves Miljski polotok in tudi ves del Šavrinskega gričevja ali obmorskega dela Slovenske Istre. Čisti kredni apnenec sestavljajo šele višja pobočja in pa planote Krasa ter Slavnika. Zelo izrazita je zlasti prelomnica med višje ležečim apnencem in nižjim flišem pri Socerbu, nad Črnim kalom in vsem vzhodnim pobočjem Gorenje Rižanske doline do Zazida. Le kje pa kje segajo v to celovito flišno gmoto vrinki krednega in numulitnega apnenca, ki ustvarjata večinoma tudi osnovni temelj flišu do samega morja. Zanimiv je n. pr. tu izvir Rižane, Zvroček, ki prihaja iz apnenca, čeprav je pretežni del nižjega korita doline bolj ali manj čisti fliš.

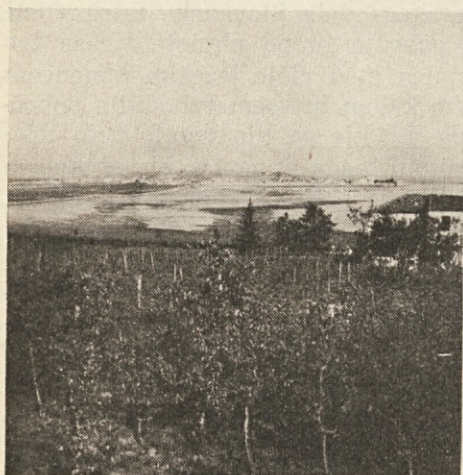
Kredni apnenec se prikaže zopet na dan v sami Izoli. Nekdanji otok, na katerem je sezidano staro mesto, je zgrajen ves iz krednega apnenca, ki sestavlja tudi še del bivše in sedanje kopnine v smeri ceste proti Strunjanu. Kamen je tam tako čist, da žgo iz njega celo kvalitetno apno. Pač pa se vleče v različnih globinah — in ponekod celo po površini — skozi vso flišno Slovensko Istro okoli 2 m debela plast numulitnega apnenca. Opaziti jo je mogoče že med Smedelo in Justerno pri Kopru. Tam, kjer sega na površje, ustvarja naravni tlak poti in stez ter celo vaških trgov.

Iz apnenca je spet zgrajen tudi ves Savudrijski polotok in pokrit na površini z značilno rdečo kraško prstjo.

Koristnih rudnin geološke formacije neposredne okolice Tržaškega zaliva ne vsebujejo. Kredni apnenec je seveda uporabljen za žganje apna, in nekatere vrste laporja bi lahko dajale dober cement. Pač pa imamo pri Nabrežini, Repentaboru in še ponekod drugod v zaledju več vrst lepega kraškega marmorja. Zelo uporaben kamen dajejo dalje kamnolomi v Elerjih na Miljskem polotoku in oni na Savudrijskem polotoku.⁴⁾ V istrskem zaledju je nekaj nahajališč boksita, iz katerega pridobivamo aluminij, vendar niso izkoriščana. Glavna ležišča boksita leže že izven območja Tržaškega zaliva, južno od reke Dragonje in globlje v Istri. Pač pa imamo v Dragonjski dolini sečoveljski premogovnik, ki daje črni premog do 7000 kalorij in presega tako s svojo kalorično vrednostjo raškega in vse druge premoge daleč naokoli. Njegova slaba stran je, da ga je treba kopati v velikih globinah pod stalnim pritiskom vode in da vsebuje velik odstotek žvepla.

Namesto rud pa nam dajejo nizki, naplavljeni deli dolin Struge pri Strunjanu, pri Sv. Luciji kraj Portoroža in v Dragonjski dolini priložnost za pridobivanje morske soli. Sedanja produkcija dosega v normalnih letih okoli 25.000 ton, v boljših letih pa tudi še nekaj tisoč ton več. Nekoč so obkrožale soline tudi Koper, so jih pa že v prejšnjem stoletju opustili in spremenili nato postopoma v polja, prst na njih je pa še zdaj precej slana.⁵⁾

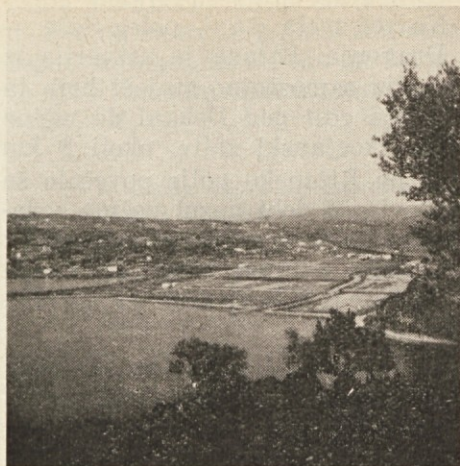
Če upoštevamo, da se pričenja Tržaški zaliv pravzaprav že vzhodno od ustja Tilmenta, bi mogel biti ta največja reka zaliva, vendar je geografsko bolj prav, da uvrstimo med njegove reke le nekatere furlanske potoke, začenši z rečico Avšo, in ševeda v prvi vrsti Sočo. Ta je dejansko največji rečni pritok zaliva. Razen tega je Soča tudi najbolj vplivala —

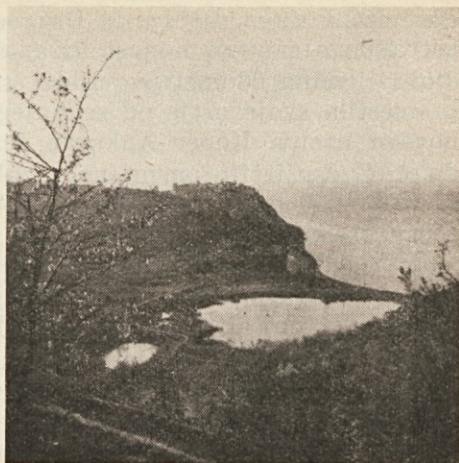
KOPER

IZOLA

STRUNJAN

PIRAN

in še stalno vpliva — na spremembe globine morja in premike obrežja. Sočino (ali Zdobino) prinašanje gramoza, prodca, mivke in mulja grozi v daljši bodočnosti celo popolnoma zasuti morsko pot do Trsta. Druga reka, ki še zasluži to ime, je kratki Timav, ustje pod Krasom v zaliv dotekajoče vode Notranjske Reke. Potoki, ki so zajeti pod Trstom v sistem kanalizacije, niso vredni omembe in večinoma niti nimajo lastnih imen.

Omeniti je treba spet šele Glinščico, ki je dejansko bolj hudourniškega značaja, vendar pomembna in zanimiva po svojem kanjonu, globoko zajedenem v kraški apnenec. Svojo vodo dobiva, enako kakor Osapska Reka in Rižana, iz ponikalnic v Brkinih in iz tokov v globinah Krasa, kamor vnicujejo padavine. Še bolj je na vodi revna že omenjena Osapska Reka, ime reka pa zasluži res spet bistra in po barvi vode Soči podobna Rižana. Njen glavni izvirek Zvroček dobiva večino vode iz brkinskega ponikujočega Odolinskega potoka, kar so dokazala barvanja. V njeni vodi žive stare avtohtone in hibridne postrvi, a skoraj polovico svoje vode oddaja vodovodu, ki oskrbuje Koper in ostale obrežne kraje s pitno vodo. Ustvarila je tudi prvo izrazito dolinsko formacijo Tržaškega zaliva. Badaševica (Cornalunga), ki se izliva s svojimi potočnimi pritoki v morje pri Kopru, je prej hudournik kot prava reka, še zlasti po temeljiti regulaciji, ki ne dovoljuje več zadrževanja večjih količin vode v njeni precej poglobljeni in nagnjeni strugi. Strunjanski potok ali Struga⁶⁾ je prav tako bolj hudourniški potok in dosti pomembnejša ni Drnica (Valdernizza ali Valderniga) razen v nižinskem delu. Bolj prava reka je končno še Dragonja, čeprav z zelo nestalnimi količinami vode.

Na preoblikovanje tal so vplivale te vode zelo različno. Vpliv Soče ali Zdobe na Tržaški zaliv sem že omenil, k zasipavanju morskih zalivov so pa prispevale svoje deleže tudi Glinščica, Osapska Reka, Rižana, Ba-

daševica, Struga, Drnica in Dragonja. Največ sveta sta — poleg Soče — ustvarila s svojimi nanosi Rižana in Dragonja. Rižana je ustvarila iz otoka Srmina 63 metrov visoko, sredi polja samostojno stoječi hrib in premestila svoje ustje od sedanjega križišča cest pod Dekani do višine novega nasipa Koper-Ankaran čez bivši Škocjanski zaliv, okoli 8 km daleč. Z osušitvijo omenjenega zaliva se bo Rižansko polje povečalo še za okoli 250 ha. Potok Struga je v zgodovinski dobi nasul večino sedanjega ozemlja Strunjanskih solin, a Drnica in Dragonja sta ustvarili v istem času podlago Sečoveljskim ali Piranskim solinam, ki so zdaj druge največje v Jugoslaviji. Mimo tega so vplivali ti tokovi tudi na pobočja dolin z večjimi ali manjšimi erozijskimi posegi.

Še veliko večji so bili erozijski vplivi morja. Razdiralne sile tega silnega elementa so odgrizle velike dele obrežja Tržaškega zaliva pri Devinu, na nekaterih zahodnih delih Miljskega polotoka, med Koprom in Izolo, med Izolo in Piranom ter pri Piranu samem in polotoku Seči južno od Portoroža. Nekoliko uspešneje se jim je upiralo apnenčevo obrežje Savudrijskega polotoka. Vendar bi smeli upravičeno reči, da je prav toliko kopnine, če ne celo dosti več, ustvarila gradilna sila rek in rečic z zasipavanjem morja, kakor jo je uničilo razdiralno morje. To velja prav tako za področje od Gradeža do Miljskega polotoka kakor za del od tam do Savudrije. Pojave erozije moremo končno opazovati tudi na flišnih površinah sredi hrbitišč gričev in na pobočjih, zlasti ob usekih, ki so jih napravili tokovi deževnice, drveče v doline. Nekaj je prispevala k temu tudi burja. Ta je imela še dosti večji delež pri zakrasitvi apnenčevih površin, kjer je delovala skupno s sončno pripeko in vodo brž po izsekanju nekdanjih gozdov. Sredi tega področja imamo opravlja tudi z brezni in jamami pri Opčinah, Bazovici in Ospu. Le nekoliko dalje v zaledju so še bolj znane Škocjanske jame pri Divači, Divaška jama, Kačja jama, Vilenica in Slivniške dimnice, da se ob manjših, kot je n. pr. Socerbska, niti ne ustavimo.⁷⁾

Kakor po strukturi tal, je ozemlje Tržaškega zaliva svojevrstno in različno tudi po klimi, flori in favni, kar je pač nasledek morfološke, geološke, orološke, pedološke in geografske strukture. Na splošno je to submediteranski pas, do kamor še segajo mnoge mediteranske zimzelene in druge rastline, kot so n. pr. lovor, oljka, črnika, zimzelena magnolija, mirta, japonska nešplja, pahljačasta palma, margarama, smokev, mandelj, cipresa itd. Od rastlin mediteranske makije ali zelengorice, kot ji pravijo Hrvati, segajo do sem le nekatere vztrajnejše, pa še te navadno strnjeno in ne v običajni združbi. Povsod pa uspeva na sončnih rebrih živorumeno cvetoča žuklja (brnistra, ginestra). Na robu Krasa se vse to rastlinstvo povečini neha. Čez ga sega le malo. Tu je torej važna ločnica med mediteransko in evropsko celinsko floro, pa tudi ločnica nahajališč nekaterih vrst živali, zlasti mnogih južnejših žuželk, plazilcev itd.

Tako nam je že ta bežen zemljepisni razgled čez Tržaški zaliv pokazal, kako je svojevrstno zanimiv in močno različen od drugih zalivov Jadrana, tudi od najbližjega Reškega zaliva in celotnega Kvarnera, kate-

remu manjkajo kljub sorodnosti nekatere tržaške posebnosti. Zato je dobro, da se za te pojave zanimamo in vzljubimo zlasti naše idilične obrežne koticke, našo floro in favno. Izleti, ki so nam potrebni zaradi življenja v bučnih mestih, nam bodo tako dosti prijetnejši, pa tudi koristnejši.

¹⁾ Iz imena Capris so napravili Slovenci svoj Koper. To ime je zato stoletja starejše od imena Capodistria, katero so dali mestu šele Benečani. Ime je tudi dokaz, da so bili Slovenci tu že v 6. stoletju. Op. p.

²⁾ Tu imamo opravka z enakimi, morju umetno iztrganimi površinami, kakor na Nizozemskem, kjer jim pravijo polderji. Op. p.

³⁾ Devinske prepadne stene so stale tam prav tako že ob prihodu Slovencev na Jadran. Le tako je bilo mogoče, da so dali kraju ime Devin. Slovaški Devin stoji namreč na enakih pečinah nad Donavo.

⁴⁾ Iz kamenja, nalomljenega v kamnolomu v Elerjih je zgrajen obok v tržaških predorih, a z njim so obložili tudi pristanišče ter Jeseniški predor. Op. p.

⁵⁾ Iz Kopra je tihotapil sol slavni Levstikov Martin Krpan. Op. p.

⁶⁾ Tako jo imenujejo stari zapiski. Struge je bilo tudi prvotno ime za ves Strunjan.

⁷⁾ Prav ti kraški pojavi so ustvarili prvo speleološko znanost, ki je prevzela v svoje izrazoslovje (terminologijo) tudi več slovenskih izrazov.

Filibert Benedetič

V portiču vse postaja mehko.
Sonce
žareča pomaranča
zvečer riše rdeče podtone
med črnim modrim zelenim.

Devin

Mirno postaja samotno.

Na skalah kjer se končuje naš Kras
zreti melanholijo večerno,
da vse je končano
se pravi pozabiti poldnevni nemir.

Samo ribič s čolnom,
ko gre zvečer na lov za kruh,
prežene pajčolan pozabe.
Spomni na danes.

DOKUMENTI

IZ TRŽAŠKE ZGODOVINE

DRAGO GODINA

Trst je postal veliko pomorsko mesto šele proti koncu prejšnjega stoletja, medtem ko je v začetku prejšnjega stoletja, to je leta 1800, štel brez okolice komaj 21.000 prebivalcev, 40 let poprej, to je leta 1761, pa samo 6.600. Za rimski Trst sodijo, da je imel okoli 12.000 prebivalcev. Toliko jih je bilo tudi pod bizantinskimi cesarji in pozneje pod vzhodnimi Goti pod Teodorikom do leta 568, ko so Langobardi do temeljev razdejali Trst in pregnali iz njega vse prebivalce, kar je pomenilo konec stare rimske naselbine, od katere so se ohranili pač številni kameniti spomeniki, ne pa živi potomci. Latinski jezik je kot edini kulturni jezik na zapadu, ostal še mnogo stoletij pismeni uradni jezik ne-le v Trstu, ampak sploh v vseh zapadnih deželah nekdanjega rimskega cesarstva. Da se pa rimski kolonisti niso nikoli več povrnili v Trst je jasno vsakomur, ki pozna zgodovinsko dobo razpadanja rimskega cesarstva in preseljevanja narodov, samo ni jasno tistim, ki se še danes imajo za potomce nekdanjih Rimljanov.

Število tržaškega prebivalstva je v poznejših stoletjih naraščalo in padalo. Narastlo je do 10.000 leta 1382 in padlo na 1.000 leta 1514 po kugi, ki je razsajala leta 1512. Ohranjeni pisani dokumenti o tržaški preteklosti segajo nazaj do leta 1114. Prvi od teh dokumentov, ki so shranjeni v arhivu tržaškega stolnega kapitlja, je bil namreč napisan na pergament dne 7. avgusta 1114. Leta 1877 jih je začel objavljati v »Archeografo Triestino« kanonik Don Angelj Marsich in sicer v tretjem zvezku »Nuova serie, Vol. V.« ko je dobil od kanonika Ivana Sincicha dovoljenje, da jih pregleda in prepíše. Zadnji dokument je z dne 5. julija 1875 in nosi zaporedno številko 477 ter je natiskan v zvezku III-IV »Nuova serie, Vol. XI« meseca januarja 1885. S tem dokumentom naznanja papež Pij IX. tržaškemu kapitolu, da je škof Juraj Dobrila premeščen iz Poreča v Trst. Kakor ta, tako se tudi mnogi drugi tičejo notranjih cerkvenih zadev, ki nas ne zanimajo, medtem ko nas zanimajo le tisti, v katerih so navedena, več ali manj jasno, slovenska imena tržaških prebivalcev. Vsi dokumenti so napisani v latinskem jeziku, Marsich nam je podal na kratko njih vsebino v italijanskem jeziku, le nekatere jim je dodal tudi popolni latinski izvirek, iz katerega je razvidno, da je v izvirniku še precej točno navedena slovenska imena poitalijančil. Tako je na primer »Castro de Mushov« (Muhov grad) poitalijančil v Castello di Mocco.

Da vidimo v kakšnem razmerju so bili Slovenci s tržaškim prebivalstvom sploh, so navedeni tudi tisti dokumenti, v katerih ni slovenskih imen. Približno sliko med slovenskimi in drugimi tržaškimi dobimo v

dokumentu št. 88 z dne 23. avgusta 1325, torej 20 let potem ko je prišlo v Trst leta 1300 skoraj 50 družin iz Florence in mnogo iz Benetk (Jacopo Cavalli — Storia di Trieste str. 160). V tem dokumentu potrjuje generalni vikar tržaške škofije kapitlju stare investiture za desetino na hiše v štirih glavnih mestnih okrajih: Castello, Mercato, Riborgo in Cavana sledečih posestnikov: Butigna, Maligon, De Obediç, Cuniça Fornara, Conradi dicti Cunç, Plet Lesegna Ligoli dicti Muço, Marija Conça, Michaelis Grimaldi in Gromac, Volueç, domus Gosoli dicti Çener, Bertaldus Boteç, Fasane, Ciprino, Drusco (Druško), Johannis de Salis (Salež), Domus Sejno divitis, Domus Curconis, Mathei se Letania, domus Odorici Hermani Sclavi, Dominica Sechel (Žakelj), Bertaldus de la Berda, Juri (originalno v izvirniku) Batifer, Domus Johanneh de Alpretto, in qua moratur Župinja Sclavi (Župinja je v latinskem originalu pisano takole: Xupigna), Aymeria Babich, Valesij Heurico, Vancola in Rivola, (Vancola iz Vane) Jacobus Kačarin (v originalu Cacharin), Doda Periunj (Perun), Artuic Muleç, Symonio Rubida, Sardus Slavatec, (Glavatec), Galina Remponi, Bartolomeus Bregonja, Ruça (Rusa pozneje imamo tudi ime Rusec), Jurius Maçcha (Jurij Mačka), de Giroldo, Gaitula, Cuiletus, de Mimgosio, de Ottobono, fuit Mengosij, Jurxe (Jurče) Baiardis, de Saladino, Naynis (rodilnik od najen ali najden), de Çuchaglo, (de Kučaglo), de Grimelda, Vulcine dicti Sbrigalog, Lisica, de Mostellis, de Gotenipar, Barbo, Bachinus, Nikolay Cacit, Munarius, Pascolus, Dragariba (v originalu draga riba), De Dega, Rancherius, De Balar, Domus Belçe (rodilnik od Belec), Bagatin, De Goya, de Marolo, de Bachinos in Stefic.

V prvih dokumentih, in sicer do leta 1224, ni sploh nobenih priimkov, ki jih srečamo šele v dokumentu št. 20. Prvi dokument je, kakor omenjeno, z dne 7. avgusta 1114 in se nanaša na prodajo neke hiše. Natalia, Orsa in Digna prodajo Leonu in Bellissimi eno hišo z dvoriščem itd. Med Italijani ni v navadi ime Bellissima, ki je gotovo prevod slovenskega imena, saj se srečamo pozneje, leta 1301 z imenom Leyba (lepa) in večkrat z imenom lepec in celo »lepeço sclavo« leta 1273. Priče Domenico di Amizo (Amič), Giovanni di Gauzo (Gauč). Orsa je gotovo Urša, ker ne Italijani ne Furlani ne rabijo Orsa za Ursula. Za Digno je jasno, da je slovenska beseda in ker so vse tri skupaj prodale, gotovo, da so bile vse tri sestre, je bila zato tudi Natalia Slovenka. Drugi dokument je napisan v januarju 1115 in se nanaša na neki vinograd. Zanimivo je, da se en sin imenuje Triesto. Priče na dokumentu so Cadolo Burda (z Brda). To ime zasledimo potem zopet v dokumentu št. 153 iz leta 1365. Tam čitamo o Augustinu pokojnega »Marini dela berda«, potem zopet v dokumentu št. 202 iz leta 1384 »in contrata Berde, Marino dela Berda« in slednjič še v dokumentu št. 222 iz leta 1394 »contrate et montis de la Berda e sub la Berda«. Iz tega je razvidno, da je beseda Berda res označevala brdo, kar potrjuje latinski prevod brda »monti«.

Na podlagi prvega dokumenta lahko samo ugibamo, da so bile tri sestre, ki so prodale hišo, Slovenke. Drugi dokument, ki je nastal samo štiri mesece pozneje, pa nam da popolno jamstvo, da so bili v januarju

leta 1115 Slovenci v Trstu. Ni pa nobene gotovosti, da so bili takrat tudi Italijani v Trstu. Seveda na podlagi teh dokumentov. Da je bil tisti Cadolo Burda (z Brda) Slovenec ne more biti namreč nobenega dvoma, pač pa ni niti v tem dokumentu nobene zanesljive sledi o italijanskih prebivalcih Trsta. Tisti »Triesto« nam ne daje nobenega jamstva, da je bil Italijan. Triesto je sploh zelo dvomljivo ime in ni izključeno, da prihaja od imena Trstenik, saj so Italijani do nedavna, dokler še niso dali temu hribu ime Monte radio, imenovali Trstenik Triestenico. Torej iz tistega Triestenica bi lahko izhajalo ime »Triesto«. Seveda je to le uganje. Lahko si mislimo, da je to bil Italijan, kakor tudi Slovenec, vsekakor pa ni za italijansko prebivalstvo v omenjenem letu nobenega pozitivnega dokaza. K zaključku lahko rečemo, da ni nobenega dvoma, da so leta 1115 bili že naši predniki v Trstu, posebno še ker so slovenska imena od tu naprej skoraj v vseh dokumentih, ki navajajo imena tržaških prebivalcev.

Tretji in četrti dokument vsebujeta samo cerkvene zadeve, in ne prinašata nobenih imen tedanjih prebivalcev Trsta. V petem dokumentu iz leta 1171, dne 6. marca, pa so med pričami imena Giovanni De Lena, Giovanni De Pirena, ter Andrej in Leon fratelli Burda. Tu se torej zopet srečamo z našim znancem z Brda. Ostala dva De Lena in De Pirena sta lahko Slovenca ali pa Italijana. Vsekakor je bil De Lena prej Slovenec, kakor Italijan. Šesti dokument ima ista imena. V sedmem dokumentu so notranje cerkvene zadeve. V dveh postranskih dokumentih tega dokumenta zasledimo imena kanonik Amico de Concordia, opat Ottone Di Rosazzo (v poznejših dokumentih Rosac in še danes se sreča med Slovenci ime Rosec), Filippo da Verona, Volrico Svevo, dekan Arrigo di Roberto, Volrico da Moccò (pozneje imamo Volrico da Mucho) torej Muhov grad in ne da Moccò kakor so ga pozneje poitalijančili. Da Mucho so rabili takrat za današnjo Dolino), don Domenico e Bonifacio dela corte. V tem dokumentu je razvidno, da je Filippo prišel v Trst iz Verone in bržkone označuje italijanskega prebivalca tudi ime dela corte. V tem dokumentu se prvič srečamo z Italijani, ki so prišli sem iz Italije.

Dokumenti 7, 9 in 10 iz leta 1203 in 1204 vsebujejo samo notranje cerkvene zadeve. Dokument št. 11 z dne 27. sept. 1204 pa navaja imena Mauro, Nilvo e Ludone de Fabia. Tem trem bratom je tržaški kapitelj izročil zemljišče v okraju Bovedo pod pogojem, da ga spremenijo v vinograd v sedmih letih. Iz tega se da sklepati, da so bili trije imenovani bratje slovenski kmetje, ker je splošno znano, da v tržaški okolici ni bilo nikoli italijanskih kmetov. Med pričami se zopet navaja neki Triesto Pavor, bržkone kmet iz nemške besede Bauer, torej germanizem. Dokumenti št. 12 in 13 se zopet tičejo cerkvenih zadev. Dokument št. 14 z dne 10. januarja 1209 govori o zakoncih Oger ed Elica (prav gotovo Jelica), kateri so prevzeli neki mlin. Med pričami se navaja neki Miro, kar je tudi nedvomno ime. 15. dokument z dne 7. aprila 1216 navaja priči Vitale de Elix (zopet gotovo Jelica) in Vitale de Bellissima, o kateri smo že zgoraj omenili, da je skoraj gotovo italijanski prevod slovenske Lepe. Dokumenti št. 16, 17 in 18 se zopet tičejo notranjih cer-

kvenih zadev. Dokument št. 19 z dne 17. aprila 1222 vsebuje testament nekega Martino Bowa. To je menda prvi primer neke vrste priimka. Drugi tak primer najdemo v sledečem dokumentu št. 20 iz leta 1224, kjer se navaja Martino Mancola (morda so sedanji Mocole nasledniki tega Mancola). In med pričami so poleg nekega drugega Mancola in sicer Cresenzia, tudi Dominika Sinec, Dominika Pentech in Dominika de Gonter. Sinec je prav gotovo slovensko ime. Še bolj slovensko je ime Pentech, star slovenski naziv za današnji petek, Gonter je bržkone Gantar. To so bili nekdanji delavci, ki so pokrivali hiše s škriljami. Dokument št. 21 ima ista imena in ravno tako dokumenta števil. 22 in 23. Dokument št. 23 navaja še ime Dominika Lallo.

Dokument št. 24 iz leta 1224 navaja imena Sergio de Gaudio, Andrea Ruffus in Giacomo Zussol, za katere ne moremo trditi niti da so Italijani niti Slovenci. Zussol bi bil prej Slovenec kot Italijan. Dokument št. 25 z dne 12. marca 1226 govori o škofu Conradu Boiani della Pertica (Bojan), priče Bonifacio de Treblo (gotovo Slovenec) in Vitale de Bellissima. O tem imenu smo že govorili. Ravno tako smo že omenili ime di Moccò, ki je v naslednjem dokumentu.

Najvažnejši dokument za prebivanje naših prednikov na tem ozemlju je bržkone dokument št. 32 z dne 25. oktobra 1233, v katerem čitamo, da je tržaški škof »In castro de Muchou« potrdil tržaškemu kapitlju desetinke nekega prejšnjega škofa. Priči na tem dokumentu sta Kristofor da Rosaz in Kristijan da Cividale. Rosaz je bil gotovo Slovenec, oni iz Čedad pa Slovenec ali Furlan. Važno v tem dokumentu pa je, da se je že leta 1233 poznejši poitalijančeni grad Moccò imenoval, in to v latinskem dokumentu »Castro de Muchou«, torej Muhov grad.

Spakedranka Mocco se je že precej udomačila tudi med našim ljudstvom; toda bolje bi bilo, da jo prepustimo italijanskim sodeželanom in da se zopet povrnemo k poštenemu, staremu slovenskemu imenu Muhov grad. Posebno priporočamo to sosedom Muhovgrada, Borštanom in Boļunčanom ter našim časopisom.

Dokument št. 33 z dne 3. oktobra 1235 govori o neki zadevi proti »Mattia da Gemona« (Beneška Slovenija). Priča na tem dokumentu je Wernardo di Mocco (Dolina). Da ima Dolinčan germansko krstno ime, nas ne sme motiti, ker so bili tedaj naši kraji pod frankovskimi, torej germanskimi vladarji. Dokument št. 34 je bil dne 12. novembra 1235 napisan v »Porto del Lauro« ossia (ali) »Muggia Nuova« (v latinskem izvirniku: Mugla Nova). Milja ali pa domače Mujla so bila nekdanj na vrhu, kjer je še zdaj starodavna cerkev, spodaj pri morju pa je bilo pristanišče Lauro, ki je pozneje postalo Mugla Nova, danes pa enostavno Muggia. V tem dokumentu stoji zapisano, da je Martin Clavello prodal Natalu in njegovi ženi Wondanci vrt »supra Lauro alerive«, ki meji z vrtovi Imice in soproga Andrea Sturlo. Priča Peter Avaca (Ovca?).

Dokument št. 35 z dne 13. avgusta omenja neko zemljišče »in contrada Zuil« zraven vinograda de Artuico de Rivula. Priče so Voldorico Rizotto, Almerico di Pervino e Drimo soprog Magdine. Dokument št. 36 z dne 10. aprila 1237: Lisa de Armilia je prodala nekaj vina. Priči Ni-

colo Burixa (Buriha?), Ivan de Alborio. Dokument št. 37 je bil pisan v Ogleju, št. 38 v Benetkah. Dokument št. 39 se tiče notranjih cerkvenih zadev. Dokument št. 40 z dne 4. decembra 1256 govori o nekih zemljiščih »in confinio tergestino il loco qui dicitur *de Ysela*«, ki so segala do morja in katere je tržaški kapitel podelil sledečim: Frideriku nečaku Leonarda Galacii (Golač) Plescu »*de Selvola*«, Giovanniju de Selvola, Renandu Zuchai, Woldoricu de Gostia, Dominiku Balar in Danijelu Scochabor z nalogo, da v teku petih let nasadijo tam trte in oljke. Priče: Pervin, Muleg, Zuccai in drugi. Dokument št. 41 z dne 28. novembra 1257 govori zopet o »*contrata Iselle*« in o zemljiščih, katere so si razdelili kanoniki v Isella. Priče Chacharino in Dominik Bitino ter Giacomo Villa. Važen v teh dveh dokumentih je kraj de Isella, ki se, kot je videti, piše na razne načine. To ime srečamo še danes in je naziv neke ulice v nekdanji Carboli, in sicer Ulica d'Isella. To ime prihaja od slovenske besede dežela, ki se je med našim ljudstvom ohranilo še do danes in predvsem v Ščedni, ki je bila nekdanj močno povezana z Deželom. Tam so imeli ščedenski posestniki svoja zemljišča. V Deželi je bila rojena mati med Tržačani znane, pred nekaj leti umrle, pisateljice Marice Gregorič-Stepančič. V prvem od teh dveh dokumentov se prvič srečamo s Ščedenci, ki so jih tedaj pisali de Selvola. Zanimivo je, da se naziv de Selvola ponavlja že dolgo let, medtem ko se nikjer ne srečamo s poznejšimi priimki iz te vasi, ki se bržkone krijejo pod imenom de Selvola.

Dokument št. 42 se zopet ukvarja s cerkvenimi zadevami. Dokument št. 43 z dne 22. februarja 1260: »Cernegoryus Sclabus vilanus capituli« obljublja tržaškemu kapitolu, da ne bo pred šestimi leti zapustil hišo, v kateri prebiva v Sv. Križu. Priči sta Dominik Minzoli in Martin Sclabus. Dokument št. 44 z dne 29. februarja 1271: Kanoniki tržaškega kapitlja podeljuje Mainardu di Rizmagna in njegovi ženi Stanca vinograd v Kvarti. O tem dokumentu piše Matej Sila v svoji Zgodovini Trsta in okolice sledeče: Gospoda Peter Zoilet, kanonik cerkve tržaške in duhovnik Jakob sta dala in izročila Nemanji in Stanki iz Ricmanj stanovanje pri cerkvi Sv. Save, dokler živita. Nemanja (Nemandus) zagotovi imenovanje cerkvi 14 veder vina in 13 glav drobnice in vinograd v Kvarti. Stanka pa ima dati dva sodčka vina, eno marko tržaškega denarja, itd. (Po »Slovenskem glasniku« iz leta 1867 št. 330).

Razlika med navedenim dokumentom št. 42 in tekstom v »Slovenskem glasniku« je v tem, da se Mainardo v našem dokumentu imenuje pri Sili Nemandus (Nemanja). Dokument št. 45 z dne 28. decembra 1273. Dekan tržaške cerkve da v najem zemljišče »positum in villa de baira lepeço sclavo de dicta villa«, torej zemljišče, ki se nahaja v selu Baira je bilo dano v najem Slovencu Lepecu iz istega sela. Lepeč v latinskem izvirniku se je spremenil v Marsičevem italijanskem prevodu v Lopezo in tako je morda tudi Nemandusa spremenil v Mainarda. Dokument št. 46 se tiče cerkvenih zadev, prav tako dok. št. 47. V poslednjem je zanimivo, da govori o duhovniku iz Grenviz (Hrenovice) in o duhovniku Marino in Tomai. Dokument št. 48 je pisan v Čedadu, dokument št. 49 z dne 19. marca 1280 omenja, da je dekan tržaškega kapitlja prodal

Kralj Ludvig »Sveti« se odpravlja na križarsko vojno (Miniatura iz rokopisa »Grandes chroniques de France« v Petersburgu)

Jakobu Zuleto zemljišče v »villa Senoseca« (Senožeče). Dokument št. 50 z dne 30. julija 1281 omenja vas Cossana (Košana). Dokument št. 51 z dne 10. februarja 1292: Giacomo di Sabbadino del Friuli vzame v najem zemljišče v contrata Sancti Petri. Priča Vodolrico da Muggia.

Dokument št. 52 z dne 21. aprila 1297: Ser Rantolfo prodaja Miriga (bržkone pogrešeno za Mirica) ženi Vrizegoia iz Bisuiče (Bazovice) hišo v contrata Riburghi, ki meji na posestvo Justa Salocha (Zalokarja). Priče: Bistro soprog di Sfetcha (Svetka); Just nekdanj de Vercoglan (Vrhovlje?) in Dominik fu Ligulo Spigulon. V naslednjem dokumentu je omeniti samo pričo Dominika Burlo. Dokument št. 54 z dne 25. julija 1298: Trieste in trebulo in via pubblica comunis. Priča Lapo da Farenze, Vigo detto Marcachagna. V tem dokumentu se srečamo prvič s priseljencem iz Florence. Dokument št. 55 z dne 19. avgusta 1272 govori o pristožbinah, ki jih morajo škof in drugi duhovniki plačati papežu. Med duhovniki se omenja plebanus di Pinguento (Buzet), dalje iz Roča, Lonca (Loka), s. Vodorlico de Mucho (Dolina), de Pirpon, de Dornech (Trnovo), de Sclavina (Slavina), de Crenovic (Hrenovice) in de Tomaj. Dokument št. 56 je pisan v Bologni.

Preden končamo to stoletje in preidemo k dokumentu št. 57, ki je pisan leta 1301, naj bo izjemoma naveden še seznam tržaških gospodar-

jev iz leta 1202, katerega ne najdemo med dokumenti v arhivu tržaškega kapitlja. Ta seznam je napisal beneški pisatelj Romanin ko so Benečani pridobili Trst in je priobčen na strani 64 Zgodovine Trsta in okolice, ki jo je napisal Matija Sila leta 1882, ki pa ne pove od kod je posnel Romaninov seznam. Pozneje sem ugotovil, da je bil seznam priobčen v Romaninovi »Storia documentata di Venezia«. To knjigo je imel v rokah tudi Angelo Marsich, avtor prepisa pričujočih dokumentov. V Silovi knjigi čitamo sledeče:

»Med 360 gospodarji tam imenovanih jih je mnogo brez priimka, na primer Maurus, Ditemarus, Bernardus itd. Nekaj je označenih s stanovnim pridevnikom, na primer: Vital Gastaldio, B. judex, primeroma polovica je s popačenimi pridevniki, toda iz mnogih je slovenski značaj očiten. Na primer: Burda (brda), Jema, Dobrofin (Dobrovin), Gradinia Susol, Niblo, De prevegel, Maugoran, Juban (Župan), Suteg, Bolest (da ni to morda Bole?), Melisz, Sterperol, Sobeslav, Gagarin, Čigot, Drog, Rablo, Čurivet (Kuret?), Budinia, Wocina (Vončina), De sclavo, Tupista, Dragonia, Triebec, Hetich, Cresius (Kres), Pises (Pisec), Scritazza (Škrtača), Selvich, Bisselan, (Bušeljan), Niexko (Nježko), Blageninus, (Blaženik), Ludoniblo, Saumich, Walter Sclavo, Stanco Crabre (Hrabri), Muresl (Mrzel), Deboczan (Debočan), Stoianus Sclavo, Clava, (Glava), Blagosit (Blagožič), Lilice (Lilič), Grumac, Liteč, Perunus (Perun), Smet, Lons (Lonec ali iz Loža?), Peceli (Pecelj), Mir, Trinoga, Covas (Kovač), Ludik, Mireč, Bertolas (Berdolaz). Morda je kje zokopana v prahu še kaka starejša listina tržaških meščanov iz katere se mnogo laže in očitneje dokaže, da je tržaško meščanstvo bilo večinoma slovensko ..., kar pa ne bi bilo težko dokazati na podlagi dokumentov, ki so tukaj objavljeni.

In res je čudno, da se Sila ni poslužil teh dokumentov, ko je pisal svojo zgodovino. Leta 1879 je bilo objavljenih že 112 dokumentov od dne 7. avgusta 1114 do 16. avgusta 1347, in ti dokumenti so gotovo najvažnejši, ker so najstarejši, kar jih je ohranjenih, medtem ko je Sila dovršil svojo zgodovino šele 24. maja 1882 in omenja v predgovoru, da je do tedaj izšlo že 12 knjig časopisa »Archeografo triestino«. Če bi bil Sila pregledal te dokumente, bi bil našel v njih, da je morala biti v zgoraj obravnavani dobi večina tržaških meščanov slovenska, kar sledi že iz razmerja priseljevanja Slovencev in Italijanov v mesto. Iz imen nekaterih Tržčanov v omenjeni dobi je razvidno, da se je priselilo iz slovenskih vasi v mesto 17 ljudi, iz Italije pa samo 2 (eden iz Verone in eden iz Florence), ter eden iz Furlanije, kar je tudi popolnoma naravno, ker se običajno selijo vaščani iz zaledja v mesto.

Že dosedaj navedeni dokumenti nam pojasnjujejo, zakaj nimamo še temeljitejše zgodovine našega mesta. Debela knjiga Attilia Tamare seveda ni zgodovina, pač pa le zelo ploska politična propaganda. Resno in temeljito zgodovino Trsta so naši sodeželani pričakovali od Attilia Hortisa, ki je dolgo vrsto let zbiral gradivo in se obotavljal tako dolgo, da ga je smrt rešila nehvaležne naloge. Zakaj nehvaležne? Zato, ker so zahtevali od njega, da bi znanstveno dokazal večno italijanstvo Trsta, kar

pa, kakor je razvidno iz navedenih dokumentov, ni mogoče doseči. S temi opazkami je zaključeno XIII. stoletje.

V prvem dokumentu naslednjega stoletja z dne 25. januarja 1301, ki je označen s tekočo številko 57 čitamo imena Leyba (Lepa), Donča, Tomaž Segau in Peter Caristia; v 58. z dne 7. januarja pa Picheni in Bajari. Dokument št. 59 se bavi s cerkvenimi zadevami. Od tu naprej izpuščam dokumente, ki se bavijo s cerkvenimi zadevami, ali ki sploh ne navajajo imen tržaških meščanov.

Dokument št. 60 z dne 3. novembra 1304: Minga vdova »di Vrizgoi da Bisovizza e Mocoro (Hohor) njen polbrat poverita razsodnikom »Vouziga del fu Mirosclavo« in Bernardu Segau, da odločita kdo ima pravico do nekega vinograda »in contrata Melars« (danes Melara na Katinari). Priče: Vitale in Mattia pok. Lastinje iz Gropade (Cropada) in Leon de Tamaj (Tomaj). Dokument št. 63 z dne 28. marca 1308. Med pričami je podpis Diacona Nasivera (kdo naj ugane slovensko ime, ki se skriva pod to poitalijančeno obliko?) sina »di Prebeç mulinari« (mlinarja Prebca). Dokument št. 64 z dne 25. decembra 1308 se tiče imenovanja imejtelja županije »Cossana«. V tem dokumentu je omenjen kanonik Just de Mirissa. Priči: Bertuccio in Nasinvera Pribeç. V sedmih mesecih so Nasivera z dodatkom črke n še nekoliko bolj poitalijančili, pozneje pa je postal že čisti Italijan Nascinguerra.

Dokument št. 71 z dne 30. marca 1313: Lot tabernario (krčmar Lot) zahteva, da se mu prizna lastništvo nekega vinograda (in contrata Çedassi« iz zapuščine »donna Pitragla«, ki si ga je po krivici prisvojil Lovrenci sin Arney-a (Jerneja) de Gabrovica. Priča: Marko Ranfo »milite«. Dokument št. 72 z dne 6. januarja 1313: Donna Gisla vdova po Simonu Rubida daruje nekemu vinograd in »contrata Campidelis« v bližini vinogradov notarja Çufredo in pokojnega Wulcina Sbrigarogl. Priče: Domeço de Scoydrach (Skojdre), zidar Muçcoy (Muckoj) in drugi. Notar Nasingwera. Tu je Nasivera Prebec kar kratkomalo odrezal svoj slovenski priimek in se s pomočjo popačenega krstnega imena spremenil v čistokrvnega Italijana. Campidelis se danes imenujejo Campi Elisi, tudi Campidelis ni izviren naziv saj smo se že leta 1209 v dokumentu št. 14 srečali z Jelico (Elica) in njenim soprogom, ki sta zamenjala svoje polje zraven mlina Martina »Bavvarci« z zemljiščem tržaškega kapitlja »in Ponçano«. V dokumentu iz leta 1216 pa smo zasledili ime »Vitale de Elix«, ki je bil prav gotovo sin naše Jelice. Campidelis je torej sestavljena beseda iz Campi De Elix (polje Jelice), iz česar izvirajo Današnji Campi Elisi. Na dokumentu št. 75 z dne 17. oktobra 1315 je podpisan kot priča Sardino de Argento. Še danes živijo v Ščedni potomci stare rodovine Srebrnikov.

Tudi dokument št. 77 z dne 11. maja 1316 se tiče cerkvenih zadev, vendar je za nas kljub temu važen, ker so v njem našeta imena naših vasi, in sicer: Dotoglan (Dutovlje), Caslan (Kazlje), Scopa (Skopo), Ponicha (Ponikve), Alber (Auber), Gradina, Godimer (Godnje), Dobraugna (Dobravlje), Ottoglan, Caglan, Gradischa, Bredis, Xipuglan (Šepulje), Sancta Cruze, Lisoviç, Ternovica, Vercoglan (Vrhovlje), To-

may, Craynovas (Krajna vas), Sancta Maria (Šmarje), Reyphen, Voglan (Voglje), Sobragen, Choprive, Breina, Godignan in Crepeglan (Krepe-lje). Priče: Ugerio da Rebecco (Rebek) škofov sluga in dva sina pok. Justa da Rebecco. V dokumentu št. 85 z dne 21. aprila 1325 sta med na-vedenimi kanoniki tudi Scruyta in Bonomo de Bonomis. Notar Pietro de Stoyanis. V naslednjem dokumentu št. 86 je podpisan notar Simon Anzeleti »de Sedens«. Dokument št. 88 smo objavili že v začetku. Dokument št. 89 z dne 22. maja 1326: Kapitol da v najem Matiju Scleybez pokoj-nega Warci di S. Giovanni mlin zraven Trsta v »contrata molendinorum« (mlinov). Notar: Peter de Stoyanis. Dokument št. 93 z dne 18. avgusta 1335. Med pričami v tem dokumentu je podpis don Giacomo Pievano in San Odorico de Moccò (ora Dolina). Notar Stoyan. V latinskem izvirni-ku čitamo »presbitero Jacobo plebis sancti Odorico de Mucho« in »pres-bitero Petro de Stoyanis«. Kakor vidimo je Marsich ime de Mucho v za-četku Muchou spremenil v di Mocco, in v oklepaju dodal (ora Dolina). Iz tega sledi nov dokaz, da je izvirno ime za grad Muchou in ne Mocco in da je bila Dolina nekdanj imenovana San Odorico de Muchou. Doku-ment št. 94 z dne 29. marca 1338: sodnik Petrus Karistia in vicedominus Raviča. Dokument št. 96 z dne 15. aprila 1339. V njem sta navedena Don Biagio fu Steypano de Crepeglano in contrata de Cadinso in mojster Ma-tej da Ospo ter posestva Ivana de Cognez in Crismana de Silvola. Notar: de Selocha (Zalokar ali Slokar). Dokument št. 99 z dne 14. novembra 1340: Soubanus (Šuban) de Prosequo del Cergne blizu Trsta, contrata Cedasii zraven vinograda di Meynardo fu Juani de Prosequo, Andrea Rusec de Prosequo. Priče: Vitale de Mniča fu Volčine, Steypano Rusec de Prosequo.

Dokument št. 100 z dne 16. marca 1341. Komisarja oporoke: de Pre-bixa e Mosteglo Salatiello (Zaletel). Dokument št. 101 z dne 27. aprila 1341 omenja hiši de Druscho in Domenico Semen, in kanonika de Bren-ča. Priča: Čurcho. Dokument št. 102 z dne 23. julija 1347: Iz aktov no-tarja de Seloca v zadevi kanonika Scruyča. Priča: don Giacomo Pieva-no di S. Wolrico de Mucho. Dokument št. 104 z dne 8. decembra 1342: Mocor Prosinez prodal dve hiši v Cavani zraven hiš »de Conniucha e di donna Vita de Bagnolo« (Boljunec). Dokument št. 107 z dne 1. decem-bra 1346: Simon de Volcharo izroči kapitlju vinograd v »contrata Car-pixonii« zraven vinogradov »di Manero Malpuch de Rizmagna e di Don-na Lucia ved. di Fruçerio Muleç in pustoto baret B. Groathina (Hrvati-na) v contrata de Gariçolis (Jeričle). Dokument št. 113 z dne 12. avgu-sta 1348 govori o zadevi dedičev Volčina. Priče de Rebecho (Rebek) in de Scluigna. Dokument št. 114 z dne 11. oktobra 1348: Oporoka duhov-nika don Tom. Sclabusa pokojnega Lenarda de la Piucha, ki zapušča sle-dečim: de Locha (prej je bilo pisano de Loncha), Cancianu de Blonda in njegovi sestri Jasne, Sinogullo de Vremo, stanujoč v Trstu, Giorgiu Cureç (Kuret), de Rizmagna, sinu pok. Andreja de la Piucha, Martinu de Sagorian, Ivanu de Voglian na Reni v hiši »di Nedelcha« (Nedelka) ved. di Mireçi da Merçano (Merče). Služkinji Adle zapušča omenjeni Sclabus

»unam archam scilabonicam« (slovensko škrinjo) z vso vsebino. Priča Volcassio de Duino (Volkasin), pok. Gregoria de Gabroviča.

Dokument št. 115 z dne 17. oktobra 1348 pride pozneje na vrsto. Na sledečem dokumentu (št. 116 z dne 19. januarja 1350) so podpisane priče Bridone de Jacogna (Jakonja) ter Verico in Nedelo (Nedeljko) de Povirio. Dokument št. 121 z dne 6. februarja 1354 govori o nekem vinogradu »in contrata Čaulis sive Quarti« (v okraju Žavljje ali Kvarta) blizu vinograda don Donata Zurha, ki se je na dokumentu z dne 8. marca 1355 kot priča podpisal: Donato de Čurcho. Pisava Čaulis z začetnico Č in končnico is ne ustreza italijanskemu ampak slovenskemu izgovoru Žavljje.

V dokumentu št. 124 z dne 7. maja 1354 je med pričami podpisan tudi Nicolò Valle, v dokumentu št. 128. z dne 20. julija istega leta pa srečamo pričo Giac. Gualla. Med kanoniki dne 23. marca 1360 je naveden kanonik Nicolò Valle, ki je dne 2. junija istega leta omenjen pod imenom Nicolò Walla. Pod istim imenom je tudi v dokumentu št. 147, v dokumentu št. 149 pa je isti kanonik N. Walla omenjen kot dedič svojega brata Gregorija, pokojnega ser Nicolò Walla, medtem ko je v istem dokumentu kot priča podpisan Franc Vualla. Kot Vualla je leta 1364 označen tudi kanonik Nicolaj, januarja 1367 je zopet Valla, novembra istega leta pa ponovno Vualla. Iz vseh teh različno pisanih priimkov je

Dve strani iz Kopitarjeve dunajske zbirke srbskega evangelija

jasno, da izvirajo iz slovenskega priimka Hvala, ki ga je še najmanj pokvaril Jakob Gualla.

Dokument št. 130 z dne 13. aprila 1355 govori o neki hiši »in contrata Mercati« dedičev pokojnega Avancio de Pribiča. Leta 1308 smo se že srečali z diakonom Nasivera, sinom mlinarja Prebca (di Prebec). Dokument št. 131 z dne 15. novembra istega leta pa govori o hiši Michelis de Butigna (Budinja). Med kanoniki je Servolo de Jacogna (Jakonja), priča pa Enrico de Corgnalo (iz Lokve). Dve leti pozneje je podpisal dokument št. 133 notar Nicolo de Petacis (Petač). V dokumentih št. 134, 137, 139 in 142 pa so imena: Jurij di Crismano de Sessana (Križmančič iz Sežane) poddijakon tržaške stolne cerkve; Martin de Rancano (Renče — Renčelj), Tomaž Covassio (Kovač); Matej di Mirisclavo, Matija de Lauricha (Lovriha) in don Martino di Sant'Odorico nella valle di Mocco (ora Dolina).

Dolina se v latinskem izvirniku (dok. št. 93 iz leta 1335) imenuje »Plebis« (župnija) sancti Odorici de Mucho« (namesto Muchou), kar je Marsich poitalijančil v Sant'Odorico nella valle di Mocco, iz česar so skovali današnji San Dorligo della Valle. V dokumentih št. 143 (2. aprila 1360) do 149 (12. februarja 1363) so imena: Donna Golobiča pok. Gerdine de Mocho, Matej Volchoiebez, Peter pok. Omobono Calaccio (Kolač), Andrea de laberda (z Brda), Stanixe de Brischa (Breščak), Federico di Topolez, don Jurij pok. Permana de Tomayo, Sebogna de Merveč, ser Giusto de Cloça in notar Nicolò de Picca. Ta Picca je tudi lep primer poitalijančevanja imen in Trsta. V dokumentu št. 114 iz leta 1348 čitamo namreč: don Tomaso Sclabus fu Leonardo de la Piucha (Pivka) in neki drugi fu Andrea de la Piucha; v dokumentu št. 115 (leta 1363) in št. 152 (leta 1365) je ime notarja Nicola de Picca. V dokumentu št. 153 iz leta 1365 piše: »Ego Nicolaus de Picha imperially auctoritate notarius« kar pa prevaja Marsich takole: »Notaio Nicolò de Picca«, pozneje v naslednjem dokumentu istega leta »de' Piccha« in leta 1366 zopet de Picca, medtem ko se notar sam leta 1371 podpisuje »Ego Nicolaus de Picha itd.« Tako se je Sclabus de la Piucha (iz Pivke) spremenil v Italijana de Picha za Marsicha pa celo v de Picca.

Dokument št. 150 (21. aprila 1364). O kanoniku Hvali smo že govorili. Tukaj se omenja contrata Tugurii ali Tigour, danes Via Tigor. Ta kraj je zelo strm, morda najbolj strm v vsem mestu. V italijanskem jeziku nima ta beseda nobenega smisla, pač pa spominja na naš »tam gor« oziroma »tja gor«. Od oseb je naveden tudi Vicedominus Tomaso de Stoiano, ki ga srečamo tudi v dokumentu št. 152 in pozneje, medtem ko smo se že prej seznanili z notarjem Petrom de Stoyanus (oz. Stoyanis). V pravkar omenjenem dokumentu so še imena Marsilio de' Salatiello (Zaletel), Sebonja de Merveč, Stefan de Brischa (Breščak), Giarnej (Jernej) Scerbina (Ščerbina) in Matteo de Outoglano (Utovlje). Dokument št. 153 z dne 8. februarja 1365: Nikolaj pok. Burcho (Burko); dominus Johann. de Pischerijs de Brixia (Breščak) pravnik, Augustin pok. Marina dela berda, Čeyno pok. Juani Beleg, dela Porta, Jurcho (Jurče) Prosigoj (v dokumentu št. 121 in 129 smo srečali Zurho oz. Curcho,

oboje je bržkone Jurče), Marxillij de Satielo (prej Salatiello) in ser Bridoni de Jacogna (Jakonja). Od teh imen je najbolj zanimivo Beleč, ker je ta slovenski Beleč stanoval bržkone blizu mestnih vrat, označili so ga s pridevkom dela Porta in tako smo zvedeli od kod izhaja tržaška rodovina dei Porta. Slovenski Beleč se je med potjo izgubil in ostali so italijanski dei Porta.

Dokument št. 154 (23. marca 1365) do št. 169 (10. avgusta 1370): Giusto de Blagosich, Houzmano de Xexana (Sežana), vinograd di Churbine a Prosecco, Jurij de Sosich, don Martino de Renzano (prej Rančano), Marinča vd. Gerdine de Valarian, Tomaž de Valarian, (glej št. 144: Golobica pok. Gerdine de Mocho), Vechieslavo de Chostelezi (Večeslav iz Kastelca), Jak. de Silvola (iz Ščedne), Domenko Cosez (Nedeljko Kosec), hiša Nik. di Gabrovica tržaškega meščana »in contrata Reyne«, Rejna je slovenski izgovor za latinsko besedo arena, Artuico de Trebecano (iz Trebč), Nedelo (Nedeljko) pok. Stojana, ser Baudo pok. ser Bergonja Burla (tržaški patricij), Giuliano de Cognez (Konjec), kapl. Zanonis de Rančano (Renče), don Martin de Rančano (pozneje kanonik), Nik. de Brencha (Brenča), Matija de Outoglan, Sebonja de Merveč kupi hišo v Cavani, Giusto Sobec, Gianxel (Jančelj), pok. Frider. Vinchinber in njegov brat Mirxe (Mirče), jernej Boteg, ser Vorico di Castro novo (Podgrad ali Novigrad).

Dokument št. 172 (10. dec. 1370): Sin in hči pok. Nedeljke iz Tržiča, Tomaž in Nedelka, vrnejo kapitelju hišo v kontr. Castello v kraju imenovanem *Pusterla* (spodaj postota), hišo ki jo dobi v najem Lorenzo de Jernei. Tudi ta dokument je za nas zelo zanimiv, ker nam pove, da je Slovenska Nedelka prišla v Trst iz Tržiča, ki je moral biti tedaj slovenski, ker sicer ne bi prihajali od tam izseljenci s tako pristnim slovenskim imenom. Drugič gre tukaj za hišo v okraju Castello, torej v srcu starega Trsta in na kraju s slovenskim imenom *Pusterla* in tretjič so imeli hišo v najem najprej dediči Slovenke Nedelke, potem pa zopet Slovenec Lovrenc de Jernej. V istem okraju je dal dekan de Baiardis mesec pozneje hišo v najem Nedeljku pok. Marina iz Sežane. Dokument št. 176 (11. maja 1371). Tržaški kapitelj da v najem mlin in v vojni opustošena zemljišča Tomažu »figlio quondam Pribeči molendinari, civi et habitatori Tergesti, in contr. Ursinigis (v Rojanu), coheret champo (campo) heredum quondam ser Detalmi de Russa, rivo communis... que omnia ad presens propter guerram preteritam sunt in bareto et taliter in *postota* (pustota). Tomažu sinu pok. mlinarja Pribca, meščana in prebivalca v okraju Ursinigis, ki se drži polja dedičev po pok. ser Detalmi de Russa, skupnega potoka itd. ... zemljišča, ki so zdaj vsa zaradi pretekle vojne v *baredu in tako v pustoti*. Sledeči dokument omenja donno Mniča.

Dokumenti št. 180 (22. avg. 1372) do št. 227 (28. febr. 1399) navajajo imena: Notar Giacomo de Braida, ser Marco de Trebecano (Trebče); Don Giuliano de Cognez da v najem zemljišče »in *postota*« v okraju Gorgis; Nik. Barba de Sexana, Martin de Papix (Papež), Tomaž di Silvola, Margareta Prosinec, Colando Belli (Beleč) notar Ant. di ser Mart. de Vonico (Zgonik), zemljišče pok. Rolando Baiardi (v dok. št.

88 je omenjen Jurče Baiardi) v okraju Diselle (Deželi). Jak. de Bagnolo (Boljunec) kupi zemljišče v okraju Berde. Martin de Druscho (Druškovič), Ivan de Rizmagna, Marin dela Berda, Peruxa (Peruša) de Prosecco, Jak. Braij de Gabroveč, tržaški meščan Odorico de Prosinec pooblašča svojo mater Margareto Prosinec. Tržaški meščan notar Gueriante Olubei, notar Nik. Lisiza, Matej de Goriansco, Kocjan de Sesana, Lenart de Bisuica (Bazovica), Matej de Sallis (Salež), Ivan de Volcigrat, ser Kristofor Bratcho (Bratko), ser Marse de Silvula, vicedominus Pascolo Chicho (Čičo), Odorico de Prebixa (Prebenek), Martin sin Marxo de Silvola, Peter Ivanov di Torimbergo (Dorenberg), Andrej da Prosecco, Lenart de Comin (Komen), Jarneto (Jernej) pok. Petra, donna Michela vd. Sorbana da Vipacco, Magdalena hči Lovrenca da Prosecco, okraj Baxgodie, Jurij de Samatoriza, Leon sin Mihela de Stoiano, Simon de Prebazano (Prvačina), Peter de Cergna (Črnja), Mihael de Otoglano, Ivan de Torimbergo, Martin de S. Croce, Nik. de Samatorica, Marin de Tarnovica, diakon Peter Calaz (Kalec), Matija Vosciza, don Domenico e don Marincio de Scerbina, Ivan Sobec, notar don Pietro sin Ivana da Vipacco. Nicolina žena Andr. de Senosecca vzame v najem hišo v okraju Rena. Don Piero di Giovanni de Vipaco, don Domenico de Bagnole (Boljunec), don Martin de Servola, ser Nik. Lissiça in ser Dominik de Gheroldi (Gerdol), cenilci nekega posestva »in contrate et montis de la Berda e sub la Berda« (hrib la Berda in pod la Berda), kanonik Silvester Russec, Matija Verçi (Verh) di San Martino (Šmartno), Mihael de Outoyano (Dutovlje), Hoçmano de Sexana, Rouperto de Metelicha (Metlika), Andrej de Sinoxecha (Senožče), don Marin Scherbina, Lenart de Gabrovica. Cerkev sancti Petri in Dornek (Trnovo) je Marsich poitalijančil v »Torre Nova«, ki je postalo pod fašisti uradno ime za Trnovo. Anton de Brischa (Breščak) in slednjič Henrikus de Vipacco. S tem dokumentom štev. 227 z dne 28. febr. 1399 se konča XIV. stoletje.

Toda povrnimo se v sredo XIV. stoletja in sicer k dokumentu št. 115 z dne 17. oktobra 1348, ki je eden najbolj zanimivih v zbirki tržaškega kapitlja in v katerem je oporoka Goleca de Popek. Kot priča so podpisani Iv. Niblo pok. Zanina de Salis (Salež), Tom. de Svonicho (Zgonik) in Peter de Gorizan. »Item dimisit — čitamo v latinskem izvirniku — Golecio de Popech olim socero suo duo vasa unum... in domo habitationis ser Petri Çuleti et aliud est in domo sue habitationis... et unam suam clamidem de *sucgna* nova et unam coracam de ferro... Item dimissit Johanni de Climenti unam tunicam de *sucgna*... unum suum *par atipaliorum* (namesto stivaliorum) et unam interullam... unum *saponum* de ferro... Item dimissit Silvestro dyacono filio Mingulini Sbriga unam suam tunicam de *blavo* (blago)... Item domine Nedelche familiari sue duo linteamina et lectum suum parvum...« (Pravtako zapušča Golec de Popek svojemu nekdanjemu tastu dve vazi... eno v stanovanju gospoda Petra Çuleta in drugo... je v njegovem stanovanju... svoj plašč iz novega sukna in železen oklep... Pravtako zapušča Ivanu, sinu Klementa, suknen prepasni jopič brez rokavov... svoj par škornjev in eno srajco... železen šapon (motiko)... Pravtako zapušča Diakonu Silvestru si-

nu Mingulina Sbriga svojo tuniko iz blaga ... Pravtako gospej Nedeljki svoji sorodnici (ali gospodinji) pa dve rjuhi in svojo majhno posteljo ...)

Splošen pregled dokumentov od leta 1100 do leta 1400, posebno pa oporoka tržaškega meščana Goleca de Popek nam napravi vtis, da je bil Trst v tej dobi pretežno slovenski. Kako naj si sicer razlagamo v latinskih dokumentih staroslovanska imena Perun, Pentek, Sobjeslav, Večeslav, Stanislav (Stanko Hrabri), Bojan, Stojan (notar), Jasna, Nedelka, Nedelko, Prosigoj, Vrizgoj, Bajardis (Jurče), ki so bila v navadi pri naših davnih pradedih še v predkrščanski dobi, ter pristno slovenska imena Jelica, Nježko, Lisica, Svetka, Sosič, Babič, Hvala, Golobica, Hrvatín, Jernej, Mirče, Muhov grad, pustota, Pusterla, Dežela, Brdo, sukna, itd.?

Kar se tiče že omenjene oporoke je jasno, da so bili Popek in njegovi dediči Slovenci, da je Popek narekoval svojo oporoko notarju Jerneju Gremonu v slovenskem jeziku in da je bil tudi ta notar Slovenec, ker bi ga sicer ne bil razumel in ne bi bil mešal slovenske besede v latinski tekst; tudi beseda šapon, to je velika pravokotna motika, se še danes rabi v tukajšnjem slovenskem narečju. Poitalijančevanje Trsta se je začelo po letu 1400, ko so začeli prihajati semkaj priseljenci iz Italije, posebno iz Benetk in Florence, v večjih množinah in med njimi uradniki, ki so bili bolj podkovani v uradnem latinskem jeziku kot je bil notar Gremon.

Toda če je bil Trst v takratni dobi pretežno slovenski, kako se to ujema z latinskim uradnim jezikom, v katerem so napisani vsi dokumenti tržaškega kapitlja? In ko je vendar zgodovinsko dognano, da so se Slovani dve sto let pred to dobo, in morda še prej, posluževali svoje glagolice in da je Primož Trubar kakih tri sto let po tej dobi, in sicer po letu 1550, izdal nekaj v glagolici tiskanih knjig? Tukaj je treba predvsem ugotoviti, da se je iz omenjene dobe ohranilo le zelo malo pisanih dokumentov in ako so bili med temi tudi taki, ki so bili pisani v glagolici, gotovo niso mogli priti do nas, ker je takoj za Trubarjem začela pod vodstvom ljubljanskega škofa Chroena (Hrena) besneti protireformacija, ki je uničila vse, kar je spominjalo na protestantizem in se ni točno ujemale s politiko rimskega papeža. Izginile so tudi mašne knjige v glagolici, o katerih so svoječasno pisali, da so se hranile v stolni cerkvi Svetega Justa.

DOMAČA IMENA V BORŠTANSKI SRENJI

MILOŠ MARC

Imena naših polj, vinogradov, travnikov, gozdov, potokov, hribov, gora, jam in grobelj, pa tudi posameznih delov vasi in malih zaselkov so v vsakem pogledu zanimiva. V zgodovinskem in narodopisnem oziru pa so tudi zelo važna kot dokumenti, ki nam živo pričajo, da so tod že pred mnogimi stoletji živeli naši slovenski predniki, ker so prav oni dali tem krajem, kjer so se rodili, delali, veselili, trpeli in umirali, naša lepa domača imena.

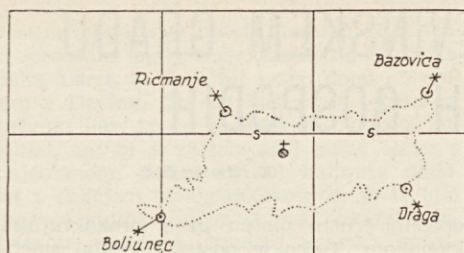
V tem sestavku bom naštel večje število takih imen, ki so v rabi v Borštanski srenji v dolinski občini. Med njimi jih je menda samo pet ali šest, ki ne zvenijo čisto v našem jeziku in bi bilo dobro, da bi skušali strokovnjaki ugotoviti njihov izvor. Vsa druga imena pa so tako jasna, da ne potrebujejo razlage. Prej pa še nekoliko splošnih podrobnosti:

Borštanska srenja šteje 1454 parcel, toliko jih je namreč vpisanih v knjigi lastnikov, ki mi je na razpolago. Najmanjša med njimi meri le 32 kv. metrov, največja pa 31 ha in je last borštanske srenje, t. j. zveze upravičenih posestnikov ter je deloma skalnat kraški pašnik, deloma pa mlad borov in hrastov gozd. Dočim je južni del srenje z vasio Borštom in Zabrežcem v bregu, pa je severni del z vasico Jezerom na kraški planoti. Pripomniti je še treba, da je del te kraške planote, ki pripada borštanski srenji, v dolinski občini, njen ostali del pa v tržaški občini.

V gornjem delu Brega je zemlja skoraj vsa lapornasta (domačini pravijo »opoka« ali pa »hrstelj«), bolj v nižini pa je tudi rdeča — tako imenovana jarina. Če v poletju nekaj dni ne dežuje, že čutimo sušo. Odlikuje pa se ta sušna zemlja po tem, da

Pogled na Boršt z južne strani.

Mapa borštanske srenje

so vsi njeni plodovi izredno sladki in okusni, od grozdja, fig, breskev, hrušk, marelic, češpelj, mandeljnov, pa vse do različnih pojskih in vrtnih pridelkov, čeprav se ti zadnji pridelujejo le za domačo uporabo. Žal, da sta nam dve izredno hudi zimi leta 1929 in pred nekaj leti skoro povsem uničili oljčne nasade.

Skoraj po vsem Krasu so pa še danes vidni globoki strelski jarki še iz prve svetovne vojne. Treba je priznati, da se sedanja gozdna uprava s sodelovanjem upravičenih posestnikov resno trudi, da bi kraške goličave čim prej izginile. Škoda le, da je pogozdovanje, zlasti v prvih povojnih letih, imelo nepovoljne uspehe. Razen tega je tudi nekaj suhih let in uničujočih požarov neugodno vplivalo na mnoge nasade. In ker že pišem te vrstice, naj omenim še, da je še v času zadnje vojne stal na vrhu »male gročance« precej visok štirioglat kamen, ki je imel na stranicah vklesane napise: Grozana, Draga, Borst, Basoviza ter letnico 1819. Tam je namreč bila četveromeja štirih srenj. Nisem mogel zvedeti kdo in kdaj je ta kamen odstranil.

No, in sedaj nekaj imen iz borštanske srenje:

Cunfetovka, Poljane, (»Pr'Lože« = pri lo-gu), Pri brstéh (Preserje), Storijs, Poleve-rovec, Senjalovec, Fonda, Blata, Snežak, Pohlenovec, Na blečičih, Morinjevec, V Volč-cah, Za Boljuncom, Pod hribom, V'nogradu, Salamonc (salamonski potok), Škorjevec, Na bardih, V vojnih, Na partu, V ogradi, Gru-beljce, Pod borštom, V plant'cah, Pod hiša-mi, Na mandriji, V Slepučih, V potoku, Na stenica (skalah), Na brdcih, V hribnici, V protjicah, Pod murvico, Vosovnik, Na hri-bu, Na zavijalu, Porušovec, V Ronki, Na bobrenici, V vrtovih, V drevjici, V stenah, V klančičih, Pri apnenci, Na solnah, V soj-

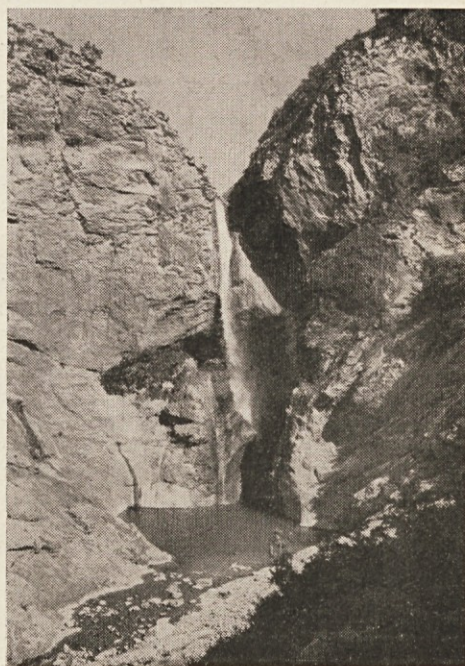
ku, Pri Hrvatih, Dolinka, Za gradom, V ro-bidi, Pod steno, V hrastovcu, V stajah, Na osredku, V kotu.

Zgoraj na Krasu: V dolu, Pejserca, Čer-binjak, Na škrlicah, V Beču, V'Oclinki (ja-ma), Skrivence, Pri zajčjem kalu, Mala gročanca itd.

Posamezni deli vasi v Borštu: Na križišču, V drevju, Pri murvi, Pod cesto, V uli-ci, Na kaluži, Na reni, Na solnah, V »buži«, Na mostu, Na mandriji, V slepučih.

V Zabrežcu: V potoku, Na gorici, V Soj-ku, Pri Hrvatih.

Naj še omenim, da se je do pred nekaj leti skoro vse obdelovanje zemlje opravljalo na roko, oziroma le delno z vprežno živino. Sedaj pa se že precej oglašajo s svojim značilnim ropotom razni traktorji, motorni plugi, »freze«, kosilni stroji, mali tovarniki in slična motorizirana sredstva. Želeti je, da bi se ta način obdelave čim bolj razširil in posplošil, saj bo le tako vsaj del naše mladine našel prijetno in zdravo delo ter materialno blaginjo na svoji domači zemlji.

Slap »Supet« v Glinščici

PRIPOVEDKE O DEVINSKEM GRADU IN O NJEGOVIH GOSPODIH

Z. Jelinčič

Med današnjim ljudskim pokolenjem so že skoro pozabljeni vsa mogoča pripovedovanja o Devinskem gradu in o njegovih okrutnih gospodih. Vsak čas prinaša svoje razmere in z njimi navade. Stari običaji izumirajo, novi nastajajo in propadajo še preden so se dodobra utrdili. Kraška ognjišča in zimski večeri okrog njih so danes le še spomin. Mladi rod ne pripoveduje več; vse drugo mu že blodi po glavi. Stara verovanja so mu že daljna, neverjetna, — zato ga tudi več ne zanimajo. Knjige, časopisi so stopili na njihova mesta, za tiste seveda, ki kajčitajo, za ostale pa je le še radio in celo televizija poleg kinematografije, ki oblikuje duševnost sodobnega človeka s strašno enoličnim, po vsem svetu enakim, mehaniziranim kopitu.

Vendar je še nešteto stvari, krajev, preostalih gradov in ruševin, ki vzbujajo nejasne spomine z imeni, in še bolj z namiigi in z bledimi opombami dražijo radovednost: kako je bilo, kaj so pripovedovali in verovali o tem.

Že pred leti mi je slučajno prišla v roke nemška knjiga »Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen« (= Pripovedke iz Furlanije in iz Julijskih Alp), ki jo je spisal Anton v. Mailly v. Dunaja in izdal v Lipskem v Nemčiji l. 1922. Pravlјice so zbrane iz raznih zapisov, od starega Valvazorja do modernih zbirk v slovenščini, italijanščini oz. furlanščini in nemščini ter zelo mnogo iz neizdanih osebnih zapisov raznih zbiralcev pripovedovanj iz ljudskega izročila tako Slovencev kot Italijanov, Furlanov ali tudi Nemcev v omenjenih krajih. Marsikatera pravljica je ohranjena le v kaki poznejši literarni obdelavi v pesmih ali tudi obširnejših delih, ki so seveda že marsikaj izpremenila v izvirnem pripovedovanju.

JEŽA NA VODI

V Devinu je nekoč domoval graščak, po imenu Torriani, poznan po vsej deželi kot najpogumnejši jezdec. Skakal je s svojim vranцем čez oglate kraške skale in se potikal po sipinah in kotanjah lagun. Nekoč, ko je spet jezdil ob obali, je srečal moža v

dolgem črnem plašču in s širokokrajnim klobukom. Tujec je postal in dejal smehljaje:

»Čez morje pa ne morete jezdititi?«

Jezdec odvrne: »To ne, toda, če bi hudič hotel, bi tudi šlo.«

»In kako daleč bi tedaj hoteli jezdititi čez vodo?« je vprašal spet tujec.

»Tedaj bi rad do izliva Soče in nato po reki navzgor!«

»Ne več?« je spet vprašal neznanec.

»Ne več«, je odvrnil jezdec.

Tedaj je stopil tujec bliže k jezdecu in dejal:

»Vaša želja se bo izpolnila. Nekega dne boste mogli jezdititi prek mokre ploskve Soče do izliva in potem po reki navzgor.«

»Kdo ste vi, da tako govorite?« je presenečen vprašal Torriani.

»Jaz sem hudič in da se prepričate, kakšno moč imam, poskušajte jutri ježiti!« In temna postava hudiča je izginila.

Naslednjega jutra je Torriani zasedel svojega najboljšega konja, da bi poskušal tveganje. Svetlo je bleščalo morje v jutranjem soncu. Pogumno je jezdec vodil konja na giblјivo ploskev in žival se ni potopila, marveč je zdirjala kot po zemlji proti Timavu, mimo Tržiča k izlivu Soče. Hitro in zanesljivo je šlo naprej.

Ko je Torriani prejezdil že precejšnjo progo navzgor, se mu ni ljubilo dalje in se je obrnil, da bi dospel po isti poti v Devin. Komaj pa je konj po obratu napravil prvi korak je nenadoma izginil v valovih s svojim jezdecem. Obeh niso nikdar več videli.

KAMNITA PODOBA V DEVINU

Elizabeta, sestra grofa Hugona IV. iz Devina je bila znana kot najlepša v vsej deželi. Sama se je tega zavedala in je hotela biti ovekovečena na skali v Devinu. Mlademu kiparju je poverila izvedbo.

Pod steno grajske skale je bila zasidrana velika ploščata ladja in na to postavljeno veliko ogrodje do višine kamnitega sklada, ki se je odražal po svetlejši barvi od okolice in kazal oblike človeške postave. Iz njega naj bi bila ustvarjena Elizabeti-

na slika in sicer brez pajčolana. Samoza-vestna lepota je hotela namreč kljubova-ti besedam oglejskega patriarha Ludvika della Torre, ki ji je bil resno dejal ob obi-sku v Devinu, da naj ima svojo lepoto za nebeški dar. In če bi obiskala oglejsko ba-ziliko, naj bi si zastrla svoj nežni obraz s pajčolanom. Tedaj naj bi kamnita podo-ba z obličjem brez pajčolana, ki jo je bilo mogoče videti celo iz Ogleja, pokazala pa-triarhu, kako so trmasto grajsko gospo-dično vzpodbudile njegove besede.

Ko se je mladi kipar pripravil, da začne delo pri podobini glavi vroče česčene Eli-zabete, mu je nenadno odpovedala moč; njegovo dotedanje mojstrstvo ga je zapu-stilo in nekega dne je izginil, delo pa je ostalo nedokončano: ženska postava, ki se je zdela pokrita z belim pajčolanom, ki je zastiral poteze obraza. Noben umetnik si ni upal dela nadaljevati in zastrta grajska gospodična stoji še danes na devinski skali. Pobožni ljudje pa so govorili o bož-ji kazni, ki da je zadela Elizabeto, ker se je hotela upreti napotku cerkvenega kne-za.

KRIK IZ VALOV

V nekem gradu ob Jadranu je nekoč ži-vela lepa grofovska hči, ki je v svojem po-nosu zavrnila vse snubce z zasmehom. To-da ponosna Fedora ni ostala nedotaklji-va za ljubezen. Vitek, črnooki ribič, ki je pojoč metal mreže v zalivu, je plemeniti gospodični tako dopadel, da ga je povabila v svoj vrt, medtem ko je morala njena sobarica stati na straži. Posledice teh než-nih sestankov niso izostale. Fedora je ne-kega dne rodila dečka in sklenila, da se reši tega »divjega zaroda«.

V viharni noči se je splazila iz gradu k hrumečemu morju in je vrgla tožeče kri-čečega otroka v valove. — Od te ure Fe-dora ni več našla miru. Ko je bučal veter skozi hrastov gozd, se ji je zdelo, da sliši zasledovalce. Če je tulil vihar, je slišala iz morskih globin krik svojega otroka. Blaz-na od obupa je zbežala s sobarico v neki kraški grad, kjer jo je smrt rešila trplje-nja.

Še danes se lahko sliši otroški krik, ko vihar goni valove h grajskim skalam.

Razvalina starega devinskega gradu

JEČANJE MORJA

Na Devinskem gradu, tudi Tibajn imenovanem, je živel vitez Urh z mlado ženo Jukundo. Vojna s Turki ga je poklicala v tujino in pretekla so leta ne da bi prišla v domovino kaka vest o njem. Hrepeneče je sedela Jukunda na balkonu in pela s svojo harfo. Tedaj je opazila mladega ribiča, ki je v svojem čolnu poslušal njeno pesem in grešna težnja se je porodila v njej. Spustila je konec vrvne lestve, ribič je priveslal do nje, splezal navzgor in poljubil rob njene obleke.

Zvesti oskrbnik, ki je bil postavljen za grajskega varuha, je svaril svojo gospodarico. Ona pa je starca zasmehovala in naslednjič rekla ribiču:

»Zakaj si poljubil le moje bele prste? Zakaj ne mojih rdečih ust?«

Nekega dne je nenadno prispel vitez Urh in vprašal takoj oskrbnika, ki ga je srečal pred grajskimi vrati:

»Kako je z mojo ljubo ženo?«

In ko je občutil starčevo tesnobo je zavihral po stopnicah navzgor proti njenim sobam. Ko je vstopil je sicer našel Jukundo samo, toda v ozadju v vdolbini v steni

je šumela zavesa. Vitez je zastrmel tja, Jukunda je prebledela, toda smehljaje je dejala:

»Je prepih, moj soprog, prepih, ki se igra z zastorom.«

»Če je le veter«, je odgovoril ter potlačil jezo, »nočem zastora odmakniti, toda vdolbina naj bo zazidana, če ti je prav.«

»Čemu ne bi soglašala s teboj«, odgovori Jukunda.

Takoj je vitez zaklical na dvorišče:

»Oskrbnik, zidarje!«

In takoj so ti prišli in so delali, dokler zastor ni izginil za kamenjem.

Tri dni je ribič vztrajal brez glasu, potem pa ga je gnal obup k proseči tožbi.

»Predraga, predraga!«

Vedno tiše so zveneli klici, dokler v deveti noči ni odmeval zadnji krik. Jukunda se je dvignila, se pognala s sekiro proti zidu, da bi ga razbila. Ker se kamni niso iztrgali iz sklada, je zagnala plamenico v ogrodje in se ječe vrgla z balkona v morje.

Grad je zgorel, toda Jukundino ječanje še zveni. Ljudstvo ga imenuje »vzdih morja«.

DEVINSKA BELA ŽENA

Že od davnih časov je domoval v devinski trdnjavi malopriden vitez, ki je svojo nežno, krepostno soprogo ošabno preziral. Ona mu je odpuščala vse žalitve in je upala, da bo z ljubečimi besedami omeščala njegovo srce. Toda končno je bil svoje zakonske žene tako naveličan, da si je izmislil okruten načrt, da bi se je odkrižal. Nekega večera jo je zvalil na ozko skalo pod grajskim zidom, da bi jo od tu vrgel v morje. Prestrašila se je in je v strahu dvignila pogled k nebu. Napol zadušen krik se ji je iztrgal iz grla, toda takoj je onemel; v svoji veliki bolesi je grajska gospa okamenela.

Od onega dne se vsako noč ob uri duhov otaja bela postava iz svoje otrplosti in začenja bloditi naokrog. Trikrat se prikaže in trikrat izgine v temnih grajskih dvorinah. Prehaja skozi zaprta vrata in koraka iz sobe v sobo, dokler ne najde zibelke, kjer je nekoč ležal njen otrok. Tu ostaja bela gospa v globokem molku. Šele ob jutranjem svitu spet zapusti zibelko z vzdihom in se splazi nazaj k skali, kjer od bolesi spet okameneli.

Drugi pa pripovedujejo, da blodi rimski svečnik, ki je v neki grajski sobani, noč za nočjo z gorečo svečo skozi sobe, katerih

Devinske stene od sesljsanske strani. V ozadju novi devinski grad

vrata se sama odpirajo pred njim. Nosi ga bela žena, ki nevidna hodi skozi grajske prostore.

Vsa ta pripovedanja govore o lepih grajskih gospah, ponosnih, grešnih in krepostnih ter o vitezhih, graščakih, ki so maščevalni, včasih tudi upravičeno, a vedno okrutni. In to še v družini, do svojih lepih grajskih gospa. Toda kakšni so bili šele do svojih podložnikov, o tem te povesti ne govore. Naše ljudstvo pa tega ni pozabilo. Posebno najhujše krivice, vse vnebovpjioče trpljenje, ki so mu ga prizadejali, se je najgloblje vtisnilo v spomin in še živi v kakem starem pripovedovanju.

V Vižovljah stari še pripovedujejo, kako so si devinski gospodje prillašali njihovo zemljo. Tako se je zgodilo staremu Vižovcu, ki je bil lastnik zemlje ob morju v Sosljanu in še daleč tja proti Nabrežini. Grofovski hlapci so ujeli njegovega otroka, mladega dečka, ki je bil nastavljen zajem zanko. Grof ga je dal izpustiti šele, ko mu je oče daroval vso zemljo v Sosljanu ob morju doli do Nabrežine.

Kdor se poda kot planinec-izletnik na vrh Grmade, dobro znane iz silovitih bojev v prvi svetovni vojni, in po krasnem razgledu, bo naletel približno na pol pota od Devina proti vrhu na staro kmečko hišo s številnimi gospodarskimi poslopji naokrog. Leži v popolni samoti, edina daleč naokrog v tej višini, edina po vsem pogorju Grmade. To je Kohišče, ki ga je bil vpletel tudi Alojz Rebula v svojo povest o »Devinskem sholarju«, seveda pod drugim imenom.

Po pripovedovanjih po bližnjih vaseh doli do Nabrežine, je bil začetnik Kohišča kuhar v Devinskem gradu. Kako in zakaj so ga devinski gospodje poslali v to samoto, o tem tudi stari ne vedo več kaj pripovedovati oz. je ljudsko izročilo o tem že pozabljeno. Kajti rod tega kuharja je ba-je izumrl že pred tri sto leti. Za njim pa je tod gospodaril rod Klaričev iz Cerovelj, ki je tudi že izumrl pred nekaj leti. In danes so tu novi gospodarji, Stolfovi s Krasa nekje, oz. točneje ne kot gospodarji, marveč kot najemniki-spolovinarji. Lastniki so še vedno devinski gospodje, in nele na Kohišču: skoro vsa Grmada, nad vsem Dolom, nad Piciganiščem, do grebena Gabrnjaka, do vrh Rebra čez Lisičji vrh preko vrha Grmade tja do Jastreba na sedanji jugoslovanski meji. Le griža na vzhodnem pobočju Grmade je cerovska. Tudi na zapadnih pobočjih Grmade je bilo vse gro-

»Bela žena« pod starim devinskim gradom

fovsko, vse kar pod Medjo vas spada danes in je spadalo v preteklosti doli v Štivanu in ob morju tja do Tržiča.

Stari Miha iz Medje vasi je pripovedoval pred nekaj leti, da je imel kmet iz Medje vasi zemljo okrog Stivana. Pa je dal svojega sina služiti h grofu v Devin, da bi se kaj naučil. Toda za to je moral grofu obljubiti, da bo postal lastnik vse njegove zemlje v Štivanu, vsaj po imenu. A kmalu si jo je grof popolnoma prilastil ter postal tudi dejansko njen lastnik.

Devinski grof je bil, po Mihovem pripovedovanju, lastnik zemlje po vsem Krasu, preko Gorjanskega gori do Gorice; na drugi strani pa onstran Vižovelj, preko Nabrežine do vrat Trsta. En del proseške vasi se še danes imenuje Devinsčina, od onih časov, ko je še bila last Devinčanov. Vsej tej zemlji je sam gospodoval.

»Ko mu je cesar vzel to pravico«, je pripovedoval stari Miha, »je poslal nanj cel regiment vojakov. Zasedli so Devinski grad in ga zajeli. On pa jim je dal jesti in jih je opil, da so ga pustili vsaj še čez noč, da se je svobodno gibal po gradu. V tlaku pa je bila luknja, ki je vodila do morja. Tu

je grofa že čakala barka. Drugo jutro, ko so vojaki po dolgem iskanju po vsem gradu našli luknjo v tleh, je bil grof s čolnom že v Brbanu in je z rogom trobil vojakom v zasmeh.

Tak je bil konec gospodstva devinskih grofov nad devinskimi in vsemi kraškimi kmeti, njegovimi podložniki.

To je pač še spomin na kmečko odvezo iz l. 1848, ko je avstrijska zemljiška preuredba odvzela fevdalnim gospodom vse civilne, javno upravne in sodne pravice nad »njihovimi« kmeti, ter izročila kmečkim podložnikom v last zemljo, ki so jo obdelovali. Le neko odškodnino so skupno z državo plačevali grofom še precejšnje številko let.

V Šempolaju še danes stoji na koncu vaše stara murva. O njej še pripovedujejo stari, da so tu nekoč sedeli vaški fantje, ko je peljal mimo kmet svojo hčer grofu v Devin — na prvo poročno noč.

»Jo peljete k juncu?« so ga vprašali posmehljivo.

Kmet je prišel ves prepaden v Devinski grad. Grof je to opazil in ga je pestil toliko časa, da mu je povedal, kaj se mu je zgodilo. Grof je takoj poslal biriče v Šempolaj, kjer so še našli fante pod murvo in jih pretepli do krvi.

Danes je stari Devinski grad v razvalinah. Le kos grajskega stolpa je še ostal vrh divje skale kot grozeč prst, štrleč v nebo, v spomin na davno preteklo čase.

Štepir

Mož in žena sta se sprla. Nastopil je tihi teden. Ker pa je življenje le komplicirano, sta si začela dopisovati z listki, samo da ne spregovorita besede.

Nekega dne je moral mož odpotovati. Napisal je ženi listek naj ga zbudi ob štirih, in mirno legel k počitku.

Naslednjega dne se je zbudil ob osmih in našel na posteljni omarici listek s temle napisom:

»Vstani! Ura je štiri.«

Protialkoholno predavanje

Na šole je prišla odredba, naj učitelji napravijo učencem protialkoholno predavanje. Neka učiteljica je hotela biti posebno vestna in si je izmislila posebno učinkovito predavanje. Vzela je dva kozarca. V enega je nalila vode, v drugega žganja. Zraven je poiskala živega deževnika in vse to je nesla v razred.

»Glejte, otroci, tu imate kozarec vode, a tu kozarec žganja. Tole je pa deževnik, ki ga vsi poznate.

Prijela je deževnika in ga pomočila v vodo. Mehkužec se je v čisti vodi kar dobro počutil in leno se je zvijal sem in tja. Nato ga je potegnila iz vode, rekla učencem »Pozor!« in ga vtaknila v kozarec z žganjem. Živalca se je stresla, padla na dno kozarca in se ni več zganila.

Zmagoslavno je učiteljica pogledala po razredu in vprašala:

»No, ali ste zdaj videli?«

»Smo.«

»In kaj ste videli?«

»«

»Povej, Jakec, kaj si videl! Pa ti, Peterček? Kar pogumno!«

Iz zadnje klopi se vzdigne roka. Tam sedi Jurček. Vsa vesela ga učiteljica pokliče:

»Pa ti, Jurček, povej, kaj ste videli!«

»Videli smo, da ne bomo imeli glist, če bomo pili žganje iz vinskih kozarcev.«

Koromačnik

Z. Jelinčič

Kaj pa je to, se bodo mnogi vprašali; namreč oni, ki ne vedo, kar vedo še vsi priletnejši Brežani, da je to pohleven, le s travo obraščen grič, ki se vleče od Kremenke daleč gori proti Boljuncu in pod katerim teče potok Glinščica. Na vrhu Koromačnika stoji stara cerkvena sv. Roka, ki so jo pred kratkim obnovili. Zato hribček danes navadno imenujejo kar Sveti Rok, ne da bi se pri tem zavedali, da nasledajo priljubljeni tržaški italijanski šovinistični praksi poimenovati kraje po svetnikih, če že nimajo pri roki druge spakodranke, ki ne bi preveč dišala po izvirnem slovenskem krajevnem imenu. Tako so pol Brega že posejali s celimi litanijami svetnikov, da se več živa duša ne spozna med njimi. Boršt je postal Sveti Anton, Ricmanje Sveti Jožef, Jezero Sveti Lovrenc, Dolina Sveti Dorligo, — seveda v italijanski obleki kot San oz. Santo. Fašisti so šli še dalje, njim še stari svetniki, ki so jih domačini poznali, niso bili dovolj zanesljivi in so jih prekrščevali. Nad Boljuncem se dviga proti Borštu strmi hrib Svetega Mihaela (299 m nadmorske višine), ki je še sedaj na italijanskih zemljevidih označen kot Monte san Daniele, torej hrib sv. Danila. Borštani so mi pripovedovali, da so priredili fašisti s »podeštatom« dolinske občine veliko slavnost ob cesti z Boljunca v Boršt ko so prekrstili hrib z novim imenom. Menda je stala ta ceremonija brežanske občinarje takratnih 35.000 lir. Še dr. Chersi omenja v svojem Vodniku po tržaškem Krasu (Guida sul Carso triestino, izšel v Trstu 1955. l.) in popravlja to »pomotoc«.

No, in tako je prišel na vrsto tudi svet Rok namesto starega Koromačnika.

Ko slišim o Svetem Roku se vedno spominam na 70-letnega Miho Mavra iz Boljunca št. 98 in na njegovo pripovedovanje. Miha Maver je pravzaprav iz Beke, kjer je bil rojen. Vendar je že zelo dolgo v Boljuncu in ga vsi imajo za Boljunčana. Za nas pa je še boljše tako, ker Miha pozna stalno stari Boljunc kot tudi staro Beko. Takoj bom povedal zakaj.

Na Malem Krasu, tako je pripovedoval stari Miha, tam kjer še danes pravijo Se-

le in so še vidni ostanki nekih starih zgradb, je imel nekdaj v starih časih svoj grad grof z Malega Krasa. Je to čisto blizu Grubelc ali Francoskih šanc, kot nekateri tudi imenujejo ogromno 10 do 20 m široko sipino kraškega kamenja, ki sega od roba Malega Krasa kakih 300 m daleč na vznotraj proti Beki po planoti, nekaj metrov že tudi po jugoslovanskem ozemlju in tako v širokem krogu obdaja vrh Malega Krasa. Ta ogromni nasip, ki je bil, odkar ljudje pomnijo, vedno enak in od daleč naredi vtis ostanka starega zidovja, je vedno močno vplival na ljudsko domišljijo. Tako so ga v zadnjih stoletjih spravljali v zvezo s francoskimi vojnami, zato Grubelce nekateri imenujejo tudi Francoske šance. Drugi pa pri tem mislijo še na starejše čase, na grofa z Malega Krasa. Pri tem ne mislijo toliko na Sele blizu tam, o katerih še stari pripovedujejo, da so bile tam stajne za ovčje pastirje in ovce. Tam še pravijo pri Kuči, kjer je stanoval pastir blizu ostankov starega kralja. Naokrog bi še danes morali biti lepi, bujno obraščeni travniki, ki jih že mnogo let nihče več ne kosi, seveda v kolikor jih še ni zaraslo grmovje, divje češnje, slive, drobnice in divje hruške.

Grubelce so, mimogrede rečeno, kar je nekoliko izvedenemu že na prvi pogled jasno, ostanek častitljivega starega ilirskega gradišča. Stari Iliri, t. j. kako plemena Venetov, Istrov ali celo Liburnov in morda, pozneje tudi še starih Keltov, so tu imeli svoje naselje z živino vred, ki so jo pasli po bližnji in daljni okolici. Gradišče so obzidali, kot je bilo takrat potrebno, z mogočnim obzidjem za varnost pred divjimi zvermi (medvedi in volkovi so bili vsakdanji gosti), še bolj pa pred napadi drugih plemen. Doli proti Glinščici in še proti Krogslam jim zidovje ni bilo potrebno zaradi visokih skalnatih sten in strmih sipin, le navznotraj proti planoti, proti Beki in Ocizli so postavili ogromno zidišče v dobi od dva tisoč do tisoč let pred našim štetjem, to se pravi pred tri do štiri tisoč leti.

Tu nekje naj bi bil imel tudi graščak z Malega Krasa svoj grad. Iz pripovedovanj

je znan še grof Koromač, ki je tod kruto in nasilno gospodaril, kakor po veliki večini vsi takratni grajski gospodje. Z orožjem v rokah jih je brigalo samo večno napadanje, pobijanje in ropanje. Tako se je nekoč grof Koromač spozabil s svojimi hlapci tudi nad čredami sosednega grofa z Beke. Grof beški pa je pridrl nadenj, ga premagal in ukazal svojim hlapcem samega grofa Koromača privezati konju na rep in ga vleči po kameniti kraški gmajni, da je bila vsa rdeča od njegove krvi. Tu bi bil izkrvavel ali poginil konju pod kopiti, če bi se ga ne bil usmilil na njegove prošnje beški grof. Izpustil ga je šele, ko mu je sveto obljubil, da zapusti Mali Kras in se nikdar več ne vrne. Potolčenemu grofu Koromaču ni ostalo drugega kot sprejeti trde pogoje, da si je rešil življenje. Umak-

nil se je in se naselil na griček, ki se po njem imenuje Koromačnik ali bolj na kratko Krmačnik. Zraven gradu je dal sezidati še malo cerkvico, imenovano po njegovem patronu, svetem Roku. Menda je to storil po zaobljubi po hudi bolezni, ako ni bilo to za rešitev izpod kopit konja beškega grofa. To naj bi se bilo zgodilo okrog leta 1250. Načrt za cerkvico naj bi naredil neki Štefan Štrajn, sezidal pa naj bi jo bil neki Družina.

Minili so časi okrutnih fevdalnih graščakov, knezov, grofov in baronov, skoro vedno v slabem spominu pri kmetih, njihovih podložnikih. Njihovi gradovi so se porušili v teku stoletij kakor njihovo gospodstvo. Tako je tudi na grofa Koromača ostale še bled spomin in ime na gričku Koromačniku.

Miroslav Košuta

*Prazna v ritmu
ena, dve, tri*

Ko mi je bilo štirinajst let
in sem bil še deček,
sem imel eno samo ljubico.

Ko mi je bilo osemnajst let
in sem bil fant,
sem imel že dve ljubici.

Sedaj mi je enaindvajset let
in bom skoraj mož,
a nimam nobene:
zdaj tri ljubice imajo mene.

(Iz cikla »Lahke pesmi«, 1957)

Rojanska lipa

Z. Jelinčič

Danes spada Rojan že prav v tržaško mesto, prav tako kot Škorklja, Rocol ali Sv. Jakob (Golavka), saj sega mesto že daleč preko njega, onstran Grete v Barkovlje in v Breg gor do Piščancev in Frlugov, četudi ga moramo v glavnem smatrati za neposredno predmestje. Še pred dobrim stoletjem, tik preden so zgradili Novo prosto pristanišče in glavno železniško postajo na kraju kjer so zasuli morje, ki je segalo do rojanskih hiš, je bila tu še samostojna slovenska vas kmetov, živinorejcev, pastirjev in ribičev. Stisnjen v dolinico med škorkljansko-kolonjsko brdo, ki ga je ločilo od mesta, in med pobočje Trstenika, je imel le šibko zvezo z mestom s slabo potjo k morju do Novega lazareta (naši ljudje, gori do Opčin, kot mi je pripovedovala pok. Kata Peračeva, so mu rekali Stari lazaret, ker je bil zgrajen že davno tega, pred nekaj stoletji, a se ga danes že pač nikdo več ne spominja) in odtod ob morju v mesto.

Takrat je bila dolina tu še precej bolj stisnjena, ker je segal prav do potoka strmi obronek Trstenika, Golavka ali Puhlarjev hrib kot so jo tudi imenovali starejši po lastniku, obronek, ki so ga več desetletij razkopavali. Tu so delale stotine naših vaščanov iz Rojana, Barkovelj, Opčin in še dlje gori s Krasa, ki so razkopavali Golavko, z opekastim kamenjem pa zasipali morje tam, kjer stoji danes glavni kolodvor in skladišča prostega pristanišča. Na odkopanem svetu je bilo potem prostora, da so zgradili najprej vojašnico in nato šolo. Vendar je bil Rojan še zatem navadna slovenska okoliška vasica okrog Potoka, ki je tekel po odprtem k morju. Še doli do železniških Velbov so ob Potoku vojaki prali svoje srajce, domačinke in celo Openke pa perilo za tržaške meščane. Kakor je pripovedovala Kata Peračeva, ki je po Škalisanti nosila vsako jutro mleko v Trst, po dnevi pa kosilo možu, ki je kopal v Puhlarjevem hribu in pozneje delal v Novem pristanišču, so Openke navadno prale v velikem kalu sredi vasi na Trsteniku, le za veliko splakovanje so nosile perilo k Potoku v Rojan.

Pravzaprav je stal Rojan v veliki meri, kakor tudi Greta, da komaj omenjamo Piščance, na openski zemlji. Saj so tu imeli openski, staroselski Škrlavaj svoj Breg, ki je segal od Openskega Vrha (ki ga danes največkrat tudi naši publicisti imenujejo pri Obelisku po nepravilni, novejši italijanski rabi) preko vse Grete do morja. Prav do Potoka pri Vebih je segal njih borštič. Breg openskih Hrvatinov pa je bil na pobočjih Trstenika, tam kjer pravijo na Škalisanti. Ob tej poti, ki je bila takrat še dosti slabša, vendar je bila že vsa »polaštana«, tlakovana na debelo z opekastim kamenjem in škrilji, so bile Hrvatinove staje za ovčje črede. Zato stari niso te poti imenovali po Škalisanti, marveč mimo Hrvatinih stajc oz. štajbc. Openski Vidavi pa so tudi imeli svoj Breg s pašniki po griži od Stajc do Potoka v Rojanu. Malalanov Breb se je raztezal po pobočjih vzhodno od Piščancev, Soščev Breg pa onstran Lajnar-

jev. Danevov Breg je ležal pod Staro cesto, medtem ko je Banovski Breg segal prav v središče Dolnjega Rojana, tako da je bila rojanska cerkev postavljena na njih zemlji.

Mimogrede rečeno, te ovčje stajce, ki so jih tu imeli takratni openski kmetje, enako kot druge po Krasu, niso bili morda pokriti hlevi kot v višjih bolj hladnih hribih, marveč majhne ograde, obzidane z visokim, na suho zgrajenim zidom. Za zaščito drobnici pred soncem, pred dežjem komaj v zelo mali meri, je bil največkrat star, košat hrast ali po Krasu kaka pečina. Žejne ovce so gonili napajat k Potoku v Rojan, čez noč pa so jih zganjali vsak v svoje stajce oz. štajbce.

Tak je bil Rojan in pobočja proti Piščancem ali ob Potočiču mimo Drdračev proti Cesarjem še pred približno 80 leti, ko se je zanj navduševal s predavanjem o kraškem rastlinstvu pred najbolj izbranim takratnim občinstvom in oblastmi pred tržaško podružnico Nemško-avstrijskega planinskega društva (Deutsch-oesterreichische Alpenverein) znani italijanski naravoslovec, botanik dr. R. F. Solla, pozneje vseučiliški profesor v Pavii, kjer je bil rojen. Svoj opis je začel z Rojanom kot izhodiščem za izlet proti Opčinam, in sicer z zapisom izredno zanimive stare vaške pripovedke o rojanski lipi (pripovedko navajam dobesedno prevedeno iz nemščine iz knjige poročil (na str. 110) omenjenega planinskega društva »Chronik der Sektio Kuestenland des D. Oe, A. V., izdano ob proslavi 20-letnice obstoja v Trstu (l. 1893).

»Pred leti, ko je še obstajal Novi lazaret, se je imenoval trg njemu nasproti, na podnožju kraškega obronka, pri Treh murvah. Ozka zane-marjena pot ob umazanem potoku je takrat vodila do njega. Na trgu, sredi med maloštevilnimi sivimi kočami, je stala posušena lipa, некоč mogočno drevo s košato krošnjo: prekletstvo žalujočega dekleta, ki so ji ljubčka obsodili na smrt, je oropalo drevo najlepšega okrasa. Drevo živi le še v spominu kot rojanska lipa; na njenem mestu stoji sedaj cerkev, ki nudi z razširjenim trgom in z ozadjem prikupno skladno sliko.«

Pravljичni motiv prekletstva obupanega dekleta nad drevesom, ki se posuši, nad drevesom, kjer je preživela najsrečnejše čase, je poznan tudi drugje med indoevropskimi narodi v tisočletnem ustnem izročilu. A nas še bolj zanima okolnost, da je bilo to drevo ravno — lipa, zasajena v Rojanu, kakor po vsej slovenski zemlji, na osrednjem vaškem trgu, kjer je bilo najživahnejše skupno življenje. Pod vaško lipo se je zbirala mladina k rajanju, vaščani na pomenek, vaški veljaki pa na razgovore in sklepanje o skupnih zadevah in koristih, mnogokrat tudi k sojenju prestopkov in zločinov.

Morda bo zanimala tudi tržaška kulturno zgodovinska sredina takratne dobe, ko vidni italijanski znanstvenik s tolikšno ljubeznijo zbira slovenske narodopisne zanimivosti in jih iznaša pred najbolj izbrano tržaško občinstvo in oblastva, italijansko in nemško poleg slovenskega. Saj so bili med poslušalci sodelavci, odborniki imenovanega nemško-avstrijskega planinskega društva, poleg znanega italijanskega naravoslovca — častnega predsednika — Tommasinija (Mutius Ritter von T.), dr. Julius Kugy, evropsko znani planinec in pisatelj, znani nemški pesnik Ru-

dolf Baumbach, ki se je proslavil najprej s planinskim epom o »Zlatorogu«, po slovenski ljudski pravljici, cela vrsta naravoslovcev-raziskovalcev, pravzaprav začetnikov nove znanosti o Krasu, karsologije: Hanke, Marinič, Martel, Mueller, ter še mnogo drugih znanstvenikov in raziskovalcev Alp, Sicilije, otočja Samoa v Tihem oceanu ali Južne Amerike itd. Nemški nacionalizem je bil tudi takrat zelo živ in opazen, še posebno v tako izrazitem velenemškem društvu kot je bilo imenovano planinsko društvo, s svojim znanim šovinističnim programom »Drang nach Osten« (prodiranje na vzhod, ki je pri nas sistematično gradilo nemški narodnostni »most k Jadranu« z znanimi sredstvi raznarodovanja). Vendar so s svojo resnično duhovno kulturo spoštovali druge narode, se z njimi ukvarjali z vso znanstveno in umetniško poštenostjo in temeljitostjo. Tiskana in govornjena poročila uporabljajo le pravilne slovenske ali na italijanskih področjih italijanske oblike krajevnih imen. Povsod je n. pr. rabljen le naziv »Terstenik« ali »Opčina«, pisano pravilno s kljukico, Triglav itd.

Dr. Solla nam je ohranil v svojem temeljitem predavanju poleg opisa pomladanskega cvetja in rastlinja še lep opis vse rojanske doline, posebno takrat ob nedeljskih izletih in sprehodih zelo obiskovane, med njenimi predeli še posebno lepe romantične rojanske prepadne doline (Rojanoschlucht), kakor je imenoval zelo strmo, s hrasti, kostanjem in akacijo poraslo grapo ob Potočiču pri Drdračih, Zastavi ali še višje pod Frlugi in Mataričniki. Sicer ne omenja slikovitih malih mlinov, ki so z značilnim drdranjem dali ime lepi dolinici (današnja italijanska spačenka, »via dei molini« ne da niti sence izrazitosti prvotnega slovenskega imena). Če so še danes kje opazni sledovi, so bili takrat poleg kakega mlina še mnogokje vsaj ostanki jezov in roj teh nekdanjih mlinov, kot se zdi iz opisov slapov in kaskad ob Potočiču.

Ta ohranjena imena še dobro kažejo važnost, ki so jo imeli rojanski mlini za gospodarsko življenje vsega osrednjega tržaškega Krasa. Saj razen mlinov ob Glinščici od Botača do Kremenke pod Boljuncem do mlinov ob Timavu in Moščenicah v Štivanu, takrat na Tržaškem ni bilo drugih mlinov.

V rojansko vas ob koncu doline so pritekali nič manj kot štirje potoči oz. potočki (Potočiči), ki jih tako označujejo že stara imena. Najzadnejši je tekkel tik ob pobočjih Trstenika, okrog ob vznožju Golavke. Drugi potok, imenovan Mrtežin, je izvirал gori pod Piščanci, Potočič iz Drdračev pa gori nekje pri Potočnikih pod predorom kraške železnice. Medtem ko je najvzhodnejši, tudi kot Potočič privrel na dan v Spodnji Kolonji, tik pod sedanjim športnim igriščem na Kronezovem, in tekkel po dolinici med Oljkovcem in Kurjo vasjo do nekje pod današnjo ulico Apiari, in se nekje v Dolnjem Rojanu, blizu Črnega psa, zlil z ostalimi potočki v enega samega.

Velika večina današnjih Rojančanov ne pozna več teh potočkov, mnogi niti ne vedo, da obstajajo, ker tečejo vsi, pokriti, pod današnjimi ulicami, razen visoko v hribu, n. pr. pod Trstenikom ali še globoko v grapi pod Drdrači.

Da ne bomo netočni in morda krivični, nočemo pozabiti potokov prav v srcu Trsta, namreč potokov, ki so pritekali, eden doli od Sv. Ivana, drugi pa izpod Lonjerja in Rccola mimo Kovačičnega mostu (še danes je tu, pri Goldonijevem trgu ulica s tem v italijanščino prevedenim slovenskim imenom, Ponte della fabbra), proti Novemu mestu, po današnji Carduccijevi ulici, kjer se zлива v svetoivanski Potok. Pravim: se izliva, tudi še danes, le pokrit pod temi ulicami in trgi. Od teh slovenskih potokov je tudi italijanski tradicionalni naziv »triestino patoc«, ki označuje pravega, staroselskega Tržačana v nasprotju s priseljencem. Takratni Tržačani, kot je razvidno iz tega, niso bili obsedeni nasprotniki vsega slovenskega; obratno, bili so ponosni na pravi tržaški izvor, ki je bil pravtako tudi slovenski, posebno v tem predelu, nekaj že izven mestnega obzidja.

Ako je še pri Kovačičnem mostu potok gnal kovaško kolo, torej skoro na ravnem, je bilo višje gori po rocalski dolini proti Podlonjerju, voda gotovo tudi dobro izrabljena. Kakor je bila proti Sv. Ivanu, kjer so bile znane perice in kjer so vodo izrabljali obrtniki in tovarne (mila, piva).

Ako je že stari Valvazor vedel in napisal, da leži Trst na kraških tleh, tedaj nam ravno zgodovina o mlinih in potokih, in to je bila le ena plat večne kraške skrbi za vodo, lepo dokazuje, da smo tu sredi Krasa. Morda bo bolje uvedeni ugovarjal, da je tu že črna zemlja in da so ravno ti potoki dokaz, da Trst ne leži na Krasu, na kraških tleh, ki potokov ne poznajo. To je deloma res, ker se flišna zemeljska plast temnorjave opoke, ki ne prepušča vode, marveč jo obdrži ter daje rodovitno »črno« zemljo (pravzaprav je močno ilovnata, temnorjava), razteza od Doline preko vsega Brega in Trsta preko kontovelsko-kriškega Brega tja pod Nabrežino. Toda ravno tako peščenčevo-opokasto plast geologi in zemljepisci imenujejo — pokriti Kras. To je primer pri omenjenem obalnem pasu kakor pri takoimenovani severnoistrski in brkinski flišni zemeljski plasti.

V pradednih geoloških dobah, pred milijoni let, ko je bil tod na dnu morja po vseh današnjih kraških tleh, z usedanjem vodnih raztopin nastajal kraški apnenec, se je sem in tja na vrhu tega nakopičila še mlajša in bolj ilovnata plast, po presihanju morja imenovanega opokastega peščenca.

Naša slovenska krajevna imena izrazito in točno označujejo vse značilnosti kraškega sveta in njegovih pojavov, saj je bilo v preteklosti življenje naših prednikov mnogo bolj odvisno od te trde kraške prirode kot danes, ko že povsod sega vodna napeljava »nabrežinke« ali voda iz vodovoda iz Lokavca, rokava štivanskega Timava-Reke.

In da se povrnemo k Rojanu. Po vsem slovenskem ozemlju je znan naziv »roje«, ki pomeni nekaj s kamenjem in ilovico ograjeno napeljavo vode na mlinsko kolo. Res je, da imamo tako v Gornjem Rojanu kot ob Glinščici ohranjeno krajevno ime »Zastava«, ki pomeni točno le kraj, kje je bila voda zajezena, »zastavljena« z nasipom, ki je vodo napeljal v roje. Ali ima ime »Rojan« svoj izvor v teh rojaj, kot kraj pri številnih rojaj?

BARKOVLJANSKA NARODNA PESEM PRIPOVEDUJE

RIKO PERTOT

Ni ga naroda na tej zemeljski obli, ki ne bi imel svoje narodne pesmi. Seveda so nekateri narodi v tem pogledu bogatejši, drugi pa bolj skromni, a vsem je narodna pesem zrcalo, ki pokazuje kakšen je narod bil, kakšen je in celo kakšen bo.

Slovani smo v tem pogledu v prvih vrstah, saj je bogastvo naše narodne pesmi neprecenljivo. Ni naš namen, da bi razčlenjevali narodno pesem Rusov, Poljakov, Čehov, Slovakov in Bolgarov, omenili bomo samo na kratko jugoslovansko in predvsem slovensko, da se ustavimo pri stari barkovljanski narodni pesmi, ki se je pela pred stopetdesetimi in mogoče že pred dvesto leti.

Srbska narodna pesem ima na sebi znak otožnosti, ko opeva zgodovino svoje zemlje, ki so jo teptali Turki skozi stoletja. Kakšna naj bo pesem ako ne otožna, ko govori o časih, ko so se požigale vasi, pobijali stari in mladi, ugrabljale mlade ženske in moška mladina, ki je bila vzgojena v janičarje, najhujše sovražnike svoje lastne zemlje? »Što čutiš, Srbine tužni«, pravi pesem, ki spominja na Kosovo polje. A pesem ne konča s tarnanjem, ampak z zavestjo, da bo prišel dan, ko bo srbska zemlja osvobojena, kajti konec pesmi pravi: »*Nek dušman vidi, nek dušman čuje, da Srb još živi, da je junak*«. Ali ni to preroštvo, ki se je uresničilo?

Če pravimo, da nosi srbska narodna pesem pečat otožnosti, ni s tem rečeno, da nima Srb svoje vesele pesmi. Zadosti je, da opazuješ srbsko kolo. V začetku gre vse počasi, kakor da se ne bi hotelo zganiti z mesta, proti koncu pa se vse razgiba, noge se primikajo s tako hitrostjo, da ne moreš slediti njihovim gibom, roke se dvigajo, povezane druga z drugo, kakor papirnata veriga, veter, ki ga dela plesalec, dviga lase in zdi se ti, da bi bil potreben še kakšen telesni ud, da bi prišla do izraza vsa razgibanost plesalcev. V tem trenutku ne misli Srb na Kosovo polje.

Hrvati so v tistih časih živeli za zidom, ki so ga tvorili Srbi in zato je njihova pesem romantična. Opevajo se »*crne oči, lepe grudi, crna kosa i duboko more*«. Kakor srbska tako je tudi hrvaška narodna pesem nepopisno bogata.

In mi Slovenci? Prav gotovo da nismo zadnji. Zaklad, ki ga predstavlja naša narodna pesem je ogromen. Ne vem koliko je resnice v trditvi, da je nabral prof. Mirk pred dobrimi tridesetimi leti nič manj kakor nekaj nad tri tisoč narodnih pesmi, ki prav gotovo ne predstavljajo vsega našega bogastva, saj ima skoraj vsaka vas svojo, ki ni znana niti sosedni vasi.

V teh pesmih je opevano vse kar vidi oko in kar čuti srce. V njej srečaš naše gore in doline, jezera in morje, reke in potoke, njive in travnike, sonce in luno, zvezde in oblake, vse letne čase in občutke, ki jih ima človek ob pogledu na te razgibane slike. Ljubezen igra v naši narodni pesmi posebno vlogo, a narodna pesem ni šla brezbrizno mimo naših splavarjev, koscev, furmanov, kovačev in mornarjev. Poseben prostor zavzema v naši narodni pesmi vinska govorica in v njenih kletah shranjeno rujno vince.

Pesem našega gorjanca je vesela, kakor je vesela pokrajina okrog njega in nič ni čudnega, če je polna vriska in piska, ki mu odjeka od mogočnega skalovja, medtem ko je pesem dolinca umirjena, kakor je umirjena narava okrog njega.

Tudi ni nič čudnega, če je lepota naše narodne pesmi zmamila slovenske skladatelje, da so jo vsak po svoje harmonizirali da so prišli tako na dan pravi umotvori, za katere so poskrbele Žirovniki, Hubadi, Devi, Marolti in drugi. Naši napredni pevovodje so videli v slovenski narodni pesmi biser, ki ni v ničemer zaostajal za umetno pesmijo in tako smo imeli priliko slišati, kako se je glasila narodna pesem pomešana z umetno pri vseh nastopih naših pevskih zborov, kar se je stopnjevalo iz leta v leto. Priznati moramo, da je narodna pesem vedno bolj »užgala« kot umetna.

Naši okoličani so gojili narodno pesem še preden so nastali naši pevski zbori. Skoraj vsaka vas ima svoje stare pesmi, od katerih jih je šlo veliko število v pozabo, a kljub vsemu najdemo povsod ostanke, ki spominjajo na naše očete, ki so bili navdušeni pevci, kar je prišlo do posebnega izraza, ko so se ustanjavljala pevska društva, ki so rasla po spodnji in zgornji okolici kakor gobe.

Barkovljani so zavzemali v tem pogledu vedno prva mesta. Veliko število starih narodnih, ki spominjajo na Napoleonove čase, jasno priča, da so jo Barkovljani kaj radi »urezali« in prav gotovo še preden so Napoleonove vrste poplavile našo pokrajino. V njej je, kakor je bilo rečeno v začetku, pravo zrcalo tedanjega barkovljanskega življenja in mišljenja. Opevana je ljubezen, opevano sovraštvo, opevana ženitev in ženska nečimrnost, a tudi bela lica, ki so bila »ku sneg« in »rusa ku kri«, niso šla neopažena mimo stare barkovljanske narodne pesmi. V narodni pesmi najdeš, kako so tedanja barkovljanska dekleta odpirala fantu okno in to ne za nekaj ur ampak »duk'r se zdani«.

Na podlagi stare barkovljanske narodne pesmi ugotovimo, da niso bili takratni Barkovljani preveč navdušeni za vojsko, še manj pa za vojno, katere so se bali kakor hudič križa. Vse kaže, da so bili to predniki naših tržaških »demoghela«, ki so porabili prvo priliko, da so položili orožje in se zatekli k svojim bratom, saj pravi pesem:

»Joh, joh jeno joh prejoh, kaku s'n jest falju,

Bulše be zame blo, de be se ne biu rodiu.

Zapiso s'n se u sodaške stan,

Jen tu s'n sturo revež sam.

Kaku tu mene greva gruazno — prepuazno.

Poglejte junaka! »Frajbile« je šel v vojake, a ko je zagledal puško, ki ni bila niti od daleč podobna današnjemu mitraljezu, so se mu začele tresti

hlače in najraje bi se znašel v svoji »ščifci« in lovil guže. A to je bila prava igrača nasproti vojni, v kateri je bilo treba dati svojo drago barkovljansko kri za dom in cesarja. Ne, tega pa ne! Barkovljanska koža je več vredna kakor vsi kralji in cesarji, kar izvemo iz nadaljevanja pesmi, ki pravi:

*»Tambur bije marš naprej
Oj fantje muaje, kej bo zdej?
Zdej grjemo na Francuoza.
Oj gruoza!«*

Vidite, kako je bil star Barkovljan navdušen za vojno?

Iz stare barkovljanske pesmi izvemo tudi, da niso bili naši fantje maščevalni. Kaj se navadno zgodi, ko fant vzame fantu dekcle? Pri južnjakih zapoje svojo pesem nož ali puška iz zasede, pri drugih narodih pa revolver. Barkovljanski fant je bil predvsem človek, ki je poznal svojevrstno maščevanje, ki je spravilo tekmecca na oni svet a vse to z rokavicami.

*»Pod uakno s'n prcegetau,
An druge je lubco šegetau.«*

Evo, sedaj bi moral priti v delo nož ali revolver, fant pa je svojega tekmecca drugače »šegetal«, kakor oni njegovo ljubljenco, kajti privoščil mu je veliko vročino, ki naj ga spravi na oni svet, ne da bi šel on v Via Tigor, kjer so bili takratni tržaški zapori. Niti ene minute ne bo sedel Miče za Jerneta, ta pa naj se zvija na postelji, dokler ga bo rešila smrt. Vsekakor maščevanje, a človeško. Pesem pravi takole:

*»D'be te šegetala mrzelca
uokul tuajga živega srčeca!
Nuč jen dan, nuč jen dan
De be se pruasno smerete sam.«*

Barkovljanski fant je bil pravi fant od fare, ki ni poznal robca, če ga je Jucka zapustila. Kaj še? Držal se je starega barkovljanskega reka, ki pravi »Črez trügo za drügo«.

Ko mu je Jucka rekla:

*»Jest se b'n Trst možila,
lepš'ga fanta se dobila.
B'n nosila klebük šeruak
Ku cilind'r bo vesuak.«*

ji je »lepu jeno dještro« odgovoril:

*»Kej se držiš taku štemana?
Mare misleš, da se sama?
Grjen pogljed't u drüge vasi,
Kjer stu je lepšeh, ku se ti,*

in šel je Miček za prvi vogal, kjer je srečal Vanko. Še tisti večer se je vzpenjal po strmem klanecu proti Vankinem domu, kar nam pove pesem, ki pravi:

*»Pod uakno b'n prštaplou
T'n glih o punoči.
Namalo se b'n uokašlo,
D'se ne mate zbedi.«*

Vanka pa mu je rekla:

*»Počakej na malo, de mate zaspi,
Te b'n kamro uodprla, duk'r se zdani«.*

Pri vsem tem se je Vankina mati hvalila takole: *»Se be telo mene, da be huado Miček h muaje Vanke ponuače. Jest je zavijen vrat kuk'r kakuše. Usake večer muore muaja Vanka v pastelo pred mano. Puale pej, ke bo šla pred uotar, nej delajo, k'r ke čejo, ma prej neč, jeno neč. Taku čjen jest«.* Ko pa je Vanka začela zgubljati svoje lepe oblike, se ni Vankina mati prav nič jezila, kajti tako je rekla botra Pepka: *»A ste jo vidle, kaku me jo je nakühala za muajen hrbt'n? Jest s'n jo jemela za ano svetnico, zdej pej se je skazalo, da je ku use ta drüge. Ma kej čemo, sej ni ne prva jeno ne zadnja. T'n naj se uzamejo, pej bo use pozableno. Sej na use zadnje je Miček prou fanj f'nt. Slabo se je ne bo godilo«.*

Rekli smo prej, da ni bil barkovljanski fant maščevalen, postal pa je posebno hud, če mu je mati odrekla svojo hčer. V takih primerih je začel s preklinjanjem, ki je šlo celo preko groba, kajti pesem pravi:

*»Buode prekljeta taka mate,
Ke me neče hčire date.
U črne zemle bo gnijjala
Uod mene bo preklinjana«.*

Barkovljanski fantje so imeli svoje punce jako radi in so jih hvalili na vse pretege. Saj so to tudi zaslužile, ker so bile take:

*»Je bela ku sneh,
Je rüsa ku kri
Jeno zmir'n se na smeh drži.
Prelepo zadržanje nje
Ke mene dopalo se je«.*

A tudi dekleta so imela rada svoje fante. Saj so jih spremljale do kasarniških vrat, ko so šli v vojake. Ko pravi fant, kako bo težko, ko bo moral v vojake, se tolaži takole:

*Če vre grjen kam, pej ne grjem sam
Sej bo šla lüba z mano.
Tri dan bomo marširale, k'ne bomo vinca pile
Tri dan bomo marširale, k'ne bomo kruha jele.*

Kakor je razvidno iz pesmi, je barkovljanski fant prej skrbel za vino in šele potem za kruh, za »rauhtabak in šnoftabak«.

Nekatere od teh starih popevk imajo na sebi kranjski pečat in to ni nič čudnega. Kranjski »furmani« so se na svoji dolgi poti do Trsta radi ustavljali v barkovljanski krčmi, da so odpočili konje in sebe. Barkovljanski belec je imel posebnost, da je odprl grlo in zadonela je kranjska narodna, kateri so sekundirali barkovljanski kratkohlačneži s svojim frkindežem na glavi. Po večini pa so pristne barkovljanske, ki tako lepo slikajo starega Barkovljana, ki je hodil v kratkih hlačah po barkovljanskih klancih, ki jih je bilo toliko da jih ne sešteješ z vsemi desetimi prsti. Po teh klancih so šumela tudi krila naše lepe narodne noše, ki so jo stare Barkovljanke tako cenile. V temnem

kvilu z rdečim ali modrim robom, v belem oplečju in »gor pokrita« je barkovljanska Vanka »bela ku sneh jeno rüsa ku kri«, bila bolj podobna prinčezinji, kakor perici, ki je od jutra do večera znala »šivat jen peglat jeno belo uopr't«, kakor pravi stara barkovljanska narodna pesem.

Takrat je bilo lepo v naših Barkovljah, ko sta se brata vikala, ker sta si bila poročna ali krstna botra, ko je stara barkovljanska godba igrala pri plešu »stu ledi, stu ledi nej pride nutre«, ko so si bili vsi prijatelji, strici in botri, delavni in pošteni, hrusti po telesu a tudi po srcu in značaju.

Ker je bilo tako lepo, ne očitajte človeku, da je romantik, če se rad zaziblje v tako lepo preteklost, ki je dičila ne samo Barkovlje ampak vse naše okoličanske vasi.

Kaj bi rekel danes barkovljanski kamnosek in pesnik Lojzek Oficir, ki je še pred petdesetimi leti primerjal takratne razmere s tistimi, ki so vladale v Barkovljah pred dve sto leti?

*Pred dvejstu letme je blo u Barkolah lepu.
V današnjeh cajteh pej ni več taku«!*

Miroslav Košuta

Te besede znam na pamet,
pa jih slišim vselej rad:
»Ti si prvi... ti edini...« —
In verjel sem, dokler mlad

Te besede

nisem znal, da vsaka usta
polna drobnih so laži,
da srce še polno sonca
ti ob njih lahko zbolí.

Reci, draga, mi besedo,
tako, ki ozdravi me:
»Nisi prvi, ne boš zadnji,
si edini — ljubim te.«

(Iz cikla »Lahke pesmi«, 1957)

MEJA IN GOSPODARSTVO NA GORIŠKEM

IVO MARINČIČ

Z mirovno pogodbo med Italijo in Jugoslavijo, ki je stopila v veljavo 15. septembra 1947, je prišlo na Goriškem do takšnih ozemeljskih sprememb, ki so narekovale nujno potrebo temeljite reorganizacije vsega gospodarstva. Nova državna meja, ki poteka na robu Gorice, je razdelila Goriško pokrajino med obe sosednji državi tako, da je večji del podeželja, 33 občin z okrog 140.000 prebivalci, pripadel Jugoslaviji, glavno mesto Gorica in še drugih 8 podeželskih občin z okrog 72.000 prebivalci pa Italiji. Meja naj bi bila začrtana po narodnosti, kljub temu pa so ostale pod Italijo tri popolnoma slovenske občine in sicer: Sovodnje, Doberdob in Števerjan, dalje več drugih manjših vasi in močna slovenska manjšina v Gorici sami, zlasti v njenih predmestjih.

Nič čudnega torej, če je bilo gospodarstvo goriške pokrajine v prvih letih po razmejitvi popolnoma na tleh. Krizo so še povečali skrajno slabi sosedstveni odnosi z Jugoslavijo, ki so se začeli polagoma izboljšavati šele po podpisu londonskega memoranduma glede Tržaškega ozemlja v oktobru 1954 in končno z videmskim sporazumom za mali osebni promet s propustnicami, ki je stopil v veljavo 20. avgusta 1955.

Za postopno normalizacijo gospodarskega življenja na Goriškem je bila in je zelo važna tudi prosta cona za Gorico, ki je stopila v veljavo dne 1. decembra 1948 in ki prinaša mestu znatne pristojbinske in carinske olajšave, saj se z njo država odpoveduje za skoro dve milijardi lir letno raznih pristojbin in taks.

Spričo teh in drugih činiteljev se običajno deli prvih deset let goriškega gospodarstva po razmejitvi na dve obdobji. Prvo obdobje sega od septembra 1947 pa do konca leta 1951 ter je obdobje skoraj popolnega gospodarskega zastojaja. V tem času je število brezposelnih na Goriškem doseglo in preseglo 13.000, trgovina in industrija sta bili do kraja paralizirani in prav tako stanovanjska gradnja, čeprav je bila zlasti v Gorici in Trzinu velika stanovanjska kriza, katere posledice se še danes čutijo.

Drugo obdobje se začneja z letom 1952, ko je opaziti prve praktične koristi proste cone v Gorici, sporazuma za obmejni blagovni promet in drugih ukrepov. Od takrat se je začelo gospodarsko življenje na Goriškem polagoma ustaljevati in normalizirati sorazmerno s popuščanjem nacionalne nestrpnosti, ki jo je bilo kot dediščino fašizma še najbolj občutiti prav v teh obmejnih krajih, zlasti pa v Gorici.

Po tem splošnem in kratkem uvodu si oglejmo položaj na nekaterih gospodarskih področjih, kot je bil leta 1957 in ga primerjajmo s podatki iz leta 1952.

KMETIJSTVO

V novih razmerah zavzema kmetijstvo v goriškem gospodarstvu drugo mesto, saj predstavlja kmečko prebivalstvo komaj 18% celokupnega prebivalstva pokrajine. Kmetijska proizvodnja ne zadostuje krajevnim potrebam niti kar se tiče žita. Prevladuje mala kmečka posest z intenzivno obdelavo. Veleposestev z nad 100 ha obdelovalne zemlje je vsega 23. Od teh jih je precej tudi v goriških Brdih.

Ker je zemlja, z izjemo Brd, pretežno naplavinškega značaja, so velike važnosti namakalna dela. Nekaj je v tem pogledu napravljenega na Prevalskem polju in v Fossalonu, glavno delo pa je ureditev namakalnega sistema na krmirsko-Gradiščanskem polju. Gre za okrog 8000 ha zemlje, ki bi lahko dajala mnogo več pridelkov. S temi deli so začeli 21. maja 1955, vendar pa le počasi napredujejo.

Kar se povečanja kmetijske proizvodnje tiče, naj navedemo nekaj podatkov za leto 1957. (V oklepaju podatki za leto 1952).

Pšenica 134.100 (127.500); koruza 211.900 qu (122.000); krompir 143.950 qu (107.300); krmne rastline 728.400 qu (639.000); grozdje 142.000 qu (86.000); vino 87.500 hl (51.800); sveže sadje 68.860 qu (65.800) itd.

Statistični podatki, ki jih je zbrala in objavila Trgovska zbornica v Gorici, izkazujejo tudi precejšen napredek mehanizacije v kmetijstvu, zlasti kar se tiče traktorjev, ki jih je bilo ob koncu 1957 leta 427

(prej 171). Isto velja tudi za uporabo umetnih gnojil, izbranega semena za žito ter križane koruze.

Na področju živinoreje ni prišlo do večjih sprememb in bi se dalo tu, zlasti z dovršitvijo namakalnih del, doseči večje uspehe. Ob koncu 1957 so našli 14.681 glav goveje živine (prej 12.684), 5.369 prašičev (prej 6.008) ter 1788 konj (prej 1862). Kot vidimo se je število konj v primeri z letom 1952 celo zmanjšalo zaradi večje mehanizacije kmetijstva in prometa.

INDUSTRIJA IN PROMET

Postopno politično in gospodarsko uravnovešanje je začelo kazati svoje prve sadove šele v začetku 1954, zlasti v Gorici, kjer so zaradi olajšav proste cone nastala številna manjša podjetja na živilskem, tekstilnem, mehaničnem in lesnem industrijskem področju, nekatere že ostoječe industrije pa so modernizirale svoje obrate. Vendar pa se taka modernizacija ni izvedla v Goriški livarni (SAFOG), kjer je ob koncu lanskega leta nastopila kriza z grožnjo množične odpustitve delavstva prav iz tega vzroka.

Do konca 1957. leta so v okviru goriške proste cone vložili v razna industrijska podjetja okrog 5.500 milijonov lir, v Tržiču pa so vložili ali pa nameravajo vložiti v bližnji bodočnosti okrog 4 milijarde zlati v ladjedelnico, ki se še ni rešila iz težke povojne krize.

Kar se prometa tiče bi bilo za njegovo poživitev nujno potrebno obnoviti 8 kilometrov dolgo železniško zvezo med staro in novo Gorico. Jugoslovanski in italijanski predstavniki so imeli prve razgovore o tem vprašanju lani oktobra v Vidmu in morda bo letos prišlo tudi do obnove železniškega prometa na tem odseku.

Precej dobro se razvija avtomobilski promet, predvsem po zaslugi blagovne izmenjave s Slovenijo. Ob koncu 1957 so našli na Goriškem 335 kamionov z nad 188 prikolicami s skupno nosilnostjo nad 39.000 stotov. (Leta 1952 je bilo 200 kamionov in 84 prikolic z nosilnostjo okrog 16.900 stotov). Vendar pa se je že lani opazala večja konkurenčna borba med avtoprevozniki, ker jih je že preveč za krajevne potrebe.

Omenimo naj še gradbeno industrijo, ki je leta 1957 zgradila v vsej pokrajini 663 stanovanj, od tega v Gorici 168. (Leta 1952 samo 264 stanovanj, od katerih 37 v Gorici). Gradbena dejavnost se je v letu 1958 še precej povečala, tudi z večjim prispev-

kom privatne gradnje, medtem ko so prva leta gradile pretežno državne in poldržavne ustanove.

TRGOVINA

Goriška mala trgovina, ki je bila že od nekdaj navezana na slovensko zaledje (Furlani hodijo kupovat v Videm), je bila z novo razmejitvijo, ki je Gorico odrezala od njenega zaledja, popolnoma paralizirana, saj je po uradnih podatkih izgubila najmanj 80.000 solidnih potrošnikov. Po podpisu videmskega sporazuma za obmejni promet z dne 20. avgusta 1955 se je dober del teh potrošnikov iz obmejnega pasu zopet obrnil na goriški trg. Uradni podatki za prvi dve leti govorijo o povišanju prodaje za 20%, gotovo pa je povečanje še mnogo večje, zlasti če upoštevamo drobni obmejni promet z direktno izmenjavo blaga med potrošniki z obeh strani meje. Pri tem so na škodi le goriški mesarji, ker zaradi njihovih visokih cen Goričani rajši kupujejo meso v Jugoslaviji, kjer je mnogo cenejše.

Tudi kar se trgovine z inozemstvom tiče, se ta naslanja predvsem na sosednjo Slovenijo ter v manjši meri na Avstrijo. Glede trgovine z inozemstvom je odločilnega pomena že omenjeni sporazum za blagovni promet z Jugoslavijo. V okviru tega sporazuma je dosegel uvoz leta 1953 nad 242 milijona lir, izvoz pa 326 milijonov ter se je postopoma izmenjava višala, dokler ni dosegla v obdobju od 1. aprila 1957 do 31. marca 1958 za 850 milijonov lir uvoza in 911 milijonov lir izvoza.

BREZPOSELNI IN DRAGINJA

Po vsem, kar smo na kratko navedli, je prišlo do znatnega povečanja industrijske proizvodnje in trgovine, kar je imelo za posledico tudi znižanje števila brezposelnih. Še februarja 1952 je bilo uradno vpisanih brezposelnih 11.935. To število je do decembra 1957 padlo na 8.531. Sicer je to še vedno precej za pokrajino, ki šteje komaj 138.000 prebivalcev, toda s primernimi ukrepi in nadaljnim razvojem mirnega sožitja in prijateljskega sodelovanja s sosedi, se bo to stanje gotovo še izboljšalo.

Vendar pa vsi navedeni in drugi ukrepi za omiljenje gospodarske krize na Goriškem niso mogli preprečiti podražitve življenjskih potrebščin v Gorici. Deloma bo temu kriv upravni ustroj goriške proste cone, ki daje največ koristi nekaterim industrijcem in trgovcem, medtem ko dobijo široki

sloji prebivalstva le drobce v obliki mesečnih nakazil za sladkor in kavo ter nekateri še za bencin. Po uradnih podatkih so se življenjski stroški v obdobju 1952-1957 zvišali za skoro 10%, leto 1958 pa še za nadaljnjih 5%. Tako so cene življenjskim potrebščinam v Gorici celo nekaj višje kakor znaša državno povprečje.

ZA ZAKLJUČEK

Razvoj gospodarstva v zadnjih letih je pokazal, da je za naše obmejne kraje nujno potrebno prijateljsko sodelovanje ne samo na gospodarskem, ampak tudi na drugih področjih. Obmejni promet je v teh treh letih dosegel že tak razvoj, da je postal sestavni del v življenju goriškega prebivalstva, saj prihaja na četrtkove trge v Gorici do 5 tisoč Jugoslovancev, mesečno pa dosega obmejni promet na goriških blo-

kih v obeh smereh skoro do sto tisoč ljudi, saj imajo tudi Goričani v Gornjem Posočju priljubljene turistične točke, ki jih zlasti poleti pridno obiskujejo.

Kot na gospodarskem pa bi bilo dobro in koristno tudi večje sodelovanje na kulturnem področju. V tem gotovo prednjači Videm, ki je že lani navezal dobre kulturne stike s Slovenijo. Še tem lažje bi to storila Gorica, saj že nekaj let prihajajo sem na povabilo Goriških Slovencev kulturne skupine iz Jugoslavije. Zakaj bi se tem gostovanjem ne dalo širšega okvira, da bi jih bili deležni tudi državljani italijanske narodnosti?

Narodnostna nestrpnost je po uvedbi obmejnega prometa mnogo popustila. Zato bo morda tudi letos prišlo do nadaljnjega napredka na področju mednarodnega sodelovanja in se bo to pokazalo tudi na kulturnem področju.

Filibert Benedetič

Ponoči pred postajo park je ves samotnen.
In klopi so mrzle.
Tam nocoj sem čakal jutra,
sam,
prijatelj trudne misli
v molku polnem daljnih zvezd.
Bil sem pred postajo, ko vse počiva.

Ženske moški — hrapavo požiranje besed:
stene pijò to pesem.
Samo ob treh, ko pri vogalu bar zapirajo,
začutiš smeh.

Skica

Ko so zaprli bar,
na cesti je ostala ženska.
Sama.
Potem prišla je v park opotekaje
in se zgrudila na mrzlo klop.
Sama. Izžgana. V mladosti stara.
Noč molči.
Zapihalo je. Zašuštelo.
Vse je postalo temnejše.
In bolj surovo.

PEVMA

Dr. Rado Bednarik

Kakor odprta knjiga, naslovljena na zadnje briške parobke, se vidi dolgo raztegnjena Pevma, če jo gledaš, ko se krade vlažen mrak iz soške globeli pod njo. Odprite prve strani, ki lepo popisujejo čudoviti svet briških gričev. Sama trta in pesem, da je o njih naš pesnik zapel:

Pesem naša valovi,
kakor Brda naša
polna žarke je moči
kot rebula naša!

Brda. Cuèi v furlanskih ustih, »in den Ecken« v starih listinah, so dom okoli 11.00 Bricev, ki v sragah kopljejo brajde, obirajo prve češnje, vedro »bendimajo« in v dobrih časih plešejo, toukljajo, pijejo »rebul« in lupijo kostanj.

Trdo je bilo delo v letu. Po sv. Mihelu raste upanje, pa tudi bridko vjedanje ker je treba odrajtati »gospodarja« in je »kmetu« najemniku ostala manj kot polovica.

Pa Bric je vesel, malokrat je praznik v hiši, a takrat je! Trdo življenje je malce umirilo po naravi prekipevajoči značaj Brica - zlomkovega strica. Toda ni prav nič zlomkast; za njegovo pravo mu gre, za njegov grunt, pa včasih še bolj kot danes, za pravdo njegovih dedov.

Taki, vidite, so stebri naših ljudi, Brici in Pevmci med njimi.

IZ STARIH URBARJEV

Pevmci? Saj ne bo držalo. Nekateri pravijo Pevmčani, sami so pa Pevmenci. Že pri imenu bi se skoraj skregali.

Zato pa pobrskajmo po zaprašениh listinah, ki jih je zaradi dveh vojn, katere so imele prav v Pevmi svoje leglo, prav malo. Nekaj pa le zvemo iz njih o tej trdni slovenski vasi na križišču Gor, Vipave in Brd.

Zgodovina te prve briško-goriške naselbine sega daleč nazaj v 12. stoletje. V neki prodajni listini (1) iz leta 1881 beremo, da je Mingo **iz Rude** (de Roden) prodal Hermelindi, opatici samostana sv. Marije v Ogleju, vinograd in hišo. Za priči sta bila **Rudilip de Poume** in Piligrinus de S. Andrea. Na tem mestu se ime Pevma prvič imenuje in obenem tudi gospodje, ki so imeli fevdalne posesti v tem kraju.

Ime Poume, Pome, Peuma (nikdar pa Piuma!) se pozneje še večkrat imenuje. Njegov izvor je še vedno težko pojasniti. Ker sem že pri imenih katera izpričujejo stare listine, naj naštejem še nekatera osebna imena iz Števerjana in Pevme iz tistih časov. Tako-le zvenijo lepo po naše: Budin, Stojan, Kosa, Zdebor, Nedal.

1) Prim. Kos, Gradivo IV, in Jadr. almanah 1923.

Slovenski predniki so potemtakem živeli v Pevmi že pred osem sto leti! Imena fevdnih gospodov iz Pevme zasledujemo do konca 14. stoletja. Eden najimenitnejših gospodov iz Pevme je sin Andreja Henrik, ki je postal l. 1323 oskrbnik goriških škofov na gradu. Kot grajski kastelani so bili pevmski gospodje oproščeni mnogih davščin napram goriškim grofom. Grofinja Beatrica si je pri njih celo denar izposojevala ter jim je v zameno zastavljala pobiranje daca. Pevma je postala skoraj imenitnejša od Gorice same.

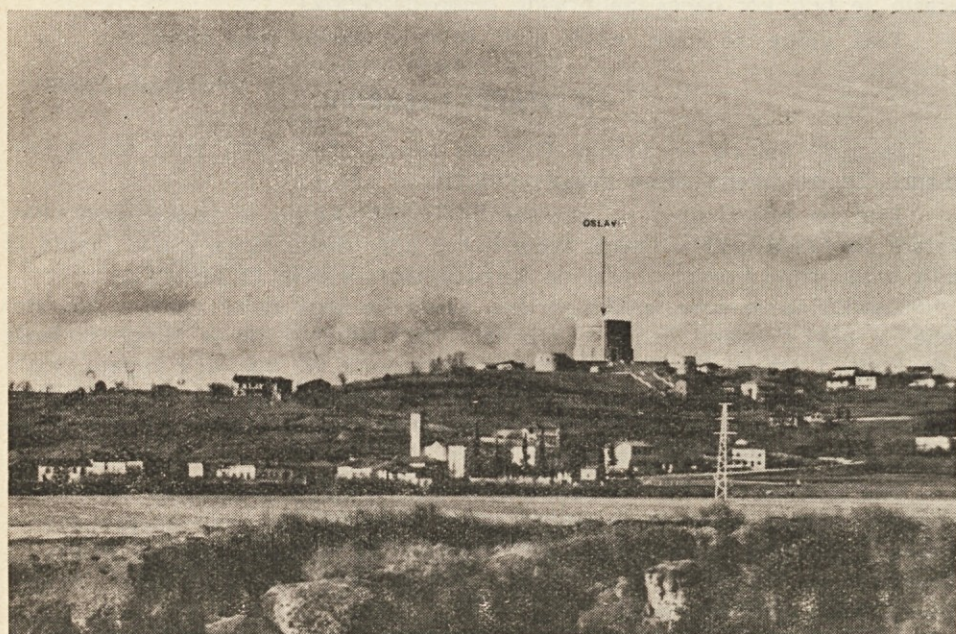
Kje bi morali iskati grad starih pevmskih fevdalcev, je tudi sporno Bržkone na paroblu nad pevmskim mostom. Pripomniti je treba, da pevmski fevdalci niso bili grofje, ampak neke vrste vitezi, ker se omenjeni Henrik imenuje v listinah »miles de Peuma«.

Ko je zadnji Henrik iz Pevme ob koncu 14. stoletja umrl, so dobili njihova posestva v fevd solkanski gospodje. Za njimi pa je Katerina (po zgodovinarju Bavčerju) prinesla za doto tudi pevmska posestva možu Febu III. della Torre. Ta mogočna fevdalna družina je še v 18. stoletju gospodarila nad tlačani v Pevmi.

Pozneje so pokupile večino ozemlja med Sočo in Števerjanom bogate družine plemičev Teuffenbachov, Theummlerjev in Zagarjev. Domačini so bili samo njih koloni, ki so se morali za svoje pravice, zapisane v starih urbarjih vedno boriti z gospodarji.

ZEMLJA IN LJUDJE

Naselja stare Pevme je obsegalo, kot še danes, svet med Sočo, Pevmico, Grojnico do Vršičev od Oslavja do Šance. Ta zemljepisni »habitat« je skorai

Pogled na Pevmo s soškega brega

enota zase. Svet je gričevnat kot Brda; tla se pa že mešajo z opoko in apnikom. Od glavne ceste do soške globeli se pa prav jasno loči prodnati, naplavljeni svet.

Geograf Massi (2) prišteva Pevmo in Oslavje po topografski razdelitvi med obrobna naselja, ležeča na meji med ravnino in brdovitim svetom. Iz lege tudi izvaja možnosti gospodarskega razvoja. Pevma s srednjo nadmorsko višino 85 metrov in Oslavje s 160 metri, sta tipični vinogradniški vasi. To gospodarsko strukturo poudarjajo listine iz leta 1342, ki pričajo o pravih za desetino od vina in žita v Pevmi, Št. Mavru in celo na Sabotinu. Danes se je žito umaknilo sadju, in kot po vsej goriški okolici, rdečemu radiču. To troje so danes pglavitni obdelovalčevi odnosi.

Danes pa Pevma sploh ni več kmetsko naselje kot je bila še do prve svetovne vojne, ampak je delavsko predmestje Gorice. Svoje dni je Soča, kakor vse vode v srednjem veku, ločila upravne in zlasti farne enote. Pevmski most, ena izmed prvih značilnosti Pevme, druga je kostnica vrh Oslavja, je bila celo carinska meja. Nekaj časa v Napoleonovih zasedbah, 1805 pa kar meja med Avstrijo in italijanskim kraljestvom. Kar je danes le kratek sprehod do Pevme, to je bilo pred leti že potovanje v druge kraje.

Tako je na primer goriški nadškof pri prvi kanonični vizitaciji v Pevmi leta 1764 prenočeval v Pevmi v palači grofov Thurn-Valsassina.

Daleč je torej bila Pevma z Oslavjem od Gorice. Tudi njeni prebivalci so živeli svoje posebno življenje. Nekaj zanimivosti iz tistih časov v 16. stoletju je izpovedal župan Urban Sussalikh (Sušalič) (3) leta 1523. Pravi, da župana volijo sosedje, deželski sodnik pa ga potrdi. Župan je prost desetine. Samo ob proščenju na nedeljo pred križnim tednom mora dati sodniku piti in jesti. Vaščani so dolžni opravljati tlako pri popravi goriškega gradu in tovoriti les s konjem; kdor ga nima, je primoran popravljati cesto. Župan pobira grofovsko desetino, sosedje so jo pa dolžni v tlaki voziti v Gorico. Posebnih dajatev goriškim grofom niso bili dolžni, le kadar se je grof oženil, so morali poskrbeti za poklon (eerung) posebno darilo v novcu, živini ali vinu. Pač pa so morali popravljati soški most in hoditi poganjati na lov, kadar se je grofu zljubilo; zato so pa dobili vina in kruha.

Napram deželnim gospodom so naši Pevmčani bili še nekam na dobrem, domači plemiči in gospodarji so jih pa pritiskali.

Pevma je spadala pod solkansko faro. Tamkajšnjemu župniku so bili dolžni dati od posesti, vina in žita štiridesetino ali kvartež (quarentes). Kot samostojna kuracija sv. Silvestra se Pevma imenuje komaj leta 1756.

Stara cerkev, ki je stala sredi vasi blizu vile ali »restavrant«, je bila posvečena šele 1764. K njej je spadala tudi podružnica sv. Mihela na Oslavju (takrat so pisali Oslavia. Prvi dušni pastirji so bili Naglini, Nussi, Doljak, Primožič, katerega je kurija pogosto opominjala naj ne hodi po vasi brez kolarja in jopiča. Iz neobjavljenih podatkov Štefana Kocjančiča povzemam, da

2) L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano, Gorizia 1933.

3) Prim.: M. Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo.

je škof opozoril ob tej priliki duhovščino, naj ne prisostvuje plesom in naj ne prepeva po vasi. Take so bile pač razmere v sredi 18. stoletja.

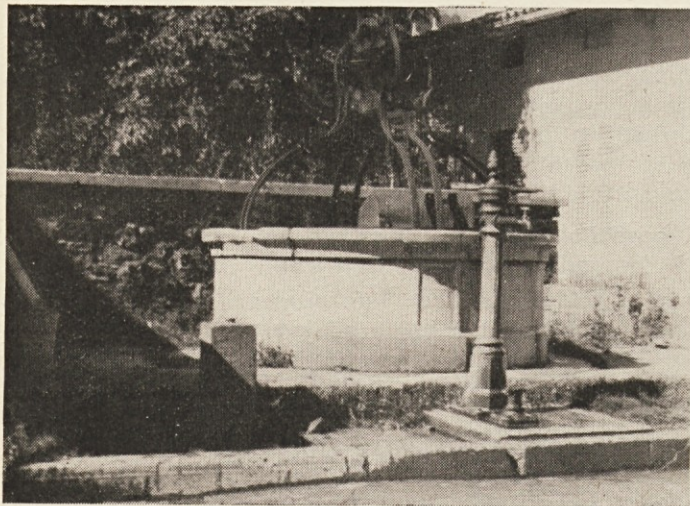
Skoro pol stoletja pa je v Pevmi pastiroval Štefan Pahor, za njim pa Budin. Po prvi svetovni vojni je bila vas in stara cerkev sama groblja. Po vojni so cerkev in središče vasi prenesli s Spodnjega Vinčiča proti Zgornjemu Vinčiču, kjer je tudi pokopališče in nova šola.

Novo življenje tudi v gospodarskem in prosvetnem oziru je zaplalo v Pevmi, ko je ondi deloval Joža Abram. Bard naših planin je postal med svojimi farani Bric. S »srepino«⁴⁾ jih je naganjal, jim prigodnice pisal, pa tudi v združne bukve, če so na dolgo ostali, pa je iz svojega dodal. Poskrbel je, da je cerkev v Pevmi Tone Kralj obogatil s svojo umetnijo.

STARO ZGINJA — NOVO RASTE

Po tolikih vojnah od turških vpadov, preko benečanskih vojn pa do strelskih jarkov, ki so se vlekli nad pevmskimi dimniki od »Šanc«⁴⁾ do Oslavja, je vas dobila sedaj popolnoma drugačno lice.

Središče vasi se je od vodnjaka pomaknilo višje gor proti severu. Hiše niso več tako na kupu kot po starem. Zginili so kar celotni zaselki, kot na primer »Pri mostu«, kjer je avstrijsko štetje naštel leta 1855 kar 116 prebivalcev. Danes sta tam le dve hiši. Isto leto se imenujejo (4) še druge frakcije kot: Planiščiki, Zgornji in Spodnji Vinčič, Borjač, Dragaršče, Gravno, Janišče, Maln, Koštabon. Danes so nekatera teh imen zginila. Nastale so pa nove skupine hiš in nova imena: V Lazu (Bella veduta), Kina in druga. Dolgo let je bila Pevma z Oslavjem in Št. Mavrom ena občina. Po zasedbi so Pevma, Podsabotin in Št. Maver spadali pod županstvo Podgora. Leta

Pri vodnjaku sredi Pevme

4) Special Orts-Repertorium 1885.

1927 pa so jih vse skupaj priključili goriški občini. Po novih geografsko-naseljenjskih vidikih tvori Pevma z Oslavjem in Št. Mavrom skupno geografsko frakcijo. Zaselki Pevme pa bi morali biti: Oslavje, skupine hiš proti Pevmici, ki bi jih skupno označili kot Vinčiče, zaselek od šole do »Kati«, kjer je prava Pevma, in četrti od tu do mosta z lepim imenom V (ali Na) Lazu. Potem so seveda še posamezne raztresene hiše.

Kakor nastajanje in zginjanje zaselkov, je padalo in rastlo tudi prebivalstvo. Ob ustanovitvi kuracije so našteli 898 duš. Danes jih župnija Pevma šteje okoli 860, leta 1885 pa jih je štela 964.

Po zadnjem štetju l. 1951 so ugotovili sledeče številke:

Pevma 244, V Lazu 106, Oslavje 70, Znarišče 21, Vas 23, raztresene hiše 705, skupaj 1.169.

Med samotne hiše, kjer je večina prebivalstva, so šteti tudi zaselki kot na primer: Vinčič, Grojna, Šance, Vrstočno, Pri Jamarju.

Tudi priimki so marsikateri novi. Starejši so: Primožič, Klanjšček, Komavli, Mikluš, Boškin, Koršič, Valentinčič. Mnogi so se kasneje priselili iz zgornjih Brd. Med temi berem priimke kot: Sfiligoj, Simšič, Dornik, Kodermac, Koršič in priseljenci od drugod: Sošol, Figel, Gravner, Pavlin. Večina jih kaže stari slovenski koren. Tujega priliva je še malo.

Ob koncu naj bi povedal še kaj o značaju Pevmčanov? Stare korenine — malo jih je več! Mladi svet vleče z doma in z grunta v podgorske tovarne in goriško mesto. So pač gospodarske potrebe takšne. A z njimi se spreminja tudi značaj. Mladina je že napol meščanska. Izobražena je, a žal premalo čuti kot so njih očetje in dedje.

V splošnem pa je Pevma še vedno ponosna briška vas, ljubka in čudovita po svoji naravi in po nje ljudeh; veselih in vročih, trmastih in upogljivih, kakor jih je skovalo trdo življenje ob robu Brd in Gorice.

FRANJO BATAGELJ

Misel

Žice rdeče
kot drobni žarki
kot edini žarki
viseči med zamolklim zidovjem.

Jok iz temnega okna...
Tanke, kot žice pretanke vezi
med hišami —
med ljudmi.

ŠTEVERJAN in njegova sosesčina v prvi svetovni vojni

Albert Rejc

Italijanska javnost je praznovala v začetku novembra 1958 40-letnico zmage v prvi svetovni vojni pri Vittorio Veneto nad avstro-ogrsko monarhijo.

Tudi mi Slovenci na Goriškem smo polni, seveda žalostnih spominov na to vojno. Velik del prav slovenskih krajev v bivši avstrijski pokneženi grofiji Goriško-gradiščanskih je bil skozi tri leta, od vojne napovedi Italije Avstriji dne 24. maja 1915 pa do poloma v oktobru 1917 pri Kobaridu, vojno polje najhujših bojov. Mnogo so trpeli slovenski kraji na ozemlju sedanje Goriške pokrajine; mnogo so trpeli naši ljudje v begunskih taboriščih. Iz krajev neposredno zahodno od bojne črte, ki jih je italijanska vojska zasedla takoj v prvih dneh vojne, so morale slovenske družine v notranjost Italije, vzhodno pa v begunstvo po raznih deželah avstro-ogrške monarhijske.

Ko so pričele prihajati v Števerjan nekaj dni pred 24. majem 1915 prve vesti o bližnji vojni, so na poziv orožništva odhajale nekatere družine v notranjost Avstrije, večina pa je ostala doma v pričakovanju dogodkov.

Števerjan leži visoko na griču ter se od tam vidi daleč v Furlanijo preko vseh briških gričev. Zato so prihajali semkaj zadnje dni pred začetkom vojne radovedneži iz Gorice ter seveda tudi avstrijski vojaški funkcionarji gledat, ali se vidi kakšno premikanje italijanske vojske v daljavi onstran italijansko-avstrijske meje pri Dolenjem in Merniku.

Avstrija je imela onstran Soče v Brdih in sosednji Furlaniji samo običajne orožnike po orožniških postajah, pojačene s črnovojniki, t. j. s starejšimi možmi z družinami, ki jih je Avstrija tudi poklicala pod orožje in jih v prvem letu vojne še uporabljali za službo v ozadju front.

Dne 24. maja je prišel iz Kojskega, kjer je bila orožniška postaja, zagrizeni nemčurski orožnik Tihiy ter pozval oskrbnika barona Takoja Franca Terpina, naj najde vaščane, ki bi sneli kemblje z zvonov števerjanske cerkve. Vojaške oblasti so se namreč v takratnem načinu bojevanja bale, da bi nasprotnik preko svojih ljudi uporabljal zvonove za dajanje glasovnih znakov ali pa za preplah ter da bi z zvonikov spuščali svetlobne znake. Ko je Terpin opazil skozi okno svojega stanovanja, da prihaja k njemu zloglasni Tihiy, se je prestrašil, ker je mislil, da ga namerava aretirati. Pred komaj dobrim pol letom, meseca julija 1914 je namreč Terpin skupaj z učiteljem Ladom Likarjem ob splošni mobilizaciji proti Srbiji priporočil zbranim vojnim poklicancem v Števerjanu, naj obrnejo orožje proti okrutnim nemškim častnikom. To je prišlo na uho orožnikom v Kojskem in prav Tihiy je odpeljal Terpina z učiteljem Klavorom in Dominkom v preiskovalni zapor v Gorico, kjer je odsedel tri mesece zaradi protiaustrijske dejavnosti. Sedaj pa se mu je odvalil

težek kamen s srca, ko je Tihy zahteval od njega samo odstranitev nedolžnih kembljev. Terpin je poklical dva graščinska kolona: Andreja Gabrovica in Štefana Hledeta ter cerkovnika Cirila, da so ponoči ob eni uri dne 25. maja sneli kemblje in jih kar skozi line vrgli na tla. V sosednjem furlanskem Ločniku je bilo ravnanje slabše. Tam so avstrijski pionirji kar razstrelili zvonik. Popoldne so pa Števerjanci že opazovali, kakor opisuje Franc Terpin v nekem svojem pismu znanemu slovenskemu goriškemu politiku Andreju Gaberščku, kako so posamezni italijanski oddelki prihajali iz zahodnih Brd preko Biljane, Kozane in Šmartnega vse bliže Števerjanu. Oblaki prahu so se dvigali z izsušenih kolovozov in cest. Že dolgo ni kazala tako dobra letina; trta je bogato nastavila, sadja je bilo vse polno, le ljudje so v zbežanosti ustavili vsako poljsko delo v strahu, kaj bo z njimi. Nekaj so že vedeli, na kakšen način divja nova vojna. Vojaki, ranjeni na fronti v Galiciji proti Rusiji so prihajali namreč na dopuste in pripovedovali o morilnem ognju novega orožja, prvih strojnic, o šrapnelih, o prvih aeroplanih, o trpljenju poljskega in ukrajinskega prebivalstva, ki je begalo med dvema frontama, o streljanju resničnih in dozdevnih vohunov, o obešenih pravoslavnih popih in učiteljih, o požigih vasi, mendranju in teptanju zrelih žitnih polj. Vse to je imelo priti v mirne briške vinograde.

V Števerjanu je bila avstrijska straža sestavljena iz celih štirih črnovojnikov. Ko so črnovojniki ob pol šestih popoldan videli prihajati italijanske vojake preko Huma vse bliže prvim števerjanskim hišam, so iz zasede izstrelili nekaj strellov proti infanteristom italijanskega infanterijskega regimenta št. 33 in jo nato ucvrli po Grojni proti Gorici. To je bil prvi, najbolj vzhodni sunek italijanske vojske, medtem ko sta prišla v bližnji Ločnik dva bersaljerja na kolesih šele konec maja in v slovensko vasico Gradiškuto šele prve dni junija.

Po poročilih italijanskega zgodovinarja Giuseppa del Bianca v njegovi knjigi »La guerra e il Friuli«, se je po zasedba Števerjana po prvih italijanskih vojaki dogodila malce drugače, kot jo je opisal Terpin. Neka italijanska patrulja, kot mu je po vojni pripovedoval mladi števerjanski fant Gušto Gabrovic, je odšla iz Dolenjega in prišla v Števerjan dne 24. maja ob 10.30, kjer so štirje avstrijski vojaki igrali karte v gostilni barona Tacco, prav tako kot poje narodna pesem »O štirih mladih fantih, ki špilajo za eno mlado kelner'co«. Ni jih mnogo brigala vojna in niso vedeli, kaj se dogaja izven gostilne. Prišli so k njim nekateri domači fantje in jim z vestjo, da so italijanski vojaki že v vasi, prekinili partijo. Avstrijski švejski so vrgli karte, pustili rebulo v kozarcih in jo kar skozi dvorišče popihali proti Oslavju. Nekaj dni potem so z avstrijskih topniških postojank na Sabotinu in Prevalu začeli z granatami obstreljavati Števerjan in je ena izmed prvih granat ubila pri cerkvi štiri mule. V bližnjem Kojskem, ki je bilo tudi obstreljevano, je bilo pa več mrtvih. Vojna je končala svojo komično uverturo in začela s svojimi praviimi krvavimi arijami. Italijanske vojaške oblasti so ukazale izprazniti domače prebivalstvo iz Števerjana in ga najprej poslale v Dolenje, nato v San Giovanni al Natisone in končno v Vercelli. Avstrijci so že v na-

slednjih tednih stalno obstreljevali s topniškim ognjem Števerjan in ga prav v kratkem razrušili. 9. junija so italijanske čete prodrle v Ločnik, odkoder so težki avstrijski možnarji obstreljevali Krmin. Dan nato je bil že prvi italijanski napad na Kalvarijo iznad Podgore. Strahoviti boji so besneli nato leto dni za vrhove iznad Podgore in za Oslavje. Vsa bližnja zemlja in ne samo naselja, je bila prevrtana, prestreljena, premešana po strahovitih eksplozijah do 9. avgusta 1916, ko je italijanska vojska prodrla po hudih bojih v Gorico. Števerjan je bil ves ta čas pod hudim zapiralnim ognjem avstrijskega topništva, tako da skoro ni ostal kamen na kamnu.

Franca Terpina so že takoj prvi dan po italijanski zasedbi Števerjana prijele italijanske vojaške oblasti in ga odpeljale na poveljstvo italijanskega polka št. 33. Dogodilo se mu je tako kot tolikim drugim v prvi in še bolj v drugi svetovni vojni, da so mu obljubili, da ga bodo samo nekaj minut izpraševali in se bo koj vrnil domov. Vrnil se je domov — toda šele čez štiri leta. Na poveljstvu so ga namreč izpraševali in odpeljali v Kojško, kjer so ga zaprli v šolo. Tam ga je že čakala pisana družba: Lado Likar, nadučitelj iz Števerjana, števerjanski župan Karl Prinčič in številni briški župani, učitelji in duhovniki. Dne 26. maja so jih nagnetli na italijanski vojaški dvokolni voz z visokima kolesoma, ker tedaj vojska še ni poznala moderne motorizacije. V spremstvu štirih karabinjerjev je odskakovala dvokolica proti Vidmu. V Vidmu jih je v neki zasilni šupi čakala še večja družba: župan Budigoj iz Dolenjega, župan De Pelc iz Chioprisa, učitelj Toroš iz Medane s svojim sinom dijakom, župnik Marinič iz Kojškega, župan Humar iz Biljane, kurat Ivančič iz Cerovega, kurat Uršič iz Šlorenca, kurat iz Vipolž ter cela vrsta furlanskih duhovnikov iz avstrijskega dela, kot n. pr. dekan Stacul iz Gradiške, dva duhovnika iz Krmina, kuratje iz Ločnika, Moše, Kaprive, Chioprisa, St. Vita in Romansa, ki so bili znani kot veliki avstrijakanti in glavni poborniki Faiduttijeve ljudske stranke v Furlaniji in še razni drugi. Dne 31. maja so jih odpeljali v novo taborišče v Cremoni, kjer so jih nastanili v Institutu Manini; tam je število slovenskih in furlanskih internirancev z Goriške naraslo na 40. Skoro polovica je bila duhovnikov. V neki sosedni vojašnici je bilo zaprtih še nekaj Slovencev. Med njimi je bil Maraž iz Števerjana, oskrbnik Fogarja iz Pevme. Ta je bil prva smrtna žrtev, ker je že po nekaj dnevih internacije umrl. Dovolili so nekaterim slovenskim internirancem, da so ga spremili na zadnji poti na pokopališče v Cremoni.

Kot se navadno dogaja pri vseh vojskah, ko pripravljajo vojake, da bi dorasli ne samo nevarnostim boja, temveč tudi zahrbtni podtalni akciji vohunov in nasprotnikov, je morala biti tudi v italijanski vojski v tem pogledu zelo obsežna propaganda, ker so internirane Slovence in Furlane na njihovi poti do Cremona obsipali vojaki z raznimi vzdevki. Na splošno so bili zanje »spie, traditori« itd.

V Cremoni so se zaradi slabe hrane in slabega ravnanja vsi interniranci pritožili na pristojno vojaško oblast. Že čez nekoliko dni je prišla vojaška komisija, ugotovila resničnost pritožbe in že v nekaj dneh

izboljšala položaj internirancev, da so bili še kar zadovoljni, seveda z ozirom na izredne prilike.

V Cremoni so doživeli tudi prvi nastop proti slovenskemu jeziku. Vdova Golob, ki je bila zaposlena v mirenški čevljarški zadrugi, je govorila na dvorišču z drugimi interniranci slovenski. Približal se je vojaški zdravnik, ki jo je zaradi tega klofutnil. Na protest drugih internirancev je moral oditi. Po krivdi istega vojaškega zdravnika je umrl župnik Marinič iz Kojškega, ki si je pustil od njega izdreti zob in je umrl zaradi zastrupljenja krvi.

Italijanske oblasti niso internirale v prvi svetovni vojni samo tistih naših ljudi, ki so se jim zdeli v zasedenem delu Goriške dežele nevarni po svojem položaju in poklicu, temveč so spravile v internacijo nad 70 tisoč ljudi v vseh pokrajinah Italije. Glavno taborišče italijanskih internirancev so bile Firenze. Posebna komisija se je 26. novembra 1915 obrnila pri odprtju parlamenta s prošnjo na vse italijanske poslance, da bi se uvedel proti njim redni sodni postopek, da bi se mogli zagovarjati proti obrekovanju in prijavam. Iz Brd so zavedni vodilni Slovenci trpeli samo po internacijah. Hujše je bilo, kot poroča že omenjeni zgodovinar Giuseppe del Bianco, v sosedni Furlaniji, kjer so vojaške oblasti, ki so bile pod vplivom nacionalistične propagande, ustrelile občinskega tajnika Giulia Portellija, njegovega sina in še tri druge domače Furlane. V Ljesah v Beneški Sloveniji so zaprle slovenskega beneškega duhovnika Cernotto pod obtožbo, da je pri njem pred vojno stanoval neki njegov slovenski stanovski tovariš ter da je Cernotta z daljnogledom opazoval premikanje čet. Obtožba se je izkazala kot neutemeljena in so Cernotto izpustili. Toda pri vrnitvi domov ga je zaradi živčne razburjenosti in ponižanja na domačem pragu zadela srčna kap. Najhujše se je pa godilo vasem izpod Krna. General Etna je ravno proučeval pri cerkvi v Dreženci pozicije na Krnu, koder naj bi napadli oddelki pod njegovim poveljstvom, ko so mu zažvižgale mimo glave svinčenke. Mislil je, da je bil napravljen nanj atentat, zato so italijanske oblasti še z večjo ostrostjo kot drugod odpeljale prve dni junija 1915 prebivalstvo v notranjost Italije. Na poti v Italijo so kratkomalo ustrelili pri Borjani v Kobariškem kotu dva starejša moža: Janeza Kranjca in Jožeta Skočirja iz dreženških Raven. Na Polovniku nad Dreženco je pasel 65-letni gluhonemi Simon Koren. Vojaki so ga našli šele 13. junija, ko že ni bilo nikjer več nobene civilne osebe in ga ustrelili zaradi vohunstva, pa čeprav revež ni vedel niti dobro, da je začela vojna. Pokojni dr. Henrik Tuma pa je prvi iznesel leta 1919 pred javnost v tržaški reviji »Njiva« decimiranje možkih v podkrnskih vaseh: Krn, Libušnje, Vrsno, Selce, Kamno in Smast. Družine nedolžno streljanih slovenskih kmetov so šele precej let po vojni zahtevale od italijanske vlade pokojnino.

Briški interniranci v Cremoni so v prvi polovici meseca septembra 1915 zaradi svojega protesta prenehali biti »ostaggi civili« (civilni talci) in so prišli iz rok vojaških oblasti pod redno oblast policije. Po dva in po dva jih je policija razgnala po vsej Italiji, tako n. pr. Števerjance: Terpina v Marke, Likarja in Prinčiča pa v Marsalo. Pred odhodom v

razne kraje so prišli v stik z drugimi Števerjanci, zaprtimi v sosedni vojašnici. Med njimi so bili S. Mačus, J. Kralj in A. Mišigoj iz Števerjana ter Paljevec z Oslavja. Preprosti ubogi ljudje so se jokali od veselja, ko so zagledali domače slovenske obraze. Te so poslali na Sardinijo, kjer so jih med vojno pobrale nalezljive bolezni in pa malarija. Pri odhodu iz cremonskega taborišča so slovenski interniranci zbrali večjo vsoto denarja, s katero so kupili v spomin in v znak hvaležnosti zlato uro seržentu, ki se je zmeraj po očetovsko zavzemal za njih. Preprosti vodnik je bil boljši od nacionalistično zastrupljenih oficirjev.

France Terpin je bil kasneje premeščen iz Mark v Marsalo na Siciliji, kjer je bil navzoč pri sprejemu tržaških iredentistov-emigrantov. Večinoma so bili ti Tržačani takozvani »regnicoli«, to je italijanski državljani na delu v Trstu, ki so ga bili pred začetkom vojne zapustili. Mesto Marsala je napravilo posebno svečan sprejem ter je mestna godba na pihala čakala goste. Prisopihal je vlak, iz njega pa so se usuli ne dragi neodrešeni bratje, lepi in elegantno oblečeni, temveč ubogi begunci-regnicoli, prepolni bisag, žakljev in kovčkov z oblekami, na katerih so bili vidni globoki sledovi dolgomesečnega bivanja po zasilnih prenočiščih. Ni bilo ne sprejemnih govorov in ne zvokov zmagoslavnih koračnic. Vse mesto je vrelo nekoliko dni v škodoželjnem opravljanju.

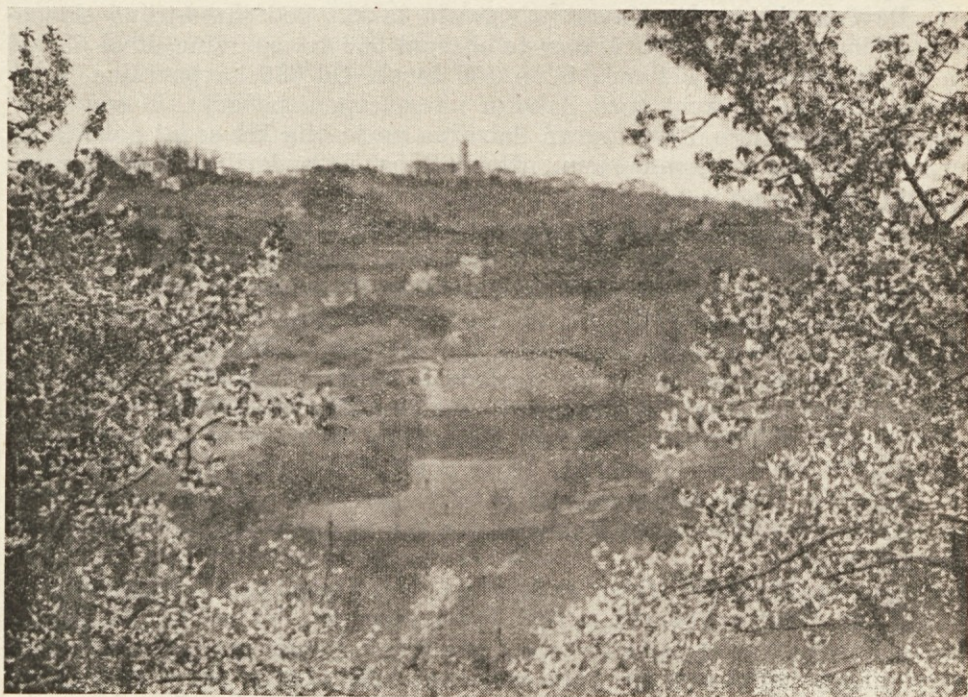
Nadaljnja begunska in ne več interniranska pot je pripeljala Terpina v Livorno, kjer je bil on — avstrijski Števerjanc — uradni tolmač beguncem iz Beneške Slovenije, ki po petdesetih letih še vedno niso znali italijanščine. Najlepše mesece begunskega potepanja pa je doživel v mestu Lucca, kjer je živel v kar dobrih prilikah precej Števerjancev in Cerovcev v samostanu dei Servi. K tem našim briškim beguncem je zahajal neki suh italijanski duhovnik, ki se je z vso vnemo učil slovenščine. Nekaj let kasneje je ta-isti duhovnik postal papeški nuncij v stari Jugoslaviji — znani Pelegrinetti. Vatikanskemu diplomatu se je med vojno nudila z našimi briškimi begunci najboljša prilika, da se je naučil enega izmed slovanskih jezikov, potrebnega pri napredovanju v službi.

Še neko zanimivo srečanje je doživel Terpin že skoro pri koncu svojega štiriletnega begunskega romanja po Italiji, in sicer v Campobassu v Južni Italiji, kamor so ga kazensko premestili po neki prijavi, češ da je srbo- in slavofil. V Campobassu je nastopil na svoji propagandni turneji po Italiji Podrecca, znani republikanec in sloviti urednik proticerkvenega humorističnega tednika »Asino«. Po rodu iz znane družine Podrekov, preseljenih iz slovenske občine Dreka v Videm, je med vojno kot sploh vsi italijanski republikanci, spodbujal Italijane k čedalje večji požrtvovalnosti v vojnih naporih. Opisoval je italijanski javnosti po vsej Italiji naše kraje in priznal, da govori naše narečje. Kako ne bi, ko pa je zrastel med beneškimi Slovenci!

Ko so se leta 1919 vračali iz notranjosti Italije tisoči naših beguncev iz Brd, iz vseh krajev na desnem bregu reke Soče, iz podkrnskih vasi in končno še iz Beneške Slovenije nazaj na svoje porušene domove, so našli doma že velik del svojih rojakov, ki so se bili razbežali med vojno po vsej Avstriji.

Iz Italije so se vračali tudi prostovoljci jugoslovanskega odreda, ki so se borili v vrstah italijanske vojske. Glavni njihov organizator je bil dr. Ljudevit Pivko iz Maribora. Med njimi je bilo 44 slovenskih in hrvaških prostovoljcev z ozemlja, ki je po Rapallu pripadlo Italiji. Med njimi so bili naslednji častniki: Fedel Martin iz Ližnjana, Kambič Mirko iz Ajdovščine, Kranjec Ferdinand iz Ilirske Bistrice, Kumer Alojz iz Idrije in Pajk Božidar iz Gorice. Mnogo jih je padlo v borbi ali pa kasneje zaradi posledic ran v bolnišnicah. Med njimi n. pr. narednik Ivan Zupančič, rojen 1881 na Katinari, ki je bil dvakrat odlikovan ter je umrl v vojaški bolnišnici prve dni po premirju. Ni lepo, da italijanska publicistika ob 40-letnici zmage pri Vittorio Venetu in tudi že prej, med dvema vojnoma, ni omenjala deleža naših ljudi pri skupni zavezniški akciji na italijanski fronti.

Med prvo svetovno vojno so naši ljudje praktično na svoji koži doživeli, kaj pomeni internacija, kaj anonimna ovadba, kaj vzdevek »slavofil«. Ko so v borbi z raznimi vojnoodškodninskimi uradi in raznimi stavbenimi podjetji za obnovo Goriške počasi, leto za letom gradili nove domove, se jim ni niti sanjalo, da bodo spet in še v hujši meri morali preizkusiti nove internacije, nova taborišča, v primerjavi s katerimi so bile begunske in internacijske razmere prve vojne le blede prisposoda fašističnega in nacističnega pekla.

Pogled na Steverjan z goriške strani

ŠT. MAVER

pred pol stoletja

ALBERT REJC

Znani goriški šolnik Anton Kutin, ki je začel svojo zelo dolgo šolsko dejavnost 1. septembra 1900 kot osnovnošolski učitelj na novo ustanovljeni enorazrednici v Št. Mavru, je izdal leta 1905 na 55 straneh knjižico »Št. Maver, krajepisna in zgodovinska slika«. Preteklo je od takrat nad pol stoletja. Imeli smo med tem prvo svetovno vojno od leta 1914-1918, ki je v bojih za Gorico in za Sabotin popolnoma uničila Št. Maver. V razvalinah hiš so propadle tudi knjižice z opisom Št. Mavra v začetku tega stoletja. Prav redke so javne in zasebne knjižnice, ki še imajo Kutinov opis Št. Mavra. Kutin je opisal prosvetne in gospodarske prilike naših ljudi pod Sabotinom na zelo zanimiv način. Pogoji življenja v takratnem Št. Mavru veljajo z malimi razlikami za ves slovenski desni breg Soče v neposredni bližini Gorice. Zato bomo na kratko osvežili za vso našo goriško javnost spomine na življenje slovenskega kmečkega prebivalstva na Goriškem v začetku 20. stoletja.

Davčna občina Št. Maver je spadala takrat pod samostojno slovensko občino v Podgori. Št. Maver je obsegal 656 ha površine, imel 53 hiš in 327 prebivalcev: 171 moških in 156 žensk. Od 656 ha površine je zavzemal 246 ha državni gozd Sabotin na severnem pobočju, ki spada sedaj pod Jugoslavijo. Južna stran Sabotina pa je bila kot sedaj pokrita na vrhu s pašniki in grmičevjem, niže doli pa so se širili rodovitni vinogradi, njive in travniki.

Gorski hrbet »Stegno«, ki se začneja v sredi Sabotina in sega do izliva Pevmice v Sočo, loči Št. Maver v dva dela. Posamezni zaselki so imeli naslednja imena: Farovž ali Vas, Znarišče, Pintaršče in Bensi.

Skupinice po nekoliko hiš so pa bile naslednje: Cibišče, Brajniki, Boškarji, pri Palači, na Koničnem, pri Mežnarju, Breščaki, pri Gradu. Samotnim hišam pa so nadeli naslednja imena: Slugišče, Bregantišče, Grapaj, Komunščinar, v Kaplaniji, Kacafurišče, Hledetišče, na Dolini, ob Pevmici, v Malnu, pri Štantu. Reka Soča je za mejo proti Solkanu, potok Pevmica proti Pevmi in Hudi potok dela nekaj časa mejo proti Podsabotinu. Tudi drugi manjši potoki razrivajo pobočje, na katerem leži Št. Maver, tako n. pr. Znariški potok s svojo globoko strugo, Močilnik in drugi.

Sabotinski gorski greben se končuje visoko iznad vasi v dveh vrhovih: v 611 m visokem Poklonu in 537 m visokem Sv. Valentinu. Št. Maver je po Sabotinu eden izmed najbolj zaščitenih krajev na Goriškem pred mrzlimi severnimi vetrovi. Zato je pozimi v Št. Mavru precej topleje kot v Gorici. Nekatere cvetlice cvetejo v Št. Mavru vsako zimo že v januarju. Št. Maver je bil zmeraj znan po svojem bogatem in različnem rastlinstvu.

Na severni strani Sabotina rastejo rastline, ki so sicer doma v visokih Alpah na Tolminskem, ter jih je semkaj prinesla Soča v davnih dobah Zemljine zgodovine. Na južni strani pa lepo uspevajo razne rastline Sredozemlja. Med raznimi profesorji, ki so prihajali sem proučevati rastlinstvo, je živel v Znarišču okoli leta 1890 ruski akademski profesor Smirnov iz Odese.

Pred pol stoletja je bilo vseh vinogradov okoli 78 ha, in sicer v višjih legah in ne v nižini, kjer trta rada trpi zaradi rose in plesnobe, a tudi slana prej osmоди poganjke. Vina so pridelali povprečno 1200 hl na leto. Gojili so domače trte: grganjo, glero, sušec in istrijanko, od tujih pa rizling, malvazijo, burgundec in rulandec. Prodajali so belo vino po 36 kron hektoliter. Črnega vina je bilo tudi takrat malo, in sicer so ga dobivali iz naslednjih vrst: domače gnjeti, izabele in modre frankinje. Že takrat so se pritoževali vinogradniki, kako je pridelovanje vina zvezano z velikimi stroški, ker so delavci dragi in stanejo do 3 krone dnevno. Takratni vikar Mašera je naučil ljudi, da so začeli redno škropiti in žveplati trte. Šele ob začetku stoletja so začeli zaradi trtne uši saditi nove trte z ameriškimi podlagami.

Od vsega sadnega drevja so takrat največ dobička prinašale češnje. Imeli so največ. prvaške češnje, starogorke in črnjivke. Kostanja v št. Mavru ni bilo dosti, pač pa v bližnjem Podsabotinu, posebno v Marmorji. Seveda so imeli dosti tudi raznega drugega sadja. Še celo oljke so imeli toliko, da je kmet na »Cibišču« imel stiskalnico za olje. Žene so zelo trpele z obiranjem sadja in z nošenjem na goriški trg. Tudi po 3—4-krat dnevno so morale nositi težke jerbaze v precej oddaljeno Gorico.

Glavna pridelka sta bila, kot v ostalih Brdih, vino in sadje. V malih ravninicah so sadili tudi koruzo in na Fonzarijevih ravnih njivah celo nekaj žita. Njiv v ravnini je bilo 14.12 ha, travnikov pa 11.5 ha.

Čeravno ni bila zemlja v št. Mavru primerna za povrtninarstvo, so pridne gospodinje precej izkupile za zgodnji grah, za fižol v stročju, peteršilj in za divje šparglje (lobodič), ki so jih nabirale v gozdu.

Živinoreja se ni mogla razviti, čeravno so imeli 175 ha senožeti, ki so bile revne, kamnite in pod udarci suše. Zaradi kamnitega sveta so morali žeti travo s srpom in znesti seno na hrbtu domov. Krme torej niso imeli dovolj, čeravno so nakosili nekaj še med vinogradi in uporabili tudi svežo koruzovino. Mleko po 16 vinarjev liter se jim je zdelo dobro plačano. Leta 1905 so imeli v št. Mavru 19 parov volov in 50 krav. Domačega gnoja so imeli premalo, zato so ga kupovali v Gorici in že uporabljali umetna gnojila. Že takrat so imeli težave s svilorejo, ki je le v ugodnih letinah in pri ugodnih svetovnih cenah vrgla družinam, ki so se ukvarjale s sviloprejkami, precej dobička.

Do leta 1891 so bili tudi v št. Mavru kot v ostalih Brdih številni koloni. Francoski vojvoda Blacas, ki je pribežal po letu 1830 s francosko kraljevsko rodbino v naše kraje, je kupil večino št. Mavra od grofov Neuhausov. Leta 1891 je Blacas prodal svoja posestva v št. Mavru veleposestniku Alojzu Fogarju iz Pevme. Bilo je 18 kolonov. Oskrbnik Fonzari je pa kupil graščino in zemlje za devet kolonov, ostalo pa so odkupili

bivši koloni od Fogarja po za takratne čase zmernih cenah: 200 goldinarjev za vinograd, njivo ali travnik. Velik del kolonov se je tako osvobodil, ostalo je še devet Fonzarijevih kolonov, en kolon baronice Teuffenbach iz Pevme ter za enega kolona zemlje g. Zettlerja, ki je prišel iz Galicije okoli leta 1900 in kupil na Znarišču palačo od Fonzarija. Kmetje, ki so se po letu 1891 osvobodili, so že v prvih letih samostojnosti pridelali dvakrat več vina kot za časa kolonstva.

Zaradi bližine mesta so bili Šentmaverci, ki so spravili v denar vsako malenkost, v boljšem gospodarskem položaju kot bolj oddaljeni Brici in Vipavci.

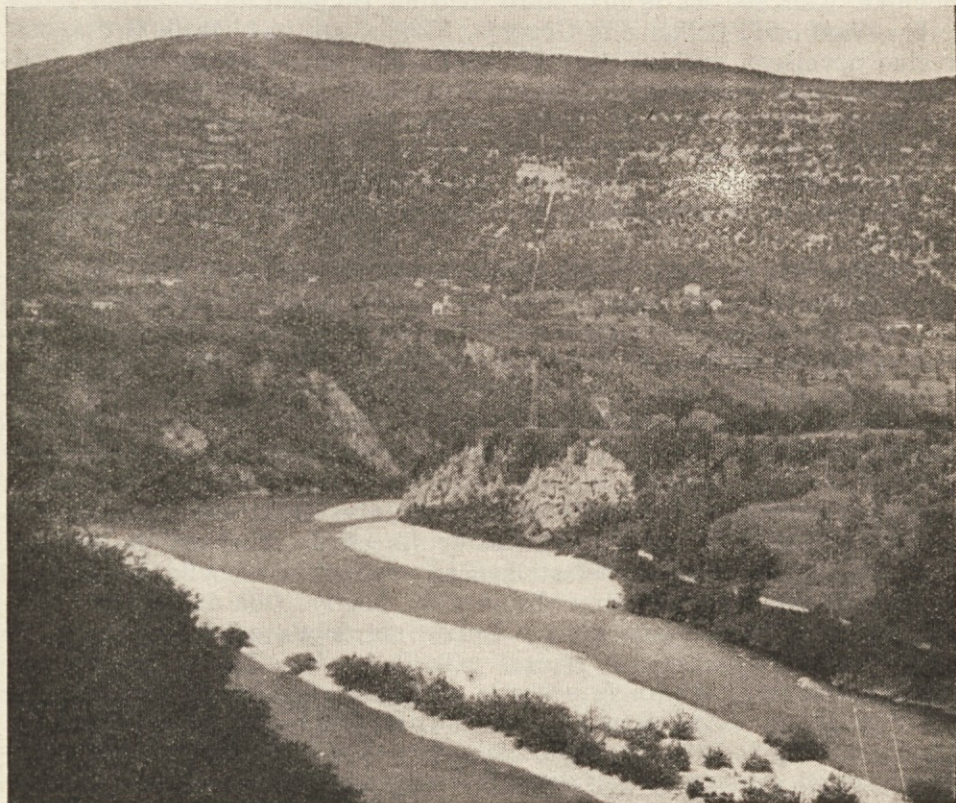
Ko je Kutin pisal svoj opis Št. Mavra, še ni stekla železnica in so se ljudje takrat pritoževali, da bo vzela železnica precej gmajne, da ne bodo mogli iz državnega gozda spravljati lesa kar po drčah ter da bo omejena sečnja lesa zaradi železniške proge ter da bodo tako prikrajšani pri nakupu lesa za trte in kurjavo. Državni gozd Sabotin je meril 190 ha. 56 ha je bilo večjidel neploden svet drč in skalovja. Poleg državnega gozda je imel bivši graščinski oskrbnik Fonzari od jeza na Soči pa do usoda izpod Znarišča svoj gozdič, skoro vsi posestniki pa svoje »partide«, gozdne parcele med vinogradi in strmim delom Sabotina. Skupno so imeli Šentmaverci 71.41 ha svojega gozdnega sveta.

Dober, čist zrak, milo podnebje in sončno vreme tudi pozimi so posepeševali zdravje. Kar 19 ljudi je bilo starih čez sedemdeset let. Tudi umrljivost je bila manjša kot v ostali Goriški pokrajini. Zato so se oglašali mnogi tujci, ki bi radi stanovali v Št. Mavru po nekaj mesecev na leto. Škoda, da ni bilo primernih stanovanj. Pijančevanje ni bilo razširjeno, pač pa so stiki z mestom prinesli prav grdo preklinjanje. Prav radi so pa plesali. V nedeljo po shodu (3. nedelja po binkošti) so se popoldne zbrali na Znarišču v gostilni pri Drejevih. Ples je bil na prostem. Pod starim orehom pa so sedeli okoli mize gospodarji in se menili o raznih resnih zadevah. Ko je odzvonilo zdravamarijo, so se odpravili vsi mirno domov. Domov grede je mladina prepevala. Ob tej priliki so nosili zanimivo narodno nošo. Moški so nosili obleko iz domače prtenine. Jopič je bil bel in obrobljen s črnim suknom. Hlače so nosili kratke: bile so rdečkasto-belo pobarvane. Žepi so bili nazaj obrnjeni. Na nogah so imeli bele nogavice in odprte čevlje ali škornje. Telovnik je bil rdeč. Pozimi so nosili namesto prtenine mežlanasto obleko. Tudi ženska oblačila so bila iz prtenine. Poleti so nosile moderc brez rokavov, a lepi beli srajci so zavihale rokave. Srajca je bila pod vratom globoko izrezana. Na glavi so imele snežnobelo pečo, možje pa široke klobuke. Ta nošnja je pa že izginila pred začetkom sedanjega stoletja.

Praznoverja je bilo dosti med ljudmi. Ker je toča dostikrat klestila po Brdih, so pripovedovali o čarovnicah, ki so delale točo. V Pevmi, da je padla nekoč na tla s prav debelo točo tudi čarovnica. Zato so, ko so pritiskali iznad Sabotina črno-beli oblaki, iznašali iz hiš stole, grablje in vile obrnjene navzgor, da bi se nanje nasadila čarovnica. Strahove so videli povsod, zlasti v Močilniku, ob Pevmici in na Koničnem. Ponoči je vozil hudič po dnu Soče, ker se je po sredi reke videla svetla pot.

Redna moderna šola, ki so jo dobili v Št. Mavru šele s šolskim letom 1900-1901, je nekoliko pregnala praznoverje med mladino. Leta 1901 je obiskovalo šolo 57, leta 1902 56, leta 1903 58 in leta 1904 62 otrok. Že takrat so morali hoditi v šolo do 14. leta. Šolska knjižnica je štela 170 knjig. Takratna družba sv. Mohorja je imela 30 udov. Redki analfabeti so bili samo med starejšimi ljudmi. Dolgo so se morali kregati, da so dobili pismonošo, ker je občinski obhodnik neredno in le po priložnosti prinašal pošto. Šele 16. septembra 1902 je prvič zatrobil rog toliko zaželenega pismonoše.

Zgodovina Št. Mavra je podobna zgodovini ostalih krajev Goriške dežele. Pomembni za Št. Maver so plemenitaši Neuhaus, ki so leta 1507 kupili posestva v Št. Mavru in jih držali nad tri sto let. Večinoma so zavzemali razne vojaške položaje v avstrijski vojski. Leta 1837 je šentmavrska veja grofov Neuhaus prodala Št. Maver francoski vojvodski družini Blacas, ki je prišla s francoskim kraljem Karlom X. v pregnanstvo v Gorico. Kot smo že povedali, so Blacasi prodali svoja posestva leta 1891 Alojziju Fogarju iz Pevme.

Št. Maver s Sabotinom v ozadju in strugo Soče pod njim

Druga, za novejšo zgodovino št. Mavra pomembna družina so Fonzari. Prvi šentmaverski Fonzari je bil Josip Fonzari, rojen 6. aprila 1800 v Villi Vicentini v sosedni Furlaniji. V št. Maver je prišel leta 1842 kot graščinski oskrbnik. Upravljal je Blacasovim tudi njihova posestva v Kanalu. Leta 1849 je zgorelo graščinsko poslopje v št. Mavru in tudi Fonzariju so zgorele vse premičnine. Po njegovi smrti leta 1880 ga je nasledil njegov sin Ivan. Pri razprodaji Blacasovih posestev v št. Mavru je poleg Fogarja kupil Ivan Fonzari graščinsko poslopje in velik del zemlje v samem št. Mavru. Fonzariji so bili zaradi svoje poštenosti in dobrote precej priljubljeni.

Grofi Neuhausi so imeli vzdane spominske plošče v cerkvi, ki jo je porušila prva svetovna vojna. O družinah domačinov, ki so se stoletja mučili na šentmaverski zemlji najprej v korist Neuhausov in nato Blacasov ni ostalo nobenih hvalisavih spominskih plošč, kvečjemu kak star nagrobni spomenik na domačem pokopališču s popolnoma razumljivo vkle-sano željo: »Naj počiva v miru!« Ni vraga, po tolikem kolonskem trpljenju; Najbolj znani domači družini sta bili Figelj in Pintarji, ki sta se v takratnih razmerah povzpeli tako visoko, da sta dali dobre domače duhovnike. Nad 300 let je bila stara družina Doljakov, ki so prišli iz Grgarja. Vasi okoli Solkana in Grgarja, Kanalskega in bližnjih Brd so da večino novejšega prebivalstva. Klanjščki so prišli iz Števerjana za francoskih vojska, Bitežniki iz Biteža pri Grgarju, Poberaji iz Solkana, Primožiči iz Pevme, Radinja iz Raven pri Batah, Belingarji iz Ravnice, Mavriči iz Anhovega in Plavij, Terčiči, Valentinčiči in Breščaki iz Podsabotina, Medveščki iz Gorenjega polja, Tinta iz Anhovega, Vendermin ali Vendramin iz Šmartnega, Peršolja iz Vrhovlja, Bensa iz Podsabotina itd.

Duhovnijo so dobili v št. Mavru približno okoli leta 1750. Med prvimi šentmaverskimi duhovniki je bil najbolj poznan Andrej Pagon, ki je leta 1813 pripravljaj odpor proti francoski okupaciji. Po svojem prizadevanju, da bi zmagal št. Maver nasproti Podsabotinu glede sedeža duhovnika, se je izkazal s trmoglavo vztrajnostjo Matija Juren. Cerkvene oblasti so ga premeščale in kaznovale, domači ljudje pa seveda podpirali. Umrl je za kolero v Grgarju leta 1855. Šentmaverci niso hoteli priznati Andreja Rudolfa, ki so ga medtem postavile cerkvene oblasti za skupnega duhovnika v Podsabotinu. Ljudje niso hodili niti k maši v Podsabotin in niti niso nosili tja krstit svojih otrok. Niso mu dajali bere. Leta 1851 so se cerkvene oblasti končno vdale in ustanovile dve posebni duhovniji: eno v Podsabotinu, drugo v št. Mavru. Oba duhovnika sta se morala obvezati, da bosta učila v šoli in sta dobila odlok, v katerem je pisalo »Ludi magister« — ljudski učitelj. Do leta 1869 je vodila šole cerkvena oblast, nato jih je prevzela avstrijska država. Duhovniki so še lahko učili kot pomožni učitelji. Duhovnik Josip Mašera je učil v št. Mavru 40 let, od 1860 do 1900. Izven šole je učil ljudi o umnem kmetovanju, zlasti o umnem sadjarstvu in vinogradništvu.

Mnogo so ljudje trpeli v št. Mavru za turških vpadov, v vojski med beneško republiko in Avstrijo, za francoskih Napoleonovih pohodov, to-

da to je bilo vse le bleda prispodoba strašnega trpljenja, ki so ga Šentmaverci pretrpeli v obeh svetovnih vojnah.

Niso pa ljudje trpeli samo od vojnih nadlog, temveč so jih pestile tudi pogoste lakote in nalezljive bolezni. Leta 1816 in 1817 je bila znana strašna lakota. Iz drevesne skorje so stolkli moko in jo mešali s koprivami. Kmeta Bensa in Figelj sta šla nabirat zelišča na Sabotin. Oslabljena od lakote sta umrla na hribu, kjer so ju našli s travo v ustih. V zimi 1829-1830 je bil strašen mraz, ko je pozebla polovica trt. Leta 1850 se je prvič pojavila grozдна plesnoba. Od julija do septembra 1855 je umrlo v Št. Mavru od kolere 34 ljudi. Po koleri je razsajal tifus. Večino ljudi so, kot stoji v mrtvaških knjigah, pomorile črne koze, dokler niso vpe-ljali cepljenja koz.

Najhujše je pa prišlo nad Št. Maver v drugi svetovni vojni. Hiše in vinogradi niso toliko trpeli kot v prvi svetovni vojni, pač pa so zato ljudje prestali toliko gorja kot nikdar v zgodovini, niti za turških vpadov. Pri vstopu Italije v vojno so bili vsi obvezniki poklicani pod orožje in se morali boriti na raznih frontah ter na koncu kot Slovenci v posebnih »battaglioni speciali« v Sardiniji. Veliko število moških in žensk je oku-silo vse grozote italijanskih koncentracijskih taborišč. Po zlomu fašizma v septembru 1943 pa jih je zadel vrhunec vseh nepopisnih mučenj, lakote in umiranja v nemških nacističnih taboriščih.

Število prebivalcev v Št. Mavru se je zaradi dveh vojn stalno manj-šalo. Od 327 prebivalcev leta 1905 so padli na 220 po prvi vojni, leta 1943 so jih našeli 260. Pri zadnjem italijanskem ljudskem štetju leta 1951 so našeli v Znarišču komaj 21 prebivalcev, v Vasi pa 23. Ostalo prebivalstvo pa so šteli v skupno število ljudi v samotnih hišah Pevmē in Št. Mavra. Pred prvo vojno je obiskovalo šentmaversko šolo okoli 60 otrok. Med dvema vojnoma se je gibalo število učencev okoli 50, sedaj pa je povprečje komaj 15-20 otrok. Imamo torej tudi v Št. Mavru isti pojav kot v vsej ostali deželi, da imajo družine komaj enega do dva otroka. Prosvetno delovanje se je po vojni izkazalo s pevskim zborom, ki od časa do časa deluje pa nato spet umolkne.

Izletniki še zmeraj prihajajo radi, posebno spomladi, v Št. Maver. Ostala je samo pot iz Pevme skozi dolino Pevmice, ona na solkansko stran pa je odpadla zaradi državne meje.

Na pevmskem polju ni več dobrega Fogarja, ki je šentmaverskim kolonom omogočil, da so postali samostojni kmetje. Tam so novi gospodarji Enta, ki ne dovoljuje, da bi Šentmaverci jemali njive v najem in jih obdelovali.

Kljub vsem gospodarskim težavam pa smo prepričani, da bo Št. Ma-ver živel in vztrajal ter se razvijal, ter da Šentmaverci ne bodo slabši od svojih slovenskih prednikov, ki so vztrajali skozi stoletja na poboč-jih Sabotina. Obmejni promet je razrahljal ožino meja, ki obdajajo Št. Maver skoro od vseh strani. Morda bo v bližnji prihodnosti preko šent-maverskih teras vendarle stekla tudi cesta, ki bo povezovala Brda pod Jugoslavijo z najkrajšo zvezo s solkanskim poljem. Pogajanja za to cesto so še zmeraj na tapetu pristojnih italijansko-jugoslovanskih komisij.

FRANJO BATAGELJ

Slutnja

Noč drhti čez obalo starega mesta.
Nebo kot raztrgana, blatna cesta
se dviga v neznano.

Mnogi klecajo čez tako pot.
Vidim enega, ki sluti
da se bo zbal neznane poti;
kot zvezda vzdrhti
in pade — kot padamo vsi.

Prazna bo cesta,
čeznjo le čas bo brisal sledi
do polovice shojene poti.

FRANJO BATAGELJ

Resignacija

Leži na podstrešju
prašna violina.
Strune kot strgana pajčevina
lebdijo v mrak.

Kdaj pa kdaj zaveje skozi
razbito šipo veter.
Strune kot niti otrplega pajka
se zganejo, zaječijo
zasanjajo...

Veter se zgubi med sonce
in cvetje.
Violina otrpne.
Čaka.
Hrepeni prezrto srce.

„Zagovori“ proti boleznim v Beneški Sloveniji

IZIDOR PREDAN

V lanskem »Jadranskem Koledarju« smo pisali, da je razširjeno tudi po Beneški Sloveniji praznoverje in čarovništvo v obliki obrambnih žegnov, rotenj, zagovorov itd. Letos hočemo objaviti nekaj takšnih zagovorov, ki jih »čarovniki« in »čarovnice« še uporabljajo po naših benečanskih vaseh.

Pri nas deli ljudstvo čarovnike v dve vrsti: v dobrodne in hudodelne. Teh zadnjih ni več, ali pa se zanje ne ve, kakor pravijo naši ljudje. Tiste ženske in moški, ki prakticirajo na »bolnih« obrambne žegne in zagovore, spadajo med dobrodne in nihče jih ne sme imenovati s čarovniki, ker to kar delajo, imenujejo nekakšno sveto opravilo. Med hudodelne spadajo tisti, ki začarajo in urečejo kakšno stvar, osebo ali živino. Ti »strioni« so zmožni samo s pogledom odvzeti kravi mleko, mleku mastnost itd. Z njihovim hudobnim znanjem uročejo ljudi, katere sovražijo, posebno pa lahko škodujejo otrokom. Ni pa manjkalo, kot jih ne manjka še danes, dobrodelnih čarovnikov, ki so se »borili« in se še bori proti delovanju hudobnih čarovnikov. Med njimi je bila vedno borba. Prvi kličejo na pomoč v njihovih »obredih« hudiča, drugi pa boga. Če je bil kdaj kdo tako uročen, da niso mogli iz njega pregnati dobri čarovniki zlega duha, so nesli domačini nesrečnika žegnati srajco h gospodu nuncu.

Obrambni žegni in zagovori dobrodnih čarovnikov so različni. Z raznimi molitvami in z blagoslovljeno vodo se bojujejo proti strupu, oskrumbi², modrasovemu napihovanju, raznim oteklinam, abotu³, pretem⁴, urokom, divjemu ječmenu, divji ali dinji osli, mori in neštetim drugim rečem. Stara T. L. iz Sevca pri Grmeku mi je povedala, da se oskrumba takole preganja:

»Jaz tebe preganjam in odganjam. Ti peklena spaka tam čakaš. To divje ven, to pitovne (pravo, dobre) noter!«

Te besede se morajo trikrat ponoviti in vsakokrat, ko se jih izgovori, obliči z vodo oskrunjeni del telesa.

STRUP IN MODRASOVO NAPIHOVANJE SE TAKOLE PREGANJA:

»Bog in Svet Peter gresta tje po poti. Na poti srečata kačo. 'Kača, kaj čakaš?' jo vprašata bog in sv. Peter. 'Nesreče', odgovori! 'Kača, vzemi tvoj strup! Ti imaš sedemdeset bolezni in jaz imam enainsemde- deset zdravil, s katerimi preženem vse tvoje bolezni!« odgovori bog.

Vse te besede je treba trikrat ponoviti in trikrat obliči z vodo človeka, katerega je modrasa napihnili.

PREGANJANJE ABOTA IN OTEKLINE

»Abot, jaz tebe zagovorim, strupenega, mrtvaškega, gorečega, takšnega vetra češ bodi! Moraš iti pod goreče peči, gor imaš ostati do sodnega dne in telemu človeku nič škodovati!«

Pri izgovarjanju teh besed se je treba trikrat na okoli popihniti in nazadnje pljuniti. Tako mi je povedala, in to »zaupno«, T. L. iz Sevca.

PREGANJANJE MORE

K. M. iz Gorenjskega Brda mi je povedala, da se mora takole preganja:

Otroka, katerega sesa mora, se postavi z zibelko vred z glavo proti vratom. Kdor preganja moro, mora hoditi ritenski okrog zibelke in ko pride do glave, pljuniti. To mora trikrat ponoviti in izgovoriti besede:

»Morà, morà, bežji proč od mojega otroka, bežji na gore zvezde štet in pesek k morju!«

PREGANJANJE DIVJEGA JEČMENA

Divji ječmen je podoben ščerjencu. Pojavi se na spodnji ali zgornji vek enega ali drugega očesa. Ko se pojavi, se ga mora »prežeti«, kakor pravijo tisti, ki v to verujejo. Operacija je taka: s srpom se ga trikrat »navidezno« prežanje. Dovolj je, da se ga srp samo dotakne. Treba je pljuniti trikrat in izgovarjati besede:

»Bežji proč, divji ječmen, pitovni te preganja!«

PREGANJANJE DIVJE ALI DINJINE OSLE

Divja ali dinjina osla se pojavi kot nekaka žleza v začetku kolka, v »dinjici«, kakor pravijo naši ljudje. Ta žleza se pojavi večinoma pri mladih. Če se je ne začne zdraviti pravočasno, lahko tudi prezori. Temu pravijo pri nas divja ali dinjina osla. Pregarja se jo s pravo oslo tako, da se opljuva osla in brusi žlezo od zgoraj navzdol. To se mora trikrat ponoviti in izgovoriti te besede:

»Bežji proč, divja osla, pitovna (prava) te preganja!«

UROK

Pri nas zelo verujejo v uroke. Ti so različni. Kot sem že omenil, lahko hudobni čarovnik napravi tako, da zgubi krava popolnoma mleko, krave povržejo, mleko zgubi mastnost itd. Otrokom dojenčkom odvzamejo voljo in željo do sesanja, ali pa jim nič ne »povede«, kar pojedó. Odraslim odvzamejo spanje in podobno.

Kvalica L. iz Zverinaca mi je pripovedovala, kako je rešila svojega sina, ki je »bil uročen«.

»Moja dva sinova, Ivan in Renato, sta dvojčka. Renato se je vedno lepo redil. Vse kar je pojedel, mu je dobro delo. Vse drugače pa je bilo z Ivanom. Ta, ko je bil majhen, ni šel ne naprej ne nazaj. Ko je imel dve leti, ga ni bilo niti za polovico Renata. Ni mi hotel jesti in kadar je kaj pojedel, je vse »verikal«. Otrok je bil tako bolan, da ga nismo več »šteli«. Zdržano je jokal in ponoči ni hotel spati. Nosila sem ga od zdravnika do zdravnika. Poskusila sem z vsakovrstnimi zdravili, a vse to mu ni nič pomagalo. Ko smo bili že obupali nad njim, je prišla k meni na obisk neka stara prijateljica, za katero ti ne morem povedati imena iz raznih razlogov. Ko sem ji vse natančno povedala, kako je z malim Ivanom, je vzkliknila: »Čica moja, ta otrok je uročen!«

Jaz sem se prestrašila, a ona me je takoj potolažila, rekoč, če bom jaz naredila vse lepo, kakor mi bo ona povedala in svetovala, bo otrok v najkrajšem času ozdravel. Jaz nisem več kot toliko verovala v uroke in zagovore, a razumel boš, da ko gre za življenje lastnega otroka, stori mati vse, kar je v njeni moči, tudi neverjetnosti, samo da bi kaj pomagalo. Storila sem vse natančno, kakor mi je prijateljica svetovala. Otrok je ozdravel. Sedaj verujem v uroke in v boje proti njim. Jaz

svetujem vsem tistim materam, ki bi kdajkoli imele uročene otroke, da bi z njimi takole napravile, kakor sem napravila jaz z mojim:

Vsake prve tri petke v mesecu se mora tako napraviti:

Vzeti moramo en orehov vrh, z listjem vred, ki ima še druge tri vrhe; en brinjev vrh; od treh hiš, oziroma od treh slemen po en ključ in od treh potokov po en kamen. V teh potokih mora vedno teči voda. Vse to je treba skuhati v kotlu v eni sami uri in sicer od enajstih do poldne. V tej vodi, kjer se je kuhalo vse, kar sem omenila, napravimo uročenemu otroku kopal. Prej ko se začne kopati otroka, se moramo trikrat prekržiti. Pred začetkom in po končanem kopanju, moramo otroka stehitati. Ko je kopanje končano, nesemo tisto vodo in kar je bilo v njej, za kakšno bezgovino. Kadar nesemo to vodo za bezgovino, se ne smemo vrniti domov po isti poti. V vsem času tega opravlila ne smemo spregovoriti z nikomur niti besede. Če vse to otroku pomaga, mora bezgovina, za katero je bila izlita voda, v enem letu usahiti. Ko se kopa uročenca, se ga mora priti od glave navzdol. Če mu vse to nič ne pomaga, mora otrok umreti!«

Kvalica je prepričana, da je rešila na ta način življenje svojemu otroku. Ne vem, če je še kakšna dežela na svetu, v kateri bi bilo tako globoko ukoreninjeno praznovanje kot pri nas. V naši deželi je glede tega še skoraj vse tako kot je bilo v starih časih. Tudi mladi rod veruje v uroke in zagovore. Mnogo je takšnih, ki trdijo, da jim ni mogla pomagati nobena zdravniška pomoč, da pa so jim pomagali »dobrodelni čarovniki«, ki živijo po vseh naših vaseh. Prej ko umre tisti stari, ki zna »zagovarjati«, nauči sina ali hčerko, zelo težko pa takega, ki ni nič v sorodu z njim, kajti to znanje se šteje kot nekakšna lastnost, kot nekakšen poklic, ki ne sme kar tako zastonj iz družine. Torej kot povedano, stari nauče mlade in tako se vleče naprej ta stvar pri nas že od poganskih časov do danes. Če bi bilo mogoče zbrati vse oblike zagovorov, rotenj in obrambnih žegnóv, ki jih opravljajo »naši čarovniki«, bi lahko napisali debelo knjigo. So pa ti ljudje zelo ljubosumni na njihovo »čarovniško« obrt. Pred letom sem prosil nekega moža, ki je podedoval ta »poklic« od svojega pokojnega očeta, naj mi pove, kako se preganja urok, ko zgubi krava mleko. Odkrito sem mu povedal, da jaz ne verujem v te stvari, da pa želim vedeti, ker bi rad pisal o tem, ker to zanima etnografe. Na noben

način ga nisem mogel prepričati, da bi mi bil povedal. Rekel mi je: »Ti bi pisal o tem, da bi se drugi smejali, pa se ni kaj smejati. To so resne stvari!«

Jaz pa vem, da je bil vzrok njegove trdovratnosti popolnoma drugačen. Bal se je namreč, da mu prevzamem poklic in da potem ne bo več spoštovan.

¹⁾ Gospod nunc: duhovnik.

²⁾ Oskrumba: kožna bolezen, ki jo povzroči močeradov, modrasov, krastačji ali kakšen drugi strup.

³⁾ Abot: Bramor, oteklina, ki jo povzroči na licu obolenje zoba.

⁴⁾ Preti: Tej bolezni je težko dati drugo tehnično definicijo. Je nekakšen revmatizem, ki prime človeka v kosti in ga popolnoma »zviije«, če si ne poišče pomoči pri »preganjavcu«. Najboljši preganjalec te bolezni je bil pok. Zuferli (Funkelj) iz Podlak. K njemu so hodili takšne vrste bolniki iz vse Beneške Slovenije.

Filibert Benedetič

Prauljični vlaki

Proč grem in te nisem videl.

Usojeno je: pozabiti je treba,
kar ni moč pozabiti.

Male zakotne ulice samotnih predmestij,
redke nočne luči, ki nenehno, zdolgočaseno
pravijo dolge dolge povesti,
balade, ki se začenjajo tu in nimajo konca --
samo to je ostalo z menoj.

Jaz proč grem.

Ulice, — travniki smeti in odpadkov —,
vaša meglena jutra so se zagrizla
v trudne kosti.

Proč.

V takem zgodnjem jutru moji koraki so vse,
kar slišim.

Grem na postajo, kjer čakajo vlaki, črni vlaki,
ki odnašajo daleč žalostne pesmi življenja.

Sedem ves sam v kupe in zaspim.

Vlak beži beži — enakomerno ponavlja:
po-za-bi, po-za-bi.

Vlak udarja, da v sanjah odmeva:

lju-bljè-na, lju-bljè-na.

Ko se zbudim je že dan in me ni več.

Vlaki upanja, polni pozabe,
vlaki na neskončnih postajah človeštva —
življenje iščejo,
kakor dolge dolge povesti,
ki se začenjajo tu in nimajo konca.

KAKO NAPREDUJEJO V JUGOSLAVIJI

FRANCE PLANINC

Ko mine najhujše delo, vsakdo rad pregleda, kaj je opravljeno in kako kaže naprej. Po napornih letih obnove in sunkovitega vzpona gospodarstva se je razvoj Jugoslavije toliko ustalil, da moremo stvarno pregledati dogajanja v preteklih letih od osvoboditve do danes in ugotoviti smeri, po katerih se razvija in se bo razvijalo jugoslovansko gospodarstvo v bližnji prihodnosti.

ŠTEVILČNA RAST PREBIVALSTVA

Prvi popis v stari Jugoslaviji 31. januarja 1921 je ugotovil 11.985.000, drugi, 31. marca 1931, pa 13.935.000 prebivalcev. Tretjega je preprečila vojna. Zaradi več ko 2 milijona vojnih žrtev je povojni popis 15. marca 1948, torej po 17 letih, izkazal le 15.772.000 prebivalcev, čeprav so Jugoslavijski bili 15. julija 1947 vrnjeni deli Primorskega in Istre. Od prvega leta po osvoboditvi število prebivalstva hitro raste. Pri popisu 31. marca 1953 so našli 16.937.000 ljudi. V l. 1954 so bili priključeni Jugoslaviji od bivše cone B Svobodnega tržaškega ozemlja še kraji na Koprskem in pri Bujah. V tem obsegu, cenijo, da bo imela Jugoslavija v začetku leta 1959 že nad 18 in pol milijona prebivalstva.

Naravni prirastek je bil v nekaterih povojnih letih zelo velik, l. 1952 je n. pr. znašal 18 na 1000 prebivalcev, l. 1950 pa 17,3, medtem ko je pred vojno dosegel največ 16,5 v l. 1926 in 1930. To pomeni, da je l. 1952 število prebivalstva naraslo za dobrih 300.000, l. 1950 pa za 280.000. V zadnjih letih se prirastek nekoliko manjša in je 1957 znašal le 13 na 1000 oseb; temu je vzrok manjša rodnost. L. 1921 je bilo na vsakih 1000 prebivalcev rojenih 37 otrok, l. 1949 in 1950 še nad 30, v l. 1957 pa le 24. K temu je gotovo pripomogla vse večja civilizacija po južnih republikah, kjer je rodnost zelo velika. V Bosni in Hercegovini se je v l. 1953 do 1957 znižala od 39 na 32, v Makedoniji od 38 na 34 in v Črni gori od 33 na 30. Največjo rodnost izkazuje Kosmet, najmanjšo Vojvodina in Slovenija (20 v l. 1957). V Evropi je po rodnosti samo Poljska pred Jugoslavijo. Visoko razvite države

daleč zaostajajo in imajo n. pr. Švedska in Avstrija 16, Belgija 17 rojstev na vsakih 1000 prebivalcev.

Pač pa se je po vojni v Jugoslaviji zelo zmanjšala umrljivost. V predvojni Jugoslaviji je v nekaterih letih dosegla 21 primerov na 1000 ljudi. Po vojni je padla v zadnjih štirih letih od 14 na 11. Največja je v Makedoniji (13), najmanjša v Črni gori (9), Sloveniji in Hrvatski (10). Naravna življenjska žilavost, izboljšanje zdravstvene službe in večja prosvetljenost imajo za padec umrljivosti velike zasluge. V tem pogledu seveda prekašajo Jugoslavijo visoko civilizirane države Nizozemska, Danska, Norveška, Švedska, medtem ko so Britanija, Francija, Belgija, Avstrija za Jugoslavijo. Povprečna dolgotrajnost življenja narasla in je sedaj za moške 55, za ženske 60 let.

POGOJI ZA GOSPODARSTVO

Narščanje prebivalstva in višanje življenjske ravni terjata vedno večjo proizvodnjo življenjskih potrebščin. Jugoslavija ima po naravi dobre pogoje za gospodarstvo. Velike množine vodnih moči, zaloge rjavega premoga, neizkoriščena ležišča nafte, silna pisanost geološke sestave tal in s tem zvezano bogastvo najrazličnejših rud, širni gozdovi, pašniki in polja, raznovrstno podnebje, prometna prehodnost, dostop do morja — to so činitelji, ki omogočajo uspešen gospodarski razvoj na najraznovrstnejših področjih, ko so se rešili spon tujega in domačega kapitalizma in začeli sami urejati gospodarstvo. Načrtna geološka raziskovanja po osvoboditvi so pokazala možnosti za rudarstvo, agronomija in agrotehnika dajeta pospešek kmetijstvu, največ znanstveno-raziskovalnega dela in delovnih naporov vsega ljudstva pa je po vojni veljalo napredku industrije. Za industrijo imajo že doma močne energetske vire, precejšnjo surovinsko bazo v rudah in kmetijskih pridelkih in obilo delovnih moči, ki v novi družbeni ureditvi sproščajo veliko voljo za delo in za vedno večje usposabljanje za delo. Poglejmo, kaj so od osvo-

boditve do danes dosegli na posameznih področjih gospodarstva!

SILE, KI DELAJO ZA LJUDI

V povojnih letih so vložili skoraj 250 milijard dinarjev za večjo proizvodnjo električne energije, kajti gonilna sila je temeljni pogoj za industrijo. Z vodnimi močmi je Jugoslavija izredno bogata. Reke, ki tečejo iz Dinarskega gorovja in Alp, imajo velik padec in ozke, kamnitne doline, pripravne za zajezitve. Visoko vodo imajo v zimski polovici leta. Tudi v Rodopskem gorstvu dajejo kotline in vmesne soteske možnosti za hidrocentrale. Drava je dragocena, ker dobiva vodo od alpskih ledenikov in ima zato visoko stanje v poletni dobi; s tem izvrstno dopolnjuje druge reke. Elektrarne ob jadranskih rekah bi lahko tok pozimi drago prodajale alpskim državam, kjer je takrat nizko stanje rek. K proizvodnji električne energije v Jugoslaviji dajejo še vedno precejšen delež termoelektrarne, ki uporabljajo bogate zaloge lignita. Pred vojno so proizvajale dve tretjini toka.

Medtem ko je stara Jugoslavija l. 1939 proizvedla 1173 milijonov kWh električne energije, je bila l. 1957 proizvodnja skoraj šestkrat večja — 6252 milijonov kWh; to je približno enako energiji, ki bi jo dalo 12 in pol milijona ton premoga. Pred vojno je prišlo na prebivalca le 71 kWh na leto kar je daleč zaostajalo za naprednimi državami, kjer je bil delež na prebivalca znatno večji, n. pr. v Avstriji 420, Franciji 480, Vel. Britaniji 520, ZDA 1135, Švici 1680, Kanadi 2700 in Norveški 3400 kWh. V l. 1957 je prišlo v Jugoslaviji 347 kWh ali petkrat več energije na človeka, čeprav se je prebivalstvo precej pomnožilo. Delo, ki je s tem opravljeno, je tolikšno, kakor da bi za vsakega prebivalca Jugoslavije delala dva sužnja 260 dni na leto po 10 ur na dan (sila 1 kWh opravi namreč približno toliko dela kakor 15 delavcev v 1 uri). Nobena od velikih proizvodnj električne energije ni v tem času tako napredovala. Kanada in Norveška imata dvakrat, ZDA trikrat in Vel. Britanija triinpolkrat toliko elektrike na osebo kot pred vojno. Seveda pa je primerjava z njim še vedno težka, saj pride po podatkih za l. 1957 na Norveškem 6850 kWh na človeka, v Kanadi 5200, v ZDA 4070, v Vel. Britaniji 2000 in celo v ZSSR kljub tolikšnemu prebivalstvu 960 kWh na prebivalca.

Jugoslovani so lahko ponosni na velikansko delo, ki so ga opravili v povojnih

letih. Imena novih hidrocentral kakor so Jablanica, Vinodol, Mariborski otok, Vuhred, Vuzenica, Jajce, Vlasina, Mavrovo, Zvornik, Perućica na Zeti in termoelektrarne Kostolac, Kolubara, Šoštanj, Konjščina in Kakanj pomenijo velike uspehe pri napredku gospodarstva, čeprav se ne morejo kosati z ameriški orjaki, kot sta Boulder Dam na Koloradu in Grand Coulee Dam na Kolumbiji, ki ima zmogljivost okoli 2 milijona kilovatov, nekako za pet Jablanic. Samo dravske elektrarne so do srede l. 1958 proizvedle že 10 milijard kWh energije in nadomestile toliko človekovega dela, kakor da bi delalo nad 40 milijonov delavcev po 10 ur na dan neprestano skozi eno leto. Sedanji družbeni plan predvideva, da se bo proizvodnja elektroenergije v Jugoslaviji do l. 1961 povečala za polovico, tako da bo znašala 9300 milijonov kWh na leto.

V povojnih letih so zelo povečali tudi pridobivanje drugih energetskih virov — premoga in nafte. Črna premoga je sicer v FLRJ zelo malo, nekaj ga kopljejo v Raši v Istri in v timoškem bazenu v Srbiji, tem več pa je rjavega premoga in lignita.

Pred vojno je bila letna produkcija vsega premoga 7,032.000 ton, l. 1957 so ga nakopali dvainpolkrat več, t. j. 18,007.000 ton. Vlak, ki bi peljal toliko premoga, bi segal od Ljubljane do Beograda in nazaj do Kranjske gore (1 vagon — 15 t, 10 m dolg). Od tega je bilo okoli 47% rjavega premoga, 45% lignita in 8% črnega premoga. Po družbenem planu bodo letno množino nakopanega premoga do l. 1961 povečali za več kot tretjino, tako da bo znašala 25 milijonov ton. Pri Prištini na Kosovem so odkrili največje ležišče lignita, kjer cenijo zaloge na štiri in pol milijarde ton.

Mnogo na slabšem je z nafto. Prve preskave segajo sicer že v l. 1925, vendar so tuje družbe zavirale iskoriščanje. Črpanje se je pričelo pravzaprav šele med okupacijo. V Prekmurju so napravili prvo vrtno Nemci l. 1942. Čeprav so bile črpalne naprave ob koncu vojne večidel uničene, se je proizvodnja kmalu začela in rasla iz leta v leto. V l. 1953 so načrpali petkrat več nafte kakor prejšnje leto. Glavna naftna področja so na obrobju Panonske nižine v Moslavini, Medžimurju in Prekmurju. L. 1957 so pridobili že 396.000 ton nafte; to pomeni sicer velik napredek, vendar še ne zadostuje za domače potrebe. Domača nafta krije tretjino potreb, skoraj dve tretjini pa morajo še uvažati. Rafinerije so na Reki, v Sisku in v Bosanskem Brodu. V letu 1957 so predelale 1,020.000 ton nafte. Naj-

večja proizvajalka nafte na svetu so ZDA, ki so jo l. 1956 načrpale 354 milijonov ton, v Evropi pa poleg ZSSR (84 milijonov ton) Romunija z 11 milijoni ton. Če upoštevamo število prebivalstva, pridejo na prvo mesto: Kuvait s 365 tonami, Venezuela z 22 tonami in Saudska Arabija z 8 tonami na prebivalca. Tudi pri tej primerjavi je Jugoslavija še daleč zadaj, saj je prišlo v istem letu 1956 le 0.016 tone na prebivalca FLRJ. Petletni družbeni plan računa s tem, da bodo v l. 1971 načrpali v Jugoslaviji že 850.000 ton nafte.

Če preračunamo energijo elektrike in nafte na črni premog, so porabili v l. 1956 na vsakega prebivalca toliko energije, kolikor je da 580 kg črnega premoga. Po porabi energije so za FLRJ Portugalska, Grčija, skoraj vse azijske in afriške in velik del južnoameriških držav, medtem ko so visoko razvite države Evrope in Amerike daleč naprej. V Evropi ima prvenstvo Norveška s 5660 kg, na vsem svetu pa ZDA z 8580 kg na prebivalca. Poraba energije je zanesljivo merilo za razvitost gospodarstva in potrjuje pravilnost dosedanje gospodarske politike v Jugoslaviji, ko so gradili velike elektrarne, množili proizvodnjo premoga in odpirali naftna področja, obenem pa ustvarjali velike uporabnike energije — tovarne.

TEMELJI GOSPODARSTVA

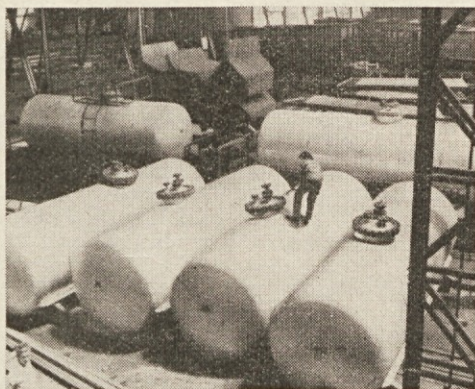
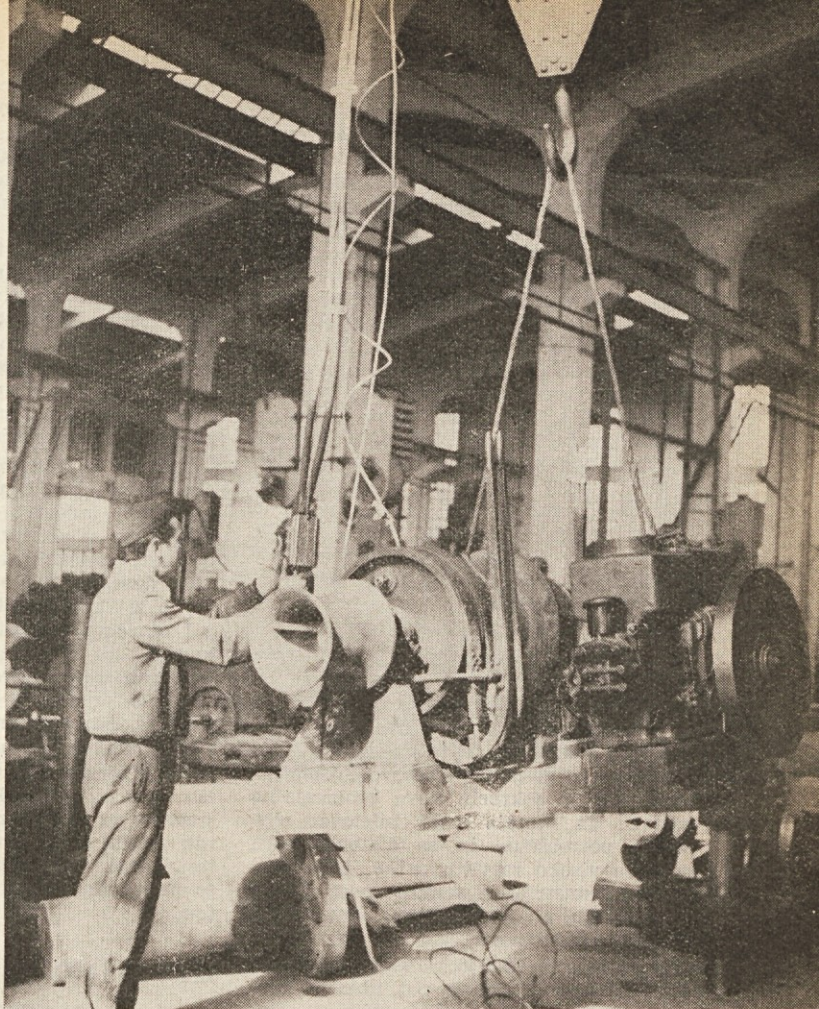
Zgodovina gospodarstva dokazuje, da je gospodarski napredek povsod odvisen od težke industrije. Narodni dohodek vsake dežele je tem večji, čim večji sta proizvodnja energije in proizvodnja jekla. Težka industrija ustvarja nova proizvajalna sredstva in večja proizvodnja in dohodek. Ko bi bili v Jugoslaviji v povojnih letih vložili vse svoje napore v razvoj kmetijstva, bi si bili sicer hitro zvišali življenjsko raven, ne bi bili pa dobili novih proizvajalnih sredstev in bi bili zato še vedno ena najbolj zaostalih držav z majhno proizvodnjo in nizkim narodnim dohodkom, odvisni od tujine in brez perspektive uspešnega gospodarskega razvoja. Tako pa so z razvojem težke industrije stopili na pot napredka. Železovo rudo imajo predvsem v pasu Dinarskega gorstva od Petrove gore jugovzhodno od Karlovca do Sarajevske kotline. Največja rudnika sta Ljubija pri Prijedoru in Vareš, odprli so nov rudnik v Slepčah v Makedoniji. Proizvodnjo železove rude so potrojili. L. 1939 so nakopali 667.000 ton, l. 1957 pa 1.876.000 ton. Pred vojno so velik del rude izvažali, ker so imeli večje talilni-

ce samo na Jesenicah in v Varešu. Po vojni so zgradili nove plavže v Zenici in v Sisku, razširili stare jeklarne v Ravnah in Storah, zgradili novo železarno v Nikšiću ter povečali proizvodnjo jekla več kot štirikrat; namesto 235.000 ton v l. 1939 so ga pridobili 1.049.000 ton v l. 1957. Medtem ko ga je prišlo pred vojno 15 kg na prebivalca, ga je prišlo leta 1957 že 58 kg. V državah, ki spadajo med večje proizvajalke jekla, so ga l. 1956 proizvedli na prebivalca: v Italiji 123 kg, na Poljskem 179 kg, v ZSSR 243 kg, v Kanadi 300 kg, v Franciji 307 kg, na Švedskem 332 kg, v Avstriji 336 kg, v Vel. Britaniji 404 kg, v ZDA 622 kg in v malem Luksemburgu, ki pravzaprav živi od jeklarstva, 11.520 kg. Po predvidevanjih petletnega načrta bo jugoslovanska proizvodnja jekla do l. 1971 narasla na 1.370.000 ton.

Jugoslovanska tla vsebujejo tudi snovi, ki jih potrebujejo za plemenitenje jekla, to so mangan, antimon, krom in molibden. Antimon dobivajo v hribovju vzhodno od dolnje Drine, tam je rudnik Zaječa z veliko talilnico. Proizvodnjo antimona so tako povečali, da so prvi v Evropi. Kromove rude je v Kosmetu in v Makedoniji toliko, da je Jugoslavija po proizvodnji kroma prva v Evropi in se uvršča med največje proizvajalce. Kroma so proizvedle v l. 1956: Turčija 348.000 ton, Filipini 326.000 ton, Južnoafriška unija 278.000 ton, Južna Rodezija 196.000 ton, ZDA 78.000 ton in Jugoslavija 38.000 ton. Molibdenov rudnik so odprli šele po vojni v Mačkatici severovzhodno od Vranja v Srbiji. Ruda ni pogostna in jo kopljejo v Evropi le še na Norveškem in v Finskem.

Skladno z nameni industrializacije so napravili največji korak v razvoju strojne in električne industrije ter ladjedelništva. Proizvodnja strojev se je v primerjavi s predvojno povečala osemkrat. Tovarniške opreme izdelajo vsako leto za 15% več. V Sloveniji delajo poleg manjših obratov nove tovarne Litostroj v Ljubljani, TAM v Mariboru in Tomos v Kopru. Veliki obrati so »Prvomajska« v Zagrebu, »Djuro Djaković« v Slavonskem Brodu, tovarna kmetijskih strojev v Karlovcu, »Ivo Lola Ribar« v Železniku, »14. oktober« v Kruševcu, »Crvena zastava« v Kragujevcu, čisto nova tovarna »Tito« v Skopju in razne druge po Srbiji in Bosni. Kakor je ugotovila ekonomska komisija pri OZN, je Jugoslavija največji napredek dosegla v elektroindustriji. Zgradila je 24 novih tovarn. Največja podjetja so »Rade Končar« v Zagrebu, »Iskra« v Kranju in »Moša Pijade« v Svetozarevu.

Pogled v novo to-
varno ladijskih dvi-
gal »Vulkan« na Re-
ki

Proizvodnja vago-
nov-cistern v Ran-
kovičevem

Sedaj izdelujejo 25-krat več strojev kakor pred vojno. Zlasti je važno proizvajanje generatorjev, transformatorjev, elektromotorjev, radijskih in televizijskih sprejemnikov, kablov in raznih gospodinjstskih strojev. Tovarna Iskra izdelava vsak dan okrog 800 električnih števcov in je sredi l. 1958 že dosegla produkcijo milijon kosov. Zelo močno je narasla proizvodnja kmetijskih strojev in prometnih sredstev. Pred vojno Jugoslavija sploh ni izdelovala traktorjev, kamionov, tovornih vagonov in biciklov, l. 1957 pa je izdelala nad 4000 traktorjev, 3500 kamionov, skoraj 1000 tovornih vagonov in 86.000 koles. Do l. 1961 imajo v načrtu proizvodnjo 6450 traktorjev, 6000 tovornikov, 38.000 ton kmetijskih strojev in 46.000 ton tirnih vozil. Ladjedelnice so silno povečale svojo zmogljivost. »Tretji maj« na Reki izdeluje prekoceanske motorne ladje, ladjedelnice v Splitu in Puli pa manjše potniške ladje. Medtem ko so l. 1956 izgotovili ladje s prostornino 34.500 brt, imajo za l. 1961 v načrtu že 112.000 brt.

Za izgradnjo težke industrije so mnogo žrtvovali. Na njen račun so se za več let odpovedali višanju življenjske ravni. Gradnja je bila mnogokrat zelo draga in nekateri obrati nedonosni, a težka industrija je za samostojen gospodarski razvoj nujno potrebna, ker je oskrbela nova proizvajalna sredstva; da morejo sami izdelovati življenjske potrebščine in se čimbolj rešiti monopola visoko razvitih držav. Brez lastne težke industrije je samostojnost države le na papirju, z njo šele stopa Jugoslavija čez prag neodvisnosti, ker si zagotavlja vedno večjo proizvodnjo in vedno večji narodni dohodek. Podobno pot ubirajo tudi Finska, Indija, Južnoafriška unija, Avstralija, Mehika, Argentina in Brazilija in prehajajo s stopnje polkolonialnih med vedno bolj veljavne, razvite in samostojne države.

Znaten napredek je bil v Jugoslaviji dosežen v industriji barvastih kovin, predvsem bakra, aluminija, svinca in cinka. Bakrovo rudo kopljejo v karpatskem delu Jugoslavije, kjer so začeli izkoriščati poleg rudnika v Boru tudi rudnik v Majdanpeku. V Sevojnu pri Titovem Užicu imajo novo valjarno za baker. Aluminijeve rude boksita imajo velike množine v jadranskem primorju in v notranjosti Krasa. Pred vojno so boksit izvažali, sedaj imajo svoje tovarne aluminija v Kidričevem, v Ražinah pri Šibeniku in pri Mostarju, kjer je dovolj električne energije. Proizvodnja aluminija se je od l. 1939 devetkrat povečala in je l. 1957 znašala 18.000 ton. Družbeni

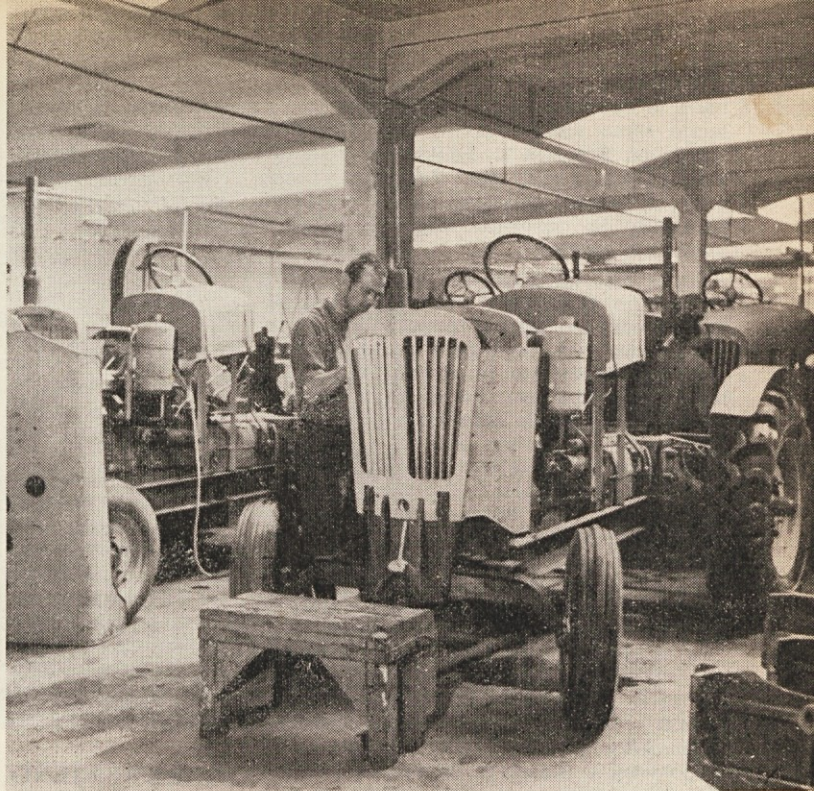
plan računa, da bo l. 1961 dosegla 35.000 ton, bakra pa 40.000 ton. Svinca so l. 1957 pridobili sedemkrat, cinka pa trikrat več kot pred vojno. Rudo kopljejo pri Mežici, Trepči na Kosovem in Zletovu v Makedoniji, talilnice svinca so v Žerjavu in v Trepči, cinkarna pa v Celju. Pomemben rudarski proizvod je tudi živo srebro, ki ga kljub precejšnji izčrpanosti skladov pridobivajo več kot pred vojno. V proizvodnji živega srebra so bili l. 1956 na petem mestu na svetu, boksita in svinca na sedmem in bakra na štirinajstem. Kako važna sta baker in aluminij v svetovnem gospodarstvu, nam kaže že samo sedanje stanje električne in letalske industrije.

Zelo se je okrepila kemična industrija. Na mnogih krajih uporabljajo odpadne snovi drugih industrij. Proizvodnjo žveplene kisline so v primeri s predvojno povečali petkrat, superfosfata osemkrat in sta l. 1957 dosegli 124.000 oz. 216.000 ton, pred vojno le 23.000 oz. 28.000 ton. Tovarno sode v Lukavcu pri Tuzli povečujejo in bo izdelovala tudi dušična gnojila. V Loznici v Podrinju imajo novo tovarno viskoze, t. j. kemično predelane celuloze, ki jo uporabljajo za izdelavo umetne svile, celofana in raznih vlaken. Zgradili so tovarno Jugovinil v Kaštelu Sućurcu pri Splitu. Pomnožili so proizvodnjo karbida, barvil, zdravil, sredstev za zaščito rastlin itd. Glede umetnih gnojil, ki so jih l. 1956 izdelali 187.000 ton, imajo v družbenem planu določeno, da se proizvodnja v l. 1961 poveča na 750.000 ton.

IZBOLJŠANI PROMET

Če sta elektrika in premog srce, ki poganjata industrijo, potem so prometna sredstva njegove žile, po katerih se dovajajo surovine in odvajajo izdelki. Zato je veljala ob industrializaciji v Jugoslaviji velika skrb tudi napredku prometa. Pred vojno je bilo železniško omrežje redko, na tisoč kvadr. kilometrov je prišlo 38 km proge, od tega četrtnina ozkotirne. Sosednja Madžarska je imela dvakrat gostejše omrežje. Ob koncu vojne so bile proge mnogokje porušene in vozni park zelo razredčen. Proge so obnovili in zgradili 17 novih v skupni dolžini 1116 km; pri gradnji se je posebno odlikovala mladina. V gradnji sta še važni progi Titograd—Bar, ki je del bodočega osrednje jadranske železnice, in Knin—Zadar, ki bo povezala severno Dalmacijo z notranjostjo. Sedaj imajo na tisoč kvadr. kilometrov ozemlja 46 km železnic, kar je precej, če pomislimo, da imajo ZDA le 44 km, Ka-

Oddelek znane tovarne motorjev in traktorjev v Rakovici pri Beogradu

Kolekcija posebno izdelanih vagonov za železarno v Zenici. Izdelek tovarne vagonov v Rakovici

nada le dobrih 6 km in ZSSR le 5 km in imajo samo visoko razvite države znatno več, n. pr. Francija 71, Velika Britanija 127 km in Belgija 330 km. Železniški vozni park so počasi obnovljali in so v številu potniških in tovornih vagonov presegli predvojno stanje.

Glede cest navajajo viri iz l. 1935 skupno dolžino 40.509 km, vendar se ne ve, kakšne ceste so šteli k temu. V l. 1957 so imeli 81.681 km, od tega z makadamskim cestiščem 48.389 km in z asfaltiranim ali tlakovanim 3359 km. Po vojni so mladinske brigade zgradile avto cesto Beograd-Zagreb in jo zadnje leto podaljšale do Ljubljane. Zgradili so asfaltirane ceste iz Ljubljane v Koper, z Reke v Zagreb, z Reke do Karlobaga in več delov ob jadranski obali, iz Beograda do Valjeva, Požarevca in Zrenjanina, iz Bitole v Ohrid, iz Skopja v Kumanovo in še več manjših odsekov. Cestni promet je silno narastel zaradi naglega porasta motornih vozil. V primerjavi z l. 1938 so imeli v l. 1957 7-krat toliko kamionov (25.763 : 4286), 3,6-krat toliko avtobusov (3419 : 943), 3,4-krat toliko motociklov (26.422 : 7661) in 1,5-krat toliko potniških avtomobilov (21.570 : 13.571), od teh je bila polovica v Sloveniji. Če vzamemo v poštev teža blaga in dolžino voženj, je bilo v letu 1957 prepeljeno 8,6-krat toliko blaga kakor v l. 1946. Potnikov je bilo prepeljanih trikrat toliko. Zelo se je pomnožil promet v večjih mestih, kjer uvajajo trolejbus in avtobuse in so imeli l. 1957 že 1137 vozil. L. 1938 je prišlo v Jugoslavijo eno motorno vozilo s kamioni vred na 570 ljudi. To razmerje so v l. 1957 izboljšali na 234: to je v primeri z visoko razvitimi državami še vedno zelo slabo, saj imajo samo potniških avtomobilov toliko, da pride en voz v ZDA na 3 ljudi, v Kanadi in Novi Zelandiji na 5, v Franciji na 12, v Veliki Britaniji na 13, v Zahodni Nemčiji na 23 in v Italiji na 45 ljudi.

Vojna je hudo prizadejala jugoslovanski pomorski in rečni promet. Pristanišča so obnovili, v Splitu zgradili novo luko, Ploče in Bar še vedno gradijo. Mornarico so obnovili po številu ladij. L. 1957 so jih imeli 251, pred vojno le 185. Toda po tonaži je še niso popolnoma dosegli, saj so imeli l. 1957 še 6000 brt manj kot pred vojno (401.000 — 395.000). Pristaniški promet se je pa silno povečal in je 3,5-krat tolikšen kot pred vojno. Rečnega ladjevja še nimajo toliko ko prej, a promet je kljub temu za četrtino večji.

Avionski promet se hitro množi. L. 1957 so imeli 22 potniških letal in vzdrževali 17

stalnih in 14 sezonskih prog, prepeljali pa skoraj 10-krat toliko potnikov kot pred vojno (111.700 : 12.700). Zelo narašča poštni, telegrafski in telefonski promet. Pred vojno je bil v rabi en telefonski aparat na vsakih 246 prebivalcev, l. 1957 na 102 prebivalca. Število radijskih naročnikov se je šestkrat povečalo in je l. 1957 znašalo 890.360, tako da je prišel en aparat na 24, l. 1939 pa na 99 prebivalcev. Mnogo držav je seveda v tem naprej, saj pride en radio na Japonskem in ZSSR na manj ko 7 ljudi, v Franciji, Zah. Nemčiji in Britaniji približno na 4, v ZDA pa malone na vsakega posameznika (168 milij. ljudi — 150 milij. aparatov).

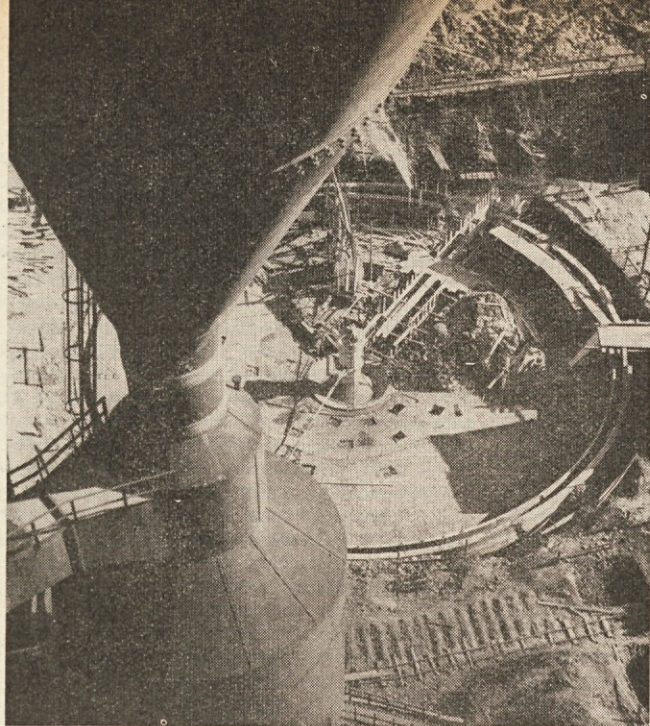
Tudi prometu nalaga družbeni plan velike naloge. Predvsem predvideva razširitev in modernizacijo železniškega parka in omrežja, večjo zmogljivost luk, mehanizacijo prekladanja, rekonstrukcijo važnih cestnih magistral Ljubljana-Djerdjelijska, objadrske ceste in ceste po dolini Bosne, povečanje rečnega ladjetja, zgraditev sodobnega mednarodnega letališča in sodobne transverzalne telegrafske in telefonske proge.

OBREMENJENO GRADBENIŠTVO

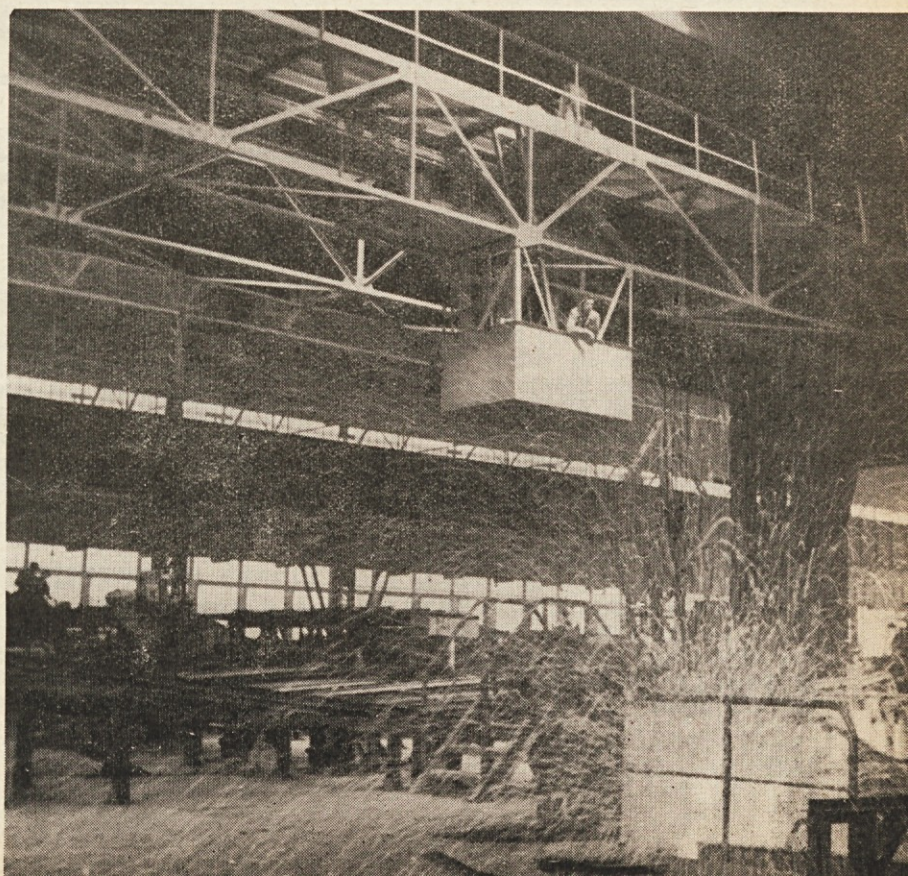
Pri vsem, kar koli so obnovljali ali na novo postavljali, naj bodo to elektrarne, daljnovodi, tovarne, naftovodi, ceste, železnice, kanali, vodovodi, mostovi, silosi, bolnišnice, šole itd., povsod je bilo udeleženo gradbeništvo. V zadnjih letih je ustvarjalo vrednosti nad 200 milijard dinarjev. Od leta 1950 do 1956 se je povečalo število stanovanj od 3.463.000 na 3.664.000 in stanovanjska površina za 10 milijonov kvadratnih metrov, sorazmerno največ v Bosni in Sloveniji, najmanj v Srbiji in Makedoniji. Največjo povprečno stanovanjsko površino na osebo ima Slovenija (10,9 m²), najmanjšo BiH (5,7 m²). Večina novih stanovanj je dvosobna. Po sedanjem družbenem planu mora priti stanovanjska izgradnja do večje veljave. Prizadevati se je treba, da se gradnja stanovanjskih hiš čim bolj mehanizira in s tem pospeši in poceni. Zato se vlagajo večje vsote za opremo gradbenih podjetij, za sodobnejše izdelovanje gradbenega materiala in za bolj kvalificirano delavstvo.

INDUSTRIJA ZA POTROŠNIKA

V letih obnove in gradnje težke industrije je lahka industrija, ki dela neposredno za potrošnika, močno zaostajala. Ko

Zenica — Gradnja največje visoke peči v Jugoslaviji

Iz tovarne brezšivnih cevi v Sisku

pa je težka industrija začela delati, je hitro napredovala tudi proizvodnja potrošnih predmetov, za izvožene proizvode težke industrije so začeli uvažati tudi potrošno blago. S tem sta vzcvetela trgovina in gostinstvo in je narasla splošna življenjska raven. Od oskrbovanja s hrano in obleko prehajajo vedno bolj k nakupovanju gospodinjstvih aparatov in motornih vozil.

Kako je napredovala proizvodnja potrošnih dobrin, naj nam pokaže nekaj primerov (primerjava povsod med l. 1939 in 1957): proizvodnja sladkorja se je podvojila (108.000 ton : 219.000 ton), proizvodnja piva je dvainpolkratna (427.000 hl : 1.043.000 hl), ribjih konzerv se je potrojila (3223 ton : 10.542 ton), mesnih konzerv več ko podesetorila (1328 ton : 14.548 ton); cigaret potrojila (6000 ton : 18.000 ton); bombažnih tkanin izdelajo skoraj dvakrat toliko (111.000.000 m² : 207 milijonov kvadratnih metrov), volnenih skoraj trikrat toliko (12.000.000 m² : 34.000.000 kvadratnih metrov), nogavic skoraj polovico več (23.000.000 m² : 32.000.000 m²), perila skoraj štirikrat (5.000.000 m² : 19.000.000 kvadratnih metrov), oblek enajstkrat toliko (1.000.000 m² : 11.000.000 m²); gumijaste obutve proizvajajo dvakrat (5.200.000 parov : 11.700.000 parov), navadne usnjene dvainpolkrat toliko (2.400.000 parov : 6.100.000 parov); vžigalic dvakrat (37.000 zabojev : 80.000 zabojev), papirja trikrat (35.000 ton : 105.000 ton) in luksuznega pohištva sedemkrat toliko (14.000 garnitur : 108.000 garnitur).

Življenjska raven se je na splošno zvišala, posebno v južnih republikah, ki so bile prej skoraj brez industrije. Hrana daje še vedno povečini žito. Kruha pojedó Jugoslovani povprečno po 220 kg na leto, mesa in rib le okoli 24 kg. Potrošnja sladkorja (11 kg) in riža se veča. Mleka popijejo razmeroma zelo malo, najmanj Makedonci (povprečno četrť litra na teden), toliko več pa alkoholnih pijač. Žganja uživajo največ v Srbiji (povprečno poldrugi liter na osebo letno), vina največ v Sloveniji (15 l na prebivalca letno samo v gostilnah). Tobaka potrošijo silne množine, po računih statistik pride na prebivalca malone 8000 cigaret na leto.

Družbeni plan računa, da se bo proizvodnja potrošnih predmetov do l. 1961 še močno povečala, sladkorja n. pr. do 330.000 ton, tkanin na 328 milijonov kvadratnih metrov, obutve na 31 milijonov parov, tobaka na 54.000 ton itd. Pri tem naj se razširi tudi asortiment.

ZAOSTALO KMETIJSTVO

Dosedanji družbeni plan Jugoslavije ugotavlja, da je kmetijstvo največji problem sedanjega jugoslovanskega gospodarstva. Kmetijstvo je v vseh povojnih letih zaostajalo za drugimi gospodarskimi panogami, ker je večidel vztrajalo pri starih načinih gospodarjenja. V l. 1957 so sicer imeli 14.700 traktorjev, 20.300 motornih mlatinic, leto prej 565.200 ton umetnih gnojil, vendar se obdelovalne površine niso povečale in hektarski donos ni napredoval. V zadnjih desetih letih so pridelali manj pšenice, ječmena, koruze, lanu kakor v desetih letih pred vojno. Pač pa se je povečal pridelek krmilnih rastlin, zelja, krompirja, konoplje, tobaka, bombaža, posebno pa sončnic in sladkorne pese. Hektarski donos se je: tem ča- u nekoiko vzdignil pri pšenici, ječmenu, lucerni, krompirju in zelju, pri večini drugih pridelkov pa je padel. Pšenice so pridelali v teh letih povprečno 12 metrskih stotov na hektar, v letu 1957 pa 16, medtem ko izkazujeta za isti čas Švica 24-27 q in Nizozemska 30-39 q. Hektarski donos koruze je bil 15 q leta 1957 pa 22 q, medtem ko je imela Avstrija 20-25 q, Nizozemska pa do 36 q. Krompirja so pridelali povprečno 77 q na ha, v l. 1957 114 q, v Avstriji 129-151 q in na Nizozemskem 201-271 q. Število goveje živine in ovc je ostalo približno enako kot pred vojno, število prašičev se je zmanjšalo, perutnine pa povečalo.

Sedanji družbeni plan razglša razvoj kmetijstva in socialističnih odnosov na va- si kot bistveni pogoj za ureditve plana in računa hektarskih donosov in mnogo večjo proizvodnjo živinoreje. S tem naj se zboljša prehrana, poveča surovinska baza za industrijo, zmanjša uvoz in omogoči izvoz kmetijskih pridelkov. V ta namen vlaga skupnost v kmetijstvo trikrat večja sredstva kot doslej. Uvaja se kooperacija kmetov z velikimi gospodarstvi. Industrija naj vrne kmetijstvu svoj delež s proizvodnjo kmetijskih strojev, gnojil in sredstev za zaščito rastlin. Kmetijstvo naj pospešuje gojitev krmilnih in industrijskih rastlin, skrbi za melioracije, osuševanje, namakanje, varstvo pred poplavami in erozijo.

UČINKI INDUSTRIJE IN KMETIJSTVA

Industrija in kmetijstvo sta stebra jugoslovanskega gospodarstva, prvi močnejši, drugi še bolj slab. Na njima sloni življenje,

z njima je povezano ostalo gospodarstvo — promet, gozdarstvo, trgovina, turizem. V republikah, ki imajo razvito industrijo, deloma tudi kmetijstvo, se ustvarja večji narodni dohodek. Z razvojem gospodarstva, predvsem industrije, narodni dohodek iz leta v leto raste, posebno odkar delovni človek sam upravlja gospodarska podjetja in javno življenje politično-upravnih enot. V l. 1956 je znašal 1445 milijard dinarjev ali 80.790 dinarjev na prebivalca. Skladno z gospodarsko razvitostjo je bil v posameznih republikah precej različen. V Sloveniji je prišlo na vsakega prebivalca 155.094 din, v Hrvaški 97.011 din, v Srbiji 70.921 din, v BiH 60.940 din, v Makedoniji 58.233 din in v Črni gori 48.672 din. Te razlike nalogajo Jugoslovanom dolžnost, da vlagajo več sredstev za gospodarski razvoj Črne gore,

Makedonije in Kosmeta in tudi tam omogočijo večjo proizvodnjo in s tem večji narodni dohodek. O tem vodi račun tudi sedanji družbeni plan, ki predvideva v teh pokrajinah gradnjo večjih tovarn in boljše prometno povezavo.

Viri:

Statistični koledar FLRJ, Zvezni zavod za statistiko, Beograd 1958.

J. Stanovnik: Gospodarski razvoj Jugoslavije, Politična knjižnica CZ, Ljubljana 1958.

Naše življenje v številkah, Drž. založba Slovenije, Ljubljana 1958.

Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije za dobo 1956-1961, Uradni list FLRJ 1957, št. 53.

FRANJO BATAGELJ

Spet si tu, jesen;
in vsako jutro na mojem oknu roža se ospe
— ker roža kot ljubezen le v juliju cvetè.

Orumenela fotografija

Krvavi lističi pod njo z vetrom odeti
drsijo v dan meglen.
Nekje med sivimi strehami utonejo v blatu.

V parku zlatijo drevesa...
Na mizi odprta knjiga.
Med njenimi listi orumenela fotografija.

Ne glej, dekle me! Saj je jesen
in rad sem sam, ko v teh dneh
poslušam, drhtim in čutim
kako se zvezde osipljejo z neba.

Napredek kmetijstva v koprskem okraju

Pagon Andrej Ogarev

»Obdelaj ti mene — ali pa bom jaz tebe...«

Tako je govorila — in še govori zemlja vsem tistim kmetovalcem, ki mislijo, da jim bo dala visoke donose tudi če jo bodo le površno obdelali. Ta pregovor prenaša rod za rod od davnih stoletij na mlajše. Če je veljal v davnih časih, velja toliko bolj danes, ko se ne zadovoljujemo več s pridelki 10 stotov pšenice, 30 stotov koruze, 50 stotov grozdja ali sto stotov krompirja na hektar. Danes niso redki primeri, ko govorimo o 50 stotih pšenice, 100 stotih koruze, 120 stotih grozdja in 300 stotih krompirja na hektar.

Odkod taki skoki? Človek išče, preizkuša, raziskuje, napreduje... To je naravna težnja — težnja po izboljšanju življenja. Zato se ne ustavi ob prvem uspehu, temveč raziskuje, preizkuša in usmerja svoje delo na tiste kulture, ki mu dajejo večje donose. Življenje samo ga k temu sili. Veseli se uspehov in jih rad posreduje naprej...

Veliko je bilo prva leta po osvoboditvi kritik o »nepravilni gospodarski politiki.« Vsi tisti, ki jim je beseda tako rada udarila na to plat, niso mogli — ali pa niso hoteli razumeti — da je bila krivda za zastalost v večstoletni sužnosti in odvisnosti od drugih. Saj so znane besede, ki jih je avstrijski cesar Franc izrekel leta 1812 v Ljubljani na kongresu »Svete zveze« nekaterim prosvetnim delavcem:

»Ne potrebujemo učenjakov! Vzgojite nam dobre državljane.« Šele z osvoboditvijo smo sedli na svoje, začeli gospodariti, živeti in delati po svoje — tako kot je nam prav...

KMETIJSKE ZADRUGE IN RAZVOJ KMETIJSTVA

Kmetijske zadruge koprskega okraja, ki obsega občine Piran, Izolo, Koper, Herpele, Divačo, Sežano, Ilirsko Bistrico, Pivko in Postojno, so v letu 1958 predvidele za razvoj kmetijstva 384.784.000 dinarjev. Večina zadrug je ta denar porabila za povečanje kmetijske proizvodnje. Zadruge so od navedene vsote porabile: 123.111.000 di-

narjev za poljedelstvo, vrtnarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in živinorejo, 114.787.000 dinarjev za zgraditev in popravila že obstoječih skladišč, za nabavo opreme za vinske kleti in drugo, 57.896.000 dinarjev za nabavo traktorjev, prevoznih avtomobilov, mlatilnic, stiskalnic in drugih manjših kmetijskih strojev. V poljedelstvo in vrtnarstvo so zadruge investirale 21.100.000 dinarjev. V tej vsoti je 6.150.000 dinarjev, ki so jih zadruge uporabile za ureditev 19 hektarov novih jagodnih nasadov. Za izboljšanje sadjarstva je bilo investiranih 24.968.000 dinarjev, za vinogradništvo 42.318.000 dinarjev in 34.252.000 dinarjev za izboljšanje živinoreje.

Zadruge so delno v kooperaciji s kmeti, delno pa na zemljiščih splošnega ljudskega premoženja, obnovile 142 hektara sadovnjakov in mandeljnovih nasadov. Sadovnjake so obnavljale na Krasu, v Brkinih in na področju občine Ilirska Bistrica. V polni rodnosti bodo ti sadovnjaki dali pridelek v vrednosti 141.000.000 dinarjev.

V obalnem pasu okraja — v občinah Koper, Izola in Piran, so zadruge v kooperaciji s kmeti obnovile 27 hektarov vinogradov in nasadile 108.000 trt. V polni rodnosti — kar bo že čez pet let — bodo ti vinogradi dali grozdja v vrednosti 50.000.000 dinarjev!

VRTNARSTVO

Za potrebe vrtnarstva je Zadržna poslovna zveza (ZPZ) Koper začela z načrtnim in organiziranim pridelovanjem vrtnih semen. V letu 1958 je pridelala te le količine semen:

2.000 kg graha na površini 4 ha; 2.500 kg endivije, solate in radiča na 5 ha; 1.000 kg kapusnic in krmskega ohrovtja na 1 ha; 220 kg paradižnika na površini 2,5 ha; 100 kg paprike na površini 1,5 ha; 400 kg škalfjole na površini 1 ha; 300 kg čebule na površini 0,57 ha; 300 kg raznih drugih semen na površini 1 ha.

Skupno: 6.820 kg semen.

Umestno je ob tem poudariti, da je vrtnarstvo v obalnem pasu okraja prejšnja

leta zaradi slabih in nesortnih semen — nabavljenih v tujini in deloma tudi doma — pretrpelo ogromno škodo. Prav zato je prizadevanje koprške zadrúžne poslovne zveze treba samo pohvaliti.

Tudi kmetijske zadruge in večja kmetijska posestva bodo v bodoče bolj skrbela za pridelovanje izvornih in sortnih vrtnih semen. Precej so v tem že storile. Zgradile so večje število toplih gred za vzgojo zgodnjih sadik povrtnin. V novih toplih gredah so povečale število sadik paradižnika za 600.000 kosov, paprike za 40.000 kosov, raznih drugih jesenskih sadik za 200.000 kosov. Proizvodnja povrtnin se je s tem povečala za 980 ton v vrednosti 20 milijonov dinarjev.

ZVEZNO NAGRADNO TEKMOVANJE ZA VIŠOKE DONOSE

Veliki naravoslovec prof. Fran Erjavec je leta 1880 zapisal v uvodu knjige »Naše škodljive živali v podobi in besedi« te-le pomenljive besede:

»Življenje je boj! Kamorkoli se ogledamo po širnej zemlji, povsod nahajamo nam neprijazna ali celo sopražna bitja, katera bi najrajša živela ob naših žuljih...

Boriti se nam je pred vsem s svojim bratom človekom, kateri izkoristi zase vse te-

lesne moči in uma darove, ki mu jih je Bog dal, ter tako z boljšimi pridelki in lepšimi ter cenejšimi izdelki poskuša nas izpodriniti. No, takega boja se ni nobenemu sramovati. Tak boj je pošten in zmagovalcu na čast...«

Preteklo je 78 let, odkar je prof. Erjavec napisal te besede. Od takrat do danes je steklo precej vode naših rek v morje — ali z drugimi besedami — kmetijstvo je zelo napredovalo. Prav z namenom, da bi človeku v Novi Jugoslaviji zagotovili še več in boljših pridelkov — in mu hkrati olajšali težko ročno obdelovanje zemlje — so v zveznem merilu razpisali nagradno tekmovanje za visoke hektarske donose. Po vseh republikah je za tekmovanje veliko zanimanja. V koprskem okraju se je za gospodarsko leto 1957 — letošnje še ni zaključeno — udeležilo zveznega nagradnega tekmovanja za visoke donose krompirja, pšenice, mleka, ter obnovo vinogradov in sadovnjakov 24 kmetijskih zadrug, dve zadrúžni ekonomiji in dve kmetijski posestvi.

Za visoki hektarski donos pšenice sta tekmovali kmetijski zadruzi Koper-okolica in Marežice.

KZ Koper in okolica je dosegla povprečno 38 stotov zrnja na ha in dobila 400.000 din nade.

Moderna vinska klet v Škocjanu pri Kopru z zmogljivostjo 300 vagonov vina

KZ Marezige je dosegla povprečno 34 stotov zrnja na ha in dobila 200.000 din nagrade.

Za visoke hektarske donose krompirja je tekmovalo 17 kmetijskih zadrug s 36 skupinami na površini 300 ha. Izid tega tekmovanja je bil izredno povoljen, saj je deset tekmovalnih skupin na območju kmetijskih zadrug Obrov, Pregarje, Slivje, Podgrad in Prestranek doseglo pridelek nad 400 stotov krompirja na hektar. Tekmovalne skupine so prejele skupno 7.800.000 din nagrad.

Za visoko mlečnost krav je tekmovalo pet kmetijskih zadrug s skupno 165 kravami. Vse tekmovalne skupine so presegle 3.300 litrov mleka na kravo. Tekmovalci so prejeli skupno: 1.100.000 din nagrad.

Ekonomija KZ Dekani je v tem tekmovanju prejela za lepo urejen 25 ha obsežen nasad mandeljnov 125.000 din nagrade.

Ekonomija KZ Izola je za lepo urejen nasad mandeljnov in marašk prejela 150.000 din nagrade.

Kmetijsko posestvo Škocjan-Ankaran je za 22 ha vzorno urejenega nasada breskev prejelo 110.000 din nagrade.

Kmetijsko posestvo Brič-Puče pa je za 20 ha novega vinograda prejelo 100.000 din nagrade.

Uspehi tega tekmovanja pa so razvidni tudi v povečanju hektarskih donosov. Tako se je v zadnjih petih letih povečal pridelok krompirja za povprečno 20 stotov na hektar. Na to povečanje niso vplivali samo ugodni vremenski pogoji, marveč tudi uporaba vseh agrotehničnih pripomočkov. Tako so na primer samo na področju Zadrugne poslovne zveze Ilirska Bistrica za menjalni nad 900 stotov semenskega krompirja.

MILIORACIJE

Načrt za leto 1958 je predvideval melioracijo 2.000 ha pašnikov, kmetijske zadruge pa naj bi meliorirale 700 ha pašnikov. Največ so v tem storili na področju kmetijske zadruge Knežak, kjer so uredili 140 ha višinskega pašnika. Tu so ljudje sami veliko pomagali s prostovoljnim delom. Za ureditev tega pašnika so porabili 2.200.000 dinarjev. Na tem pašniku bodo vzrejali predvsem plemensko živino.

Na področju občin Postojna, Pivka in Ilirska Bistrica so izboljšali 50 ha močvirnatih zemljišč za kar so porabili 2.400.000 din. Letos so na teh zemljiščih pridelali nad 1000 stotov dobrega sladkega sena.

Na starih trtah je pridelek slab. »Noniča« nista zadovoljna

»Konjički škribljajo, ker vozjo težko in grozdje peljajo, ki je mčno sladko«

Zadružne poslovne zveze so se zavzele tudi za sušenje mladega sena na žičnih kozolcih. Na Krasu so sušili seno na žičnih kozolcih na površini 15 ha. V občini Ilirska Bistrica so napravili že 12 takih sušilnih naprav. Letos so na takih napravah posušili nad 500 stotov sena. Hranilna vrednost tako posušenega sena je za najmanj 25 odstotkov višja kot pri normalno posušenem senu.

MLADI ZADRUŽNIKI

Mlad človek je že po naravi dovzeten za vse kar se dogaja okoli njega. Še posebno ga danes zanima gospodarski razvoj doma in po svetu. Da bi mladim ljudem pripomogli do večje strokovne izobrazbe, so v koprskem okraju začeli jeseni 1955 ustanovljati aktivne mladih zadrušnikov. Ti aktivni so nekaka praktična šola za mlade ljudi, ki bodo odrasli prevzeli delo in vodstvo v zadružništvu.

Danes deluje v aktivnih mladih zadrušnikov 478 mladincev in mladink. Za teoretično usposabljanje obiskujejo mladi zadrušniki kmetijsko-gospodarske večerne šole.

Teh je v koprskem okraju že osemnajst.

Aktivni mladih zadrušnikov so ponekod sami organizirali še krajše praktične tečaje. V Knežaku — občina Ilirska Bistrica — so mladi zadrušniki sami ustanovili kmetijsko-gospodarsko večerno šolo. Ta aktiv je lani organiziral tudi dobro uspel kmečki praznik. Mladi zadrušniki opravljajo razna praktična dela pri obdelovanju manjših njivskih parcel, skrbijo za sadovnjake, urejajo pašnike, pomagajo pri opleševanju in asanacijah vasi, se učijo upravljati in voditi kmetijske stroje itd. Razen tega prirejajo krajše poučne izlete. Tako pridobivajo tisto praktično in strokovno znanje, ki jim bo kasneje v življenju prav prišlo. Prav od teh mladih zadrušnikov pričakujemo, da bodo postali kvalificirani kmetijski delavci, katerih še vedno primanjkuje kmetijskim posestvom in zadruham.

Vse dosedanje delo in uspehi mladih zadrušnikov kažejo, da prehaja vedno bolj na organizirano blagovno proizvodnjo. Aktivni mladih zadrušnikov bodo morali napraviti še korak naprej — od sedanjih manjših prijemov v naprednem gospodarstvu — na proizvodnjo. Ko bodo mladi za-

družniki prevzeli v obdelovanje zemljo splošnega ljudskega premoženja, zadružnih posestev, nasade, vrtove in drevesnice, se bodo ob sprejeti materialni odgovornosti in kolektivnemu upravljanju, tudi teoretično in praktično vzgajali. Mladina bo tako postala dejanski nosilec sodobnega obdelovanja zemlje, proizvodnje in socializacije vasi.

PA ŠE NEKAJ ŠTEVILK

Naj nihče ne misli, da smo s tem podali celoten pregled kmetijskega napredka v koprskem okraju. Ta članek je samo — mozaik sličic iz celotnega gospodarstva. Nismo povedali, da je v okraju 3.214 ha površin posajenih z vinsko trto, da je v okraju 987 ha strnjenih sadovnjakov, da ima 36 kmetijskih zadrug v svojih hranilnih odsekih 57.387.000 din hranilnih vlog, da so pri 33 kmetijskih zadrugah organizirane sekcije žena-zadružnic itd.

Je pa potrebno, da napišemo še nekaj besed o novem kmetijskem gospodarstvu Izola-Marzane. To posestvo je bilo ustanovljeno jeseni 1957. Vsa zemlja, kjer je posestvo začelo razvijati svojo dejavnost, je bila večinoma last optantov. Razumljivo, da je bila vse prej kot obdelana. Močni traktorji so začeli globoko preoravati zapuščeno zemljo. Iz razdrobljenih parcel in parcelic so nastali veliki kompleksi. V prvem zaletu so zrigolali 35 hektarov. Od teh so 15 ha že spomladi zasadili s trtami sorte refošk, malvazija in merlot. To zimo bodo nasadili še 50 ha vinogradov, 32 ha breskovega nasada, 15 ha mandeljnovga nasada, 4 ha oljk, 5 ha višenj in 3 ha hrušk.

Leta 1961 bo posestvo v celoti dograjeno in bo merilo 250 ha, od tega bo 150 ha vinogradov, 100 ha pa sadovnjakov.

Leta 1965 ko bodo novi vinogradi posestva v polni rodnosti, bodo pridelali od 200 do 300 vagonov grozdja — ali deset vlakov po 30 vagonov vsak...

*V hladilnico
v Dekanih so
pripeljali jabolka.
Pred sprejemom
jih sortirajo*

Blažek Podnanoški

rodoljub in ljudski pesnik

Pagon Andrej Ogarev

Le malo ljudi je poznalo Alojzija Blažka Podnanoškega, pevca, ki je umrl lani 24. decembra v Hruševju pri Postojni. Mož — bilo mu je 68 let — je bil zelo nadarjen, velik ljubitelj narave, navdušen čebelar, lovec modrasov in gadov, zapisovalec starih običajev, navad in vraž in končno še — preprost ljudski pesnik. Nad petdeset let je bil član domačega gasilskega društva. Ko je ležal na mrtvaškem odru, so mu gasilci držali častno stražo, na gasilskem vozu so ga nato peljali na zadnji poti po lepi pivški ravnini, ki jo je v življenju tako spoštoval in ljubil. V pogrebni sprevedu so šli otroci domače osnovne šole in dva razreda dijakov postojnske gimnazije. To je bilo vse, kar so ljudje dali spominu domačina, ki je nad štirideset let v preprostih, toda pristrčnih pesmih opeval lepote rodne Pivške ravnine. Zato naj nekaj spomina nanj ohrani — Jadranski kolar.

Po dovršeni osnovni šoli je obiskoval meščansko šolo v Postojni. Tam se je pot njegovega nadaljnega učenja ustavila. Razumljivo. Bil je sin revne družine.

Trda je bila nato njegova življenjska pot. Nekaj časa je bil delavec, nato vojak v prvi svetovni vojski. V Karlovih Varih na Češkem je več časa ležal kot bolnik. Tistih hudih časov se spominja v pesmi: »Pri oknu jaz molče slonel sem«, kjer pravi:

*Zrl sveta zaničevanje,
zrl tiranstva sem sirot,
njih ponižno potrpljenje,
ko zatira jih gospod.*

*In spoznal sem te sirote,
oh, to bil je narod moj.
Iz polnih prs sem glasno kriknil:
V upor vstani, narod moj!*

Iz teh preprostih verzov se že čuti duh upora proti nasilstvu in vojnim grozotam, ki je kasneje zajel vse vojake slovenskih polkov.

Poglejmo, kaj pravi v uvodu svojih pesmi:

Vekoslav Blažek — Podnanoški z kletko za modrase na kolenih

*Moje pesmi, moje pesmi
idite mi križemsvet,
da mladenči in dekleta
bojo vas začeli pet.*

*Zlagal sem vas pevec skromni,
skromen vaš je ves poet.
Ker pa narod moj je skromen,
rad začel jih boče pet.*

*Saj spoznal bo v mojih pesmih
iz srca radostnega
blage čute — blage želje,
pevca Podnanoškega.*

Leta 1914 mu je pogorela rojstna hiša na kraju »Pri Skali«. Ta nesreča ga je zelo potrla. Opisal jo je v pesmi: »Nazaj tja v skalni kraj«, kjer nekako posnema Gregorčiča, vendar so izrazi njegovi. Tako piše med drugim:

*Še tam je zelen Laz,
še v Dolu tam skalovje
in zeleno grmovje,
še ves nekdANJI kras.*

*Oh, ljubi rojstni dom,
mi ogenj ga je vzel,
sesul ga v ruševine,
zasul mi je spomine,*

*zdaj prah je in pepel...
Glej!
Še zid, ki je ostal,
ga tujec je pobral.*

Tam blizu je kasneje okupator začel graditi obrambni trdnjavski pas in je uporabil tudi kamenje požganega doma. Ko je leta 1930 zložil to pesem, je na koncu dodal še nekak testament:

»Edino tisti mojih sinov ali hčera, oziroma mojih zetov, sme postati moj dedič, mojega vrta in polja, (Ferjenčkovega vrta in polja), ki postavi nazaj hišo na vrtu mojega očeta »Pri Skali.«

Dne 27. I. 1922 je napisal to-le pesem:

NANOSU

*Mogočno kvišku dvigaš
svoje ti vrhove,
čeznje piš prinaša
žalostne glasove.*

*Le povej planina
v soncu začnela:
Kje je prošlost Pivška,
njena davna dela?*

*Je li sonce slave
tako temno sijalo,
ali bode v veke
nam tako ostalo?*

*Nanos z mračnim čelom
votlo odgovarja,
besedo za besedo
stokrat poudarja:*

*»Tako ni enkrat bilo
in ne bo ostalo.
Še svobode sonce
bode posijalo!«*

Mladinski list »Vrtec« je v letniku 1912 na naslovni strani objavil njegovo pesem »Domovinska ljubezen« kjer med drugim pravi:

*Kot svilne niti so potoki,
studenci so kot biser čist,
slave snežniki te visoki,
slavi te slednje cvetke list.*

*Noge ti pere široko morje,
Triglav poživilja ti srce,
Koroško, Štajersko obzorje
kot krona ti je vrh glave.*

Tudi zadnja leta pred smrtjo se ni mogel odreči pisanju pesmi. Med zadnje spada verjetno pesem, ki jo je zložil za rojstni dan leta 1956 svoji vnukinji Bredi.

*Breda lepa, Breda mlada,
dedek tvoj ti pesem sklada,
v kitice ti rože vije,
mile srčne poezije.*

*Prva kitica rudeča,
druga plavo se blesteča,
tretja pa je bela, prava
to slovenska je zastava.*

*Nanjo zvezdo petokrako,
všij ti z nitko žarkozlato,
srca vanjo verno vlij
ljubezni tvoje žarki sij.*

*To vezilo dedek stari
h godu tvojemu podari
Ta spomin še pozne dni,
v tvojem srcu naj živi!*

Zadnja leta je pridno zbiral in zapisoval domače običaje, vraže in drugo narodno blago. Sestavil je obširno kroniko domačega Gasilskega društva. Pisal je tudi kroniko iz časov NOB. Nekaj njegovih zapiskov je objavil Slovenski Jadran.

Vekoslava Blažka — Podnanoškega ni več! Pač... Po njem je ostalo več zvezkov preprostih, a vendar lepih pesmi. Škoda, da bi se porazgubile ali uničile. Naš Podnanoški je bil eden tistih skromnih, toda nadarjenih ljudi, ki bi bil marsikaj dobrega napisal, če bi živel v drugačnih razmerah. Tako pa je ostal zakopan talent, ki ni mogel vzbrsteti in razviti svojih darov. S tankim posluhom je sledil utripom novega življenja. V tem je tudi našel delček zadoščenja zadnja leta svojega težkega življe-

nja. Mogoče je prav iz tega zadoščenja napisal za Novo 1956-leto tole voščilo:

NOVOLETNA ČEBELARJEVA PESEM

*Čujte, ura kladvo dviga
bije, bije polnoči,
zvezdic novih žar se vžiga
Novo leto se rodi.*

*Čebelar v znak spomina
kliče, vošči ta poet,
tebi, draga domovina,
iz ljubezni srčne vnet.*

*V novem letu nova zarja
naj ti sije, naj blesti,
Tita, tvojega krmarja,
lovor večno naj živi.*

*Naj od bistre Soče reke,
Save, Drave, drugih rek
narod naš živi na veke,
dviga, širi se vsevprek.*

*Naj čebelice plodijo
sadni in pa rožni cvet,
da se hrami napolnijo,
napolni se vinska klet.*

*Naj po cvetju nabirale
vedno bi najslajši med,
in obilni vosek dale,
zraven pa še roj neštet.*

*Domovina, novoletna
pesem naša ti ori,
ti živela da bi srečna,
slavna do brezkončnih dni!*

P. A. OGAREV

Na Krasu

Kamniti usek.
Na dnu dve svetli tračnici ležita,
po zraku vrani dve letita.

Vsenaokoli brinje,
trnje,
kamenje,
borovci.

In sončna jasa,
krave —
in pastir.

Povsod:

prijeten kraški mir.

V daljavi oster pisk

in že zdrvi po tiru vlak.

Hrušč in ropot koles razbije —
tihih misli lepe melodije...

.....

Ob progi resni bori zašumè.

BRIŠKO OGNJIŠČE

FRANCÈ BEVK

Če sem že kdaj o tem pripovedoval, mi ne zamerite. Prizori in besede, ki jih izgrebeš iz spomina, so kot staro, močno vino, ki srce vedno znova pomladi. Kadarkoli se z vrha Brd ozrem proti Biljani in Vipolžam, se živo spominim nekega deževnega dne, pisane družbe in njenih besed. Vse, kakor da je bilo včeraj, a ne pred davnimi leti. Tako se le kak spomin iz mladosti vtisne v dušo...

Takrat nisem prihajal v južna Brda s tiste strani kot danes, čez Vrhovlje, marveč čez Furlanijo, skozi Ločnik in Mošo, po beli cesti med njivami in hišami, potem čez Preval, kjer se pokrajina spremeni, kakor da je nastala iz bridkih solzà in veselih pesmi, pa po poti, ki se mi iz oživelega spomina v večernem mraku kot siv trak vije med jagnedi. Travniki, njive, na prvi vzpetini grozdič akacij, a nad njimi prvi vinogradi in hiše s sadovnjaki.

Bilo je spomladi, drevje je pravkar zazelenelo, zemlja je dišala. Vse tiho, nikogar na cesti, sam sem hodil svojo samotno pot, le iz krčme na prvem križišču je sijala svetloba, udarjala govorica in pesem. Nad griči nežni glasovi zvonov, kakor da nekdo tiho hodi skozi nastajajočo noč in mu na najtanjšo struno igra srce. Na obzorju temne tenje dreves, a nebo zastrto z gosto tančico, skozi katero se je medlo svetlikal zadnji krajec meseca...

Zjutraj me je prebudil dež. V gostih, debelih curkih je štropotal na streho, pel kot drobni, enakomerni udarci na bobniče, kot svilen plašč šumel mimo okna, zastiral razgled, bičal mlado listje, zagrinjal pokrajino v siv mrč in otožno melodijo.

Med hišami, ki so se kot splašene stiskale druga k drugi, ni bilo nikogar. Le zdaj pa zdaj se je v šumot kapelj razlegnil glas človeka ali živali in zopet utihnil. Na velikem ognjišču je gorel ogenj, lizal sajasti kotel na verigi, plameni so obkroževali lonče, ki so prekipevali. Včasih je, kakor porojena iz enakomernega šuma dežja, zunaj nenadoma zavela sapa, težke kaplje so udarile na šipe, iz dimnika je buhnil dim, za hip napolnil ves prostor in se gostil pod stropom.

Sedeli smo na ognjišču, na nizkih klopeh ob steni, v polkrogu okoli ognja. Ni kotička, ki bi v dežju nudil toliko toplega ugodja kot briško ognjišče. Kakor zamamljeni od tihe domačnosti, smo nekoliko sključeni tiščali roke med kolena in govorili. Prav za prav je govoril le starec Gušto, ki je svoje dni klal živino po vaseh, to in ono doživel in slišal. Mi smo ga samo poslušali, mu trgali besede s smehom in opazkami. Sedel je v kotu prav za kotlom, s ci-

gareto med prsti, majhen in sivolas; živahne, šegave, predirne oči so mu preškakovale z obraza na obraz.

Govor mu je tekel kot curek vode, zgodba je sledila zgodbi, a vse so bile »resnične«, vse so se pripetile njemu, naj mu je kdo verjel ali ne. Vsak doživljaj, ki ga je pripovedoval in zanj navajal žive in mrtve priče, je kar kipel od čudovitih neverjetnosti, a ga je znal tako spretno povezati z znanimi kraji in ljudmi, tako prepričevalno pobarvati, da je še najbolj nejeverne poslušalce potegnil za seboj. A nobeni izmed dogodivščin ni manjkalo humorja: pripovedovanje je sililo na smeh kljub temu, da je bila skoraj vsaka zgodba prežeta z neko grozo, kakor da jih je rodila domišljija naravnost iz vina in iz polnočne teme in jim je kumoval zlodej kot veseli vinski bratec.

»Gušto, pa veruješ v hudiča?« se je oglasil nekdo in jemal ogorek iz ognja, da si prižge cigareto.

Starcu so se rahlo zožile sive, vražje oči. Kazno je bilo, da ne veruje ne v Boga ne v hudiča, a bi se vendar ne temu ne onemu maral odpovedati v svojih zgodbah. Potegnil je dim iz cigarete in ga v gostem oblaku puhnil predse.

»Če bi ga ne bilo, kako bi zlezel v človeka, da govori iz njega in uganja še druge stvari?«

»Pa je vate kdaj zlezel?«

»Če bi bil zlezel, bi ti ga pokazal,« se je starec zarežal. »Videl pa sem človeka, ki je bil obseden od njega.«

»Vraga! Kje?«

Zgodba je bila stara, poznala so jo že vsa Brda, a so jo hoteli še enkrat slišati. Starec je to vedel, a ga ni motilo. Pripovedoval je iz neke notranje potrebe, iz katere drugi zgodbe pišejo, zaradi užitka, ki mu ga je nudilo pripovedovanje. Imel je dovolj humorja, da ga niso žalile norčave opazke poslušalcev.

»To je bilo takrat, ko je še živel rajni Tonca, saj ste ga poznali,« je začel. »Vsi veste, da je bil vedno za menoj; kamor sem se le ganil, on meni za petami. Pomagal mi je pri delu, a za to ni zahteval drugega kot nekaj pijače. Veliko je tako ni prenesel, več kot enkrat sem ga pustil ležati v jarku. Bil je težak, kdo bi ga na plečih nosil domov! Veliko sva skupaj doživela, nekatero uganila, včasih je on mene potegnil za nos, a drugič jaz njega, vendar sva si ostala dobra prijatelja. 'Ti,' sem mu rekel nekoč, ko nisva imela pametnejšega dela, 'veliko sva doživela, marsikaj preskusila, kaj praviš, če bi enkrat pogledala tudi tja, kjer izganjajo hudiča.«

»Na Staro goro?« je vrgel nekdo.

»Kje neki!« se je starec nejevoljno otresel. »Na Stari gori so že pred sto leti izgnali zadnjega hudiča. Kažejo ga v tleh pod glavnim oltarjem, a je tako klavrn, da ga ni vredno niti pogledati. Hudiča še danes izganjajo v Klavžetu, to je daleč za Vidmom, tam nekje pri Svetem Danijelu. Tonca, ki je bil, kakor sem rekel, kuhan in pečen vedno za menoj, je bil takoj pripravljen in odšla sva na pot. Cesta je bila huda, a ne zaradi daljave in poletne vročine, marveč zato, ker prej že dolgo nisva ničesar zaužila. Kdor hoče izganjati ali videti hudiča, ne sme prej dva tedna pojesti nobenega grižljaja, a sva zato

tem več pila. S težavo sva dospela, v Klavžetu pa toliko ljudi, da je kar trlo od njih, zakaj bil je velik praznik. Vsi so kot nori tiščali v cerkev, vsakdo je hotel videti ali izganjati vraga. S Tonco sva se spogledala. Kaj pa zdaj? Ali bo zastoj najina pot in sva se zaman postila? Tedaj se v diru pripelje lepo oblečen gospod; imel je krasno kočijo, v katero sta bila vprežena dva iskra vranca. Ustavi konje in naju vpraša: 'Kaj pa vidva tu?' Tonca molči, a jaz mu odgovorim: 'Hudiča izganjava.' Gospod stopi iz kočije in pravi: 'O, ravno prav, da sem vaju našel. Hudiča imam tu notri,' pokaže na prsi. 'Take uganja, ne da mi miru ne ponoči ne podnevi. Ali mi ga moreta izgnati?' Takoj sva bila pripravljena. Nisva dvomila v uspeh — ali sva se mar zaman postila? 'Če mi to storita,' je rekel gospod, 'vama bom dal za jed in pijačo, kolikor bosta hotela.' Jaz pa: 'Če je tako, je najbolje, da takoj stopimo v krčmo.' Bil sem že hudo lačen, da so se mi noge tresle v kolenih. Gospod je bil zadovoljen, sedli smo za mizo, krčmarica pa je prinašala jedi in pijače. S Tonco sva jedla in pila za tri, gospod pa ni pokusil niti mesa niti vina, le debelo je gledal, zakaj hudič se mu je začel premikati v trebuhu. Še preden sva se s Tonco do sita najedla, je začel sipati skozi njegova usta tako strašne kletve, da so se nama ježili lasje. 'Zdaj je čas,' sva rekla. Pustila sva jed in pijačo in začela z molitvicami, ki vragu niso všeč. Takoj je pomagalo. Gospodu se je debelo pogrezalo, hudič mu je lezel navzgor, vedno više, že ga je čutil v grlu, kmalu mu ga je pol viselo iz ust, a pol ga je bilo še v njem, postal je ves zaripel v obraz in se začel daviti. Mrzlo me je spreletelo po hrbtu. Kaj pa zdaj? Tedaj se spomnim, zgrabim za razpelo in z njim gospoda z vso močjo lopnem po hrbtu. Počilo je, kakor da bi sprožil sto topov. Hudič je na vse štiri treščil na pod, mislil sem, da se je ubil. Pa je že skočil na noge, milo zapiskal in ves nag, črn, kosmat, rogat in repat kot je bil, stekel iz izbe naravnost na voz; udaril je po konjih in z njimi in z vozom zletel v oblake...«

»Ali ni šel v pekel?« je vprašal nekdo.

Starec ga je ostro pogledal in nehal s pripovedovanjem, četudi še ni bil postavil pike.

»In gospod?«

»Gospod se je razpočil. Ali nisi slišal?«

»Kdo je pa potem plačal račun?« se je oglasila gospodinja, ki je podtikala na ogenj.

Smeh. Gušto si je s trdimi prsti zvijal novo cigareto. V zgubanih licih mu je drobno drgetalo, kakor da v svoji bogati zakladnici grebe za novo zgodbo.

»Kaj pa jež, ki ti je s celo družino kradel hruške?«

Starec je obliznil cigareto in si jo prižgal ob žarečem oglu. Strmeli smo vanj. Ali bo po prvem potegljaju dima začel pripovedovati o ježu, ki se je v jesenskih nočeh s celo družino valjal po njegovih hruškah in jih na bodicah odnašal v svoj brlog? Morda bo izkopal kako drugo zgodbo...

Kadarkoli vidim Brda v sivem mrču dežja, se spomnim tistega dne. Zunanaj je brez prestanka deževalo, dolgi curki so se risali na šipe. V dimu, v suhoti in toploti, v ugodju domačnosti briškega ognjišča smo sedeli rahlo sključeni, tiščali roke med kolena in kar naprej poslušali. V polenu, ki se je vlažno solzilo, je tiho cvililo...

V BELI ODEJI...

(Iz spominov na boj proti fašizmu)

SREČKO VILHAR

Tiste dni so v mestu močno okrepili policijske sile. Imel si občutek, da stojita za vsakim uličnim vogalom vsaj po dva policijska agenta. Če si kupil trak za pisalni stroj, so že stikali za tabo, da bi odkrili niti ilegalne protifašistične organizacije. Policija bi nagradila s suhim zlatom tistega, ki bi ji povedal, kje je nameščena komunistična tiskarna, iz katere je prihajal tudi časopis DELO.

V mestu je vladala velika napetost. Bojna mrzlica se je polastila tudi slovenskih dijakov. Nenehno so brskali po časopisju, da bi zvedeli, kako tečejo stvari v svetu. Vznemirjal jih je vsak incident in tudi tisti, do katerega je prišlo morda nekje na grško-albanski meji. Če je tržaška policija ujela kakega znanega tihotapca in je prišlo pri tem še do streljanja, so o tem dogodku vneto razpravljali.

O vsem tem je razmišljal tudi Peter Šinigoj, ki pa se je malce razlikoval od svojih sovrstnikov. Pogostoma jih je grajal, češ, da govorijo in premalo delajo. Bil je že član ilegalne revolucionarne organizacije. Vneto je prebiral protifašistično literaturo. Prav posebno velik dogodek je bila zanj vsaka nova številka DELA. Prebral ga je po večkrat in celo sanjal o tem, da bi tudi sam napisal kak članek. Prišla pa je zima in iz tiskarne DELA ni bilo več. Šinigoj je bil ves iz sebe in poizvedoval, zakaj je prišlo do zastoja. Zvedel je končno, da si tiskarna ni mogla nabaviti materiala, ki ga je potrebovala za tisk.

Trnovsko planoto je že pokrila bela odeja. Od Čavna proti mestu je pihala mrzla burja. Šinigoj se je zaril globoko pod odejo. Tokrat ni mogel zaspati. V glavi mu je rojil načrt, da bi on sam preskrbel material za tiskarno. Tegal je to in ono, toda dolgo mu ni prišlo nič pametnega na misel. Močno so ga priklepale nase slike in dogodki, ki so se vrstili v mislih drug za drugim. V duhu je čital novo številko DELA, ki je bilo natiskano na snežnobelem papirju. »Kako lepe črke! In naslovi sečejo kot najostrejša sekira! Tudi človek je tu, ki trga okove in tu je tudi pest, ki se grozeče dviga iz tovarniškega dimnika!« Šinigoj se je oddahnil. Pri srcu mu je bilo sladko. Znova se je zamislil. Pred njim se je razprostrla mračna sobana. Na poltroni sedi sam policijski komisar Palumbo. V rokah drži DELO in buli vanj. Iz oči mu sijeta strah in groza. Počasi se mu odpro ustnice: »Dobro je natiskano to DELO in tudi ilustracije ima. Morda jih je narisal tisti študent, ki hodi smehljaje po mestu...«

Šinigoj se je zopet vračal k svojemu načrtu. »Po material bo treba kajpak v Jugoslavijo in najti bo treba tudi človeka, ki pozna skrivne poti čez mejo. Saj ni bilo nujno, da je organiziran, dovolj bo, če je pošten in pogumen!« V hipu se je spomnil na izlete in na študenta Milka, ki je že veljal za dobrega alpinista. Kar odleglo mu je. Prepričan je bil, da je odkril človeka, ki mu bo pomagal. Nove in opojne misli pa mu niso še pustile, da bi zaspal. Stal je

nekje v središču mesta. Na zidu je bilo nalepljeno DELO. Gruča ljudi je čitala in glasno govorila: »Ti komunisti pa mnogo vedo in tudi študirani ljudje so med njimi!« Nekje v bližini se sliši oster pisk. Policija gre in že je pri DELU. Policijski agenti ga z noži strgajo z zidu. In zopet se prikaže komisar Palumbo. Pred njim stoji kopica zmedenih agentov. »Ali ste vi policisti? Rekel bi, da ne. Ponižni šolarčki ste, ki še kure ne ujamejo! Sramota! Sramota, vam pravim! Kaj poreče On, naš Duče? Ne bi se rad spozabil... no, saj imate še časa, da se popravite! Sicer, pa saj ste možje in jaz le čakam, da odkrijete tisto prekleto komunistično tiskarno! To mi napravite in videli boste potem, kdo je komisar Palumbo. Veliko denarja boste dobili, veliko, veliko... Perdinci! Pojdite in ne vračajte se praznih rok... mislite na režim, na ta neusahljivi vir blagostanja!«

Petra Šinigoja je premagal zaspanec in spal je tako trdno, kakor spi človek, ki je ves dan trdo delal.

D drugega dne je prišel Šinigoj precej raztresen v šolo. Prvič se mu je menda pripetilo, da je moral profesorju italijanščine reči, da ne bo odgovarjal ker se slabo počuti. Zvečer se je sestel z X., ki je dajal navodila tiskarni in mu razložil svoj načrt. Bil mu je všeč in tako je dobil Šinigoj pooblastilo za svojo prvo večjo akcijo. Ko sta se poslavljala, je X. še prav resno pripomnil: »Veseli me, Šinigoj, da misliš na dejanja, vendar še vse dobro pretehtaj! Dober načrt je pol opravljenega dela!«

Milko je tudi pristal in s Šinigojem sta sklenila, da že čez dva dni odrineta.

Brez večjih naporov sta prišla do gorske vasice. Tu je živel kmet Urban, ki je bil že navajen čudnih popotnikov, kakršna sta bila Milko in Šinigoj. Obema je koj ponudil streho. Ko so zvečer umovali, kaj bi bilo pametneje, je stari dejal: »Jaz vama odsvetujem! Bodita pametna, fanta! Ali ne vidita, da je potegnil jug? V Rodiških stenah lahko sprožita plaz in potem je konec z vama!«

Milko je molčal, Šinigoj pa ugovarjal: »Edino zdaj imava čas, po božičnih počitnicah pa ne bova več utegnila. Pazila bova! Krenila bi zgodaj zjutraj, ko odjuga še ne bo močna. Prepričan sem, da se bova prebila!«

Stari se je končno vdal in privolil, da ju bo sin Tona spremljal do Rodiških sten in zatem še pribijal: »Samo do Rodiških sten, vama pravim! Potlej pa si v božjem imenu pomagajta, kakor vesta in znata! In jaz res ne vem, kako bosta zlezla čeznje!« Čas je bil dragocen in so zaradi tega vsi hiteli spat.

Šinigoj, Milko, Tona in tudi stari Urban so bili že zarana na nogah. Stari jim je v slovo zaklical: »Pazita se fanta, pazi Tona! Če bo hudo, vrnite se!«

Vso gorsko gmoto je pokrival debel sneg. Mladi fantje so se mukoma prebijali skozi belo odejo. Če si gazil nad kotanjo, ti je takoj zmanjkalo tal pod nogami. Potreboval si kar precej časa, da si se s svojimi krplji izkobacal iz nje. Včasih te je izpodnesla korenina in treščil si ob smrečico, ki je ob gazi štrlela v zrak kakor kako cunjasto strašilo. Tako so minevale ure. Tona se je trudil na vse pretege, da bi Šinigoju in Milkotu olajšal težave. Ko se je do dobra zdanilo, so opazili, da leži sneg v dveh plasteh. Zgornja je bila mehka, spodaj pa je bil očrnel led, ki ga je odjuga že načela. Po kratkem

premoru so se iznenada vsi trije spogledali. Od Šije je prihajalo čudno, votlo bobnenje. Utrgal se je plaz! Bilo je treba pohiteti in Rodiške stene niso bile več daleč. Zdajci se je Tona ustavil in iztisnil iz sebe čudne in hripave glasove: »Do tu in nič več! Tako smo se tudi pogovorili. Prav bi bilo, da se tudi vidva vrneta!« Šinigoj je takoj vsekali: »Da bi se vrnila? Ne, tega ne bova storila! Ti se vrni, Tona, midva se morava prebiti čez stene!«

Molče so si segli v roke in Tona je izginil za slemenom.

Milko je bil bled. Oba sta molče nadaljevala pot. Po nekaj trenutkih sta vznemirjeno obstala. Siknilo je izpod snega. Ta čuden glas je bil podoben tistemu, ki ga slišiš, če se voz v diru obregne ob kameniti zid. Očitno je bilo da je počila ledena plošča pod snegom, po kateri sta hodila. Plaz bi se lahko vsak hip utrgal. Milko se je tedaj preseče obrnil k Šinigoju: »Nima smisla, da še vztrajava! Ali ne vidiš, da smrt preži na naju?« Vrniva se, dokler ni prepozno!« Tudi Šinigoj je prebledel. V duhu mu je zrasla slika, ki jo je že videl. Stoji v središču mesta in opazuje gručo ljudi, ki čita na zidu nalepljeno DELO. Od nekod prihaja čuden pisk...»Šinigoj! Ali ne slišiš, da led še naprej poka?« Tedaj se je Šinigoj zdrznil: »Nazaj, da bi šla? Kako si upaš predlagati kaj takega? Ali nisva sklenila, da se bova borila... Če ti nočeš, grem sam!«

Milko ni odgovoril. Oba sta nekaj časa gledala drug drugega, toda zatem je Milko prvi stopil dalje. Dobro je že poznal pasti, ki se krijejo v planinah. Previdno je zlezel nekaj metrov višje in tako sta oba nadaljevala pot v določeni razdalji, vendar v isti smeri. Pripravljala sta si stopinjo za stopinjo in mukoma lezla dalje. Končno sta obšla vrh in prišla na drugi strani na majhno planoto. Bila sta rešena! Milko je prvi spregovoril: »Ne verjamem, da se bova morala vračati v slabšem položaju. Odpočiti se morava in šele potem kreneva dalje.« Tudi Šinigoj se je odprl: »Morda bova naletela še na velike težave, toda mi dva morava...«

V globeli sta opazila napol podrto kolibo in se brž valila k njej. Šele zdaj sta opazila, kako ju je pot zdelala, da je dan že skoraj pri kraju. Poslej sta govorila, kakor da se ne bi nič pripetilo.

Ko sta zapuščala leseno podrtijo, sta zazrla pred sabo prostrano reber in niže doli gozdnate krpe. Pot ni bila več navarna, vendarle nič manj naporna. V kotanjah je bilo nakopičenega tudi po več metrov snega. Če te je zaneslo v eno od teh, se ni bilo lahko izvleči iz nje. Večkrat se jima je zdelo, da se nikamor ne premakneta. V dolini so se pač pojavile neke lise, podobne hišam in menda tudi vaški zvonik, toda vse to je bilo neskončno daleč. In prišla je še noč. K sreči se je nekoliko zjasnilo in lunini žarki so se prav turobno odbijali na snegu. Glavno je bilo zdaj: nižje dol za vsako ceno, v dolino, kjer so ljudje! Nekajkrat sta zagazila v ruševje in se iz njega le s težavo izmotala. Oba sta molčala, saj ni bilo kaj govoriti. Sneg je bil še edina hrana in krepčilo. Že zopet kotanje in končno obregovanje ob suhe smrekove vejice. Pot se je mešal s krvjo. V gozdu se je zdelo, da sta otipala pot. Snega je bilo zdaj precej manj. Bila sta že pijana od trudnosti, ko sta se znašla na gozdni jasi, od koder je vodila položna pot v vas, ki ni mogla biti več daleč. Zrak je bil tu povsem drugačen. Dišalo je po dimu. Trudnost je nekoliko popustila.

»Šinigoj, ali vidiš barako? Poglej tja dol, še kadi se iz nje! Stopiva, da prideva čimprej do nje!«

Pred njima je vidno rastla dokaj velika baraka. Morda bi v njej dobila toplega čaja in se zatem vzleknila po tleh. In počivala bi pošteno in enkrat pozneje nadaljevala pot. Prav takrat je nekaj zarožljalo: »Stoj! Pucaču!« Za smreko je bil skrit graničar in mahal s puško. Šinigoj je zašepetal: »Milko, kar postojva! Kaj nama navsezadnje morejo? Se bova že kako izmazala!« Graničar je še zapiskal. Iz barake sta tekla še dva proti njima. Milko in Šinigoj se nista imela kam umakniti, bila pa sta tudi ob koncu svojih moči. Graničarji so nekam mrzlično hlastali po nahrbtnikih in stikali po žepih. Gledali so zatem po tleh, tipali po grmovju in ju nato odpeljali do barake, zvezali in porinili v napol zidano klet pod barako. Skozi lino sta lahko opazovala stražo, ki je bila zunaj.

Šinigoj se je močno čudil: »Kakšni pa so za vraga ti ljudje! Tako so skočili na naju, kakor da bi bila najhujša razbojnika! Meni se zdi najbolj pametno, da zahtevava, da naju odpeljejo pred komandanta! Imam dober načrt. Videl boš, da se bova izvlekla!«

Kmalu zatem je zaškripalo v vratih. »Izlazi!« Znašla sta se prav pred komandantom, ki ju je gledal strogo in vznemirjeno. »Vse bosta pojasnila ptička in povedala tudi, kje je ostala tolpa, ki se klati tod okrog!«

Šinigoj je takoj odgovoril: »Slovenca sva iz Primorske. V Jugoslavijo sva prišla po važnih opravkih. Dokumentov sicer nimava, toda pozna človeka na J., ki lahko vse to potrdi in zapove, da naju morate izpustiti! Vodite naju tja in vse se bo pojasnilo!«

Komandant je nekaj časa nemo gledal in končno le spoznal, da graničarji niso ujeli makedonskih teroristov. Prav kmalu sta se oba znašla na orožniški postaji in na vlaku, ki ju je ob pozni uri peljal na J.

Šinigoj je policijskemu komisarju iz »drugega brega« ročno pokazal izkaznico dijaškega društva, ki jo je imel nekje skrito. Dodal je še osebno izkaznico. Komisar je vedel za to društvo in na glas prečital podpis, na društveni izkaznici. Podpisnik je bil njegov znanec. Verjel je da sta prišla po knjige za društvo in ju odslovil z besedami: »Le pojdita! Nazaj grede pa se pazita, da vaju ne zasačijo fašisti!« Oba sta bila prosta in zavriskala bi na glas od veselja!

Šinigoj je dobro vedel, da slovensko ljudstvo niti tu ne uživa svobode, vendar pa je drugega dne z vlaka ponosno gledal na Ljubljano, ki stoji pod holmi, zavita v belo svilo kakor kraljica. Skupaj z Milkom sta mislila: »Tu živijo mnogi učeni slovenski možje, tu je živel Prešeren, tu je glavni vrelec slovenske kulture...«

Brez težav sta našla Rimsko cesto, kjer je stanoval znan komunist. Takoj ju je prav prijazno sprejel in povedal, da bo preskrbel vse, kar iščeta in založil da ju bo tudi z literaturo.

Zvečer so igrali v *Operi* neko Leharjevo opereto. Milko in Šinigoj sta sedela nekje v kotu, da bi prikrila svojo zavaljano obleko in praske po licu.

Rodica je med tem spremenila svoj obraz. Od Šije proti Rodiškim stenam je veter nosil oblake pršiča. Tudi v očeh je iskal luknjice, da bi v njih zaplesal. Videti je bilo, da se Milko in Šinigoj jočeta. Plazovi se zdaj niso več trgali, oba pa sta imela občutek, da popolnoma naga hitita skozi zaledenelo pustinjo.

Bilo je, kakor da se Rodica iz njiju norčuje in noče, da bi šla mimo, da ju ne bi še enkrat oplazila.

Stari Urban je gledal prav začudeno. »Fanta, pogumna sta zares, morda bosta napravila še kaj velikega!«

Ko sta Milko in Šinigoj izstopila iz železniške postaje v bližini mesta in oddala bogat tovor, je šlo vse zelo naglo. Tokrat je bilo DELO še bogatejše, ker se je bilo nabralo precej prispevkov. Od Čavna proti mestu je že zopet tulila burja. Šinigoj se je zaril globoko pod odejo in potegnil za sabo še električno žarnico, ki je bila pritrjena na dolgi žici. Svetila je kakor sonce v tistem majhnem prostorčku! Na belem papirju so se nizale ena za drugo kristalno-jasne črke, naslovi so užigali in tu je bil tudi človek, ki lomi okove in bila je pest, ki se grozeče dviga iz tovarniškega dimnika.

Peter Šinigoj je bil tako srečen, kakor še nikdar dotlej.

FRANJO BATAGELJ

Pesem sivega jutra

Bledo zgodnje jutro...
Med rjavim listjem v vrhovih dreves
se v kapljicah dežja blešči zarja,
bolna in bleda kot luna,
ki ždi v rogovili
stare platane.

Gledam v hladno jutro.
Vidim zarjo, ne blede, rdečo,
vidim sinje nebo in srečo.

Luna visi v rosní pajčevini sivega jutra;
Visi kot da se zlobno reži;
morda že prihodnje dni
bo tudi v meni jesen.

Za pravico in svobodo

Ivo Marinčič

Kdo na Gornji Pivki ni poznal Jožeta Ražonovega? Od Šempetra do Šembij, pa od Prema do Koritnic in Palčja, vsi tisti, ki so imeli kdaj pa kdaj opravka v Zagorju, so ga poznali. Širokopleč, s sivobelo brado, ki mu je zaraščala razorano lice, nad to goščo pa dobrodušne oči, iz katerih je v redkih trenutkih, ko mu je bil um manj omračen, sijalo nekaj, kar je dalo slutiti, da je ta mož še vedno nosil v svojem srcu spomin na nekaj lepega in velikega in da ga ta spomin stalno spremlja skozi življenje.

Pivški veljaki, posestniki, gostilničarji in trgovci ter podeželska inteligenca, kot učitelj, občinski ter poštni uradniki itd., ki so se v vročih poletnih popoldnevih kaj radi zbirali ob vrčku piva pod košatim kostanjem Baronove gostilne, so ga vedno poklicali, kadar je šel po cesti, ki je prav na tistem mestu ostro zavila: »Jože pridi in povej nam kaj, kozarac piva dobiš.«

Jožeta je seveda tudi mučila žeja, ko je tako z razpeto srajco, ki mu je povsod visela iz hlač, počasi in leno korakal med hišami kot bi pričakoval, da ga bo kdo povabil v gostilno ali da ga iz ene ali druge hiše pokliče gospodinja, da ji nacepi nekaj drv. Krenil je torej na dvorišče proti kostanju in se v spoštljivi razdalji od mize ustavil. »Dober dan, možje in veljaki. Vroče je danes, vroče, da bi si lahko jajce spekel na kamenju na Zgonu. V Krvicah so Tomažinovemu pastirju zbežljale krave in pomendrale vse žito v Lazih. Ena pa se je najela detelje in jo je tako napelo, da so jo morali predreti,« je pripovedoval Jože vaše novice. Vedno jih je imel dovolj, saj je bil stalno okrog po njivah in travnikih, meril koliko korakov je dolga ta ali ona parcela, prešteval drevje v senožetih, ali ocenjeval prirastek in pridelek stelje. Le redko je prijel za resno delo. Košnje se sploh ni lotil. Ob luninih spremembah pa je bil še posebno nemiren. Niti za hip ga ni zadržalo doma, kjer je imel v bratovem stelniku svoj kot, ampak je blodil od brega do brega in čudno je v mesečini odmevalo njegovo zateglo vriskanje, ki je bilo bolj podobno tožbi ranjenega srca, kot pa dušku prekipjavajočega veselja.

»Jožeta zopet luna nosi,« so dejali tedaj Zagorci, ki so bili takih periodičnih pojavov že navajeni. V takih trenutkih se mu ni maral nihče približati in zlasti otroci so se ga na široko in v strahu izogibali. Starejši ljudje so vedeli povedati, da se je Jožetu nekoč omračil um; bil je tudi v umobolnici. Ko pa se mu je zdravje izboljšalo in ker ni bil nikomur nevaren, so ga kmalu poslali domov. Takole ob luninih spremembah pa ga je zopet zaneslo.

»Daj, Jože, deklamiraj nam kaj,« se je oglasil nekdo izza mize in čeprav je gotovo že vsak izmed prisotnih kdaj poslušal njegove deklamacije, so ga prosili tudi drugi in podprli prošnjo s kozarcem piva. Jože

je potegnil nekaj požirkov, si obrisal z rokavom pene z ust in brade ter se vstopil tako, da je gledal mimo omizja na steno hiše, kjer je domač umetnik izdelal preprosto fresko.

Deklamiral je o pridni ženici Jerici, o družinski sreči in o težavah kmečkega dela. Glas se mu je dvigal in padal in zdelo se je, kot bi opisoval in pripovedoval košček svojega življenja in bi mu besede pričarale slike iz daljne mladosti, ko se še ni zgodilo tisto, kar ga je izločilo iz vrst »normalnih« ljudi. To so menda čutili tudi poslušalci. Molče in z zanimanjem so ga poslušali in tu pa tam je kateri izmed njih odobravajoče prikimal.

Jože je končal. Segel je še enkrat po pijači in izpraznil čašo. »Hvala vam možaki,« se je ozrl po družbi ter se obrnil, da gre. Skušali so ga še zadržati, on pa je zmajal z glavo češ, da mora iti ter počasi oddrsal na cesto in izginil za vogalom.

Tak je bil torej Jože Ražonov. Mlajši ga sploh niso poznali drugačnega, starejši pa so vedeli povedati, da je bil Jože v svojih mladih letih zastaven fant, najlepši v vasi. V sosednji vasi je imel dekle, lepo Reziko. Zelo jo je ljubil in vsak večer je hodil v vas pod njeno okno. Vsi so mislili, da se bosta vzela in v resnici bi bila lep par. Pa je Rezika nenadoma zapustila dom in nekam izginila. Nekateri so vedeli celo povedati, da se je spečala z nekim tujim financarjem in da je odšla med tuje ljudi, da bi tam skrila svojo sramoto. Jože pa se je odtlej začel izogibati fantovske družbe in drugih deklet, postajal je vedno bolj čudaški in kmalu so ga odpeljali v umobolnico na opazovanje. Ko se je vrnil, je bil tak, kot so ga sedaj vsi poznali.

Medtem je minila prva svetovna vojna. V obdobju po njej je Jože živel svoje čudaško življenje, čeprav tudi on ni trpel tujih črnosrajčnikov, ki so se, kot drugod po Primorskem, šopirili tudi po pivških vaseh. Vpletal jih je v posebne zbadljive deklamacije, ki jih je sam zložil in katere so ljudje še posebno radi poslušali. Tujci pa so ga pustili pri miru, saj se jim duševno omejen človek ni zdel nevaren.

Druga svetovna vojna, ki se je pripravljala s Hitlerjevo zasedbo Avstrije in Češke ter se je začela na mejah Poljske in Francije, je prišla tudi na Primorsko in na njen vzhodni, pivški rob, kjer je zadnjih 23 let preko snežniških gozdov tekla državna meja in se za Reko izgubljala v morju. Vse ceste so bile polne motoriziranega vojaštva, ki je brez večjega odpora odkorakalo proti Ljubljani in Zagrebu, kjer so se fašisti srečali s hitlerjevci.

Takorekoč čez noč je izginila stara Jugoslavija, ki jo je sicer vladala peščica buržujskih politikantov in kraljevih generalov ter je bila za večino svojih sinov bolj mačeha kot mati. Vendar pa je našim ljudem za mejo, ki so kot brezpravna manjšina še mnogo huje čutili breme fašizma kot italijanski antifašisti, pomenila edini svetilnik svobode, ki so ga lahko dosegle njihove oči. Zato je ta nagel in klavrni polom globoko pretresel vsa srca, ki si niso mogla priznati in niso mogla verjeti tega, kar so

pokazale oči. Niso se mogli sprijazniti z dejstvom, da je tudi ta svetilnik ugasnil in da se je svoboda umaknila v nedogled.

Pivčani so imeli na splošno o svobodi le medle in zelo različne pojme, ki so bili vse drugačni pri tistih, ki jih ni tlačila težka skrb za vsakdanji kruh, kot so bili večji kmetje, trgovci, gostilničarji ter nekaj manjših tovarnarjev, ki so se še nekako prebijali skozi fašizem in pa pri delavcih, kajžarjih in dninarjih, ki so iz dneva v dan trepetali za zaslužek in delo. Prvi so v svobodi videli predvsem kulturno in gospodarsko sprostitev, ki naj bi dala domačemu človeku večjo možnost razmaha in večje blagostanje; pri tem so seveda računali le na svoje osebne koristi, ne pa na koristi in potrebe vsega ljudstva. Drugi pa so videli v svobodi predvsem možnost, da jim bo zajamčila vsakdanji kruh in stalno delo pod pravičnejšimi pogoji. V ušesih jim je zvenel Cankarjev rek, ki so ga slišali tu in tam na delavskih proslavah: »Ti, ki si delal, tvoje je delo!«

Ta različnost gledanja na svobodo pa ni ovirala, da bi ne bilo tako enim kot drugim žal, ker je razpadla Jugoslavija, saj je to pomenilo nov razmah in novo ojačenje fašizma, v katerem so eni in drugi videli in občutili svojega neposrednega tlačitelja in izkoriščevalca. Zato se je po dogodkih v aprilu 1941 in mesecih, ki so temu sledili, polastila vseh globoka žalost in temno malodušje, kot se polasti človeka, ki se vrača s pogreba dragega svojca z grenko zavestjo, da je sedaj sam in zapuščen na svetu.

Ko pa je listje popadalo z drevja in je hladen piš od Javornika navedljal, da zopet prihaja zima, so se kaj čudne novice razširile tudi po Pivški dolini. Govorile so, da vstaja nova vojska, da se zbirajo po gozdovih borci, ki bodo maščevali stare krivice in preprečili nove, da se bliža nov čas. Ljudje so prisluhnili tem novicam, ki so šle v pritajenem šepetu od ust do ust mimo na gosto razpredenih sovražnikovih postojank. Prisluhnili so in vedno več je bilo takih, ki so v temnih nočeh izginili brez sledu. Odšli so v javorniške in snežniške gozdove, kamor jih je vabila svoboda. Drugi so tudi prisluhnili temu klicu, pa so ostali doma terenci, da bi od tam pomagali borcem pri edinicah.

Tudi Jožetu ni ušlo, da se pripravlja nekaj novega, da je zavel po deželi veter, ki obeta nove čase. Kakšne?

Nekoč je šel za ljudmi, ki so se skrivaj zbrali na jasi v hrastovem gozdu. Partizani so organizirali miting. Zastaven mladenič je tedaj govoril o zatiranem ljudstvu, ki si bo s puško v roki izbojevalo svojo pravico do življenja, o borbi med izkoriščanimi in izkoriščevalci, ki je že v teku po vsem svetu, o ponižanih in trpečih, ki bodo dobili svoj prostor na soncu itd. Jožeta so tako prevzele govornikove besede, da je skoro preslišal pevske točke in recitacije, ki so sledile govoru. V dnu duše se mu je v svetlih trenutkih počasi porajala zavest, da mora najti v tem giantskem boju tudi on svoje mesto, da mora tudi on pomagati v borbi za dosego plemenitega cilja: svobode in pravice. Da, doslej se je govorilo samo o svobodi. Toda kaj bi s svobodo brez pravične ureditve, da bo vsak delovni človek užival sadove svojega dela, da bo dninar enakopra-

ven s trgovcem ali gospodom. Tako so poudarjali govorniki, ki jim je čelo krasila rdeča zvezda.

Torej ima tudi on, ubogi Jože, ki ga imajo vsi za bebca, to pravico, za katero se je vsekakor vredno boriti. Toda kdo bo verjel njemu, duševno omejenemu, kdo mu bo zaupal mesto v borbi?

Dogodki so se naglo odvijali. Pokale so puške in mitraljezi po kočevskih gozdovih, okupatorjeve čete so se vračale s svojih pohodov z mrtvimi in ranjenimi; sledile so kazenske ekspedicije, gorele so hiše in vasi, po drevju so viseli talci in ljudje so preplašeni jadikovali in se vsak dan bali novega gorja. Jože pa je hodil med njimi, deklamiral svoje zgodbe o junaških borcih in skušal ohrabriti malodušne.

Sredi najhujšega je prišla velika novica: fašizem je padel, njegova vojska je kapitulirala. Borci iz gozdov so se pomaknili bliže, prišli so v vasi in novo upanje je vstalo med ljudstvom, pa čeprav ne za dolgo. V deželo so namreč prišli okupatorji s severa, Nemci so zasedli vse prometne zveze in glavne prehode.

Začele so se nove, še hujše borbe. V Šempetru so bili Nemci, v Ilirski Bistrici tudi in ob cesti onkraj Silentabora tudi. Vse poti in ceste so bile pod strelom njihovih mitraljezov. V gozdu za Zagorjem je tabo- rila četa partizanov. Nekega dne je dobila nalogo, da mimo nemških straž vzpostavi zvezo s četo, ki je čakala na drugi strani, v jelševju pri Kilov- čah. Skupaj bi morali izvesti napad na železnico, ter preprečiti, da bi se po njej umaknila nemška divizija, ki je prihajala od Reke proti se- veru. S terenci so se dogovorili, da bodo zbrali vse potrebne informacije o sovražnikovih premikih in da jim bodo pokazali pot. Ko se je zmračilo so se dvignili, da gredo na akcijo. Tedaj je nenadoma vstal iz mraka pred njimi Jože: »Tovariši, tudi jaz grem z vami!«

»Ti, Jože, kaj pa boš ti tam?« se je začudil nekdo iz čete, ki ga je poznal.

»Vem, da se borite za pravico in svobodo, zato bi tudi jaz rad kaj pomagal, da se to doseže. Glejte, moje roke so še močne in umreti se tu- di ne bojim,« je razložil Jože svojo misel. Njegov glas je bil odločen in jasen, kakor ga vaščani še niso slišali. Takega še nihče ni videl. Parti- zani so se spogledali med seboj. »Pa naj gre z nami,« je končno odločil komandant.

Počasi in previdno se je četa odplazila po pašnikih in med kraškimi ogradami, mimo vasi proti vrhu hriba na drugi strani. Na robu tega hriba, kjer se je svet prevrgel na drugo stran, je bil borov gozdiček. Tam se je četa ustavila, da bi pregledali položaj in pretipali pot naprej. Bilo je hladno, da je šel mraz do kosti, ognja pa niso smeli zakuriti. Tam pod grebenom nekje, na vojaški cesti, se je skrival sovražnik in morda pre- žal iz zasede. Med gozdičem in cesto pa je bil odkrit svet in težko pre- hoden. Potrebna je bila previdnost. Kdo bo šel na ogled? Ljudje so mol- če pretehtavali položaj in možnosti.

»Jaz grem,« se je nenadoma oglasil Jože, »najbolje poznam pot in najmanj me je škoda, če me bodo zadeli. Če pridem srečno skozi, boste šli za mano, če ne pa boste po streljih spoznali, kje je sovražnik in se mu lahko izognili.« Stal je med njimi v svoji raztrgani obleki in se tresel od mraza. Toda njegove besede so bile pametne in preudarne, niti sence blodnje ali negotovosti ni bilo v njih. Po kratkem posvetu je bil njegov predlog sprejet.

Komandant mu je dal še nekaj navodil in Jože je oddrsel kot senca med kraškim kamenjem ter neslišno izginil v nočni temini. Vsa četa je napeto prisluhnila. V daljavi se je iz zvonika samotne cerkve oglasila sova in njen glas je turobno presekala napeto tišino. Koliko časa so tako čakali? Pol ure, eno uro, kdo bi mogel vedeti v tem napetem pričakova- nju, ko so bile celo minute ure!

Tedaj se je tam doli pod njimi sprožil kamen in zdrvel po pobočju. Hip pozneje se je oglasila puška, še ena in še ena. Zaregljal je mitraljez in krogle so se v temi odbijale od skalovja. Med salvami so začuli Jože- tov glas, kot bi poveljeval četi: »Napad z desne, gredo proti vam, brž na levo in navzdol.«

To so tovariši tudi sami ugotovili po streljanju in takoj izvedli premik. Pod skalnim obronkom so zavili na levo in nato naglo v ozko grapo, kjer jih je sprejelo prvo jelševje, od tu pa navzdol proti železnici. Streljanje se je oddaljilo proti gozdiču, ki so ga malo prej zapustili in kmalu pojenjalo.

In Jože? Težko ranjen je izkrvavel med skalovjem. Naslednje jutro so pripeljali v vas njegovo truplo. Z bledega in izsušenega obraza je sijala zavest, da je napravil tudi on nekaj za veliko stvar. Oči pa so mu bile še vedno na široko razprte, kot da bi v zadnjem trenutku ujele pogled na čas, ki je prihajal.

Miroslav Košuta

Njeno poslednje pismo

Ti si vedel za mojo samoto
in si vedel, kako mi srce
hrepeni po tebi, le po tebi...
a nisi prišel.

Vsako jutro
sem zajela svetlobe iz tulmuna dneva
in si v nji umila telo,
vsako jutro
sem si nadela poročna oblačila —
a ni te bilo.

Vsako poldne,
ko je bilo sonce najvišje,
si zajahal veter in poletel nad morje,
da je jadro mojega hrepenenja
drhtelo ob tvojem igrivem božanju.

Zvečer,
ko je mrak snubil mojo samoto
in stegoval svoje umazane roke
po belini mojega telesa,
sem upala,
sem verovala, da prideš,
da me rešiš in me okopaš v soncu —
a ni te bilo.

Ko mi je opil oči,
da sem se mu nevede vdala,
sva utonila v valovih noči.
Odpusti, odpusti!

VRNIL SE JE

SA. MP.

Dreja je prišel v našo vas prav tisti dan, ko so priletela nad mesto ameriška letala in odvrгла toliko bomb, da je bilo v hipu porušeno skoro celo predmestje. Pravo razdejanje je bilo tisti dan. Koliko meščanov je takrat zbežalo k nam! Zvečer, ko se je ozračje pomirilo, so se vsi vrnili na svoje domove. Le Dreja je ostal.

Nastanil se je pri Jerinovih. Njih hiša je čepela kot kaka pohlevna pitka ob robu gozda, ki je segal prav do vrha hriba. Borštič, kakor so ta gozd nazivali, je bil tokrat ves zaraščen. Prav prijetno je bilo v senci košatih hrastov. Vmes pa je bilo še vse križem gosto grmovje in nizka drevesa. Toda v prejšnjih časih, pa je bil Borštič pravi gozd, kot so pravili stari, tudi divjadi ni manjkalo. Zajčkov je menda bilo toliko, da še zbežali niso, če so zagledali človeka. Tudi ni bilo nič kaj nenavadnega srečati srno. Lisica pa je bila kar pogosto v vasi, kjer si je nadejala izmakniti kako kokoš.

Dreji je bilo pri Jerinovih všeč. Prostora so imeli dovolj, saj jih je bilo samo troje pri hiši, Dreja pa je bil četrti. Poleg kuhinje, so bili še trije prostori v hiši: dve večji sobi spodaj in pod streho nekoliko manjša. Bila je to Agatina soba. V njej je namreč živela teta Agata, ki je v mladosti služila po svetu, a se je na stara leta vrnila v domači kraj. V bratovi hiši si je uredila podstrešno sobico, v kateri je tudi umrla.

In v tej sobi se je sedaj naselil Dreja. Kar kmalu se je udomačil. Zlasti mati Marjeta ga je cenila, ker je vedno skrbel, da je imela zadosti drv in vode ji je prinašal. Tudi na njivi je pomagal. V vojnem času je bila pomoč razumnega moža, kakršen je bil Dreja, dosti vredna.

Dreja ni bil iz naših krajev. Tam na Krasu je bil rojen, a življenje ga je vrglo daleč po svetu. Bil je nekoč železničar. Kot toliko drugih Slovencev, so tudi njega prisilili, da je moral zapustiti domače kraje in sprejeti službo daleč nekje na jugu. Tudi Dreja bi utegnil biti nevaren so mislili zatiralci našega jezika. A tam med samimi tujci ne bo mogel nič škodovati. Tako so storili z njim in še s tisoč drugimi. Taka je bila usoda slovenskega človeka takrat.

Prišel je v nove kraje, med nove ljudi, v nove razmere. A vendar ni obupal. Njegova žena Polonca je bila tiha in pridna gospodinja. Živela je samo za dom in edina njena skrb je bila njena družina. Dreja in mali Slavko. Prav zaradi takih njenih lastnosti, so bili v kraju priljubljeni. Marsikomu je Polonca pomagala, bodisi z nasvetom bodisi z dejanjem. Vse bi še nekako bilo, ko jih ne bi tlačilo veliko domotožje. Včasih je Polonco prišlo tako hrepenenje po domačih krajih, po domači govorici, po znancih, da je skoro zbolela. Po več dni zaporedoma jo je mučila ta bol. Nobeno zdravilo ji ni pomagalo. Morala je pač sama od sebe preboleti. Potem je pa kar nenadoma izginilo kot je prišlo.

A ko je Slavko začel hoditi v šolo, se je za oba, Dreja in Polonco, začela nova muka. Vsak dan bolj sta opažala, kako pronica v fantovo dušo tuja miselnost, nam sovražna. Ne samo jezik, ki se ga je učil, marveč vse

je bilo, kar je otroka odtujevalo od očeta in matere. In ko je fant končal v domačem kraju nižjo šolo ga je Dreja poslal v višjo šolo v mesto. Tam se je prepad med njimi še poglobil. In pogosto se je dogajalo, da je mati na skrivaj jokala, zaradi sinovega obregovanja in zadiranja, ko ga je poskušala tu pa tam ogovoriti v materinščini. Tudi kadar sta iz očetom govorila, kot sta vedno bila vajena, po slovensko, se je kar naravnost zadiral nanju, ju zmerjal in sramotil zaradi jezika in zaradi naroda, iz katerega sta izhajala.

Namesto veselja in ponosa jima je sin edinec prinašal zgolj žalost in obup. Tujina jima je vzela njuno kri.

Potem je šel Slavko k vojakom. Navdušen je šel od doma in slovo od staršev ni bilo prav nič prisrčno. Saj je odhajal k tistim, ki so mu bili po srcu in duši najbližji. Ni se čutil ene krvi s svojim očetom in svojo materjo. Od vojakov se je redkokdaj oglašal. Morda je včasih poslal kako razglednico a v pismih je govoril o načrtih, ki jih bodo kmalu uresničili za veličino in slavo vodje. Bil je tujec svojim roditeljem.

Dreja je pri Jerinovih laže prenašal svojo bolečino. V delu in v družbi s tako prijetnimi ljudmi, kot so bili Jerinovi, mu res ni bilo težko pozabiti. A povrh pa je bilo še delo v boju proti fašizmu. Stik z mladino, vso vneto in polno vere v uspeh skupnega boja mu je še posebno dajal moč, da ni občutil napora, ki ga je terjalo delovanje, polno skrivnosti, previdnosti in poguma, kot oni. Zdelo se mu je, kot bi se drugič rodil. Teže let skoro ni čutil.

Tvegal je prav tako kot ti mladi fantje, ta mlada dekleta, ki so brez najmanjšega strahu storili vse, kar je bilo zaukazano, ki so pri vsem videli le končni smoter. S to vero so bili vsi popolnoma prežeti. Vsi. Tudi Dreja.

Nazadnje je prišel zaželeni konec. Že je bilo vsepovsod čutiti, da sovražnikove moči pojemajo, kot ranjena zver se je vlečil odtod. Le tu pa tam je še v jezi in iz maščevalnosti prizadejal kaj škode.

Po cesti, ki se je vila z vrha proti mestu, so se premikale vrste osvobodilne vojske, ki je prinašala svobodo, odrešenje. Vozovi. Avtomobili. Tanki. Motorji. Pešci. Kar naprej so korakali mimo naše vasi.

Šlo je že proti večeru. Tedaj so pripeljali nekaj voz, na katerih so bili lažji ranjenci. V vasi so se ustavili. Kar naglo so bile ženske okoli voz, ter so nudile tople pijače in prigrizek. Odločili so se prenočiti v vasi. Vsaka hiša je koga sprejela pod streho.

Tako so tisto noč tudi pri Jerinovih sprejeli mladeniča, ki je imel precejšnjo rano na roki. Od komolca in skoro do ramena je bila roka v obvezi. Vendar pa ni bila rana tako nevarna, kot je bilo prvi hip videti, ker ni bila poškodovana kost. Vendar pa je bil ranjeni fant zelo oslabele, ker je izgubil precej krvi.

S slabotnim glasom je povedal da je iz Abrucov in da mu je ime Slavko. Govoril je italijansko, ker je znal le prav malo slovenskih besed. Z njim si je dala največ opraviti Jerinova Milka, ki mu je prevezovala roko, mu prinesla nekaj okrepčila in mu pripravila ležišče.

Dreja je takrat, ko so se pripeljali ranjenci v vas, moral čez hrib v sosednjo vas, kjer bi moral pomagati pri pripravah za zadnji napad na

mesto. A spričo tega, da se je sovražnik povsod vdajal, ni bilo to več potrebno. Zato se je Dreja vrnil domov, ko je bila že trdna tema. Pri Jerinovih so imeli še luč. To se je Dreji čudno zdelo. Saj so po navadi ob tej uri že vsi bili pri počitku.

Ko je vstopil, mu je Milka prišla naproti v vežo in z znamenji pokazala, da naj bo tiho. Šele v kuhinji mu je povedala, da leži v hiši ranjen partizan.

Po prstih sta šla proti vratom v sobo, kjer je bil ranjenec. Narahlo je odprla vrata. Dreja je previdno stopil k postelji. A tedaj...

»Slavko! Otrok moj...!«

Tudi ranjeni fant je spoznal — očeta.

Ranjeni partizan je bil Drejev sin, ki je bil zanj izgubljen, čeprav ne bi bil mrtev.

Vrnil se je živ in spremenjen. Med tovariši vojaki je našel fante, ki so obsojali blazno početje zagrizencev, nestrpnežev, da so omilili ovadbe in onemogočili grozodejstva, ki so jih hoteli početi nad ljudstvom v zasedenih krajih. Tako je sčasoma Slavko spoznal, da je bil zapeljan in ko je bilo konec zločinskega vodje in pajdašev je skupno z drugimi tovariši vstopil med prostovoljce, ki so se zaobljubili, da se bodo borili za svobodo svoje domovine in za osvoboditev vsega delovnega ljudstva.

Tako je prišel med jugoslovanske borce onkraj Jadrana in z njimi je prispel tja, kjer je dolgo živel njegov oče. Prišel je v svojo ožjo domovino, kjer narod govori jezik njegovih staršev, kjer živi ljudstvo, iz katerega je izšel.

A sedaj je naposled le dočakal tudi dan, ko mu je zasijala svoboda.

Ranjen in še slaboten je bil Slavko, vendar pa so mu oči izražale srečo, ker je zopet pri očetu.

Milka pa je stala tam ob postelji in opazovala. Očeta in sina. Tudi ona je bila z njima srečna. Tudi v njej je bilo vse nekako lepo, toplo, prijetno...

Miroslav Košuta

Deklica pšeničnih las

Deklica pšeničnih las,
rad bi te objel čez pas,

rad bi v polja s tabo šel:
klas bo skoro dozorel.

Dekle s sinjimi očmi,
klas le enkrat dozori:

vpletel ti ga bom v lase,
z njim še svoje dal srce.

(Iz cikla »Lahke pesmi«, 1957)

RAZOČARANJE

EVELINA UMEK

Hodila je proti kinu s hitrimi koraki. Zmeraj je hitela in ni vedela zakaj. Včasih se je tudi ustavila in skušala hoditi bolj počasi. Sestra ji je rekla, da je tisti film lep in da ga mora iti gledat. In potem je tudi svak isto rekel. Pošiljali so jo zdoma, da se razvedri. Vsi so hoteli, da se razvedri.

Mimogrede je gledala v razsvetljene izložbe. Skoro vse so bile okusno urejene. Poželela si ni ničesar. Kakor bi se ji zdelo vse tisto zanjo nepotrebno. Na vogalu ulice se je ozrla. Nikogar ni bilo.

Spomnila se je, kako sta ji sestra in svak vedno sledila: ali eden ali drugi. Takrat po smrti moža sta se bala, da si ne bi česa storila. Potem se je počasi polegla tudi njena bolečina.

Skoro je bila že pri kinu, tedaj se je ustavila kakor bi pomišljala, ali naj gre ali ne. Naredila je še nekaj korakov in začela ogledovati slike. V steklu je videla svoj obraz: tople rjave oči in nekoliko kričoč ruž. Popravljala si je ovratnik rumene bluže, ko je v steklu zagledala poleg svojega obraza moški obraz. Za trenutek je mislila, da bo šel naprej, nato je čakala. Morda se niti zavedala ni, da čaka. Toda obrnila se je in ko je spregovoril, se ji je zdelo, kot da bi vedela, da ga bo srečala.

Ni rekel »dober večer«, samo vzkliknil je skoro bolestno: »Oh vi??« Nasmehnila se je in v njenih očeh je zasijal topel blesk.

Nato sta oba molčala. On je ni pogledal naravnost, medtem ko je njen pogled vprašujoče begal po njegovem obrazu.

Prva je spregovorila ona: »Ste že videli ta film?« je vprašala in žal ji je bilo, da je rekla nekaj tako banalnega.

»Ne« je raztreseno odgovoril in počasi dodal: »Vas lahko povabim na kavo?« Ni odgovorila; samo pokimala je smehljaje se in stopila zraven njega.

Napotila sta se. Ulica se je bleščala v neonih in igra barv se je odražala na mimoidočih. Stopila sta s pločnika in tedaj jo je lahno pridržal za roko. Čutila je pritisk njegovih prstov na laktu. Na nasprotnem pločniku jo je izpustil.

Sedaj sta hodila med mizicami.

»Hočete ostati zunaj?« jo je vprašal in ker ni odgovorila, je dodal, kakor bi se premislil: »Pojdiva raje noter.«

Sedla sta in naročil je dve kavi. Ponudil ji je tudi cigareto. Vzela jo je in začudeno se je nasmehnil: »Nekoč niste kadili.«

»Po bolezni sem začela,« mu je odgovorila.

»Da«, je dejal kot bi vedel, da je bila bolna in da odobrava, da je začela kaditi. »Povejte, kako je bilo ves ta čas!«

»Takrat, ko ste me spoznali, ste videli, kako je bilo z mano,« je tiho povzela. »Mož mi je umrl pred letom dni. Počasi se je tudi moja bolečina ublažila. Vsi so bili tako dobri z mano.«

Zazrla se je vanj. Gledal jo je in dobro ji je delo.

Nadaljevala je: »Potem sem zbolela. Ne vem, kaj mi je bilo. Zdravnik mi je ukazal popolen počitek... Bila sem dolgo v zdravilišču.« Umolknila je. Natakár jima je prinesel skodelici z belo peno na vrhu. Postavil ju je na mizo, bežno ocenil moškega in žensko ter odšel.

On je nervozno ugasnil cigareto in čakal, da bo še govorila. Zdelo se je, kot bi moral nekaj ukreniti in da se tega boji.

Ona pa je kar molčala. Morda je tudi ona nekaj pričakovala, nekaj lepega. Izražale so to njene oči, lahen nasmeh na ustnicah z očarljivo jamico na sredi.

»Iskal sem vas«, je spregovoril. Tako mehek je bil njegov glas. Zvenel je nežno in nežnosti že dolgo ni bila vajena. Žalosti v njem ni opazila. »Nisem vedela«, je odgovorila.

Čarobna nit se je sklenila okoli njiju.

»Mislil sem, da ste odšli v tujino. Nihče od vaših znancev ni vedel, kje ste.« je govoril dalje in se opravičeval.

Ona ni razumela njegovega opravičevanja. Povedal ji je, da jo je iskal in bila je srečna. Zdelo se ji je, da vidi njegov žalosten izraz v očeh, ko je ni. Malo se je sklonila naprej in šepetaje rekla: »Vi niste vedeli, toda sedaj...« Glas ji je zastal na ustnicah. V tem trenutku se je čutila bolj žensko.

»Iskal sem vas, ker sem vas moral videti. Dolgo je bilo in potem se je zgodilo.« Sedaj jo je pogledal. Vsa nežna je bila pred njim.

»Poročil sem se.« Nekaj časa se je zdelo, kot da ni razumela, kot bi bil današnji dogodek samo prijetno srečanje.

»Če bi vedel, da vas bom še videl, se ne bi poročil.« Njegov glas je bil sedaj vsakdanji. To priznanje jo je prizadelo. Še se je smehljala, toda njen nasmeh je bil hladen. In ko ga je vprašala, ali je srečen, je bil njen glas samo vljuden. On in ona sta bila sedaj samo običajna znanca..

Nato sta vstala od mize in se na vratih kavarne poslovila. Počasi je šla proti domu. V sebi je čutila čuden nemir. Bilo je kot bi se v njej sami utrnila majhna lučka. Nikoli prej ni mislila nanj, sedaj pa ni vedela, ali ji bo spomin nanj lep ali trpek.

Trst in njegove posebnosti...

V. Cebur

UVOD

Prvo, kar mora storiti tisti, ki hoče opisati kak kraj ali deželo je, da pove kje obravnavani kraj je. Pri opisovanju Trsta pa zadenemo na težave že pri tej prvi, osnovni nalogi. Razni zemljemerji, diplomati in učene glave se namreč do danes še niso mogli zediniti v tem vprašanju. Eni trde, da je Trst na Apeninskem polotoku, drugi, da je na Balkanu, tretji ga hočejo imeti pa v Srednji Evropi. Zaradi te nejasnosti so tudi tržaški prebivalci v večnih dvomih in tudi oni kolebajo zdaj sem zdaj tja. Najbolj gotovo bi bilo, če bi povedali njegovo zemljepisno širino in dolžino, vendar bi ta način ne odobraval čitatelji, ker je preveč učen. Še najboljše je zato, da sedete na openski tramvaj ali pa na vlak in se peljete do konca. Ko se tramvaj ali vlak ustavi, ker ne more naprej ker je zmanjkalo tračnic, ste v Trstu. Trst ima namreč to posebnost, da ne moreš iz njega nikamor naprej kakor n. pr. v Gorici ali Ljubljani. Ko prideš v Trst greš lahko iz mesta le nazaj odkoder si prišel.

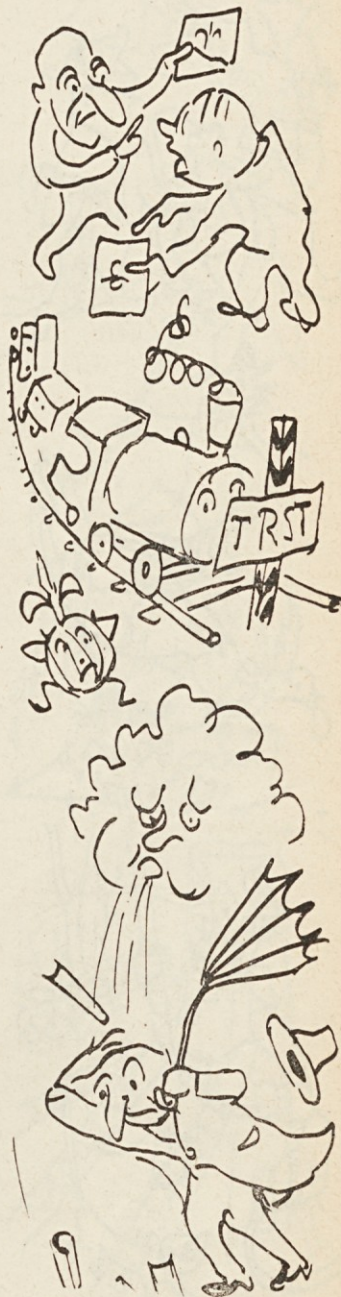
Njegov meglen geografski položaj vpliva tudi na njegov državnopravni položaj. Trst je namreč glavno mesto države, ki se imenuje »Svobodno tržaško ozemlje«. Vendar pa te funkcije ne izvršuje, ker upravljajo to državo, vključno Trst, dve sosedni državi, vsaka pol. A to le začasno. Ni pa določeno, koliko bo ta začasnost trajala, zato je videti ta začasnost dokončna. Vendar pa dokončno obstaja le »Svobodno tržaško ozemlje«, ker je zajamčeno v definitivni mirovni pogodbi.

Čitatelj se je tako lahko prepričal, da nudi megleni pravni položaj Trsta zelo zanimivo in hvaležno gradivo za filozofska razmišljanja. Ker so pa taka razmišljanja neplodna in le zavirajo redno delo, ne bomo s tem vprašanjem več zgubljali časa in preidemo kar v drugo poglavje.

Klima

Klima je vedno v najtesnejši zvezi z geografskim položajem. Tudi Trst ni izjema in so njegove klimatske prilike točen odsev njegove nejasne geografske situacije. Tako vidimo, da dež in nevihte prihajajo z zapada, mraz s severa, burja pa z vzhoda. Dež in mraz vsi poznamo in sta premalo zanimiva, da bi z njima tratili prostor. Pač pa je nekaj posebnega burja, širom po svetu znana pod imenom tržaška burja. Nekateri nevoščljivci sicer trde, da piha burja tudi po Krašu in Istri in morda je na tem tudi kaj resnice, vendar pa se ne morejo primerjati s tržaško burjo. Le ta uživa mednarodni ugled. In Tržačani so upravičeno na njo ponosni.

Toda burja ni samo klimatična posebnost; ona tudi z vso njej lastno dinamiko vpliva na tržaško gospodarstvo. Z razbijanjem šip na oknih, odkrivanjem streh in podiranjem dimnikov, zvijanjem raznih drogov, tabel, trganjem električne napeljave, pospešuje v teh trdih časih zaposlenost. Klobučarsko industrijo pospešuje tem, da snema ljudem pokrivala z glave in jih meče, če le more, v morje ali v ka-

nal. Rada se tudi pošali: ko ti sname klobuk, ga nekaj časa pusti lepo mirnega v kakem kotu, tako da si nesrečni lastnik že domišlja, da bo klobuk rešil. Ko pa priteče že čisto blizu, se burja spomni in ga v zadnjem trenutku spet zakotali po ulici. To zna ponoviti tudi večkrat zaporedoma. S tem pospešuje burja med komodnimi meščani tudi lahko atletiko — tek. Zelo rada se burja druži tudi z dežjem. To pa zato, da lahko obrača dežnike in jim lomi igle. Seveda se tovarne dežnikov tega le vesele. Vendar se Tržačani na svojo burjo ne jezijo preveč, čeprav imajo z njo razne nevšečnosti. Dejstvo, da predstavlja burja zanimivo posebnost tržaškega mesta, daleč odtehta vse neprijetnosti.

Burja ima za seboj slavno zgodovino. Stari ljudje pripovedujejo, da je nekoč prevrnila vlak ozkotirne železnice, ki je nekoč vozil v Istro. Še pred nekaj desetletji je lahko dvignila kar celo streho nekega skladišča in jo treščila preko ulice. Tudi tramvajski voz je nekoč prevrnila. V novjšem času takih stvari ne počenja več. Verjetno se tudi njej poznajo leta in nima več nekdanje živahnosti.

Fauna

Med tržaškim živalstvom zavzemajo prvo mesto golobi. Ti so prav tako nedotakljivi kakor na primer v Indiji krave. Da imajo izreden položaj dokazuje tudi dejstvo, da prebivajo le na javnih poslopih kot n. pr., na glavni pošti, na magistratu, cerkvah, kolodvoru, itd. Dobrosrčni meščani, upokojenci, osamele priletne gospodične, otroci iz dobrih hiš in turisti skrbijo za njihovo prehrano. Radi se z njimi tudi fotografirajo. Skratka: golobi so zelo dekorativni in predstavljajo turistično privlačnost. Seveda se golobi svojega pomena tudi zavedajo in zato brezobzirno spuščajo z javnih poslopij svoje odpadke na mimoidoče. Ker so ti odpadki, zaradi dobre in izdatne hrane zelo jedki, lahko definitivno pokvarijo še tako lepo obleko. Zato je priporočljivo, da se javnih poslopij raje izogibamo. V vojnih časih in z njimi zvezanim pomanjkanjem tvorijo golobi železno rezervo v prehrani. Takrat preneha njihova nedotakljivost. Razumljivo, da so golobi direktno zainteresirani na ohranitvi miru. To je tudi vzrok, da je golob postal simbol miroljubnosti.

Poleg golobov žive v Trstu tudi vrabci. Ti ne uživajo takega ugleda kot golobi in se zanje nihče ne zmeni. Od kar so konji skoro izumrli, imajo vrabci težave s prehrano. Ker so pa drzni in iznajdljivi, še vedno shajajo. Z največjim veseljem izmikajo golobom izpred nosa grizljaje, ki so bili tem namenjeni. Kakšno silo lahko predstavlja še tako majhno bitje, če se združijo v velikem številu in koordinira svojo akcijo, so vrabci dokazali pred leti, ko so zasedli drevo-red najlepše tržaške promenade. Tu so spuščali na sprehajajoče se meščane svoje malenkostne a brezštevne odpadke. Na pritožbe meščanov, lastnikov trgovin in lokalov, je tržaški magistrat mobiliziral gasilce, ki so skušali vrabce pregnati z mogočnimi vodnimi curki. Vrabci so na ta napad odgovorili z elastično obrambo. Vodnim curkom so se izogibali a takoj nato spet zasedali prejšnje pozicije. Magistrat je že razmišljal, da bi dal drevesa posekati in tako vrabce prisilil k izselitvi. Toda drevedora je bilo škoda in tako se je boj končal s kompromisom. Posekali so le en del vej po sredi, da so s tem zagotovili varen prehod.

Kakor že omenjeno, so konji skoro povsem izumrli. Le dva fijakerja še čakata pred kolodvorom na ekstravaganantne tujce. Sta pa ta dva konjička že tako stara in degenirana, da je škoda za njiju tratiti čas.

V Trstu žive tudi psi in mačke, ki so čisto take kot drugod. V tržaškem podzemlju žive podgane, v skladiščih pa ščurki. Nekoč je Trst slovel tudi po svojih brezštevilnih stenicah, a tudi njim kakor konjem, civilizacija ni prizanesla.

Flora

To poglavje je precej krajše od prejšnjega, zato ker v Trstu skoro ni prostora za rastlinstvo. Še najbolj razširjena rastlina so raznovrstni kaktusi, ki jih Tržačani goje v lončkih. Na prostem je le en vrt z nekaj kipci in malim ribnikom. Tu pa tam je po mestu nasajenih nekaj rahitičnih dreves. Ob robu mesta je nekoč bil lep gozd, kjer so se ob luninem svitu sprehajali zaljubljeni pari. V drugi svetovni vojni so pa meščani cel gozd posekali za kurjavo. S tem so odvzeli mestu najlepše sprehajališče.

Drugače v mestu ne raste niti trava, ker prebivalci takoj pohodijo vsak začetek. Pač pa se trava dobro oprijemlje v prosti luki. Za bodočnost zelo dobro kaže in obeta, da postane Trst pomemben producent sena. Agilna mestna občina se novih možnosti tudi zaveda in je začela v barkovljanskem predmestju zasipati morje, da bi tako povečala travnato površino. Na terenu, ki ga je s tem pridobila, že bujno poganja stepno rastlinstvo.

Trgovina

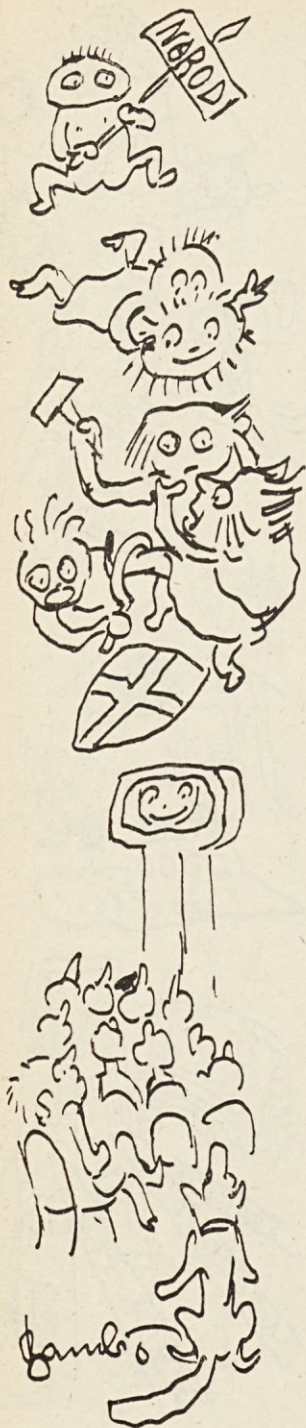
Baje se je Trst v starodavnih časih imenoval Terg. In tam so stari Iliri zamenjavalj svoje pridelke s prebivalci furlanskih nižin. Ker pa je Rimljanom ime Terg zvenelo premalo latinsko, so ga podaljšali v Tergeste in tako dokazali njegov latinski izvor. V Trstu oz. Tergu se je torej vedno trgovalo. Tudi danes je Trst še vedno zvest svojemu imenu in še vedno se tu izmenjujejo pridelki nekdanje Ilirije z izdelki Zapada. Glavne trgovske poti gredo preko Fernetičev do Sežane in preko Škofij v Koper. Importira meso, bencin, slivovko, klobase in cigarete; eksportira pa vespe in drobno galanterijsko blago. Imajo pa Tržačani pri trgovini velike težave, vendar se tega ne plašijo. Njihova iznajdljivost premosti vse ovire. Trgovski duh ima v Trstu tisočletno tradicijo in se ne da kar tako izkoreniniti.

V Trstu je najvažnejše tržišče ob kanalu. Tu prodajajo na vozičkih najraznovrstnejše blago. Najimennitnejši trgovec je tu zamorc, znan daleč v Srednjo Evropo. Našli ga boste z lahkoto, ker je črn in samo eden.

Znamenitosti

Vsako mesto ima svoje znamenitosti in tudi Trst ne more biti brez njih. Razen tržaške burje, s katero smo se seznanili v posebnem poglavju, ima Trst še nekatere posebnosti, s katerimi se bomo sedaj seznanili.

Kot kulturni ljudje moramo najprej omeniti tržaška gledališča. Teh je več in so v različnih razvojnih stopnjah. Tu je n. pr. tisto strašno staro, ki je že v razvalinah in ki mu pravijo Teatro romano. Tega, t. j. razvaline oblasti skrbno negujejo, ker predstavlja turistično privlačnost. Potem je tu drugo, za katero se nihče ne briga menda zato, ker še ni v razvalinah. Pravijo mu Teatro Rossetti. Je pa tudi gledališče, ki je na višku svojega razvoja, saj služi kar trem namenom hkrati. Imenuje se Teatro Verdi. Imamo pa tudi gledališče, ki se šele poraja in je zaenkrat še v fazi vrenja in kaosa. To je pa slovensko gledališče. Začelo se je v daljnem 1945. Najprej je dobil konture odbor, nakar je sledil miting. Potem dolgo ni bilo nič. Potem se je spet prikazal odbor, nakar je sledilo več mitingov po vrsti potem se je prikazala neka spomenica. Potem spet dolgo nič. Potem je prišla vsa stvar pred mednarodni forum, kjer je bila gradnja dokončno sklenjena in zagotovljena. In res se je začelo graditi. Bila je celo vzdana neka spominska listina.

Druga posebnost so politične stranke. Posebnost pri njih je že ta, da nikdar nikoli nihče ne ve, koliko jih je. To pa zaradi tega, ker se kakor bacili in druga mikroskopska bitja razmnožujejo s pomočjo delitve. Pri tržaških strankah pa se dogaja tudi narobe t. j. da se s pomočjo spajanja dveh bitij ustvari le eno. Tako imamo v Trstu marsikatero stranko v dvojni izdaji, v drugih primerih pa dve stranki v enotni izdaji. Te dvojne oz. enotne izdaje, se spreminjajo od volitev do volitev. Taka stranka v dveh izdajah so n. pr. independentisti. Pred leti so bile celo tri. Toda tista tretja se je najprej razpolovila, nato pa se je vsaka polovica spet spojila z eno izmed prvih dveh. V obratni obliki se nam prikazuje SDZ. Ta je sestavljena iz dveh elementov, liberalcev in klerikalcev. Če volitve niso pred durmi se med seboj hudo kregajo. Ko se pa približajo volitve se združijo, da rešijo slovenski narod. So pa vse tržaške stranke hudo demokratične in socialne. Ena od teh dveh besed je gotovo v njihovem imenu. Pa niso vse stranke res stranke. Nekatere so gibanje, fronta, zveza. Kljub temu, da so si vse strašno v laseh, so si v enem vendarle edine. Vsem je namreč glavna skrb narodov blagor. Nerodno je le to, da so nekatere prepričane, da je narodu nujno potrebna monarhija, drugi spet mislijo, da je narodu potreben fašizem; tretji, da se brez Vatikana ne da živeti, četrti pa, da je treba uvesti socializem. Morda se zdi čitatelju ta odstavek že predolg, vendar naj upošteva, da je strank dosti in jih ni mogoče kar tako odpraviti.

Razen za politiko se tržačani zelo zanimajo tudi za razne stave in igre. Radi ugrabijo in stavijo katera številka bo izšla na loteriji, katera nogometna ekipa bo zmagala, katera zgubila, kateri konj bo pritekel prvi itd. Zelo priljubljen je tudi takoiimenovani fliper. To je genialna ameriška skrinjica, kjer pleše kroglica. Igralec usmerja tek kroglice s tem da potresa skrinjico. Gledati mora, da se kroglica čim večkrat odbije od robov in da pade v luknjico, kadar je ta razsvetljena. Zelo radi vrte Tržačani tudi gramofonske plošče, ki jih imajo v vsakem baru na razpolago.

Sedaj pa smo prišli do najiminenitnejše ustanove, okoli katere se vrti vse kulturno življenje tržaških meščanov. Na videz in formalno je bar le javni lokal, neka varianta gostilne, kjer dobiš lahko kavo in razne alkoholne in brezalko-

holne pijače. Iz teh skromnih početkov pa se je bar postopoma razvil v pravo ljudsko-prosvetno ustanovo. V večernih urah se bar spremeni v kino. Stole uredijo v vrste tako, da so obrnjene vse v tisto smer kjer stoji televizijski aparat. Takrat vsako delo in serviranje, vsako klepetanje preneha; klienti, uslužbenci in lastnik uživajo le televizijski program. In grdo te pogledajo če malo preglasno zahtevaš kaj pijače. Ko pa televizijske oddaje ni, se klienti zabavajo z že omenjenim flipperjem, vrtenjem plošč, čitanjem časopisov in revij, poslušanjem radia in — razume se — s komentiranjem dnevnih dogodkov. Razpravljajo o finančnih sleparijah, filmskih škandalih, volitvah, vojni v Alžiriji, slabem vremenu, sitnostih s prenosom jugoslovanskega bencina preko meje itd.

Vidite, tako smo prišli s tem pregledom do konca. Kakor vse, kar je delo človeških rok, ima tudi ta spis mnogo napak in pomanjkljivosti. Tržaško mesto skriva v sebi še mnogo zanimivih stvari, o katerih bi bilo vredno govoriti. Posebno poglavje bi morali posvetiti opisu razmer med slovenskim in italijanskim delom prebivalstva; posebno poglavje programom radijske postaje; posebno poglavje kulturnim razmeram itd. Ker pa ima ta spis le ta namen, da bi nekoliko pozabaval potrpežljivega čitatelja smo taka žalostna poglavja raje izpustili.

P. A. OGAREV

Zapuščena barka

Na morskem produ zapuščena
stara, trhla barka
dolgo časa že leži.
Črvivo dno v sonce gleda,
star mož vse dni kraj nje poseda.

V pristanu zibljejo se ladje nove
in mladi ribiči na lov hitijo.
Galebi beli okrog njih vreščijo.

Ponoči morje ribiče in ladje
igrivo ujčka, ziblje.
Ko se zdani —
se polna ladja k ladji
kot v poklon nagiblje.

A tam na produ barka stara
vedno bolj črni —
Paron nekdani —
onstran morja
šteje dolge dni...

STAROSTNO IN BOLNIŠKO ZAVAROVANJE KMETOV

ING. J. PEČENKO

V kmetijski rubriki lista »GOSPODARSTVO« je že bilo govora o starostni pokojnini in o bolniškem zavarovanju kmetovalcev.

Mislím pa, da je pregled vsebine teh dveh zakonov nujen, ker sem imel pri vsakodnevnem poslovanju možnost ugotoviti, da vlada o tem pri naših kmetovalcih še precej nejasnosti.

Najprej si oglejmo, kako tolmačijo vprašanje pokojnine naši kmetje. Večina kmetovalcev, ki še niso dosegli starost za upokojitev, misli, da se ta zakon njih ne tiče in da se vsebina zakona nanaša le na one kmetovalce, ki so dopolnili 65 let starosti. Tako tolmačenje zakona je seveda zmotno.

Zakon pravi, da je starostno zavarovanje obvezno za vse neposredne obdelovalce, ki imajo posestvo, za katerega obdelovanje je potrebnih najmanj 30 delovnih dni letno.

Ta člen zakona moramo tolmačiti torej na sledeči način:

Vsi kmetje — neposredni obdelovalci — so dolžni prijaviti se na pristojnem uradu ali pa izpolniti tiskovine v uradu svojih stanovskih organizacij, katere jih odpošljejo na pristojni urad. S tem se izvede popolni popis vseh neposrednih obdelovalcev. Za one, ki so dosegli 65 let starosti, se priloži tudi prošnjo za upokojitev. Mlajši bodo morali začeti s plačevanjem letnih prispevkov v sklad za starostne pokojnine.

Če se neposredni obdelovalci, ki še niso dosegli starosti za upokojitev, ne vpišejo in ne začnejo plačevati prispevkov jim ne bo nikdar priznana pravica do starostne pokojnine, ker niso plačevali nobenega prispevka v pokojninski sklad.

Kdor pridobi po večletnem plačevanju prispevkov, pravico do pokojnine, ne bo prejemal le 5.000 lir mesečno, pač pa bo ta vsota odvisna od višine vplačanih prispevkov.

Iz zmotnega tolmačenja zakonskih predpisov izhaja tudi zmotna slika o našem kmetijstvu. Do danes — namreč — ta slika kaže, da so neposredni obdelovalci našega področja v pretežni večini starejši ljudje, že godni za upokojitev, ali tik pred tem, da gredo v pokoj.

Kako to?

Mlajši kmetje mislijo: »Ko bom dosegel 65 leto starosti, bom že napravil prošnjo za pokojnino«. Prošnjo bo vsak — seveda — lahko napravil, a pokojnine ne bo dobil.

Nekateri mislijo tudi tako: »Saj tudi ti, ki so šli letos v pokoj, niso plačali nobenih prispevkov, pa so kljub temu prejeli pokojnino«.

To pa je le deloma res. Predpisi, ki urejajo vprašanje kmečke pokojnine predvidevajo začetek plačevanja prispevkov z letom 1957. Iz tega izhaja, da bodo morali vsi že upokojeni plačati naknadno prispevek vsaj za leto 1957. Razliko med vplačanim prispevkom in višino letne pokojnine (ta razlika je precejšnja) krije država na blagajna. To moramo imeti kot izredni ukrep in kot izjemo, ki potrjuje pravilo, da edino kdor plačuje prispevke v pokojninski sklad, ima pravico do pokojnine.

Zaradi takih zakonskih predpisov, ki urejajo vprašanje pokojnin je nujno, da se izvede natančen popis vseh kmetijskih družin in vseh neposrednih obdelovalcev. Pri tem popisu morajo neposredni obdelovalci sodelovati v popolni meri, ker je to sodelovanje v njihovo korist in je obenem tudi njihova dolžnost, saj zakon pravi, da je popis in plačevanje prispevkov v pokojninski sklad za vse kmete obvezno.

Pri popisu vseh kmetov so nastale precejšnje težkoče, ker na našem področju ni še v veljavi zakon za bolniško zavarovanje kmetov. V drugih pokrajinah italijanske republike je bilo to delo mnogo lažje. Pristojni uradi so razpolagali že z vsemi potrebnimi podatki, zaradi česar je delo potekalo brez motenj, dočim smo pri nas — posebno v začetku — tavali v precejšnji temi. Tudi državni uradi so občutili vse prepreke, ki so nastale vsled pomanjkljivosti zakonskih predpisov. Kljub raznim intervencijam stanovskih organizacij zakon za bolniško zavarovanje kmetov ni bil raztegnjen na naše področje, čeprav smo že februarja tega leta dobili formalno obljubo, da se bo to zgodilo.

Pripomnim naj še, da je ta zakon na vsem ostalem ozemlju republike v veljavi že od leta 1954 in da ima vsaka občina svojo kmetijsko bolniško blagajno. Pomanjkanje

tega zakona pri nas pa ne povzroča samo precejšnje motnje, ki ovirajo normalno in smotno delovanje uradov, ki se s temi vprašanji ukvarjajo, ampak postavljajo naše kmete v neenak pravni položaj napram vsem ostalim italijanskim kmetom.

Zakona o bolniškem zavarovanju in o starostnem zavarovanju kmetov, sicer se ne nudi kmetom takih koristi, kot jih imajo delavci, predstavljata pa občuten na-predek v socialni zakonodaji, ker se prvič v zgodovini Italije z zakonom priznava tudi kmetom pravice, ki pripadajo ostalim produktivnim slojem.

Danes smatra zakonodaja končno tudi malega posestnika — neposrednega obdelovalca — kot delovno moč, — kot delavca — in mu priznava, četudi le deloma, pravice, ki pripadajo delavcem, ki s vsakdanjim delom ustvarjajo za družbo prepotrebne dobrine.

Izveček važnejših členov zakona o bolniškem zavarovanju kmetov

Zaradi obširnosti zakona, ki obsega 35 členov in ker nekateri členi obravnavajo izključno oblike notranje organizacije in poslovanja bolniških blagajn, podajamo v izvečku le one člene, ki so za včlanjene v to bolniško blagajno — bolj važni.

Člen 1.

»Bolniško zavarovanje je obvezno za lastnike, najemnike, enfiteute (dosmrtni najemniki), užitkarje, ki se navadno neposredno bavijo z obdelovanjem kmetijskih površin, z rejo in oskrbovanjem živine, ter za družinske člane, ki delajo na kmetijskih površinah ali so v breme družine; v slučaju, da družinska delovna sila tvori najmanj 50 odstotkov delovne sile, potrebne za obdelovanje kmetijskih površin in za rejo ter oskrbo živine.«

Ta člen predvideva še postopek za ugotavljanje števila delovnih dni in nadalje pravi, da so iz tega zavarovanja izključeni neposredni obdelovalci za katere se ugotovi, da je za obdelavo kmetijskih površin in za rejo ter oskrbo živine, s katero razpolagajo, potrebno manj kot 30 delovnih dni letno.

Člen 2. obravnava postopek, na podlagi katerega se vrši vpis in se sestavi občinski seznam zavarovancev.

Člen 3. govori o oblikah zdravniške oskrbe in med drugim pravi:

Neposredni obdelovalci iz člena 1 in njih družinski člani, ki so podvrženi obveznemu bolniškemu zavarovanju imajo pravico:

- a) do splošne zdravniške oskrbe na domu in v ambulantah;
- b) do bolniške oskrbe;
- c) do zdravniške oskrbe po specialistih, od diagnostike in do zdravljenja;
- d) do porodniške oskrbe.

Nadalje govori ta člen o boleznih, za katere bolniška blagajna ni dolžna nuditi oskrbo, ker spadajo v delokrog drugih zavodov.

Zakon ne predvideva nobene podpore glede zdravlil vendar v členu 4 pravi med drugim, da so včlanjeni posestniki (mišljen je posestnik kot poglavar družine) dolžni spoznamno skleniti, da se raztegne na zavarovance tudi podpora za nakup zdravlil. Ta sklep je še podvržen odobritvi pokrajinske bolniške blagajne.

Člen 5 pravi, da se bolniško blagajno ustanovi v vsaki občini vendar pa se v primeru, da je preveč ali premalo članov (manj kot 100), po predhodni odobritvi pokrajinskega odbora, lahko te enote cepijo ali združijo. Združene občinske blagajne sestavljajo pokrajinsko, pokrajinske Državne federacijo bolniških blagajn.

Členi od 6 do 17 govorijo o notranji organizaciji in poslovanju občinskih — pokrajinskih in državne bolniške blagajne ter o kontrolnih organih.

Člen 18 pravi:

»Neposredni obdelovalci, (misli se na poglavarje kmečkih družin) vpisani v seznamе v svrhu plačevanja prispevkov v skladu z členom 22, črka b), zbrani na občinskem občnem zboru, izvolijo vsaka tri leta, v skladu s predpisi iz člena 29, upravni odbor občinske blagajne, ki je sestavljen od petnajstih članov.

Poglavarja družine lahko predstavlja na občnem Zboru ali polnoleten pooblaščen član, vpisan v sezname zavarovancev, ali drugi poglavar družine. Vsak poglavar ne more predstavljati več kot dva druga poglavarja.

Nadalje obravnava ta člen predpise o poslovanju občinske bolniške blagajne.

Členi od 19 do 35 obravnavajo notranje poslovanje občinskih blagajn, izvolitev predsednika, vprašanje denarnih fondov in plačevanje prispevkov. Del teh prispevkov vplača država (1500 L. na leto za vsakega zavarovanca) deloma pa sami zavarovanci (člen 22). Proti višini prispevka se lahko zavarovanec pritoži (člen 25). O volitvah v upravne organe bolniške blagajne govori

člen 29. V tem členu so tudi predpisi za sestavo kandidatnih list. Nadaljnji členi se nanašajo na upravne formalnosti, ki so potrebne za pripravo na volitve in za ustanovitve bolniške blagajne.

Pravilno je, da se naši kmetovalci seznanijo z najvažnejšimi členi tega važnega zakona, ker bo tako odpadla marsikatera nepotrebna nejasnost.

Izvilleček važnejših členov zakona o starostni pokojnini neposrednih obdelovalcev

Zakon s katerim se priznava tudi kmetom — neposrednim obdelovalcem — pravico do starostne pokojnine, je izšel 26. 10. 1957 in nosi št. 1047. Na naše področje je bil raztegnjen z odlokom Generalnega vladnega komisarja, ki je izšel v Uradnem vestniku št. 33 od dne 21. 11. 1957. Zaradi važnosti vprašanja podajamo pregled važnejših določil, ki jih ta zakon vsebuje.

V členu 1 se zakon sklicuje na druge zakonske predpise in se s tem vključuje v sklop vseh ostalih predpisov, ki se nanašajo na vprašanje starostne pokojnine. Nadalje ta člen določa osebe, ki imajo pravico do starostne pokojnine. S tem v zvezi se ta člen glasi:

»Obvezno starostno in invalidninsko zavarovanje se raztegne na neposredne obdelovalce, spolovinarje in kolone, ki se običajno bavijo z obdelovanjem zemljišč ali z rejo in oskrbo živine ter na člane njihovih družin, ki se običajno bavijo s kmečkim delom.«

»Iz tega zavarovanja so izključeni neposredni obdelovalci, spolovinarji in koloni, ki obdelujejo posestva, za katera je potrebnih manj kot 30 moških delovnih dni letno.«

Člen 2: *»Glede na predpise tega zakona je smatrati za neposredne obdelovalce: lastnike, najemnike, užitkarje, izboljševalce, kmete katerim je bilo dodeljeno zemljišče od Ustanove za agrarno reformo, pastirje in druge, kakršenkoli je njih naziv, le da se neposredno in običajno bavijo z obdelovanjem zemlje ali z rejo in z oskrbo živine in v primeru, da je skupna delovna moč družine višja od tretjine delovne sile potrebne za normalno gospodarjenje na kmetiji ali za rejo ter oskrbo živine.«*

Nadaljna določila tega člena izpuščamo, ker se nanašajo na postopek za določitev potrebne delovne sile za vsako posestvo posebej.

Člen 3. govori o postopku za določanje oseb, ki imajo pravico do starostnega zavarovanja, obravnava način določanja višine prispevkov, ki jih mora vsak kmet plačevati in o dolžnosti neposrednih obdelovalcev, da sporoče na zavod za Kmetijsko socialno zavarovanje (Ufficio Provinciale dei Contributi Unificati in Agricoltura) izjave v katerih so navedeni člani družine, ki se običajno bavijo s kmečkim delom ter osebe, ki žive v breme poglavarja družine.

Ta člen nadalje govori o najmanjšem najnem številu delovnih dni katere je treba pripisati poglavarju družine.

Člen 4 obravnava višino plačilivega prispevka in postopek določevanja delovnih dni, potrebnih za obdelovanje posameznih posestev.

Člen 5 obravnava postopek dodeljevanja delovnih dni na posameznega člana družine in določa prednostno lestvico za te člane.

Členi od 6 do 10 govorijo o notranji organizaciji in o ustanovitvi posebnega pokojninskega sklada za neposredne obdelovalce ter o upravljanju tega sklada.

Člena 11 in 12 določata višino državnega prispevka v pokojninski sklad za neposredne obdelovalce za obdobje od leta 1957 do vključno leta 1967 in način dodeljevanja državnih denarnih prispevkov.

Člen 13 določa predpise plačevanja prispevkov za spolovinarje in dolžnosti tako spolovinarja kot lastnika posestva.

Člen 14 se glasi: *»Prispevki o katerih je govora v tem zakonu, se akreditirajo v korist neposrednih obdelovalcev spolovinarjev in kolonov, popolnoma ločeno od prispevkov, ki se nanašajo na časovna delovna razdobja v katerih so člani družine neposrednih obdelovalcev, spolovinarjev ali kolonov delali kot delavci ali v kmetijstvu ali v drugih gospodarskih dejavnostih.«*

Člen 15: *»Osebe obvezno zavarovane v smislu tega zakona, ki so še plačevale prispevke v pokojninski sklad kot delavci, v skladu z običajnimi predpisi, lahko zaprosijo pooblastilo za nadaljevanje plačevanja prostovoljnih prispevkov v svrhu obnovitve pravice do isplačevanja starostne pokojnine z leti, ki jih predvidevajo običajni predpisi za upokožitev delavcev.«*

Nadalje predvideva člen postopek za priznanje te pravice.

Člen 16: Čas obveznega zavarovanja družinskega člana neposrednih obdelovalcev,

spolovinarjev, kolonov se sešteje z onim, ki izhaja iz kakršne koli druge prejšnje dejavnosti. To velja le za izplačevanje starostne in invalidninske pokojnine.

Med drugim predvideva ta člen izboljšanje pokojnine za one osebe, ki so že upokojene (delavci) in, ki še nadalje delajo v kmetijstvu kot člani družin neposrednih obdelovalcev. Vendar — pravi ta člen — če je omenjena pokojnina že bila povišana v skladu s predpisi člena 10 zakona od 4. aprila 1952 št. 218; od dodatka o katerem je bilo zgoraj govora, se odšteje omenjeni povišek. Nadalje ta člen govori o višini normalnega poviška pokojnine.

Člen 17: »Osebe, ki imajo v skladu s predpisi tega zakona pravico do starostnega zavarovanja, bodo upokojene s petinšestdesetimi leti — moški in s šestdesetim letom — ženske«.

Ta člen pravi nadalje, da so v skladu s členom 9 kraljevega zakonskega odloka od 14. aprila 1939 št. 636, neposredni obdelovalci, spolovinarji in koloni izenačeni z

raznimi kategorijami dninarjev na podlagi števila prispevkov, ki so bili pripisani vsakemu posamezniku.

Člen 18 pravi, da se starostno zavarovanje v smislu tega zakona nanaša le na starostno in invalidninsko pokojnino posameznika. Nadalje ta člen predvideva primere v katerih se lahko dodeli pokojnino — ob smrti upokojenca — njegovi vdovi ali drugemu članu družine.

V členu 19 je govora o osebah, ki so plačevale prispevke v letih 1920 — 1924 in predvideva, da se ob upokojitvi upoštevajo tudi prispevki, plačani v tem razdobju. Nadalje ta člen predvideva še druge primere, ki pa pri nas nimajo večje važnosti in jih zato v tem izvlečku ne navajamo.

Člen 20 vsebuje predpise za spolovinarje, ki so že zavarovani kot dninarji.

Člen 21 govori o denarnem kritju potreb, ki so nastale z uveljavitvijo tega zakona.

Člen 22 pa med drugim vsebuje sledečo lestvico:

Leto	Starost za upokojitev		Dnevni prispevki	
	moški	ženske	moški	ženske
1958	65 in čez	65 in čez	104	104
1959	65	65	208	208
1960	65	65	312	312
1961	65	65	416	416
1962	65	65	520	520
1963	65	65	624	624
1964	65	64	728	728
1965	65	63	832	832
1966	65	62	936	936
1967	65	61	1040	1040
1968	65	60	1144	1110
1969	65	60	1248	1179
1970	65	60	1352	1249
1971	65	60	1456	1318

DNEVNI PRISPEVKI: Števila v teh kolonah določajo višino plačanih prispevkov za upokojitev.

PRIMER: Leta 1963 bo lahko dobil pokojnino oni, ki je do 31. 12. 1962 vplačal najmanj 624 prispevkov à 31,50 L. za en prispevek.

31 decembra 1967 bo dodelitev pokojnine odvisna še od izjave pristojnega urada, iz katere bo izhajalo, da je prosilec bil član družine neposrednih obdelovalcev in ne-

posredni obdelovalec vsaj pet let pred uveljavitvijo tega zakona.

Člen 23 vsebuje le upravna določila in zato je za namene našega izvlečka manj važen.

Letni koledar kmetovalčevih del

Ing. J. PEČENKO

JANUAR

BRANAMO TRAVNIKE. S tem poživimo rast travniške ruše in zatremo mah, ki se razraste posebno na siromašnih tleh. Mah zatremo tudi s primernim gnojenjem. Za gnojenje travnikov uporabljamo kompost in umetna gnojila. Med umetnimi gnojili izberemo Thomasovo žlindro 6-7 stotov na hektar, kalijev sulfat — 1 stot na hektar in 2 stota amonsulfata. Na zakisanih travnikih trosimo apneni prah. Njive, ki so ostale nepreorane, preorjemo in pognojimo. Zimski mraz nam ugodi zemljo. Taka zemlja ima boljši slog in je sipka, vpija vlago in jo zadržuje. Npravimo odtočne jarke za odvečno vodo, da nam le-ta ne duši posevke ozimnih žit. Ozimne posevke gnojimo z dušičnimi gnojili (30-50 kg na ha).

V VINOGRADU opravimo zimsko kop in gnojimo trte. Za vinograd bomo rajši uporabljali umetna gnojila kot nedozoreli gnoj.

Stara izčrpana sadna drevesa nadomeščamo z novimi. Sadnemu drevju gnojimo tako, da podkopljemo počasi delujoča gnojila (gnoj, fosforna in kalijeva gnojila). Če ni prevelikega mraza opravimo zimsko škropljenje. Pred tem odstranimo z debela in vej staro lubje. To lubje zažgemo.

V VRTU ne smemo pustiti neobdelano zemljo. Vse prazne lehe prekopljemo in pustimo cele grude, da jih mraz ugodi.

Sadimo česen in čebulček. V toplih gredah vzdržujemo stalno temperaturo. V toplejših dneh zračimo tople grede, da se menja zrak v njih.

V KLETI bomo opravili drugi pretok vina, da ga ločimo od nečistoče. To delo opravimo v sončnem in suhem dnevu. Pazimo, da vino ne pride v dotik z zrakom, ker se v tem primeru njegova kakovost poslabša.

HLEVE moramo zračiti. Pri tem moramo paziti, da ne nastane prepih. Krmni obrok mora vedno vsebovati dovolj beljakovin in vitaminov. Poleg sena moramo dodajati živini tudi močna krmila in razne rudninske in vitaminske dodatke.

FEBRUAR

Nadaljujemo z brananjem travnikov. Ob koncu tega meseca in v začetku marca je najboljši čas za zalivanje travnikov z gnojnico. Gnojnici dodajmo tudi superfosfat.

NA NJIVI dokončujemo zimska dela. Ozimnemu žitu prignojimo z dušičnimi gnojili. Dodajamo manjše količine nitratov, ker se le-ti radi izpirajo. Odstraniti moramo koruznico ker se v njej zaredijo ličinke koruznega molja. Če so v koruznici ličinke, jo zažgemo.

V VINOGRADU menjamo propadle kole, napenjamo žico, opravljamo zimsko kop in v drugi polovici meseca dokončujemo obrezovanje ter vezanje »šparonov«.

V tem mesecu je pri nas — navadno — nizka temperatura. V primeru nizkih temperatur prekinemo načeto obrezovanje sadnih dreves.

Ravno tako moramo v mrzlih dneh prekiniti zimsko škropljenje. Za zimsko škropljenje breskev proti kodravosti uporabljamo 3 do 5% bordoško brozgo.

V VRTU, in sicer v zavetni legi — pripravimo toplo gredo v katero sejemo paradižnik, papriko, kumare in duge zelenjadnice. Še lahko sadimo čebulo in česen. Sadimo tudi majaron in žajbelj. V zavetne lege pa sadimo krompir in grah.

MAREC

Marca, ko pričakujemo dež, sejemo deteljo. Seme naj bo čisto in njegova kalivost preizkušena. Čisto seme ne sme vsebovati semena predenice.

NA NJIVI posejemo jara žita. Sadimo krompir in sejemo krmne rastline. V hladnih predelih in v zaprtih dolinah še malo počakamo, ker tu se zelo često pojavi slana, ki nam uniči mlade posevke. Ozimna žita pobranamo in pognojimo z apnenim nitratom. Če je zmrzal dvignila iz zemlje mlade rastline, moramo posevek povaljati.

V VINOGRADU moramo dokončati čimprej vsa opravila (rez, vezanje, zakoličevanje, napenjanje žice). Sadimo nove cepljenke, da izpolnimo prazna mesta.

Dokončati moramo obrezovanje sadnega drevja. Sadimo mlada drevesa. Pri sajenju ne smemo zagrebati korenine pregloboko. Zemlja naj pokriva drevo do korenovega vratu. Cepimo stara in mlada drevesa na razkol. Če breskve še spijo, jih bomo še enkrat poškopili s 3 do 5% bordoško brozgo. Ko sadna drevesa odcveto, jih poškopimo z arzenskimi škropivi, da uničimo zavijače.

V VRTU imamo polne roke dela. Pripravljajmo lehe za spomladansko setev. V zavetne lege sejemo večino zelenjadnic. Sejemo špinačo, grah, rdečo peso, korenje, peteršilj, por in drugo. Sadimo zgodnji krompir. Rastline v toplih gredah škropimo z 1% bordoško brozgo, da se ne razvijejo razne glivične bolezni.

V tem mesecu, še preden se ozračje ogreje, opravimo pretok vina. Pri pretoku se vino ne sme prezračiti. Skrbimo, da so sodi vedno polni do vrha, da se ne začne proces kisanja.

APRIL

NA UMETNIH TRAVNIKIH dokončujemo setev deteljno-travne mešanice. V tem mesecu pokosimo prvič krmne mešanice, ki smo jih sejali v jeseni. Te nam dajejo odlično zeleno krmo, ki je posebno prikladna za krmljenje molznic.

NA NJIVI končamo s sajenjem krompirja. Sejemo peso, koruzo in fižol. Najrajši sadimo zgodnje sorte koruze.

V VINOGRADU opravimo vsa dela v kolikor jih nismo še opravili do konca.

Ko opazimo na breskvah cvetne brste prikrajšamo vejice in odstranimo neplodne šibice. Če opazimo na rastlinah črne uši, jih moramo za-

tirati s preparati DDT. Pred cvetenjem škropimo zeleno listje s preparati arzenika.

V VRTU lahko sejemo na prosto vse zelenjadnice. Izbrati moramo samo ugoden trenutek, ko ni preveč hladno in ko pričakujemo dež. V zaprtih dolinah bomo še počakali s setvijo, ker se v teh lahko pojavi slana tudi še meseca maja.

Zalivamo le posevke, ki zahtevajo precej vlage in to opravimo v top-
lejših urah.

V KLETI moramo stalno paziti, da so sodi polni do vrha. Žveplamo prazne posode s kalijevim metabisulfitom (12-15 gr. na hektoliter). S tem preprečimo proces kisanja, ki se lahko razvije v praznih posodah.

MAJ

Meseca maja kosimo deteljo. Proti koncu meseca lahko že začnemo s košnjo travnikov. Košnjo travnikov pričnemo, ko je večina trav v polnem cvetu.

NA NJIVI okopavamo in redčimo peso. Tudi drugim okopavinam moramo rahljati zemljo. Če je nevarnost, da se na krompirju pojavi krompirjeva plesen bomo poškropili rastline z 1% bordoško brozgo.

V VINOGRADU moramo privezovati mladike, da jih veter ne polomi. Odstraniti moramo vse neplodne mladike. Začnemo z žveplanjem in s škropljenjem z 1% bordoško brozgo. Proti koncu meseca dodamo bordoški brozgi še sredstvo za zatiranje grozdnega molja.

Pri sadnem drevju moramo privezovati mladike, ki so zrastle iz cepov. Pinciramo predolge mladike in odstranjujemo neplodne šibice. Večkrat ponovimo škropljenje z arzenati, da zatremo gosenice raznih škodljivcev.

V VRTU sejemo na prosto vse zelenjadnice. Sadimo bučke, kumare, paradižnik. Presajamo solato in druge zalenjadnice. Zalivamo in okopavamo. Uničujemo škodljivce.

JUNI

NA TRAVNIKIH moramo dokončati košnjo. Vsaka zamuda predstavlja precejšnjo škodo, ker v takem primeru spravljamo le manj vredno krmo.

NA PAŠNIKIH ne smemo predolgo zadrževati čredo. Močna obremenitev pašnikov nam pokvari njihovo moč, zaradi česar propadajo iz leta v leto. Tudi na pašniku moramo uvažati pašni kolobar.

NA NJIVI pričnemo z žetvijo zgodnjih žit. Z žetvijo ne smemo preveč odlašati. Če je žito prezrelo, zgubimo precejšnjo količino zrnja, ki se rado izlušči iz plev. Na strnišče posejemo straniščne rastline. Svetujemo setev krmnih rastlin. Okopavine moramo okopavati in osipavati, da bodo manj trpele zaradi morebitne suše.

V VINOGRADU se moramo vztrajno boriti s peronosporo in oidijem. Zato moramo imeti vedno pripravljeno škropilnico. Škropimo z 1,5

odstotno bordoško brozgo, kateri smo dodali koloidno žveplo. (10 dkg na 100 litrov). Pinciramo mladike, ki nam ne bodo služile za les.

PRI SADNEM DREVJU moramo zasledovati razvoj raznih škodljivcev in moramo škropiti drevesa s primernimi kemičnimi sredstvi. Pinciramo mladike. Odstranjujemo vodne poganjke.

V VRTU sejemo cvetačo, ohrovt, zelje, endivijo, radič, solato berivko in drugo. Prikrajšujemo pritlike kumar, buč in melon, ker sicer rastlina močno raste in slabo rodi. Zalivamo vse zelenjadnice in rahljamo zemljo, da se ne napravi skorja, ki prepreči dihanje in pospeši izhlapevanje vode iz tal. Zatiramo gosenice kapusovega belina z DDT pripravki. Škropimo krompir in paradižnike z bordoško brozgo, da preprečimo razvoj krompirjeve plesni. Zatiramo koloradskega hrošča kjerkoli se pojavi. Za zatiranje uporabljamo sintetične preparate kot so DDT ali arzenske pripravke.

JULIJ

NA TRAVNIKU. Če se je pojavila travniška predenica moramo travo nizko pokositi in jo zažgati na mestu. Okužena mesta zalijemo nekajkrat z 25 % železno galico.

NA NJIVI dokončujemo žetev. Strnišča takoj preorjemo in pognojimo. Sejemo strniščne rastline in prezimne krmne rastline.

V VINOGRADU odstranjujemo zalistnike in vršičkamo predolge mladike. Vztrajno se borimo proti peronospori s tem, da večkrat poškropimo vinograd. Če bordoški brozgi dodamo koloidno žveplo nam ni treba žveplati posebej. S tem mnogo prihranimo na času.

V SADOVNJAKU okopavamo zemljo okoli sadnih dreves. Nadaljujemo s pinciranjem. Pripogibamo veje, da se na njih tvorijo cvetni brsti za prihodnje leto. S plodovi založena drevesa moramo zalivati, da zaradi suše plodovi ne odpadejo. Zalivamo lahko z razredčeno gnojnico. Škropimo drevesa proti škrlupu in proti drugim glivičnim boleznim. Za škropljenje uporabimo 1 % bordoško brozgo ali drugo primerno sintetično sredstvo.

V VRTU sadimo solato. Sejemo endivijo, katero bomo pozneje presajali. Presajamo zeleno, ohrovt in zimsko zelje. Požanjemo semenice radiča in peteršilja. Ko se začne zorenje čebule in česna zavijemo rastlino, da pospešimo debeljenje podzemnih delov. V vročih dneh spravimo na dan živice raznih plevelov, da se posuše na žgočem soncu.

AVGUST

V tem mesecu peorjemo stara DETELJIŠČA in siromašne TRAVNIKE. Temu naj sledi obilno gnojenje s fosfornimi in kalijevimi gnojili. Na te površine sejemo koruzo.

NA NJIVI izvedemo globoko oranje. Močno sonce nam izboljša lastnosti tal in nam uniči razne škodljivce. Ne smemo vršičkati koruze niti ne smemo obirati pesnega listja. Gnoj moramo zaščititi pred žgočimi sončnimi žarki.

V VINOGRADU opravimo letno kop. Nadaljujemo s škropljenjem in žveplanjem po potrebi. To delo ne smemo opravljati v toplih urah, ker se lahko pojavijo škodljivi ožigi na jagodah in drugih rastlinskih delih.

NA SADNEM DREVJU odstranjujemo vodne poganjke, ki črpajo hrano in s tem oslabijo rastlino. Okopavamo in rahljamo zemljo okoli sadnih dreves, da preprečimo premočno izhlapevanje vode.

V VRTU sejemo hitro rastoče vrtnine, katere pobereмо še pred zimo. Sejemo motovilček, ki nam bo dal spomladi prvo zelenjavo. Ob koncu meseca sadimo glavnato solato, ljubljansko ledenko in zimsko solato. Sejemo špinačo, peteršilj in grah.

SEPTEMBER

NA TRAVNIKIH nadaljujemo s pašo, vendar ne smemo pretiravati. V zimo mora iti trava prilično obraščena. V nasprotnem primeru se na travnikih občutno zakasni pričetek spomladanske rasti.

NA NJIVAH pričnemo s košnjo pitnika. Ruvamo krmno peso in jo dobro osušimo preden jo spravimo v skladišče. Zemljišča pripravljamo za setev ozimnih žit.

V VINOGRADU bomo zaznamovali najboljše trte. Na teh trtah bomo rezali spomladi cepiče. Na trgatev moramo še čakati in pustiti, da grozdje dozori. Le dobro dozorelo grozdje nam bo lahko nudilo kakovostno vino. Pripravimo posodo za trgatev! Izpirajmo sode z vrelo vodo in šele nato z mrzlo. Posode namočimo, da se doge napnejo. Ko trgamo moramo paziti, da ne pobiramo rosno grozdje.

V SADOVNJAKU cejimo v speče oko. Pripravljamo jame za jesensko sajenje sadnih dreves. Okopavamo zemljo okoli dreves in gnojimo z umetnimi gnojili. Umetna gnojila moramo podkopati. Vsakemu drevesu damo približno 3,5 kg superfosfata in 1,5 kg kalijeve soli. Vse bolne plodove pobereмо in sežgemo. Na debela postavimo lepilne trakove.

V VRTU sadimo endivijo, sejemo solato berivko, peteršilj, motovillec, špinačo in radič. Osipamo zeleno. S tem povzročimo beljenje zelene. Zalivanje omejujemo le na toplejše ure.

OKTOBER

NA NJIVI opravimo setev ozimnih žit. Sejati moramo v dobro pripravljeno zemljo. Pšenica dobro uspeva na novini, ker je med žiti najbolj zahtevna. Uporabimo vedno le izbrano seme. Seme ozimnih žit moramo pred setvijo razkužiti. Ob koncu meseca spravljamo koruzo.

V VINOGRADU moramo pričeti z delom. Po trgatvi v vinogradu pride spet na vrsto kopač. Kop pričnemo lahko že po trgatvi, lahko pa opravimo to delo tudi kasneje. Pred nastopom zime in hudega mraza mora biti vinograd okopan. Pri kopu pazimo, da zemljo zmečemo ob trte. Dobro moramo zakriti z zemljo posebno cepljeno mesto na mladih cepljenkah, da zaščitimo pred mrazom to zelo občutljivo mesto.

SADNA DREVESA začnemo saditi v drugi polovici meseca. Okoli debel namestimo lovilne pasove. Te pasove napravimo lahko iz valovite lepenke ali vrečevine in jih namažemo z goseničjim lepilom.

V VRTU nadaljujemo z zasipanjem zelene. Pripravimo tople grede za setev zimskih zelenjadnic. Ob koncu meseca pričnemo s siljenjem in beljenjem rdečega radiča.

V KLETI nadzorujemo vrenje. Skrbeti moramo, da le to poteko v določenih toplotnih pogojih. Večkrat potopimo klobuk, da se na njem ne razvijejo kisove bakterije, ki nam lahko pokvariyo vino. Prevreli mošt odtočimo še preden pade klobuk na dno. V sodih se vrenje nadaljuje; paziti moramo, da so sodi čisti in vedno polni.

NOVEMBER

Pripravimo kompost za GNOJENJE TRAVNIKOV. S kompostom mešamo tudi blato in pesek, ki se nabira v odtočnih kanalih. Mešanica teh snovi predstavlja odlično gnojilno sredstvo.

Začnemo z izvajanjem večjih načrtov. To je čas za začetek globoke kopi v svrhu poglobljanja ornice. Preorati moramo vse površine, tudi tiste, ki bodo ostale čez zimo neposejane. Ob tem delu moramo tudi urediti odtočne kanale, da se ne bo voda zadrževala na njivah.

V VINOGRADU bomo začeli s sajenjem novih trt in z nadomeščanjem starih. Ko listje odpade lahko pričnemo z obrezovanjem. Gnojimo z gnojem ali še bolje z umetnimi gnojili. Čistiti moramo rosne korenine, ki se razvijajo iz najvišjih členkov ameriške podlage ali celo iz cepiča.

Nabiramo oljke in spiramo umazane plodove. Ko je listje odpadlo pričnemo z obrezovanjem sadnih dreves. Nadaljujemo s sajenjem sadnih dreves. Čistimo debla starih dreves in pripravljamo drevesa za zimsko škropljenje. Ostrgamo staro lubje in ga zažgemo ker so v njem lahko klice raznih bolezni in jajčeca raznih prezimujočih škodljivcev.

NA VRTU skrbimo, da zaščitimo zelenjadnice pred mrazom. Da dosežemo to, uporabimo slamo povezano v slamnato preprogo. Zadnje čase zelo priporočajo uporabo črno pobarvanih listov iz polietilena (umetna masa). Uporabimo tudi prozorne liste iz polietilena, ki jih napnemo in pritrdimo v lesene okvire ter na ta način zaščitimo zelenjavo pred mrazom. S tem podaljšamo čas pobiranja zelenjave.

V KLETI moramo stalno nadzorovati tiho vrenje. Če imamo slaba vina jih ponovno prevremo s pomočjo svežih letošnjih droži.

DECEMBER

NA TRAVNIKI bomo trosili kompost. Travnate površine bomo zalivali z gnojnico. Deteljišča bomo gnojili s superfosfatom, ali še rajši bomo uporabili Thomasovo žlindro. Branamo travnike zato, da uničimo mah.

Dokončamo setev zgodnjih žit. Ko so posevki razvili tretji listič, jim bomo dali nekaj nitratov. Na vsak hektar uporabimo 50 kg apnenega nitrata. To opravilo ponavljamo vsak mesec, razen če nastopi hud mraz.

V VINOGRADU gnojimo, zamenjamo stare kole in obrezujemo vinsko trto. Kole namakamo pred uporabo v raztopini modre galice.

V VRTU nadaljujemo z deli, ki smo jih začeli v novembru in nadaljujemo s pripravo tal za spomladanske setve.

Uničevanje rastlinskih škodljivcev - nekoč in danes

Ing. Miran Pavlin

Našim njivam, sadovnjakom, vinogradom in gozdovom preti z vseh strani nevarnost. Če začno zemlji primanjkovati hranilne snovi, tedaj rastline hirajo in mnogokrat sploh ne obrode. Ti pojavi še niso tako nevarni, saj vendar lahko z umetnimi gnojili izboljšamo hranilno moč zemlje. Toda kulturne rastline morajo kljubovati še drugim nevarnostim: uničujejo jih viharji, veliki naliivi in povodnji, potem suša, slana, toča, rastlinske bolezni in končno še številne drobne žuželke.

Kljub temu, da povzročajo vremenske neprilike velikansko škodo na nasadih kulturnih rastlin, pa preti rastlinam največja nevarnost od bolezni in škodljivih živali.

Razne kulturne rastline so priljubljena hrana mnogih živali. Izmed vseh predstavnikov živalskega sveta se žuželke v največjih množinah priselijo na nasade in zato tudi najbolj ogrožajo naše pridelke. Te živalice, ki nam nenehno povzročajo velike skrbi, moramo zatirati. Njihovo uničevanje pa je povezano z izrednimi napor.

Nekatere žuželke se hranijo s podzemeljskimi rastlinskimi deli, druge žro stebela, liste in plodove. Poznamo tudi take žuželke, ki iz rastlin srkajo sok in tako manjšajo ali pa povsem onemogočajo razvoj rastline.

Nasade pokončujejo tudi enostanične rastline. To so razne sluzavke, glive plesnivke, sneti, rje.

Nadalje škodijo rastlinstvu mnoge bakterije. Te preprečujejo pravičen razvoj rastlin in mnogokrat povzročijo tudi gnitje.

Veliko nevarnost pa pomenijo za rastline virusne bolezni. Povzročitelji teh bolezni, virusi, so tako majhni, da jih z običajnim drobnogledom sploh ne opazimo. Tako je na primer povzročitelj mozaične bolezni tobaka dolg le 15 milijonin milimetra!

V vseh deželah sveta so uničevalcem nasadov napovedali neizprosno borbo. Naravoslovci in kemiki se nenehno trudijo, da bi odkrili sredstva za popolno zatrtje žuželk, ki nam skupaj z nekaterimi izredno drobnimi rastlinskimi bitji dan za dnem pokončujejo nasade.

Naj vam en sam primer ponazori nevarnost, ki nam preti zaradi hitrega razmnoževanja teh žuželk.

Samica koloradskega hrošča ali — kakor mu tudi pravimo — krompirjevca, izleže vsako leto na krompirjevo cimo od 700 do 800 jajčec. Mlade živalce naglo doraščajo in po šestih tednih se izleže že drugo potomstvo. Če so življenjske prilike ugodne, nas v enem letu ena sama samica krompirjevca »obdaruje« kar s tridesetimi milijoni potomcev!

Rastlinski škodljivci ne delajo preglavic malim kmetom in velikim farmerjem le v naši moderni dobi, temveč so bili tudi v minulih stoletjih velika nadloga za poljedelce.

Že v starem veku so Herodot, Plinij, Pavsanijs in drugi pisali o škodi, ki jo povzročajo žuželke. Svete knjige Indijcev »Vede« govore o boleznih, ki napadajo kulturne rastline. Starogrški učenjak Aristotel je poročal o boleznih smokev, oljk in vinskih trt, prirodoslovec Teofrast pa je vedel marsikaj povedati o krastavosti sadnega drevja in o boleznih žitaric.

Znameniti arabski agronom Ibn-al-Avam, ki je živel v X. stoletju, je napisal knjigo o poljedelstvu in v njej opisal bolezni sadnega drevja in vinske trte. V svojem delu je navedel tudi več načinov za zdravljenje obolenih rastlin.

Čeprav so prirodoslovci starega in srednjega veka vedeli za mnoge rastlinske bolezni, pa si niso znali razložiti njih vzroka niti jim ni uspelo ozdraviti bolne rastline. Vse do pričetka XVII. stoletja so pripisovali te pojave nekakim tajinstvenim silam. Peter Dauremberger iz Frankfurta je na primer v svojem delu »Horticultura« 1631. leta zapisal, da žitno rjo in sneti povzročajo zvezde, namreč Orion in Gostosevci.

Šele v drugi polovici XVII. stoletja so se pričele zanimati za rastlinske bolezni javne oblasti. Iz te dobe imamo prvi odlok o zaščiti kulturnih rastlin. Občinski svet francoskega mesta Rouen je leta 1660 odredil, da je treba uničiti vse grme navadnega češmina. Opazili so namreč, da navadni češmin posreduje rjo žitaric. Ta upravičeni sum pa takrat še ni bil znanstveno utemeljen. Šele 200 let kasneje je De Bary dokazal zvezo med navadnim češminom in rjo, ki uničuje žitarice.

Ne le De Bary, tudi znameniti Pasteur je zelo zaslužen za preučevanje rastlinskih bolezni in spoznavanje njih povzročiteljev. Na tem polju se mu pridružuje Nemec Julius Kühn.

Zanimivo je, da so marsikatero sredstvo za uničevanje rastlinskih bolezni odkrili le po naključju. Tako so na primer prirodoslovci ob nekem brodomu spoznali način, po katerem lahko pokončamo snet, ki uničuje žitna zrna. Potopila se je namreč z žitom natovorjena ladja. Ljudje so se takoj odpravili na morje in polovili iz vode izgubljeno pšenico. Z njo so posejali njive in nestrpno čakali na pridelek. Kaj kmalu so bili presenečeni nad uspehom. Iz zrn, ki so se nehote okopala v morju, je zrastle zdrava pšenica, na kateri ni bilo snetljivih klasov. To čudovito ozdravljenje so pripisovali morskimi vodi.

Marcel Prevost je stvar podrobneje preučil. Opirajoč se na svoje poskuse, je leta 1801 povedal, kako se ubranimo sneti žitaric. Nasvetoval je kmetom, naj pred posevkom namočijo žitno seme v raztopino modre galice, kateri je primešano apnenno mleko.

Tudi sredstvo za uničevanje peronospor so odkrili po naključju. Francoz Mallardet je leta 1883 v okolici Bordeauxa opazil, da peronospora mnogo rajši napada trte v notranjosti vinogradov kakor pa tiste, ki rastejo ob cestah in poteh. Od kod ta pojav? Mallardet je kaj kmalu odgovoril na to vprašanje. Vinogradniki so namreč ob poteh rastoče trte mazali s raztopino modre galice, da bi mimoidoči ljudje ne kradli grozdja. Tako so trte nehote zaščitili pred peronosporo. In zato še dandanes imenujemo iz modre galice pripravljeno tekočino za uničevanje peronospore — »bordoška brozga«.

Mnogo lažje od rastlinskih bolezni je bilo nekdanj pokončevati škodljive žuželke. Tem so ljudje vsaj lahko sledili in jih zatirali na njihovem uničevalnem pohodu. Kadar pa so se te živali pojavile v velikanskih množinah, je bil vsak boj proti njim brezuspešen. Saj je velik oblak kobilic zastavil celo vojsko švedskega kralja Karla XII., ko je po zgubljeni bitki s Petrom Velikim zbežal v Besarabijo. Naj omenimo ob tej priliki gosenice gobarja, ki zlahka ustavijo vlak.

Naši predniki so se posluževali vseh mogočih načinov za zatiranje škodljivih žuželk. V XII. stoletju so Kitajci poklicali na pomoč celo mravlje. Spuščali so jih namreč v vrtove in sadovnjake, da bi prega-

njali in uničevale listne uši ter druge škodljive žuželke.

Toda prvi veliki uspehi so se pokazali šele takrat, ko smo pričeli uporabljati razna kemična sredstva. Pariško ali švajnfurtsko zelenilo so leta 1876 prvič z uspehom uporabili v Ameriki. Od takrat dalje se je število insekticidov vedno bolj množilo in danes razpolagamo z množico učinkovitih sredstev za pokončevanje rastlinskih škodljivcev.

Oglejmo si sredstva, katerih se poslužujejo sodobni poljedelci, da bi obvarovali svoje nasade in pridelke pred različnimi škodljivci!

V boju proti pokončevalcem rastlin v največji meri uporabljamo razne kemijske spojine, pa tudi mnoge specialne preparate, ki vsebujejo določene strupene snovi. Ponekod tako nadlego preganjajo z mesojedimi živalmi. Najpreprostejši način pa je ta, da gosenice in hrošče obiramo.

Kemična sredstva za zatiranje škodljivcev delimo v tri skupine: žuželke uničujemo z insekticidi, a glive s fungicidi; poleg teh dveh vrst imamo še mešana kemična zatiralna sredstva.

Insekticidi delujejo na živali na različne načine.

Strupeni učinki nekaterih kemijskih sredstev za pokončevanje insektov se kažejo potem, ko jih je žival zaužila. To so želodčni strupi. Od teh naj omenim preparate, ki so pripravljani iz raznih arzenovih spojin ter fluorove spojine.

Insekticidi, kateri pokončajo žival ko je prišla z njimi v stik, vsebujejo takoiimenovane kontaktne strupe. Nekateri delujejo kot živčni strupi ter ohrome delovanje dihal, drugi pa uničujejo staničje insektov. Kontaktni strupi so razredčene raztopine karbolineja, nadalje mineralna olja in preparati iz dinitrokrezola. V mnogih preparatih so te snovi med seboj pomešane. Nekateri škodljivce pokončujemo tako, da jih škropimo s tobačnim izvlečkom.

Insekticidi, ki so se pojavili v povojnih letih in hitro pridobili na glasu, so razni DDT preparati. Ti spadajo v skupino insekticidov, ki delujejo kot kontaktni in želodčni strupi. Insekticidi, ki vsebujejo DDT, se odlikujejo predvsem po izredno močnem delovanju na živčevje. Tudi parathion, ki so ga pričeli uporabljati v zadnjem času, je hudo živčni strup. Od ostalih važnejših novodobnih živčnih strupov naj omenim še octachlor ali chlordan ter hexa, katerega kemijsko ime je heksaklorcikloheksan.

Poleg želodčnih in kontaktnih strupov uporabljamo za uničevanje insektov tudi

razne pline in pare, ki uduše parazite. Opozoril bi predvsem na nikotinove pare, ogljikov žveplec, klorpikrin in ogljikov tetra-klorid. Kaparja San Josè pokončujemo celo s cianovim vodikom.

Posebne vrste strupov so namenjene uničevanju škodljivih gliv. Imenujemo jih fungicidi. Najvažnejši predstavniki te skupine strupov so razne bakrove spojine, predvsem pa modra galica. Nadaljnji fungicidi so žveplo in njegove spojine. Škodljive glive pa uspešno zatiramo tudi z živosrebrnimi spojinami in preparati iz formalina.

Toda dandanes nimamo na razpolago le veliko število strupov, s katerimi branimo naše nasade pred tovrstnimi uničevalci, temveč so tehniki naše dobe izdelali tudi mnogokatero napravo, za razprševanje insekticidov nad prostranimi zemljišči. Ročni razprševalci so dobrodošli le na malih kmetijah. Kadar moramo to golazen prengnati z velikih površin, na katerih so zasa-

jene kulturne rastline, pa pridejo v poštev le razprševalci na motorni pogon. Tovarne poljedelskih strojev nam nudijo veliko izbiri takih naprav. Naj omenim le enega od najodobnejših strojev za razprševanje insekticidov, namreč tistega, ki ustvarja pravicato meglo strupenih snovi. Ta razprševalni stroj je opremljen s pihalom, katerega poganja motor učinka 40 KS. Če vam povem, da znaša hitrost zračnega toka 240 km na uro, tedaj si menda lahko predstavljate, v kakšne drobne kapljice se razprši raztopina insekticida. In končno ne smemo pozabiti niti na letala, ki nam mnogo koristijo v borbi proti uničevalcem naših nasadov.

Dočim se nekdanj človek ni znal braniti pred mnogokaterimi rastlinskimi škodljivci, sta mu pa danes znanost in tehnika dala na razpolago najrazličnejša sredstva, s katerimi ne le zatiramo uničevalce kulturnih rastlin, temveč obenem tudi obvarujemo človeštvo pred lakoto.

Dve poglavji o vitaminih

Učinki in vloga nekaterih novejših vitaminov

Ing. Miran Pavlin

Zelo dolgo bi bilo naše razpravljanje, ako bi želeli pri tej priliki nameniti našo pozornost vsem dosedaj znanim vitaminom. Mnogo jih je in prevelik je njihov pomen za nas, da bi lahko kar na hitro opravili z njimi.

Menda ga ni izobraženega človeka, ki se ne bi zanimal za vitamine. Saj vendar pri naših vsakdanjih razgovorih beseda mnogokrat nanese nanje. O vitaminih in pomenu, ki ga imajo za naš organizem, zvedo matere, kadar kupujejo zdravila za slabotne otroke. Ko se menimo o izdatnosti naše hrane in nje hranilni vrednosti, moramo vsekakor omeniti tudi vitamine. Tudi pri šolskem pouku zvedo dijaki o pomenu teh snovi. brez katerih bi naš organizem izhiral.

Pustimo ob strani najbolj znane vitamine in zato osredotočimo našo pozornost le na nekatere pomembnejše vitamine, za katere smo zvedeli v zadnjih desetletjih.

Eden teh je *vitamin E*. Ker blagodejno vpliva na plodnost, ga imenujemo antisterilni oziroma plodnostni vitamin. Nazivamo ga tudi tokoferol. To ime izhaja iz njegove kemijske sestave. Preden so se nave-

dena imena utrdila, smo temu vitaminu pravili vitamin F oziroma faktor X. Plodnostni vitamin je s črko E označen v priznanje Evansu, ki je ta vitamin izločil iz olja kalečega žita.

Ne bom na dolgo razpravljal o znanstvenih postopkih s katerimi so učenjaki odkrili vitamin E. Vedeti moramo le, da so znanstveniki postali najprej pozorni na vpliv, ki ga ima hrana na plodnost poskusnih mišk. Opazili so namreč, da postanejo miši nerodovitne, kadar uživajo umetno hrano, pa četudi so znanstveniki tej hrani dodali vse dotlej znane vitamine. Kakor hitro pa so miši uživale tudi zelenjavo, je sterilnost izginila. To je seveda dalo znanstvenikom misliti. Jasno je postalo, da je v sočivju neka snov, ki preprečuje sterilnost. Poglobili so raziskovanja in končno odkrili vitamin E, spoznali njegovo kemijsko sestavo in ugotovili vse njegove biološke lastnosti. Leta 1937 so namreč Fernholz, Emerson, Karrer in John določili kemijsko zgradbo vitamina E.

Poskuse, ki so jih sprva delali na živalih, so kasneje prenesli na ljudi. Amerikanci so prvi pričeli proučevati učinek vitamina E

na ženskah. Ugotovili so, da s tem vitaminom zmanjšamo število naravnih splavov. Nadalje so znanstveniki spoznali, da bogata hrana vitamina E blagodejno vpliva na zarodek. Razvija se namreč mnogo bolje kakor pa, če mati ne razpolaga z zadostnimi količinami tega vitamina.

Ni še povsem točno določeno, kolikšne količine vitamina E potrebuje človek. Menimo, da mora noseča žena dnevno zaužiti 5 miligramov vitamina E.

Če ta vitamin po eni strani blagodejno vpliva na pravilno delovanje razmnoževalnih organov, pa povzroča njega pomanjkanje, namreč avitaminoza E, pojave jalovosti.

Tudi v veterinarstvu uspešno uporabljamo vitamin E. Njegova korist se kaže pri zdravljenju jalovosti kakor tudi pri preprečevanju splavov. Nadalje je bilo ugotovljeno, da vitamin E poveča delovanje mlečnih žlez pri kravah, vpliva pa tudi na zmanjšanje umrljivosti teličkov.

Ozrimo se sedaj na *vitamin F*, katerega imenujemo tudi *vitagen*!

Njegovi učinki se kažejo na koži in zato ga lahko štejemo za kožni vitamin.

Na poskusnih živalih so ugotovili tesno povezanost med maščobami in vitaminom F. Ko so namreč poskusne podgane uživale hrano, ki ni vsebovala nikakih maščob, so poskuševalci poleg drugih avitaminoz opazili zaustavitev rasti. Podgane so nadalje izgubljale težo, na ledvicah so nastajale okvare, predvsem so se pa spremenila svojstva kože. Ta se je namreč izsuševala in luščila, kar je dovedlo do odpadanja dlak.

Kakor hitro pa so pričeale obbolele poskusne živali uživati mast oziroma arašidno olje, so ti znaki bolezní v najkrajšem času izginili. Najuspešnejše je bilo zdravljenje z linoleinsko kislino.

Zaradi tega značilnega svojstva so nekateri znanstveniki določene nenasitene maščobne kisline imenovali vitamin F. Drugi eksperimentatorji so se pa temu uprli — pač zato, ker maščobne kisline nimajo bioloških lastnosti vitaminov in so navedene snovi zato imenovali vitagene.

Kljub temu, da so z vitaminom F izvršili mnoge uspešne poskuse na živalih, se ga pa pri ljudeh zaenkrat poslužujemo še v dokaj majhni meri. Vsekakor nam zelo koristí pri zdravljenju nekaterih kožnih bolezni. Nadalje je vitamin F zelo koristen za zdravljenje ran. Ponajveč pride v poštev pri kozmetičnih preparatih in raznih mazilih.

Kadar govorimo o B vitaminu, ima menda še vedno vsak od nas v mislih vitamin, ki preprečuje beri - beri bolezen. To naziranje izhaja pač še iz dobe, ko smo sedeli v šolskih učilnicah. Vendar poznamo danes že 12 komponent skupine B vitaminov. Pri tej priliki naj opozorim na zadnje odkritje v tej verigi, namreč na *vitamin B₁₂*.

Ta vitamin, ki mu je leta 1955 angleški kemik Todd določil kemijsko formulo, je izrednega pomena za medicinsko prakso. Ugotovili so namreč, da ni potreben le za zgradbo staničnega jedra in tvorbo rdečih krvnih teles, temveč da je izredno važen činitelj pri pravilnem delovanju živčnega tkiva.

Ker zadostujejo že izredno majhne količine tega vitamina, lahko trdimo, da je vitamin *B₁₂* ena najučinkovitejših bioloških snovi. Saj vendar zdrav človek vsak dan potrebuje le eno deset - milijonino grama tega vitamina!

Sprva smo vitamin *B₁₂* uporabljali za zdravljenje slabokrvnosti, ki jo povzroča nezadostno zorenje rdečih krvnih teles. Z njim smo nadomestili razne jetrne preparate, ki smo jih dotlej v ta namen uporabljali v veliki meri. Za zdravljenje anemije potrebujemo le nekaj več vitamina *B₁₂*, kot bi ga zdrav človek moral imeti.

Nasprotno pa zdravimo razne vrste živčnih obolenj z zelo velikimi količinami vitamina *B₁₂*. Te so 500-krat pa tudi 1000-krat večje od običajne dnevno človeku potrebne količine.

V našem pregledu novejših vitaminov se ustavimo še pri *vitaminu K*!

Ker ta vitamin preprečuje krvavenje, mu pravimo tudi vitamin koagulacije oziroma protikrvavitveni vitamin. Naj pri tej priliki navedem, da je avitaminoza, ki jo povzroča pomanjkanje vitamina K, eno najnovejših odkritij na polju vede o vitaminih.

Če naš organizem nima dovolj vitamina K, tedaj se bo pri mehanskih poškodbah le težka ustavilo krvavenje. Kri se zato ne bo zgostila, koagulirala, ker krvni plazmi primanjkuje protrombin. Vitamin K pa je neobhodno potreben za tvorbo te snovi.

Zaradi svojih lastnosti je vitamin K izrednega pomena za široka področja klinične prakse, tako v kirurgiji, kakor tudi pri zdravljenju novorojenčkov, porodnic in krvavenj jetičnih.

Mnogo bi se lahko še menili o pomenu vitamina K. Ker pa bi zašli na preobširno področje, sem se, žal, moral omejiti le na teh nekaj ugotovitev.

Pridobivanje vitaminov iz naravnih surovin

Kadar se pogovarjamo o vitaminih, običajno posvečamo pozornost zdravilnim učinkom teh snovi, pa tudi boleznim, ki se pojavijo takrat, ko našemu organizmu primanjkuje vitaminov. Menda se pa nikoli ne vprašamo, kako vitamine sploh pridobivamo. Ker marsikomu najbrž niso znani industrijski postopki pridobivanja vitaminov, teh važnih sestavin mnogoterih zdravil, si nekoliko поблиže oglejmo to važno panogo farmacevtske industrije.

Vsi vemo, da se vitamini nahajajo v živi naravi. Vsebujejo jih namreč rastline in živali. Znanstveniki, ki so v bližnji preteklosti odkrili prve vitamine, so spoznali, da se posebne bolezni, tako imenovane avitaminoze, pojavijo takrat, kadar ne zaužijemo primerne hrane. Ako je prehrana enolična, tedaj ne nudimo telesu vseh tistih vitaminov, ki jih potrebuje organizem za pravilni razvoj. In posledica tega so rahitis, beri-beri, skorbut, potem okvare na koži, na razmnoževalnih organih ter še mnoge druge bolezni.

Na najenostavnejši način ozdravimo ta obolenja tako, da spremenimo sestavine naše hrane ter sežemo predvsem po tistih živilih, ki vsebujejo veliko primanjkujočih vitaminov. Beri-beri preženemo z uživanjem otrobov, zelenjave, sadja, krompirja, mleka in jajčnega rumenjaka. Za skorbutom oboleni ljudje morajo jesti svežo zelenjavo, paradižnike, ribez, limone, pomaranče. Slabotnim otrokom zelo koristi ribje olje, ker je bogato na vitaminu D, ki ga imenujemo tudi antirahitični vitamin.

Mnogokrat nam pa za zdravljenje ne zadostujejo majhne količine vitaminov, ki jih vsebujejo rastline in živali. Zato uporabljamo v zdravniški praksi razne vitaminske preparate. Ta zdravila so pripravljena iz enega ali pa tudi več vitaminov.

Vitaminske preparate pa lahko izdelamo le takrat, kadar razpolagamo s čistimi vitamini. Oglejmo si sedaj, kako pridemo do vitaminov!

Industrija se poslužuje dveh načinov. Najstarejši način pridobivanja vitaminov sloni na tem, da jih izvlečemo, ekstrahiramo iz surovin, katere nam nudi živa narava. S tujo besedo, ki je udomačena pri vseh narodih, označujemo ta postopek »ekstrakcija«. Modernejše metode pridobivanja vitaminov pa imajo osnovo v kemijski sintezi. Ker v tem primeru ne uporabljamo naravnih surovin, temveč določene kemijske spojine,

lahko sintetične vitamine nazivamo tudi umetni vitamini.

Načini pridobivanja sintetičnih vitaminov so zelo zamotani in jim lahko slede le tisti, ki so zelo dobro podkovani v organski kemiji. Zato se raje seznanimo s pridobivanjem nekaterih vitaminov iz naravnih surovin!

Vitamin A, ki je potreben za zdravi razvoj in rast tkiv, se nahaja v živalskih tolščah, predvsem še v ribjem olju. Izločujemo ga iz tunovih jeter. Drobno razrezana jetra obdelujemo z različnimi organskimi topili, med katerimi so etilni in metilni alkohol ter petroleter. Končni proizvod večkratnih ekstrakcij in destilacij je oljnata tekočina rdečkasto-oranžne barve. To pa ni nič drugega kot vitamin A. Iz enega kilograma tunovih jeter dobimo 15 do 22 milijonov mednarodnih enot vitamina A, kar približno odgovarja 3 do 5 gramom tega vitamina.

Pri tej priliki moramo omeniti tudi *karotine*. Zanje je namreč značilno, da se po zaužitju pretvorijo v našem telesu v vitamin A. Snovem takih lastnosti pravimo provitamini. Karotini so rumena rastlinska barvila, ki se v velikih količinah nahajajo v koprivnih listih, v palmovem olju in v korenju.

Način za pridobivanje karotina iz korenja je naslednji:

Korenje močne barve najprej zrežejo v drobne režnje in jih dodobra osuše. Iz 1000 kilogramov svežega korenja dobimo približno 100 kilogramov osušenih režnjev, ki jih nato kaka dva tedna namakamo v petroletru. Karotin se v petroletru raztaplja in zato postane izluževalna tekočina rdečerrumena. Raztopino karotina zgostimo z destilacijo pri zmanjšanem zračnem pritisku, izločimo nezaželeno primesi in potem destilacijo nadaljujemo, da dobimo gosto tekočo surovino karotin. Tega očistimo s filtriranjem, topljenjem ostanka v ogljikovem žveplecu in obarjanjem karotina z etilnim alkoholom. Iz 1000 kilogramov korenja dobimo na ta način okoli 100 gramov čiste ga karotina.

Zelo zanimivo je industrijsko pridobivanje *vitamina D*. Postopek se vrši v dveh stopnjah. Najprej pripravimo ergosterin, tega pa pretvorimo v vitamin D. Industrijski način pridobivanja vitamina D, ki ga tudi nazivamo antirahitični vitamin, sloni na reakciji, katera se vrši v naravi. Ker v

naravi iz ergosterina nastaja vitamin D, pravimo tej snovi, da je provitamin D vitamina. S hrano zaužijemo ergosterin. Ta se potem v koži pod vplivom ultravijoličastih žarkov sončne svetlobe spremeni v vitamin D.

Ergosterin izločimo z alkoholom iz pivskega kvasa. Iz desetih kilogramov kvasa dobimo potom večkratnega izločevanja, izpiranja in koncentriranja, približno 12 do 16 gramov čistega ergosterina, ki ima podobno belih listnatih kristalčkov.

Zatem ergosterin raztopimo v bencolu. To raztopino vlijemo v poseben aparat, ki sestoji iz kremenovih cevi. Raztopina ergosterina v bencolu se brez prestanka pretaka skozi kremenove cevi te priprave, istočasno jo pa obsevamo z ultravijoličastimi žarki, ki nastajajo v svetilki na živosrebrne pare. Po dvanajsturnem obsevanju se približno 60 odstotkov ergosterina pretvori v D vitamin.

Sedaj pride na vrsto najzamudnejši postopek. V bencolu je namreč poleg vitamina D raztopljen tudi ergosterin, ki se ni pretvoril v ta vitamin. Zato moramo iz bencolove raztopine izločiti vitamin D in ga končno kristalizirati. Ne bom se spuščal v podrobnosti postopka čiščenja vitamina D. Naj samo omenim, da traja to delo nekaj več kakor dva tedna.

Iz 50 gramov ergosterina dobimo približno 10 gramov vitamina D.

Vitamin C, ki mu pravimo tudi askorbinski vitamin, se nahaja v zelenih rastlinah in nekaterih plodovih. To so tudi surovine za industrijsko pridobivanje tega vitamina. Madžari imajo svoj patent za pridobivanje vitamina C iz paprike. Po francoskem postopku izločamo vitamin C iz zeljnatih listov. Tudi limone so bogate vitamina C. Metodo industrijskega pridobivanja tega vitamina iz limoninega soka so izdelali Amerikanci. Rusi se pa v ta namen poslužujejo plodov šipka ali divje vrtnice.

Ker se v vodni raztopini vitamin C zlahka oksidira, namreč kemično spaja s kisikom, moramo postopek ekstrakcije izvršiti čim hitreje. Posode ne smejo biti bakrene, ker baker pospešuje oksidacijo. Delo bo uspešno predvsem takrat, kadar ne pride raztopina vitamina C v dotiko z zrakom in če se vrši ekstrakcija v popolni temi.

Snovi, iz katerih želimo izločiti vitamin C, moramo najprej dolgo namakati v vodi. Poleg vitamina C se bodo v vodi raztopile še mnoge druge primesti. Te oborimo s svinčevim acetatom ter jih s filtriranjem ločimo od raztopine vitamina C. Vodno raztopino vitamina C še nadalje obdelujemo z različnimi kemikalijami, obarjamo, filtriramo in ekstrahiramo. Ti postopki so pač zato potrebni, da dobimo vitamin C popolnoma čist.

Največ tega vitamina dobimo iz šipkovih plodov. Iz 100 kilogramov plodov divje vrtnice ga pridelamo tudi 120 gramov. Iz iste količine paprike ga dobimo 70 gramov, iz prav toliko količine limoninega soka pa 50 gramov vitamina C.

Ne da bi podrobno opisoval postopke pridobivanja ostalih vitaminov, naj navedem le surovine, iz katerih pridobiva industrija te važne snovi.

Antisterilni vitamin dobivamo iz kalečega žita. Kljub temu, da ta vitamin lahko dobimo tudi sintetično, se v industriji predvsem poslužujemo postopka z ekstrakcijo. Tudi *vitagen*, oziroma vitamin F, pridobivamo z ekstrakcijo. V tem primeru je surovina laneno olje. *Vitamin B₂*, ali laktoflavin izločujemo iz mleka. *Vitamin H*, ki je izrednega pomena za kožo, pa pridobivamo iz jajčnega rumenjaka ali pa iz svinjskih jeter.

Nekateri važnejši postopki pridobivanja vitaminov iz naravnih surovin so bili v teh vrsticah nakazani le v glavnih obrisih. To pač vsled tega, ker je produkcijski potek dela precej zapleten in zato nerazumljiv onim, ki niso strokovnjaki.

Šport in slovenska mladina na Tržaškem in Goriškem

Ivan Patrizio

Marsikdo se je mogoče čudil, da Jadran-ski koledar že od leta 1952 ni več omenjal med svojimi pregledi športnega delovanja slovenske mladine na Tržaškem in Goriškem. Vprašal se je mogoče tudi za vzrok tega dolgoletnega molka. Toda odgovor na to vprašanje je žal prav kratak: vsa ta leta športnega življenja med slovensko mladino praktično sploh ni bilo ali pa le v tako skromni meri, da ni bilo vredno omenjati. Sedaj pa se je položaj vendarle spremenil na boljše in zato je prav, da tudi temu poglavju našega življenja na Tržaškem in Goriškem posvetimo krajši pregled s potrebnimi ugotovitvami in zaključki.

Po razpustu Zveze društev za telesno vzgojo l. 1952, je ostala naša mladina na športnem področju prepuščena sama sebi. V tem času so se morali vsi naši najboljši atleti in mladinci, navdušeni za šport, zatekati k italijanskim društvom, če so se hoteli športno udeleževati in izpopolnjevati. Slovenskih športnih organizacij je ostalo prav malo in še te so zelo neredno delovale. To so bila po večini društva iz bližnje okolice. V letih 1953 in 1954 pa je povsem zamrla tudi ta skromna dejavnost v okolici. Vendar tako nenormalno stanje ni moglo dolgo trajati. Zdrava mladina ne more in ne sme spati. Zeli si življenja, gibanja, igre. Prosvetni delavci so kaj kmalu ugotovili to potrebo mladih članov in počasi se je razširila zavest, da je treba mladini tudi v okviru prosvetnih društev nuditi čimveč športa. Prosvetno delovanje je moralo pristati na sožitje s športnim, kar seveda ni šlo brez boja, a končno so nasprotniki te »novotarije« le morali kloniti. To je bilo proti koncu leta 1954.

Prva panoga, v kateri so se začela tek-movanja, je bil namizni tenis. Novembra istega leta je namreč prosvetno društvo »Ivan Cankar« pri Sv. Jakobu prvič organiziralo namiznoteniški turnir, na katerem so nastopili izključno člani naših prosvet-nih društev. Začetek je bil dober. Vzporedno z namiznim tenisom se je kmalu razvi-la dejavnost tudi med ljubitelji šaha in v tem obdobju je bilo mnogo srečanj.

Že naslednje leto se je število športnih panog povečalo in prva med novimi pano-gami je bila odbojka. L. 1957 pa smo že imeli prvi namiznoteniški turnir za pre-hodni pokal Milana Bogataja, katerega or-ganizator je bil Akademsko-srednješolski klub »Simon Gregorčič« v Gorici. Ta tur-nir je zelo važen in je pravi mejnik v šport-ni dejavnosti naše mladine. Z njegovo ustanovitvijo je bil napravljen precejšen korak naprej: postavljen je bil temelj traj-nejšemu in rednemu delovanju.

V tem letu so se, predvsem kot organi-zatorji, uveljavili srednješolci. Srednješol-sko društvo je priredilo več srečanj med dijaškimi reprezentancami Kopra, Gorice in Trsta, kar je mnogo pripomoglo k med-sebojnemu spoznavanju med študirajočo mladino.

V letih od 1954 do 1957 se je torej po-stopno ojačevalo naše športno življenje in v vsaj nekaterih panogah tudi že zadobilo značaj stalnosti in resnosti. Vzporedno se je dvigala tudi kvaliteta, tako da lahko danes že z zaupanjem gledamo v bodočnost.

Posebno razveseljivo pa je bilo delovanje v letošnjem letu (1958) in sedaj, ko se po poletnih mesecih pripravljamo na novo se-zono, se nam nudi lepa in koristna prilož-nost, da naredimo pregled tega delovanja, da spoznamo napake in vrline ter pripra-vimo načrte, da bomo popravili prve in po-večali druge.

S športom se ukvarja mnogo društev. Na Goriškem sta zelo aktivna Akademsko-srednješolski klub »Simon Gregorčič«, iz Gorice in prosvetno društvo »Vrba« iz So-vodenj. Tema dvema se pridružujejo tudi gojenci goriškega dijaškega doma. Vsi go-jijo v glavnem namizni tenis. Med trža-skimi naj omenimo društva: »Rade Pre-garck«, ki goji namizni tenis, odbojko in šah; društvo iz Doline, ki je nastopalo le v odbojki; »Slavko Škamperlek«, ki prakti-ci-ra namizni tenis, odbojko in šah. Samo v odbojki je nastopalo društvo »Ivan Can-kar«, športniki društva v Škedenju pa goji-jo predvsem namizni tenis in manj odboj-ko. V teh dveh panogah je nastopal tudi Krožek mladih izobražencev. V raznih pa-

nogah so marljivo delovali gojenci Dijaškega doma in člani Društva srednješolcev. Akademiki so po daljšem presledku nastopali v namiznem tenisu.

Ze iz naštetega je razvidno, da zavzema med panogami, ki jih gojijo naši mladinci, prvo mesto namizni tenis. Sledijo odboj-

Namizno-teniška ekipa prosvetnega društva v Škedenju.

ka, šah, telovadba, planinstvo, atletika in v manjši meri tudi košarka.

Dejavnost v namiznem tenisu se je nekako utrdila na štirih rednih turnirjih in na vzporednih meddruštvenih srečanjih. Letošnje delovanje se je začelo s turnirjem za pokal tiskarne Graphis, ki ga je organiziral Krožek mladih izobražencev. Po štirih dneh zanimivih iger in borb za vsako točko, je zasedla prvo mesto ekipa KMI, medtem ko so tri škedenjske ekipe odnesle drugo, tretjo in četrto nagrado. Med posamezniki je zmagal prof. Berce, za njim pa so se uvrstili Bajec, Grbec in Merlak. Bogate so bile tudi nagrade, ki so jih po-

darile razne trgovine in podjetja, kar je tudi razveseljiv pojav.

Maja je bil v Gorici turnir za pokal Milana Bogataja. Tokrat so osvojili pokal Škedenjci. Društvo »Rade Pregarc« iz Rojana je organiziralo turnir v spomin svojega tragično preminulega člana Danila Milovana. Tudi ta pokal so si priborili Škedenjci. Končno so Škedenjci osvojili prvo mesto tudi na turnirju, ki ga je v oktobru priredilo prosvetno društvo »Vrba« iz Sovodenj.

Mnogo je bilo tudi srečanj med posameznimi društvi kot pričajo naslednji podatki:

Nastopajočih društev je bilo 10 in sicer: ASK »Simon Gregorčič, p. d. »Vrba«, p. d. »Slavko Škamperle«, Društvo slovenskih srednješolcev, p. d. »Rade Pregarc«, Dijaški dom, AK »Jadran«, p. d. »Škedenj«, Krožek mladih izobražencev in p. d. »Bar-kovljek«.

Turnirji so bili 4:

Pokal Graphis: Nastopilo je 15 ekip s po dvema igralcema. Na turnirju je bilo odigranih 61 iger in 132 setov. Istočasno je bil tudi turnir posameznikov, na katerem je nastopilo 32 tekmovalcev, ki so odigrali 31 tekem in 66 setov.

Pokal Milana Bogataja: Nastopilo je 5 ekip s po štirimi igralci. Odigranih je bilo 40 iger z 49 seti.

Pokal Danila Mladovana: Nastopile so štiri ekipe, ker je bilo že pozno poletje. Vsako ekipo so sestavljali štirje igralci. ki so odigrali 35 iger in 76 setov.

Pokal »Vrba«: Odigranih je bilo 50 iger s 107 seti. Sodelovalo je 20 igralcev v petih ekipah.

Ostalih meddruštvenih srečanj je bilo 7 s 50 igrami in 139 seti. Nastopilo je približno 70 igralcev. K tej statistiki pa moramo še dodati srečanje tržaške reprezentance, ki je letos nastopila proti sežanski reprezentanci in zmagala z rezultatom 3:0.

V letošnji sezoni je bilo potemtakem odigranih skupno 267 iger in 609 setov, nastopilo pa je 132 igralcev.

Iz teh podatkov je kaj lahko ugotoviti, da je bil napredek v tej panogi res lep. Ljubitelji namiznega tenisa, ki stalno sledijo turnirjem in posameznim srečanjem pa vedo, da napredek ni le v številkah pač pa tudi v kvaliteti, kar je tudi zelo važno in razveseljivo.

Tržačani so nastopili tudi v košarki, sicer samo enkrat, toda uspešno, saj so v Sežani premagali sežansko moštvo z visokim rezultatom 52:27. Škoda, da to moštvo ni imelo več nastopov.

V športni sobi prosvetnega društva »Vrba« v Sovodnjah

Povsem nerazumljivo pa je, da Tržačani in Goričani niso imeli med seboj stikov na šahovskem polju, da v šahu ni bilo niti enega večjega turnirja in da so nastopala le posamezna društva med seboj. Letos sta bili dve taki srečanja med p. d. »Škamperle« in Dijaškim domom. Prvo so odločili v svojo korist gojenci Dijaškega doma z rezultatom 2,5:0,5, drugo pa Svetoivančani z rezultatom 3:1.

Naslednji dve povratni srečanja sta bili med tržaško mladinsko reprezentanco in Sežano. V Sežani so domačini zmagali z 2:1, v povratnem srečanju v Trstu pa so Tržačani prepričljivo zmagali na vseh treh deskah. Toda vse to je le majhen, preskromen del tistega delovanja, ki bi ga lahko zmogli naši šahisti. Če namreč v nogometu, odbojki, košarki in atletiki predstavljamo le malo ali nič, pa smo v šahu celo močnejši od tržaških italijanskih šahistov. Mogoče se bo kdaj pojavil kdo, ki bo zmožen organizirati taka tekmovanja in ki bo zmožen združiti okrog sebe raztresene ljubitelje te panoge. Tudi bi ne bilo težko ustanoviti lastno slovensko šahovsko društvo, v katerem bi kvalitetnih igralcev ne manjkalo. Koliko jih je vpisanih v tržaškem šahovskem društvu in koliko jih je na našem podeželju, ki se prav resno bavijo s šahom? Točnega števila ne vemo, je pa na vsak način zelo visoko. Ko bi do takega društva res prišlo in ko bi vanj pristopili vsi ti šahisti, ne

bi članstvo predstavljalo prav nobene skrbi za vodeči odbor. V vseh povojnih letih do danes nismo napravili nobenega koraka v to smer, s tem pa ni nikjer rečeno, da mora biti tako tudi v bodoče.

Tudi atletika je pri nas precej zastopljena. V šolah, vsaj v Tržaških, je ni mogoče vaditi v zadostnem obsegu, društva sama pa so tudi zelo malo storila v tem pogledu. Nekoliko bolje je z atletiko v Gorici. Tam nastopajo na šolskih atletskih tekmovanjih tudi slovenski študentje in še vselej so se dobro postavili. Ženska atletska vrsta slovenskih šol je postala celo prvak goriških šol, med moškimi pa imajo slovenske šole nekaj zelo dobrih posameznikov, ki so se izkazali tudi že na tekmovanjih v državnem merilu.

Tržaška atletika se v glavnem omejuje na delavnost tabornikov. Med taborjenjem v Martuljku so organizirali tekmovanje v taboriškem peteroboju, ki je obsegal tek na 80 m za mlajše člane in članice, tek na 100 m za člane, cross, skok v višino in daljino ter met kamna. Tekmovalo je 6 juniorjev, 9 članic in 11 članov. Doseženi rezultati pričajo, da je med našo mladino precej nadarjenih atletov.

Vzporedno z namiznim tenisom napreduje tudi odbojka. Dejavnost ni sicer tako živahna, toda kvaliteta se dviga. Ker so igralci povečini dijaki, je delovanje v tej panogi največje med šolskim letom, zamre pa poleti v času počitnic. To ovira dejavnost, kajti za delovanje pozimi so potrebne dvorane, na razpolago pa je samo ena na stadionu »I. maj«, ki pa služi predvsem kot gledališka dvorana. Kljub temu pa sta bila letos v odbojki dva uspešna turnirja. Prvi je bil januarja, ko so nastopila 4 društva s 27 igralci, ki so odigrali 6 tekem in 14 setov. Po težki borbi s p. d. »Škamperle« so zasedli prvo mesto gojenci Dijaškega doma. Istočasno je bilo tudi žensko srečanje, v katerem so telovadkinje premagale srednje šole v treh setih.

Meseca julija je organiziral turnir Primorski dnevnik za istoimenski pokal. Na tem turnirju je sodelovalo 6 moštev, med katerimi po dolgih letih tudi moštvo iz Doline, ki se je zelo dobro odrezalo. Pokal so osvojili Svetoivančani.

Poleg teh dveh turnirjev sta bili tudi dve meddruštveni srečanja med Dijaškim domom in p. d. »Škamperle«. V prvem so zmagali Svetoivančani s 3:1, v drugem pa s 3:2.

Tudi tržaška reprezentanca je nastopila trikrat. Dve tekmi je odigrala ženska vr-

sta, eno pa moška. V Sezani so moški zmagali s 3:2, ženske pa klonile z 1:2. V povratnem srečanju v Trstu pa se je ženska vrsta maščevala in zaslužno zmagala z 2:1.

V vsej sezoni je bilo odigranih skupno 25 tekem s 65 seti. Na raznih tekmovanjih so nastopila društva: »Sl. Škamperle«, »Ivan Cankar«, Krožek mladih izobraženecv, Dijaški dom, Društvo slovenskih srednješolcev, društvo iz Doline, društvo iz Škedinja, »Rade Pregarc« in telovadni odsek Prosvetne zveze. Najuspešnejši so bili odbojkarji »Sl. Škamperle«.

Takoj po vojni se je med tržaško mladino lepo razvijala tudi telovadba, ki je za Slovence že tradicionalna. Imeli smo celo moško in žensko vrhunsko vrsto, ki sta nastopili na balkanskih igrah v Sofiji. Tudi v tej panogi je dejavnost začela pešati dokler ni povsem prenehala in šele pred dvemi leti se je spet zbralo jedro ljubiteljev orodne telovadbe, ki so tudi pričeli z rednim vežbanjem. Do letos so že lepo napredovali. Nekateri med njimi so se udeležili tudi dvotedenskega tečaja v Ljubljani, da bi se tam izpopolnili. Seveda pa je ta panoga zelo zahtevna in uspeh se ne pokaže takoj. Za vsako vajo je treba mesece in mesece trdega dela.

Tako smo se seznanili vsestransko s športnim delovanjem naše mladine. Tudi največji črnogled bo moral priznati, da ni bilo majhno, posebno še če upoštevamo, da se vsa dejavnost vrši brez vsakršnega osrednjega organa, ki bi to dejavnost vodil in koordiniral. Seveda je še mnogo senčnih strani. Tako so na primer popolnoma zastopani vsi vodni športi, čeprav bi jih kot obmorski narod bili skoraj dolžni gojiti. V portičih pod bregom bi lahko skoraj brez stroškov prirejali tekmovanja, na katerih bi mladina kaj rada nastopala. Občuti se tudi veselje za veslanje in jadralstvo. Ti panogi pa sta seveda zvezani z večjimi stroški, vendar bi bilo treba začeti tudi tu in kak čoln bi se že kje iztaknil.

Mnogo je še disciplin, v katerih bi lahko nastopali in mnogo je še panog, ki bi morale razširiti svoje delovanje. To velja predvsem za telovadbo, ki ni le športna temveč tudi vzgojna panoga, ki oblikuje osebnost s tem, da razvija duha in telo, vzbuja smisel za skladnost in lepoto, pogum in vztrajnost, krepi voljo, vzbuja samozavest in prisotnost duha. Predvsem pa spadajo med glavne cilje telesne vzgoje zdravje, naravna drža telesa ter sprošče-

nost in spontanost gibanja. Naj starši to premislijo in naj brez strahu pošljejo svoje otroke, posebno najmlajše, k telovadnim vajam, Diplomirani profesor in profesorica dvakrat na teden vadita telovadbo in bosta prav vesela, če bosta imela čimveč naraščaja.

Ko gledamo na obračun tekmovanja letošnje sezone in ko že mislimo na bodoče delo na športnem področju, se nam vsiljuje misel: »To športno življenje moramo nekoliko urediti. Ne smemo dovoliti, da se nadaljuje kar tako neurejeno naprej. Občuti se potreba po osrednjem slovenskem športnem društvu, ki naj bi načrtno vodilo športno življenje naše mladine in ji omogočilo nadaljnji napredek. Ta misel ima sedaj že mnogo pristašev. Ko bodo odstranjena še nekatera nesoglasja in nezaupanja, bo zamisel prav lahko izvedljiva. Atletov ne bo manjkalo, posebno še če bomo znali pritegniti podeželsko in delavsko mladino, ki je bila doslej preveč zapuščena.

Oseбно upam, da bo to društvo, ko bo prišel koledar med javnost, že delovalo, v najslabšem primeru pa, da nam bo uspelo na kak drug način dati našemu športnemu udejstvovanju trdnjšo osnovo.

Odbojka je med gojenci Dijaškega doma v Trstu zelo priljubljena

Najprimernejši športi za našo podeželsko mladino

Bojan Pavletič

Sodobna načela telesne vzgoje zahtevajo, da se ukvarja s telesnimi vajami čedalje širši krog ljudi. Da bi ta načela lahko uresničili, gradijo v vseh mestih igrišča in dvorane za urjenje mladine. Take naprave pa so zelo drage in njihova vrednost se meri pogosto s stotinami milijonov lir. Jasno je, da se zato izplača gradnja velikih športnih naprav le tam, kjer je na majhnem prostoru zbranih mnogo ljudi, to je v velikih naseljih.

Že manjša mesta se morajo zadovoljiti s skromnejšimi športnimi prostori, na vaseh pa jih običajno sploh nimajo. In prav to dejstvo je često vzrok za izgovor naše vaše mladine: češ ne moremo se ukvarjati s športom, ker nimamo prostora. Vprašanje primerne športnega prostora je v naših kraških vaseh res težavno, saj vemo, da je zemlja na Krasu največja dragocnost. Kljub temu pa vsa stvar le ni tako črna, kot se zdi na prvi pogled. Kjer bodo z odločnostjo krenili na delo, si bodo prav gotovo z majhnim trudom ustvarili prijeten športni prostor.

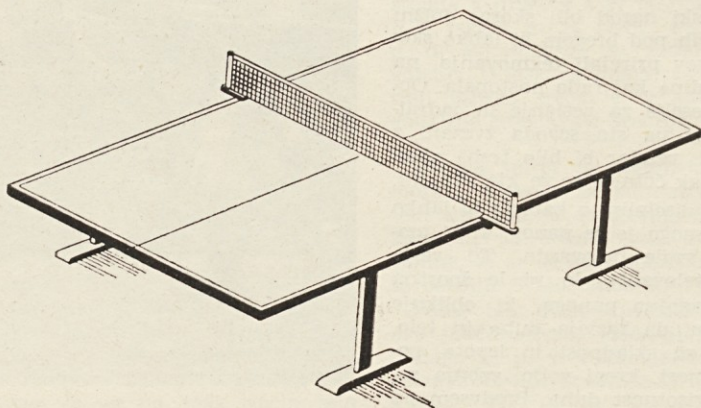
Ker je v naših vaseh — kot smo že prej dejali — vprašanje prostora najbolj pereče smo skušali izločiti vsa tista igrišča, za katera je potrebno veliko zemljišče. Kot zanimivost navajamo kakšne površine zavzamejo srednja igrišča nekaterih športov: rugby 9.600 kvadratnih metrov, nogomet 7.700, veliki roket 6.400, hokej na travi

5.005, atletska steza 2000, mali roket 1.250, košarka 624, tenis 261, odbojka 162, mizo za namizni tenis pa je treba postaviti v prostor, ki meri 72 kvadratnih metrov. Že površen pregled teh števil nam pove, da zahtevata najmanj prostora namizni tenis in odbojka. Naša vaška mladina bi zato ta športa najlaže gojila.

Bilo bi napačno če bi menili, da se lahko ukvarjamo s športom samo na obdelanem igrišču. Odbojko se na primer lahko izvrstno igra na tratnatih tleh, pa čeprav niti niso popolnoma ravna. Zato je za to igro primeren vsak, vsaj nekoliko raven travnik, da le nima prevelikih lukenj, da preveč ne visi in seveda, da izmed trave ne štrlijo skale in večje kamenje. Ko izbiramo prostor za igrišče moramo paziti predvsem na sledeče stvari:

1. dobiti je treba privoljenje lastnika;
2. tla ne smejo biti vlažna ampak suha in trdna;
3. površina igrišča mora biti toliko nagnjena, da ob dežju odteka voda;
4. izbrani kraj mora biti v zavetju. Igra z žogo je v vetru zelo težavna;
5. dobro je, če je v bližini voda za umivanje. Vse te pogoje je seveda težko vedno dobiti. A po možnosti je dobro, če jih izpolnimo.

Igrišče za odbojko meri — kot kaže slika — 18 metrov v dolžino in 9 metrov v ši-

Miza za namizni tenis

di sredi mize vzporedno z obema daljšima roboma.

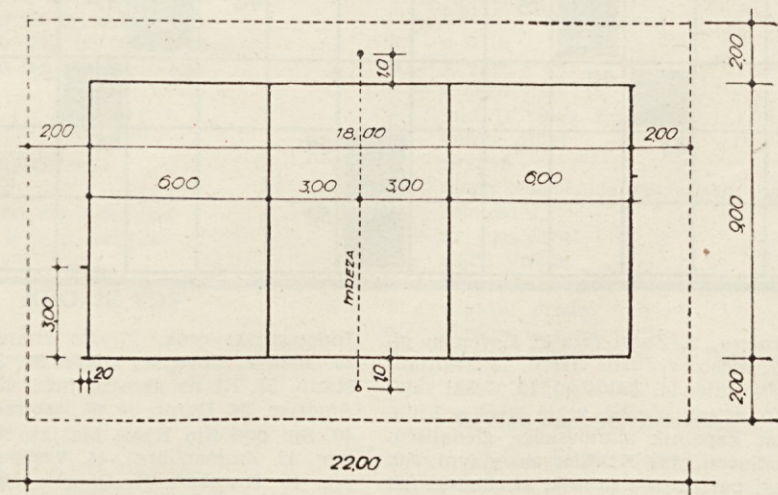
Mreže za to igro prodajajo v vsaki športni trgovini. Uradne mere so: dolžina 183 cm in širina 15,3 cm. Tudi oba stalca, ki držita mrežo napeto, ne smeta biti višja od 15,3 cm. Na zgornji rob mreže mora biti prišit bel trak v vsej dolžini. In to je v glavnem vse.

Z igriščem za odbojko in mizo za namizni tenis bo lahko vsako vaško društvo ustvarilo z malenkostnimi sredstvi pogoje za zdravo razvedrilo svoje mladine. Ti dve disciplini ne zahtevata mnogo sredstev, ne številnih igralcev, ne prevelikega prostora; namizni tenis pa lahko gojimo celo v pokritem prostoru, v slabem vremenu in zvečer ob luči.

Prav zato menimo, da bi bila ta dva športa najprimernejša za našo podeželsko mladino. Seveda pa je mnogo važnejše, da bi bila tega mnenja tudi vaška mladež, kajti brez njenega sodelovanja so vse športne naprave brezpredmetne.

Prostor kjer namestimo mizo za namizni tenis, mora meriti po uradnih določilih 12 x 6 metrov, toda dejansko le malokje dobimo tako dvorano, zato skoraj povsod uporabljajo manjše prostore. Če ni vetra, lahko seveda igramo na prostem, kar je sploh bolj priporočljivo.

Miza meri 274,3 cm v dolžino in 152,4 cm v širino. Površina mize mora biti dvignjena od tal 76 cm. Običajno jo postavimo na posebni prenosni stojali ali pa na dve »koki«. Miza je lahko izdelana iz katerekoli snovi, le da je dovolj trda, kar ugotovimo če iz višine tridesetih centimetrov spuščena žogica odskoči vsaj 20 cm. Igralna ploskev mora biti temno pobarvana in se ne sme svetiti. Vzdolž vseh robov so zarisane 2 cm široke bele črte. Prav taka črta je tu-

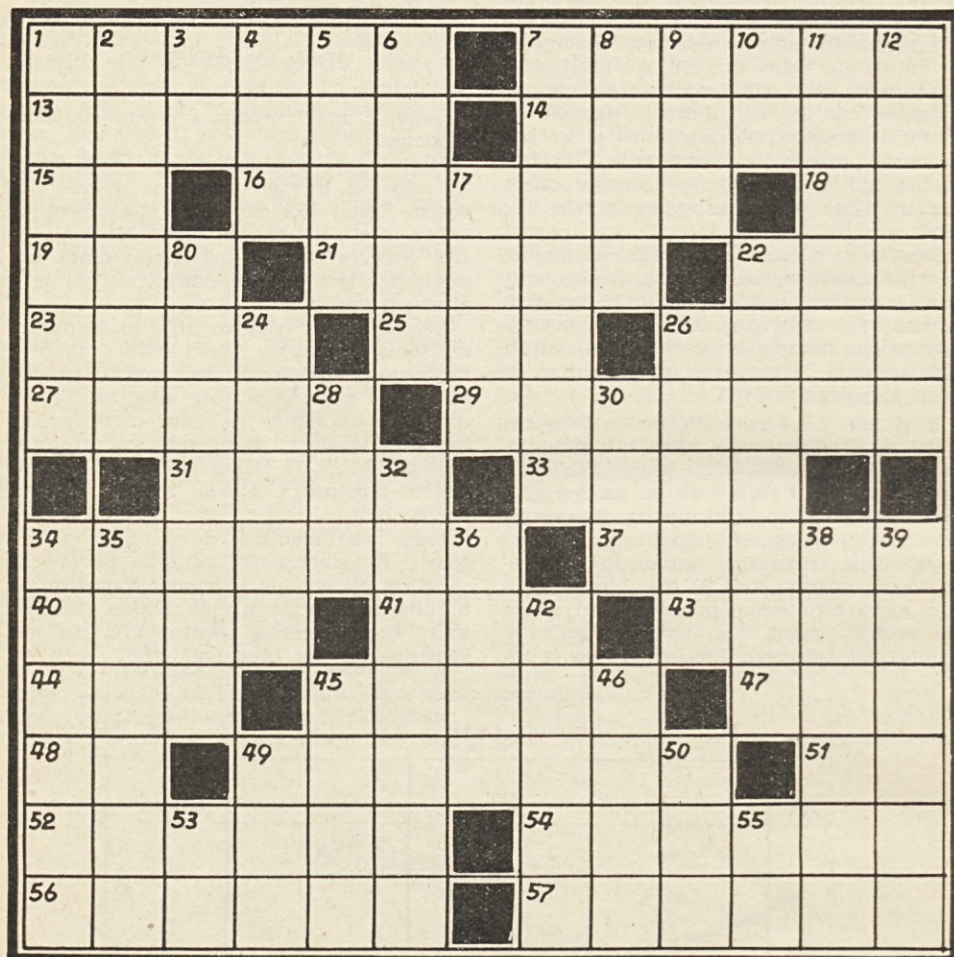

Igrišče za odbojko z merami

LEŠNIKI IN OREHI

Milan Bolčič

KRIŽANKA

Vodoravno: 1. Znan tržaški slovenski pisatelj. 7. Mesto v Južni Grčiji. 13. Italijansko moško ime. 14. Žalostno. 15. Češki skladatelj in učitelj glasbe, ki je živel v Ljubljani kot kapelnik stanovskega gledališča. 16. Neodločen. 18. Kratica za glavni. 19. Slovenski partizanski pesnik. 21. Ženski del hiše pri muslimanih. 22. V šolskem spričevalu. 23. Žensko ime. 25. Ga ima žival. 26.

Indonezijski otok. 27. So znane idrijske. 29. Tržaški slovenski slikar. 31. Je v samostanu. 33. Rt na skrajni južni točki Južne Amerike. 34. Daniti se. 37. Sibirski pragozd. 40. Spi pod njo Kralj Matjaž. 41. Žensko ime. 43. Zmešan črni. 44. Vrsta velikih papig. 45. Korobač. 47. Ogorek cigarete. 48. Začetnice velikega slovenskega pisatelja. 49. Živec. 51. Začetnice slovenskega dram-

skega igralca in režiserja (1866-1914). 52. Ime rimskih cesarjev. 54. Rastlina. 56. V klasju. 57. Naslov.

Navpično: 1. Tržaški slovenski slikar in ilustrator. 2. Pogorje v Severni Franciji. 3. Konica, vrh pri ladji. 4. Riba. 5. Sad. 6. Gozdni čuvaj. 7. Postopač. 8. Del molekule. 9. Tovariš. 10. Vrsta žita. 11. Ne živijo na zemlji. 12. Majhen sold. 17. Velika ptica. 20. Repna voda. 22. Pečeno meso. 24. Se dela iz mleka. 26. Revez. 28. Števnik. 30.

Vogal. 32. Napad. 34. Mednarodno znani tržaški slovenski slikar. 35. Ima sklepe. 36. Zavarovan zoper nalezljive bolezni. 38. Voditelj ciprskih upornikov. 39. Glavno mesto Turčije. 42. Hunski poglavar. 45. Koza-rec. 46. Tujka za kisel. 49. Red. 50. Začetnice ravnatelja tiskarne »Edinost« v Trstu leta 1919. (tretja črka je začetnica za »ravnatelj«). 53. Kakor 3. navpično. 55. Začetnice goriško-tržaškega publicista in bivšega poslanca v rimskem parlamentu.

ŠTEVILČNICA

8, 5, 9, 3, 13 — 2, 7, 10, 5, 9 — 12, 5,

11, 7, 6, 3 — 8, 9, 1, 4 — 5, 7, 4, 1

Rešitev ti da ime tržaškega pisatelja in naslov njegove knjige. Ključ za rešitev:

a) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7... manjši dogodek

b) 8, 9, 1, 4, 7... drevo

c) 10, 5, 9, 11, 5, 12... produkt žlez v člov. telesu

č) 13, 5, 8, 7 del stanovanja

d) 9, 3 začetnici znanega slovenskega političnega in kulturnega delavca, ki se je rodil na Kontovelu pri Trstu

PALINDROM

Naprej, nazaj, sem vedno isti:
od mene nikdar ni koristi.
Moj prvi del in pa sredina
nastopata, ko je vročina:
sredina in še drugi del:
gorje, gorje, če je zadel!
Pred mano beg je vsak zaman...
posvetili so mi roman.

ŠARADA

Kar v vojni dobro,
v miru xxx
V vojni zanj dobiš še xxx
v miru pa je hud. xxxxxx

KDO JE TO?

Čiv, čiv, čiv,
zdrav sem, nagajiv.
Čav, čav, čav,
zdrav sem, a hripav.
Čev, čev, čev,
hodim že pošev.
Čov, čov, čov,
zdaj pa grem domov...
Čuv... čuv... čuuuv...

ENAČBA

(a — b) + (c — č) + (d — e) + (f — g)
+ (h — i) + (j — k) + (l — m) + (n — o) = X
a — jedilni...
b — iglasto drevo
c — mesto v Hercegovini
č — v letih
d — krvavi
e — žensko ime
f — zadnja noga žabe
g — vodna žival
h — država
i — muza, zaščitnica gledališke umetnosti
j — telovadni...
k — ga ima žival
l — slabo vreme
m — jeza
n — nikalni prislov
o — ploskovna mera
X — naslov slovenskega časopisa

MENJAVA SOGLASNIKA

xxxx in strela, to je strašno,
vzkliknil xxxx je stari plašno:
ta presladki, topli xxxx
spravil me bo v rani xxxx

KNJIGA

V tiskarni so se pomotili. Na platnicah bi moralo biti ime znanega tržaškega pisatelja in naslov njegovega romana.

ZLOGOVNICA

an — an — at — av — ba — be —
ca — ca — ca — ca — dek — di — di
— dve — en — fil — gi — gi — gne
— gra — iz — ka — ka — ka — ka —
ma — me — me — ni — ni — ni —
pi — pla — ro — sev — sin — spaj —
taj — tark — tek — ti — ti — ti — ti
— ti — ti — ved — za — zbor — zdi
— zi

Sestavi iz gornjih zlogov 16 besed naslednjega pomena: 1. območje Južnega tečaja, 2. snemati na celoluidni trak, 3. sprejem pri zdravniku, 4. delavske organizacije, 5. delati valilnico, 6. zarodek, embrio, 7. komora, 8. drzni zločini, 9. otroška igrača, 10. izpolnitev, izvršitev, 11. avtogeno variti, 12. železniško stikališče v Sloveniji, 13. slovstvena tatvina, 14. ruski kolači, 15. grško-rimski stari vek, 16. administrativna uradnica.

Ob pravilni rešitvi ti bodo povedale druge in četrte črke, prve urane od zgoraj navzdol, druge pa od spodaj navzgor, dva slovenska pregovora enakega pomena!

IZLOČILNICA

SAMURAJ, PISARNA, VISOČANSTVO, ASANACIJA, SODRAŽICA, PLURALIZEM, RAZPRODAN, RIBARNICA.

V vsaki od gornjih besed je skrito ime ene naše ali tuje reke. Če vsa ta imena pravilno izločiš iz besed, ti dajo njihove začetnice veliko reko v Severni Ameriki.

LITERATI

DEFOE
WILDE
UNDSET
DREISER
GOLDSMITH
JOVKOV
ROSTAND
HUGO
STREUVELS
ČAPEK
VAZOV

Postavite pred priimke navedenih pisateljev njihova imena, pa bodo dale začetnice imen priimek velikega ruskega dušeslovnega pisatelja.

IZPREMINJEVALKA

O B E S E K
O T I N E K
T R E N J A
T A B O R I
Z A V I T E
P E T S T O
P R E N O S
J E R I C A
P U Š Č I
T R A J N A
Š E P A T I
R A J S K O
U D O R E N
M U Z E J I

Spremeni v gornjih besedah vrstni red njihovih črk da boš dobil nove besede. Če boš našel ustrezajoče, ti bosta druga in tretja črka vsake besede, brane od zgoraj navzdol dale ljudski pregovor.

ŠTEVILČNICA

1.	5	4	12	2	13	2	3	7
2.	6	12	9	3	2	13	5	9
3.	5	4	6	9	1	3	2	5
4.	6	1	9	15	1	9	10	2
5.	3	9	11	1	7	8	5	7
6.	5	1	9	15	2	10	4	1
7.	1	4	8	2	3	7	3	10
8.	8	1	9	13	7	3	14	9
9.	6	4	15	8	1	9	15	7
10.	6	12	9	11	9	14	5	7
11.	5	4	3	10	1	4	12	7

1. določena množina, kvantiteta, 2. dojenčkovsko perilo, 3. slavni poljski astronom, 4. preluknjati, 5. zvezna država ZDA, 7. upnik, 7. ime Don Kihotovega konja, 8. slučajno snidenje, 9. kraj na Štajerskem blizu hrvaške meje, 10. pripadnica nižjih socialnih plasti, 11. nadzorstvo, pregled.

V tretji in šesti navpični vrsti dobiš pregovor.

VSEBINA

	STRAN
<i>Koledarski del</i>	5
<i>Upravni roki</i>	32
<i>Letni horoskop</i>	33
Peter Jeran: <i>Nerazjasnjena obzorja mednarodne politike</i>	38
<i>Dokumenti borbe za narodnostne pravice Slovencev pod Italijo</i>	48
<i>Volilni izidi v tržaški, goriški in videmski pokrajini</i> . .	61
Egon Kravs: <i>Razvoj obmejnega prometa na osnovi videmskega sporazuma</i>	67
Marij Grbec: <i>Pokrajinska uprava in naše kmetijstvo</i> . .	69
Dušan Furlan: <i>Gospodarsko stanje devinsko-nabrežinske občine in možnosti njegovega razvoja</i>	72
Jože Babič: <i>Najdaljša sezona SNG v Trstu</i>	81
Dr. F. Mikuletič: <i>50 let Glasbene Matice v Trstu</i>	83
Dr. J. Kosovel: <i>Delo in vloga Narodne in študijske knjižnice v Trstu</i>	89
Miro Presel: <i>Delovanje Ljudske knjižnice</i>	90
Zorko Jelinčič: <i>Planinsko izletništvo v obmejnem pasu Ob 30- letnici ustrelitve Vladimira Gortana</i>	92
Lavo Čermelj: <i>Slavjanska čitalnica v Trstu v letih 1856-1876</i>	97
Srečko Vilhar: <i>Trst v dva tisoč letih</i>	103
Rudo Goljak: <i>Tržaški zaliv</i>	111
Filibert Benedetič: <i>Devin</i>	117
Drago Godina: <i>Dokumenti iz tržaške zgodovine</i>	118
Miloš Marc: <i>Domača imena v borštanski srenji</i>	132
Zorko Jelinčič: <i>Pripovedke o devinskem gradu in o njegovih prebivalcih</i>	134
Zorko Jelinčič: <i>Koromačnik</i>	139
Miroslav Košuta: <i>Prozna v ritmu ena, dva, tri</i>	140
Zorko Jelinčič: <i>Rojanska lipa</i>	141
Riko Pertot: <i>Barkovljanska narodna pesem pripoveduje</i>	145
Miroslav Košuta: <i>Te besede</i>	149
Ivo Marinčič: <i>Meja in gospodarstvo na Goriškem</i> . . .	150
Filibert Benedetič: <i>Skica</i>	152
Dr. Rado Bendarik: <i>Pevma</i>	153
Franjo Batagelj: <i>Misel</i>	157
Albert Rejc: <i>Števerjan in njegova sosesčina v prvi svetovni vojni</i>	158
Albert Rejc: <i>St. Maver pred pol stoletja</i>	164
Franjo Batagelj: <i>Slutnja</i>	170
Franjo Batagelj: <i>Resignacija</i>	170
Izidor Predan: <i>»Zagovori« proti boleznim v Beneški Sloveniji</i>	171
Filibert Benedetič: <i>Pravljnični vlaki</i>	173
France Planinc: <i>Kako napredujejo v Jugoslaviji</i>	174
Franjo Batagelj: <i>Orumenela fotografija</i>	183

	STRAN
Pagon Andrej-Ogarev: <i>Napredek kmetijstva v koprskem okraju</i>	184
Pagon Andrej-Ogarev: <i>Blažek Podnanoški, rodoljub in ljudski pesnik</i>	189
Pagon Andrej-Ogarev: <i>Na Krasu</i>	191
France Bevk: <i>Briško ognjišče</i>	192
Srečko Vilhar: <i>V beli odeji</i>	195
Franjo Batagelj: <i>Pesem sivega jutra</i>	199
Ivo Marinčič: <i>Za pravico in svobodo</i>	200
Miroslav Košuta: <i>Njeno poslednje pismo</i>	205
SA. MP.: <i>Vrnili se je</i>	206
Miroslav Košuta: <i>Deklica pšeničnih las</i>	208
Evelina Umek: <i>Razočaranje</i>	209
V. Cebbar: <i>Trst in njegove posebnosti</i>	211
P. A. Ogarev: <i>Zapuščena barka</i>	215
Ing. J. Pečenko: <i>Starostno in bolniško zavarovanje kmetov</i>	216
Ing. J. Pečenko: <i>Letni koledar kmetovalčevih del</i>	220
Ing. Miran Pavlin: <i>Uničevanje rastlinskih škodljivcev nekoč in danes</i>	226
Ing. Miran Pavlin: <i>Dve poglavji o vitaminih</i>	228
Ivan Patrizio: <i>Šport in slovenska mladina na Tržaškem in Goriškem</i>	232
Bojan Pavletič: <i>Najprimernejši športi za našo podeželsko mladino</i>	236
Milan Bolčič: <i>Lešniki in orehi</i>	238

„NINO“

IVAN POROPAT

ROJAN

TRST - Ul. Saltuari 2 - Telefon 61-165

UVOZ-IZVOZ-ZASTOPSTVO

OGLJA-LESA -
GRADBENEGA
MATERIALA
POSTREŽBA NA DOM

TRGOVINA JESTVIN

Herman Križman

BAZOVICA 5 (pri cerkvi)

BAR *Metlika*

BAZOVICA (pri postajališču avtobusov)
SE PRIPOROČA

Trgovina jestvin in gostilna

IVAN MAHNIČ

BAZOVICA 202

se priporoča

AVTOPREVOZ

ALOJZ STROSAR

GORICA
Ulica del Seminario 6

TRST, RIVA 3 NOVEMBRE 9

TRST, RIVA 3 NOVEMBRE 9

A. Donaggio

SKLADIŠČE

IN PODLOG

SUKNA

TVRDKA

USTANOVLJENA

LETA 1912

 DONAGGIO
CHIESAGRECI TRIESTE
 24-863

Goriška nabavna in prodajna zadruga

Z O. J.
GORICA

Sedež in skladišče:
Ulica Don Bosco 48 - Tel. 26-08

Svoji k svojim!
SLOVENSKA MANUFAKTURNA
TRGOVINA

Franc Udovič

TRST - Ulica Mazzini 46 - Tel. 94-550
- Trg Ponterosso 5 - Tel. 29-686

Ima veliko izbiro vsakovrstnega blaga
za moške in ženske po najnižjih cenah.
Dolžnost vsakega Slovence je, da ku-
puje v slovenski trgovini!

KROJACNICA

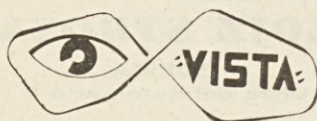
Lado Premru

TRST - Ul. Ginnastica 35/I - Tel. 45-447

Josip Kerševani

GORICA - Korzo Italia 24

Sivalni stroji, dvokolesa, motorji
radioaparati in vsi nadomestni deli

TRST - Ul. Carducci 15 - Tel. 29-656

Bogata izbira naočnikov, naočnikov za
otroke, precizna šestila, logaritmična
računala.

POZOR! Za odpošiljanje v inozemstvo
kot darila, Vam nudim: kolesa Legna-
no, Wolsit, Wander, Winsor. Motorje:
BMW, Cimatti, Sach, Legnano, ter
radioaparate Philips. — Cene zmerne.

tvrdka Walter Knez

NABREZINA (Trst) — Telefon 22-523

MLEKARNA

Kariš

TRST - Ulica S. Marco 40
Vedno sveže mleko in mlečni izdeli

TRGOVINA Z JESTVINAMI
IN PEKARNA

Zora Čok

OPCINE - Narodna ul. 57 in 63
Telefon 22-046

B. BELTRAM - TRST

IMPORT - EXPORT

DARILNI PAKETI V JUGOSLAVIJO
IN DRUGE DRŽAVE PO NAJNIZJIH
CENAH • Pošiljamo živila, zdravila,
tekstilno blago, šivalne stroje, radij-
ske aparate, harmonike, kolesa, vespe
in druge artikle sploh • Razpolagamo
s skladiščem v prosti luki (Punto
Franco 2/a 21) • Obrnite se osebno ali
pismeno na urad v
ULICI VALDIRIVO 3/I - Tel. 36-991

OBISKUJTE PREDSTAVE
SLOVENSKEGA
NARODNEGA
GLEDALIŠČA V TRSTU

NADOMESTNI DELI
BOSCH MARELLI MERCEDES

IMPORT - EXPORT

FRATELLI Nascimben

TRST — Ulica CORONEO, 39

TRGOVINA JESTVIN
JOSIP ŠKABAR

Telefon 21-026

OPČINE
NARODNA ULICA 42

Foto-studio **EGON**

TRST - Ulica ORIANI 2, prvo nadstr., tel. 93-295

Poroke, birme, slike na domu, kopiram
za amaterje, slike za dokumente i.t.d.

F. BRUNDULA

Import-export motorji in bicikli

TRST - OPČINE

Narodna ulica 118 - Tel. 21-022

Kolesa „Wander“, „Bianchi“, „Legnano“
in različne druge

Kina **Opčine**

Vam nudi predstave
najnovejših filmov
Zračenje in ogrevanje
prostorov kondicionirano
Sezonske predstave
na prostem

Hotel **POŠTA**

Trst - Piazza Oberdan št. 1
Telefon 24-157

Lastnik **IVAN KARIŠ**

Najboljša postrežba
Najzmernejše cene

ERNEST MALALAN

Avtorizirana elektrotehnična delavnica

OPČINE - NARODNA ul. 128 - Tel. 21-189

Trgovina raznih električnih predmetov za dom

TVRDKA

Telef. 50-23

IGNAC PLAHUTA

GORICA, Ul. E. F. Duca D'Aosta 4

Bicikli, motocikli, potrebščine, kolesa
in motorji »ride«

Laboratorij

za takojšnjo
zamenjavo leč

Naočniki

fotografski aparati
in filmske kamere

fratelli Avanzo TRST

KORZO ITALIA 8, vogal Ul. S. SPIRIDIONE 1 - Telefon 38-016

Autovie Carsiche

PROGA: TRST - BAZOVICA - PADRIČE - GROPADA - TREBČE

Odhodi s postaje Trg Libertà in Stara mitnica.

OB DELAVNIKI: ob 7.30, 8.15, 9.30, 10.15, 11., 12., 13.10, 14., 15., 16., 16.50, 17.30, 18., 18.50, 19.50, 20.40, 22.40. — OB PRAZNIKI: ob 7.25, 8.30, 10., 11., 12.30, 13.10, 13.50, 14.30, 15., 15.30, 16., 16.30, 17., 17.30, 18., 18.30, 19., 19.45, 20.30, 22.30, 24.00.

PROGA: TRST - BLOK FERNETIČI

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 7.30, 10.15, 13.10, 15.00, 18.00. — OB PRAZNIKI: ob 7.25, 8.30, 10., 11., 12.30, 13.10, 13.50, 14.30, 15., 15.30, 16., 16.30, 17., 17.30, 18., 18.30, 19., 19.45, 20.30

Odhodi s Fernetičev.

OB DELAVNIKI: ob 8.20, 10.50, 14.05, 15.50, 18.55. — OB PRAZNIKI: ob 8.10, 9.15, 10.50, 11.45, 13.10, 14., 14.15, 15.10, 15.40, 16.10, 17.40, 18.40, 19.10, 20.10, 20.40, 21.35, 23.10.

PROGA: TRST - BLOK PESEK

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 7.45, 13.10, 17.30. — OB PRAZNIKI: ob 11.30, 17.30.

Odhodi s Peska.

OB DELAVNIKI: ob 8.20, 13.50, 18.05. — OB PRAZNIKI: ob 12.05, 18.05.

PROGA: TRST - KOZINA-HERPELJE

Odhodi s Trga Libertà ob 7. uri; iz Herpelj ob 9. uri.

Vožnje vsako drugo sredo in soboto v mesecu.

PROGA: TRST - DOMJO - BOLJUNEC - DOLINA - PREBENEG

Odhodi s Trga Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 6.35, 7.25, 10.20*, 12.05, 13.05*, 16.35, 17.05*, 18.05, 18.35, 19.20, 20.45. — OB PRAZNIKI: ob 9.05, 10.35, 12.35*, 14.35, 16.05, 17.05, 18.15, 19.35, 20.40, 22.05.

N. B.: * Samo ti avtobusi vozijo do Prebenega, drugi se ustavijo v Dolini.

PROGA: TRST - DOMJO - RICMANJE

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 7.35, 10.35, 12.20, 13.35, 18.05, 19.20. — OB PRAZNIKI: ob 9.35, 14.05, 16.20, 19.35, 22.50.

PROGA: TRST - ADAMIČ - MAČKOVLJE

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 11., 13.30. — OB PRAZNIKI: ob 13., 22.30.

PROGA: TRST - OSP - MAČKOVLJE

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 18.20. — OB PRAZNIKI: ob 18.30.

PROGA: TRST - PODLONJER - LONJER

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

Mestna proga, odhodi vsakih 10 minut.

Opravljam prevoze blaga za tretje z lahkimi in težkimi kamioni ter avtocister-nami tudi v inozemstvo. Za informacije kličite tel. 36-794, 55-378, 61-187, 61-368

M E S N I C A

IVAN DE LORENZI

SV. KRIŽ (pri Trstu)

Se priporoča

T V R D K A

Donato Capurso Succ.

TRST, Ul. Torrebianca 19 - P.O.B. 384
IZVAŽA DARILNE POŠILJKE

Kolesa, motorna kolesa, avtomobile, radio-
aparate, šivalne stroje - nove in rabljene v
najhitrejšem času in po zelo ugodnih cenah

K U P U J T E
P R I T V R D K A H
K I O G L A Š A J O
V J A D R A N S K E M
K O L E D A R J U

Kavarna **Bratuž**
G o r i c a

GOSTILNA
Emilija Sosič-Vremec
OPČINE - Narodna ulica 65
Se priporoča!

TRGOVINA Z JESTVINAMI

Jože
Cigoj

GORICA
Ul. Monache 17

STEKLABNA

A. KOREN

G o r i c a

NASL.

Ulica Carducci 4 - Korzo Italia 10 - Ulica Belinzona 5

G. Avanzo nasl.

T R S T
TRG CAVANA 7 - TEL. 24-689
KORZO ITALIA 17 - TEL. 36-776
(vogal Trga sv. Katerine)

Optika - Foto - Kino
Geodezija - Optiki
Specialisti -
Na debelo -
Na drobno - Izvoz

trgovina čevljev

Dobro znana

Gec

ROJAN, Trg Tra i rivi 2
Telef. 31-198

Ima v zalogi čevlje
od najpreprostejših do najfinejših,
za moške, ženske in otroke
Ročno izdelani kvalitetni čevlji
najnovejših vzorcev - Cene zmerni!

ELEKTRIČNO PRANJE OBLEK
NA SUHO

BETA

GORICA - Trg XXVII. marca 8
Telefon 39-00

DROGERIJA

TOSO nasl.

Velika izbira barv, čopičev in kemikalij
TRST - Trg S. Giovanni 6 - Tel. 93-603

SEDLARSKA DELAVNICA

IVAN DOLES

TRST - Ulica Gasparo Gozzi 1
Izdeluje in popravlja aktovke,
konjsko opremo, kovčke itd.

Šivalni stroji NECCHI
DVOKOLESA, MOTORJI,
RADIJSKI APARATI

Čuk

GORICA - Korzo Verdi 26
Trg Cavour 8

TRGOVINA Z JESTVINAMI

Milan Bevk

TRST - Ul. Sonnino 9 - Tel. 41-572

CVETLICARNA

Savina

Vam postreže vedno
s svežimi cvetlicami!

TRST - Ul. dell'Istria 8 - Tel. 55-590

Podjetje

ŠVARA

ELEKTROMECHANICNA DELAVNICA
ZA AVTOMOBILE IN MOTOCIKLE
TRST - Ul. Giulia 28 - Tel. 96-742

Gostilna "NINI"

TRST - Ul. Valdirivo 32 - Tel. 38-915

Se priporoča!

GOSTILNA

VLADI LUXA

PROSEK št. 137

Izvrstna vina in peneci prosekar

MESNICA

Emil Milič - Emili

PROSEK 197

Pekarna Rudolf Marc

BAZOVICA ŠT. 55

GOSTILNA

Ostrouška

TRST - Ul. S. Nicolò 1 - Tel. 37-918

Želite lepo knjigo?

obiščite

tržaško
knjigarno

Trst

Ulica Sv. Frančiška 20

Telefon 61-792

MLEKARNA

OLGA GULIČ

OPČINE - Proseška 45

Sveže mleko, mlečni izdelki, slaščice

Želite dobro hrano?

GOSTILNA AL GAMBERO

Vam bo gotovo ustregla

TRST - Ulica Udine 37 - Tel. 24-938

Prijeten lokal z vrtno — zelo nizke
cene — izbrana vina

KROJAŠKI SALON

za gospode in dame

STANISLAV KOŠUTA

TRST - Ulica Raffineria 5 - Tel. 95-498

Zaloga sukna — Plačilne olajšave

MLEKARNA

Trošt - Barej

TRST — Ulica Domenico Rossetti 8
se priporoča

CVETLIČARNA

"IVANKA"

TRST - Ul. dell'Istria 17

vedno dobro založena s svežimi
cvetlicami za vsako priliko

Obiščite

Restavracijo DANEU

OPČINE - Narodna ul. 194 - Tel. 21-241

ki Vam nudi prvovrstno hrano in raz-
novrstna priznana vina.

TRGOVINA JESTVIN IN PEKARNA

Sosič

OPČINE, Proseška 10
Telef. 21-049

GOSTILNA

»PRI POŠTI« (Presl)
BAZOVICA

Nudi cenj. gostom prvovrstna vina.
Domača postrežba.

KROJAŠKA DELAVNICA

OPČINE, Narodna ulica 65

I. KRAMAR

ima na izbiro vzorce prvovrstnih
tekstilnih tovarn. — Cene ugodne.

DROGERIJA

ANTON PODGORNIK

GORICA - Trg. E. De Amicis 12
Telefon 30-09

TRGOVINA JESTVIN

ZDRAVKO KANTE

PROSEK 152

AVTOPREVOZ

Jožef Gorjan

GORICA - Ul. U. Foscolo 14 - Tel. 21-10

MANUFAKTURNA TRGOVINA

Rafael Štoka

PROSEK ŠT. 1

TRGOVINA JESTVIN IN LIKERJEV

Ciril Budihna

GORICA - Ul. Pietro Veniero 6
Telefon 29-18

EMIL LUKŠA

KOVAČNICA IN MEHANIŠKA
DELAVNICA

PROSEK ŠT. 184

UVOZ - IZVOZ

Tel. 25-27

IVAN VETRIH

Zaloga goriva na drobno in debelo
GORICA - Ul. Lantieri 5

Andrej Bolko

mr. ph.

Farmaceutski proizvodi, kemikalije
T R S T — UL. TORREBIANCA 21-II

Telefon 31-315

UVOZ - IZVOZ

LA VINICOLA ISTRIANA

Mirko Pirec

T R S T

Ul. Degli Artisti 3

Tel. 85-546

Zaloga vina
vseh vrst
ter likerjev

**Tovorni prevozi
v vse kraje, tudi v
inozemstvo
Trst, Ulica Moreri 7
Telef. 28-373**

Požar Artemio

**URAD IN LESNO
SKLADIŠČE**

S. Jazbar

T R S T

Lesno pristanišče

☎ 44-552

Izven urnika ☎ 93-982

**Gradbeni
in mizarski les
skladišče
vezanih plošč
furnirja in
mizarskega kleja**

T R S T

Ulica Cologna 13

☎ 41-643

**Vince sladko
teče prav gladko**

p r i

»Jožketu«

TRST - ULICA GHEGA 3

**In za prigrizek?
Za to se ni treba bat'
tam visijo klobase in gnjat'**

tiskarna graphis tiskarna

t r s t

ulica sv. frančiška 20

telefon 29.477

graphis

graphis tiskarna
graphis tiskarna graphis
graphis

VAM HITRO, SOLIDNO,
POCENI IN LICNO IZDELA
KAKRSNOKOLI TISKOVINO
(POROČNA OZNANILA,
VOŠČILA, POSETNICE,
PISEMSKI PAPIR, itd.)

Nov veliki emporij

essebi

d. z o. z.

T R S T
Ul. sv. Frančiška 14
Telefon 31-600

Prost vstop - Na debelo in na drobno

*Vsi plastični predmeti
so vam na razpolago*

... potrošite in prihranite

V TRSTU obiščite v svojo korist

la Bottega del Risparmio

Ul. Tarabocchia 4 - Tel. 90-691

ki vam nudi zelo veliko izbiro VETERNIH JOP »BUNDE«
— eskimo — montgomery, ženskih in moških dežnih
plaščev iz naylona in iz bombaža — odej iz prave vol-
ne, posteljnih pregrinjal. — „PEDUL“ in športnih čevljev

Kino-gledališče

v ŠKEDNJU

Dnevno filmske predstave
Gledališke predstave SNG ter
kulturno-prosvetne prireditve

TVRDKA

UVOZ-IZVOZ

Jožef Sila

vsakovrstnega lesa za predelavo in
kurjavo ter jamskega lesa

Trst — Riva Grumula 6/1 — Tel. 37-004

IMPORT

„TECHNA“

EXPORT

Trst

Ul. Fabio Filzi 17
Tel. 35-907 - Telegr.: Technaluin

Ronke (Gorica)

Drevored Serenissima, 18

Društvena gostilna

Opčine

SE PRIPOROČA

BIFE'

Tomažič

TRST — UL. CASSA DI RISPARMIO 3 — Tel. 35-301

Kranjske klobase in kraški teran
dobiš pri „Tomažiču“ vsak dan

trgovsko zastopstvo

adamič

nudi najboljše pogoje

pri nabavi in prodaji

vsakovrstnega blaga

trst, ul. s. lazzaro 23, tel. 28-449, 31-996

Trgovina čevljev

Fiorentina

TRST — UL. TARABOCCHIA 2 — Tel. 96-536

Ima v zalogi najbogatejšo izbi-
ro navadnih in modernih čevljev
za moške, ženske in otroke

Postrežba točna! Cene solidne!

TEL.
95-873
90-810

CLICHÉS

TABLICE

FOTO-
GRAFIJA

TVRDKA

Kerže

Ustanovljena leta 1866

TRST, trg S. Giovanni 1

Telefon 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik na vsa goriva • Popolna oprema za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla itd. • Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki • Dekorativni predmeti umetne obrti, od keramike do brušenega kristala • Lestenci ter vse vrste električnih luči, klasične in moderne oblike

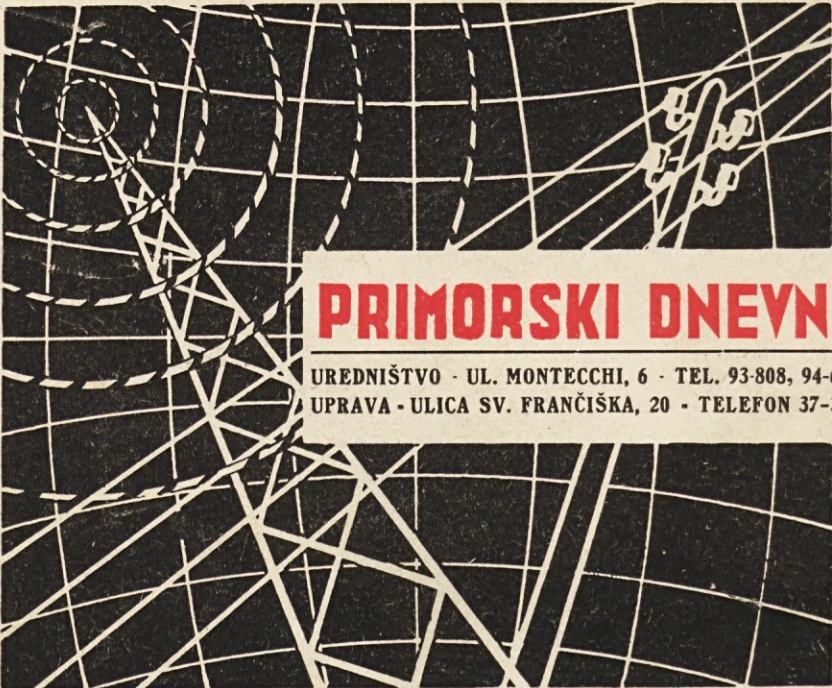

URARNA IN ZLATARNA

Karol Mikolj

Ure vseh vrst svetovno
znanih švicarskih znamk
Velika izbira zlatih predmetov
za vsako priložnost

TRST - CAMPO S. GIACOMO 3 - TELEF. 95-881

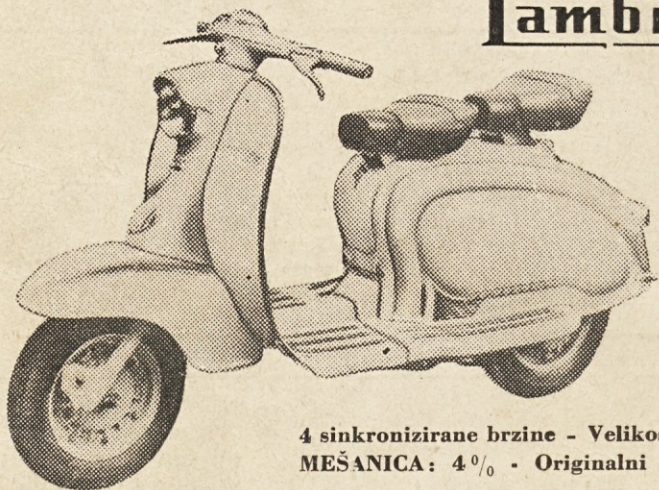

PRIMORSKI DNEVNIK

UREDNIŠTVO - UL. MONTECCHI, 6 - TEL. 93-808, 94-638

UPRAVA - ULICA SV. FRANČIŠKA, 20 - TELEFON 37-338

Lambretta

125/LI

150/LI

175/TV

model 1958-59

4 sinkronizirane brzine - Velikost koles: 3,50 x 10
MEŠANICA: 4% - Originalni nadomestni deli

Edini zastopnik za Goriško

A. MEROLLI

Ul. Garibaldi, 5 - GORIZIA - Telefon 27-23
ki pripravi vse formalnosti potrebne za izvoz

Trst K

[Signature]

JADRANSKI kol

1959

323.15(45=863)(059)

019590028

MRKOVNA IN ŠTUD.
KNJIZNICA TRST

COBISS